

ابراهیم محمد العلی

شیخی ئی ئەلبونەتەیکەر

سوارەجاکێ مەیدانی بانگەوازە جاکسازێ

چاپی دووهم

ئەلبونەتەیکەر

ئەلبونەتەیکەر
هەبەبەبە

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پرای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

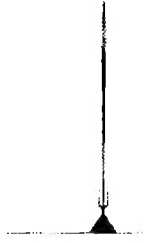
پۆدابهزانەکانی چۆرەها کتێب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتيب (كوردی , عربي , فارسي)

شەيخى ئىسلام

ئىبنو تەيمىيە

سوارچاكى مەيدانى بانگەواز و چاكسازىي

نووسىنى

إبراهيم محمد العلي

مامۇستا عەلى باپىر

پىيداچۆتەوۋە و پىشەكى بۆ نووسىوۋە

وەرگىرانى

حەسەن بابەكر

نووسینی
إبراهيم محمد العلي

وه رگيرانی
حه سه ن بابہ کر

بلاوکردنه وهی
نوسینگه ی ته فسیر بو بلاوکردنه وه و پاگه یانندن

نه خشه سازی ناوه وه و بهرگ

نهره شه کولانه

خه ت

نه وزاد کوئی

قه باره ی کتیب

۱۷×۲۴ - (۳۰۷) لاپه ره

نۆره و سالی چاپ

دووه م ۱۴۳۷ ک - ۲۰۱۶ ز

تیراژ

۱۵۰۰ دانه

شه یخی ئیسلام

ئینو تهیمیه

سوارچاکی مهیدانی

بانگهواز و چاکسازی

له بهرپوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان / ههریمی کوردستان

ژماره ی سپاردنی (۲۹۱۸) ی سالی ۲۰۱۲ ی پیدراوه

هه موو مافیکه له بهرگرتنه وه و بلاوکردنه وه ی پارێزراوه

Copyright © Tafseer Publishing

نوسینگه ی ته فسیر

بو بلاوکردنه وه و پاگه یانندن

ههولیر - شهقامی دادگا - ژیر هوتلی شیرین پلاس

f t i /TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseerooffice@yahoo.com

پیشکش بن

۱- بهه موو ئهوانهء (دين)، ته نيا له قورئان و سوننهء تا ده بينن و راو بؤچوونه زانايان، به تيگه يشتن له (دين) ده زانن.

۲- بهوانهء ده مارگيرييان بؤهيچ زاناو مه زه بيك نيهو، كه سه كان بههء ههقهو ده ناسن، نهك ههق بههء كه سه كانهوه.

۳- بهوانهء بههيچ پاساوئك خويان بهء بهش ناكهن له زانيارء فراوانهء (شيخ الاسلام) و زانايانهء ديكهء بهرجهستهو، تفهنگ به تاريخهء يهوه نانين.

ئەم کتیبە

ئەم کتیبە کە لەلایەن (ابراھیم محمد العلی) بە زمانی عەرەبی و بەناویشانی (شیخ الاسلام احمد بن تیمیة، رجل الاصلاح والدعوة) نووسراوە، باس لە ژیان و بەسەرھات و ئاستی شارەزایی و پلەى بەرزى زانستى ناوبراو دەکات و، روونی دەکاتەوێ کە (ابن تیمیة)ی حەرپرانی چ دەور و کاریگەرییەکی گرنگی هەبوو لە کۆمەلگادا و چۆن بە تێروانییەکی فراوانەو فەرمانی بە چاکە و رێگری لە خراپە کردووە و لە مەیدانی جیھاد و بەرھەنگارییونەویدا لە دژی تەتار جەنگاوە و خاوەنی ئازایەتی و نەبەردی بوو.

و بە باس لەو دەکات کە (شیخ الاسلام) هەرچەندە لە سەرھتای تەمەنیەو لە چوارچێوەی مەزھەبی حەنبەلیدا بوو بەلام دواتر وەک موحتەھیدیکی رەھا دەرکەوتوو و بە داکوکیکار لە قورئان و سوننەت لەقەڵمداوە و دژی لاسایی کردنەوی کۆڕانە و دەمارگیری مەزھەبی بوو، وێرایی ئەو کەسێکی هەقگۆ و پارێزکار بوو و ھەرشێک بەراستی زانیی گوتیەتی و لە لۆمەى لۆمەکاران نەترساوە و لەبەرانبەر پێر و تاقم و مەزھەبە لادەرەکانیش کە مایەى زیان بوون بۆ ئیسلام قسەى خۆى کردووە و لە ژێر روشنائی قورئان و سوننەتدا بەرھەنگاریان بۆتەو.

ئەم کتیبە روونی دەکاتەوێ کە ناوبراو لەزۆر بواری وەک: (تەفسیر، حەدیس، فێھو ئووصل و....) زۆر شارەزابوو و زانایانی سەردەمی خۆى ئەمەیان سەلماندووە سوودیانی لێ بینیوە و پێى سەرسام بوون. دواى خوشی دەیان بەرھەمی بەپێزى

جیهیشتوو، که مایه ی بههره‌مندبوونی مسولمانان به درژیایی زه‌مان و به پانتایی زه‌مین.

هه‌ریۆیه به مه‌به‌ستی ناسینی زیاتر و سوود وهرگرتن له‌به‌ره‌مه‌کانیی له لایهن مامۆستایان و خوێنده‌وارانی دیکه‌ی کوردزمانه‌وه، نه‌م کتیبهم به ده‌ستکاریه‌کی که‌مه‌وه وهرگیراوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی و بۆجاریکی دیکه به‌ده‌ستکاریه‌وه چاپی ده‌که‌ینه‌وه.

حسن بابکر

هه‌ولێر

۲۰۱۵/۸/۱۰

پېشەكى

الحمد لله والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد
وآله المهتدين بهداه.

قۇيۇنلارنى سەنگىن ۋە قۇشەۋىست:

ئىبنوتەيمىيەنى ھەرپىنى كەلەلەين زاناينى پۇزگارى خۇيەۋە نازناۋى
(شيخ الإسلام)نى پىندراۋە، كەۋا پىندەچى ئەۋكات چەمەك ۋە واتاى (مَرَجَع)نى
گەياندىيى ۋە، لە واقەيشدا ئەۋ كەلەلە زاناينە لە پۇزگارى خۇيدا ۋە ئىستاش لە گەل
دەيى، يەكەكە لەۋ كەمە زانا ۋە پىشەۋاينەنى ئىسلام ۋە مەسۇلمانان، كە مەسۇلمانان
بۇ كەرنەۋەنى زۇر گەل كۆرەنى بۇر ۋە لايەنى دىندارى يان، بۇ لايان گەۋرەۋە
ۋە لە فتۋا ۋە بىر ۋە بۇچۇن ۋە پىنمايەكانيان بەھرە مەند بۇون.

پېشە ۋە ھۆكەرى كۆن نەۋۋەن ۋە بەتە ۋە تازە ۋە (زىندەۋىتى مەنەۋەنى
بەھەمە فەكرى يەكانى ئىبنوتەيمىيە، سى ھۆكەرى سەۋەكەين:

يەكە: پىشت بەستىنى بە بەلگەنى قۇرئان ۋە سۈننەت.

دەۋە: شارەزەينى ۋە بە واقىمى كۆمەلگا ۋە تەۋزە فەكرى يەكانى.

سەيى: يەكلاينى بۇۋەۋەنى بۇ ناسىنى ھەق ۋە پاستىنى ۋە دەۋرىنى لە دەمارگىرى
مەزھەبىي (التعصب المذهبي).

دیاره ھەركام لەو سى ھۆكارەش نەگەر بمانەوئ پوونيان بکەینەوہ لە دووتوئى بەرھەمەکانى ئەو زانا پەند و ناوازیەدا، دەتوانین چەندان نمونەیان وەك بەلگە لەسەر ییتینەوہ، بەلام لە سۆنگەى ئەوہوہ کە پیم وانیه هیچکەس مشت و مەرى لەوبارەوہ ھەبى، بەپێوستى نازانم و ئەوئندە دەلیم کە:

ھەركەستێك بیهوى بیر و بۆچوونەکانى بپرشت و ھیز و پێریان ھەبى و، وەك تیغى مەعدەن خراپ ژەنگ نەھێنن و لەكار نەکەون، دەبى ھەركام لەو سى مەرجانەى تێدا پەچاو بکات.

۱- ھىچ قسە و بیر و پرايەك وەك شتێكى ئایینى نەخاتە پروو کە پشت نەستوو نەبى بە ئایەتەکانى قورئان و دەقەکانى سوننەت.

۲- وەھەرشتێك دەلى پاش سەرنجێدانى واقع و ناسینى و پێى ئاشنابوونى بى، نەك بەبى شارەزایى لە واقع و لیتینگەیشتنى، قسەى لەبارەوہ بکات و تەفەنگ بە تارىکایى یەوہ بنى!

۳- وە ھەتا دەتوانى خۆى لە قەناعەت ھێنانى پێش بىرکردنەوہ و، بپیاردانى پێش وەخت و، دەمارگیرى و لایەنگیرى بۆ ئەم و ئەو، بەدووڕىگرئ.

بەلى کاتێك سەرنجى کتیب و فتواکانى ئیبنوتەیمییه دەدەین دەبینن:

مەگەر چۆن دەنا ھەركاتێك قسەى کردبى، چەندان ئایەت و دەقى سوننەتى ریزکردوون و بەبەلگەى ھێناونەوہ و، بەزمانێكى گشتى ئاسانى وا کە ھەموو کەس لى تیبگات، چەمک و واتایەکانیان و چۆنیەتى دەلالەتیانى پروون کردۆتەوہ.

ھەرەوہا بەبى شارەزایى قول و فراوان لە بارەى واقعى ئەو بیروکە و بۆچوونانەوہ، کە وىستوویەتى قسەیان لەسەر بکات، قسەى لەبارەوہ نەکردوون، وەك لە کتیبى: (مناہج السنە النبویە) و کتیبى: (الجواب الصحیح لمن بدل دین المسيح) و کتیبى: (الرّد علی المنطقیین) دا وەك پوژى پروون دیارە.

وہەتا راددەبەكى زۆر خۆى لە دەمارگیرى مەزھەبى دوورگرتوہ و، ھەرچەندە حەنبەلى مەزھەب بوہ- بەتایبەت لە سەرھەتای تەمەنییەوہ- بەلام

ھەركات بەلگەى پىچەوانەى مەزھەبى ئەحمەد بووى، شوئىن بەلگە كەوتە. ھەلبەتە ئىبنوتەیمییه وئپراى زانایەتیی، پیاوئكى زۆر خوا پەرست و پارئزكار و رەوشت بەرزىش بوو، بە پىچەوانەى ھالى بوونى كەسانئكى ناھالى لە ئەھلى تەصەووفە، بەرھەمەكانى بەلگە و شاھىدى ئەوەن كە لەبوارى تەزكىيەى نەفس دا خاوەنى پشك و بەشىكى گەورە بوو!

ئىنجا وئپراى ئەوەش ئەو كەلە زانایە ھەتا بلىئى بوئز و ئازا و ھەق بىئز بوو، چى بە ھەق و پاست زانىيى، لە گوئنى نەسلەمىوئەتە، لەسەر ئەوەش باجى زۆرى داو، چونكە بەداخەو لە پۆزگارى وىدا، ئۆمەتتى ئىسلام نوقمى لاسايى كردنەوہى كوئزانەى (التقليد الأعمى) و، دەمارگىرى (التعصب) جۆراوجۆر و، بە پىرۆزگرتنى قسە و بىرورپراى پىشوان (تقدیس أقوال و آراء الأسلاف) و، دىيان دەردى دىكەى كوشندە بوو بوو، بۆيە قسە و بىر و پاكانى ئەو پىشەوايە كە پىيان زۆر پىش خەلكى پۆزگارى خۆى كەوتبۆو، بە زۆرىەى زانايانى قسەرۆىشتووى نزيك ھوكمرانانى ئەو پۆزگارە ھەزم نەدەكران و، نەدەگەىشتنە ئاستى بەرزى ئەو زانا پایە بەرزە. ئىنجا ئەوئشمان بىر نەچچ كە ئىبنوتەیمییه لەبوارى جەنگ و جىھاد و بەرەنگارىش دا، شۆرە سوارئكى ديار بوو و جەنگاوەرئكى كارا و ئازا بوو، پۆلئكى گرنكى گىئراو لە جەنگ دژى تەتەر و مەغۆلە دپندەكان دا، كە سەرەنجام تى شكاون و ھاندان و موژدە پىدانى ئەو زانا موچاھىدەش بە سەرکەوتنى مسوئلمانان، پارسەنگىكى قورس و يەكلاكرەوہى جەنگ و بەرەنگارىوونەوہ كە بوو.

ھەلبەتە من نامەوئى لەو چەند دپردا كە ھەك پىشەكى دىيانئوسم، باسى ئىبنوتەیمییه و ئاكار و ھەلوئستەكانى بكەم، كە ئەم كئىبەى بەردەستت كە براى زىئە بەرپۆز و دلسۆزم مامۆستا (ھەسەن بابەكر) لە عەرەبىيەو ھەرى گىئراوئە سەر زمانى كوردى، بۆ ئەو تەرخانكراو، بەلكو تەنیا مەبەستم ئاماژە كردن بوو بەچەند لایەنئكى گرنكى كەسايەتتى ئىبنوتەیمییهى ھەرپرانى خوا لى ى خۆش بى، كە زۆر كەس لافى خۆشەويستى و شوئىنكەوتنى لى دەدات و، ھەيە ھەر دەيەوئى لەسەر خۆى و ھاومەشرەبەكانى يان ھاو ناوونىشانەكانى قۆرخى

بکات! به لām ییگومان عیبرهت به هه لۆیست و کرداره، نهك لاف لیدان و شیعار!
 ئەم کتیبەش که له ئەسلدا بەزمانی عەرەبی نووسراوه و مامۆستا حەسەن
 بابەکر بە دەستکارییهکی که مەوه وەری گێژاوهته سەر زمانی کوردی و منیش
 لە قەدەر حال و بو لوانی خۆم پێیدا چوومه تهوه، کتیبیکی بەنرخه بو ناساندنی
 ئیبنوتهیمییه به خۆننەری کورد زمان و ئاشنابوونی بهو که سایه تییه گه و ره ی
 ئیسلام، که زۆر له میژوونوسان په چه له کی ده به نه وه سەر گه له بی قه واره و
 ناوونیشانه کی خۆمان (کورد)، هیچ گومانیشی تێدا نیه که هه رچی چاکه و
 خێرێک که له ئیبنوتهیمییه و هه ر زانا و پێشه وایه کی دیکه ی ئیسلام دا هه یه،
 دلۆپیکه له ده ریای بی سنووری ئیمان و ئیسلام. وهك شاعیرێکی فارس
 گوتویهتی:

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود این همه قول و غزل تعبیه درمنقارش
 واته: بولبول له بهخششی گولێوه فیژی قسه کردن بوو، نه گه رنا نه و هه موو
 قسه و شیعره له ده نووکیدا کۆنه بوو. بۆوه!
 ده ستخۆشی له مامۆستا (حەسەن بابەکر) ده کهم و خوای به خشنده به ره کهت و
 پێژی زیاتر بخاته عه قل و دل و قه له مییه وه.

شەوی (۱۰) ی محرم (۱۴۳۴) ی کۆچی

(۲۴) ی تشرینی دووهم (۲۰۱۲) ی زانیی هه ولیر

عه لی باپیر

پیشهکی نووسەر

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له، وبعد:

زانباری وهك ئاو وایه بۆ ژبان، نهو كهسه سوودی لی دهبینی كه كاری پێدهكات و، نهو كهسهش بههیلاك دهچێ كه كاری پێ ناكا. خوای گهوره له زۆر شوێنی قورئاندا مهدهحی نههلی عیلم و زانایانی كردوه، بۆ نموونه: دهفهرموێ:

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ المجادلة (۱۱)

واته: خوا پلهو پایه‌ی ئیمانداران له ئێوه بهرز دهکاتهوه، بهلام نهوانه‌ی خاوهن عیلم و زانستن به چهند پلهیهك زیاتر.

وه بهرزیهی پلهوپایه‌ی زانایانی باس كردوه، كاتێك ناوی نهوانی له گه‌ل ناوی خۆی و فریشته‌كانی هه‌ناوه، كه دهفهرموێ:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْغَنِيُّ الْعَلِيمُ﴾ ال عمران (۱۸).

وه له خه‌لكی دیکه جیای کردوونهوه كه دهفهرموێ:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ الزمر (۹).

واته: بلی ئایا نهوانه‌ی دهزانن و نهوانه‌ی نازانن وهك یه‌كن؟ وه باسی نهوه‌ی كردوه كه زۆریه‌ی نهوانه‌ی به شیوه‌یه‌کی راست له نیشانه و به‌لگه كه‌ونی و سروشتیه‌كان و نهو نایه‌تانه‌ی نێردراونه‌ته سه‌ر پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)

دەگەن و دەقامن، زانايان، وەك دەفەرموى:

﴿وَمَا يَقُولُهَا إِلَّا الْعَكِلُونَ﴾ العنكبوت (۴۳).

سەبارەت بە مەدھى زانايان، پېغەمبەرىش (صلی اللہ علیہ وسلم) لە زۆر شۆئەن لە سوننەتى صەحیحى خۆى دا باسى کردووە، بۆ نمونە:

(عن ابي الدرداء (رضي الله عنه) قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): ((من سلك طريقاً يطلب فيه علماً، سلك الله به طريقاً إلى الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاءً لطالب العلم، وإن العالم يستغفر له من في السموات ومن في الأرض حتى الحيتان في البحر وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب)). رواه الترمذی و صححه الالبانی.

- ((إنما العلماء هم ورثة الأنبياء، وإن الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً وإنما ورثوا العلم، فمن أخذه أخذ بحظ وافر)). أخرجه الترمذی ۲۶۸۲ وابن ماجه ۲۲۳ و صححه الالبانی..

واتە: زانايان میراتگری پېغەمبەرەن، وە ینگومان پېغەمبەرەن دینار و درهەمیان نەکردۆتە میراتی خۆیان، بەلکو زانیاریان بە میرات بەجی هیشتو، هەركەسیك زانیاری بە میرات بگری، بەش و پشکی زۆری گرتو.

وہ (أبو مسلم الخولاني) (رەحمەتى خواى لیبیت) دەلى: زانايان لە زەوى دا وەكو ئەستێرەکانى ئاسمان وان، ئەگەر دەرکەون بۆ خەلکی بەوان پێنمايى دەکرێن، وە ئەگەر لییان ون بوون سەرگەردان دەبن.

وہ (سفيان بن عيينة) (رەحمەتى خواى لیبیت) دەلى: (أرفع الناس عند الله منزلة من كان بين الله وبين عباده، وهم الأنبياء والعلماء)^(۱). واتە: بەرزترین کەس لە پلەو پایەدا لای خوا ئەوانەن کە لە نیوان خواو بەندەکانى دان، کە پېغەمبەرەن (عليهم السلام) و زانايان.

قەسەردىن لەسەر گەورەيى عىلم و زانىست و ئەو پەلەو پايدى قوتايى و داواكارانى زانىست لەلەي خوا ھەيانە، شەتەيى زانراو ئاشكراو پۈونە، بەلام باسكردنى لىزەدا تەنيا بۆ بىرخستەنەويە.

زانايان (رەحمەتى خويان لىيىت) لەپىتاو ۋەدەستخستنى زانيارى دا شەوو رۆژيان بەيەكەو گرى داو، لە پىتاو لىكۆلىنەو لە ۋشەي ھەدىسەك چەندىن رېي دوورىان بېرىن و ماندوو بوونيان چەشتەو، بە پشت بەستن بەخوا رېي سەختيان بېرىو، ئەوان بەمەبەستى كار پىچ كردن و رەزامەندىي خوا، ھەولەي بەدەستەيتانى زانياريان داو، ۋەك (الخطيب البغدادي) لە نامۆزگارەيەكى دا بۆ قوتايانى زانىستەكان دىگوت: (ئەي شەيداي زانىست و زانيارى، نامۆزگارەيت دەكەم كە نىتەت يەكلەو ساغ بەكەيەو بۆ ۋەدەستەيتانى و ھەول بە كار بەزانىستەكەت بەكەي، زانيارى درەختەو كەدەو بەرۋىوومەيتى، ئەوئى كار بە زانيارىەكەي نەكات، بە زانا ناژمىردى) (۱).

ۋە دەزانن كە زانيارى بە خۆزگەو پىچ ماندوو بوون بەدەست نايەت، بەلكو بە ھەول و تىكۆشان و بەدەوادا گەپانى بەردەوام و خۆ خەرىك كردن دىتە دى، بەجۆرەك ھىچ شەتەك ھەرچەندە گرەنگىش پىچ لە ھەولەدان بۆ بەدەستخستنى زانيارى پىچ ئاگاي ناكە، چونكە دەزانن كە زانيارى ئەگەر ھەموو خۆتى نەدەيتى ئەو كەمەيەت ناداتى، ۋە دەزانن كە زانيارى ناكەيتە ئامرازي كارو كەسابەت لە دەرگاي ھوكمرازان، يان بۆ ئەوئى شەتەيان دەستكەوئى، لەبەردەرگاي ئەوان زانىست زەلىل ناكەن، و ئەو شتە بەنرخەي پىيانە پىچ نموودى ناكەن، ھەر بۆيە كار بەدەست و ھوكمرازان خۆشيانووستون و شەرميان لىچ كەردون و بەرپىزو ھۆرمەتەو لىيان پروانىون و، قەسەي زانايان قورسايى تايبەتى ھەبوو لەدلى خەلكى داو تەختى دەسلەتدارانيان لەرزاندو و، ئەرزىان لەبن پىياندا ھەزاندو، لەگوتنى قەسەي ھەقدا گريان نەداوتە لۆمەي ھىچ لۆمەكارەك و ھەرەشەي ھىچ دەسلەتدارەك، ھەر بۆيە زانايان ئەو پەلەو مەقامە گەورەو بەرزەيان ھەبوو، ئەوان ئەستىرەي پىنمايى وچاكسازى گەلانيان بوون، ئەوان بە قەسو كەدەو

مایه‌ی به‌گه‌پ‌خستنی تواناو هیمه‌تییان بوون و میژوویان گۆپ‌یوه، به‌وانه‌وه ئومیده‌کان سه‌وز بوون، به‌جیهادو تیکۆشانیان سه‌روه‌ری و عیززت هاتۆته دی و، ناتومیدی و به‌زینی له‌ ده‌روونی تاکه‌کانی ئهم ئوممه‌ته‌ لابرده‌ و هیواو ئومید به‌ داهاتوویان له‌جییدا داناوه. (شیخ الإسلام) (ابن تیمیة)ش له‌ پێشه‌وه‌ی ئهو کاروانه‌ پ‌رخپ‌رو به‌ره‌که‌ته‌ی سه‌ده‌کانی هه‌وت و هه‌شتی کۆچی یه‌، که‌ که‌سیکی گه‌وره‌ بوو له‌ بواری زانست و کرده‌وه‌و زوهدو پارێزکاری و جیهادو نازایه‌تی و هتد دا.

ئنج‌ا له‌ سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه‌ که‌ (شیخ الإسلام) موخته‌هیدو زانیه‌کی لی‌هاتووی شاره‌زا به‌قورئان و سوننه‌ت و فیه‌ق‌و زانسته‌کانی دیکه‌ی ئیسلامی بووه‌، خاوه‌نی سیفه‌تی به‌رزو جوان و هه‌لوێستی جوامیرانه‌و، خه‌مخۆری خه‌لك و دژی زو‌لم و ستم بووه‌، فه‌رمانی به‌چاکه‌و پ‌یگه‌ری له‌ خراپه‌ ده‌کردو گ‌روپ تینیکی زانستی دروست کرد، که‌ ئالا هه‌لگه‌ری چاکسازی و داهینان و نوێبوونه‌وه‌ بووه‌، خه‌لكی له‌سه‌ر بیروباوه‌ری ساغ و راست و دروست په‌روه‌رده‌ ده‌کردو به‌ گشتگیریی ئیسلامی پ‌اده‌ن‌اندو له‌بیرو بۆ‌چونه‌ هه‌له‌و خوارو خێچه‌کان ناگاداری ده‌کردنه‌وه‌، که‌سیک بوو له‌ به‌رانبه‌ر گ‌رفت و ناخۆشییه‌کانی ژیان دا پشت نه‌ستوو به‌خوای بالاده‌ست به‌سه‌برو ئارام بوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌و چهندان خه‌سله‌تی دیکه‌ی که‌ سایه‌تی نایه‌و شیای ئه‌وه‌یه‌ گ‌رنگیی زۆری پ‌ی بدی و توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بکری و له‌باریه‌وه‌ بنووسری.

سەردەمى (ابن تيمية)

يىگومان ئەو ژىنگەيەي ئىنسانى بانگخواز تىيدا دەۋى، لە گىرگىتىن ئەو ھۆكارانە دەۋمىدەي كە كارىگەي ھەيە لەسەر دروست بوون و پىكھاتەي كەسايەتتەيەي، ديارە ھۆكارى نەسەب و خىزانىش كارىگەيەيەي دىكەي لەوياروۋە ھەيە، بەو پىيە زۆرجار ژىنگە و دەۋرەيەي، بېريارى لەسەر ژيانى زۆر كەس داۋە و كارىگەيەي بالاي ھەبوۋە لە ديارىكردنى ھەلەسوكەوتى زانايان و كەسانى دىكە و، شىۋازى مامەلە كىردىيان لەگەل ئەو ھەلومەرجەدا كە تىيدا ژيان.

ئەو چاخ و سەردەمەي (شىيخ الإسلام) تىيدا دەۋيا، پېرېو لە رووداۋى ترسناك و دلەراۋكى، نەمەش لە نەنجامى داگىركرانى ولاتانى ئىسلامىيەي لەلەيەن (تەتار) و رووخانى خىلافەتى ئىسلامىيەي لە بەغدا لە سالى (۶۵۶)ى كۆچى دا و، كۆژرانى خەلىفەي ئىسلام بە خراپىتىن شىۋە. ئەۋكات شەلەزان و سەرگەردانىي و لادان، ھەموو لايەنە جياۋازەكانى ژيانى گىرتىۋە، (شىيخ الإسلام) لە سەردەمىكى ئەنگۈستە چاۋى نىۋە بەخىركى شەپۇلاۋىي لە لاۋازىي و فەساد و دلەراۋكى و لادان لە بۈرەكانى زانست و سىياسەت و كۆمەلەيەتتەي دا ژياۋە.

ئەو سەردەمەي ئەو تىيدا دەۋيا پىۋىستى بە چاكەكارىكى بانگخواز ھەبوۋ، كە نىشانەمۇ قوچكەكانى دىن نۆي بىكاتەۋە، لە بۈرە جياجياكانى ژياندا و، ئارامىي و ئۆخۇن بگىرپتەۋە بۇ دل و نەفسە تىكچۈۋەكان، بەشىۋەيەك ھەۋلەكانى بەتەنيا چىر نەكاتەۋە لەسەر يەك لايەنى ژيان و لايەنەكانى دىكەش فەرامۇش بىكات.

(شىيخ الإسلام) ئەو كەسە بوۋ خۋاي كارىەجى ئامادەي كىرد بەو دەۋرە ھەلبىستى، لەو باروۋە نەسپى خۇي تاۋىدا، كە يىگومان نەۋە كار و دەۋرىكى گەۋرە و بە زەھمەت بوۋ، كە بىرتى بوۋ لە گىرپانەۋەي خەللىكى سەردەمى خۇي بۇ رىبازى ھەق و دەستگىرتن بە كىتپىي خۋا و سوۋنەتتەي پىغەمبەرەكەيەۋە (صلى الله علە وسلم).

مەلىكە كۆيلەكانى مىصر

سۆزدە سال پېش لەدايك بوونى (ابن تيمية) مەماليك^(۱) حوكمرانى (مىصر و شام)يان گرتە دەست، كەزۆرىەيان تورك بوون و كۆتا مەلىكى بىنەمالەى صلاح الدين الايوبى (ملك صالح نجم الدين أيوب) كە لەسالى (۶۴۷)ى كۆچى، وەفاتى كرده، وەك دانھىنان بە نازايەتتيان و وەفايەك بۆيان نىشتەجىي كوردن و ھىزىكى لى پىكھىنان و بەناوى (البحرية)^(۲) ناسىئرا، دواى مردنى (مەلىك صالح)، (توران شاھ)جىي گرتەو، ھەر ئەوسالە يەككىك لەو ھىزى مەماليك بەناوى (عزالدين أيوب) كە توركان بوو (توران شاھ)ى كوشت و دەستى بەسەر دەسلەتداگرت و نازناوى (الملك المعز)ى دراىە، بەو شىۋىيە مەماليك حوكميان گرتە دەست، ئەويش لە سالى (۶۵۵)دا كۆزرا و كورەكەى بە ناوى (نورالدين على) جىي گرتەو. دواتر لەسالى (۶۵۷) سيف الدين قطز)حوكمى گرتە دەست، كە بۆيەكەمجار (تەتار) لەسەر دەستى ئەو تووشى تىشكانى گەورە ھات، دواى سالىك لە حوكمرانىي، يەككىك بەناوى (ركن الدين بىبىرس) ناوبراوى كوشت و خۆى جىگاي گرتەو و نازناوى (مەلك ظاھرى) بۆخۆى ديارى كرد. ناوبراواو ھاوئى (۱۸) سال لەسەر حوكم مايەو و لەوېرې دەسلەت و دەستپۇشستووى دابوو، چەند جارنىكىش بەسەر تەتار و صليبي يەكاندا سەركەوت.

(ابن تيمية) لەسەردەمى (مەلك ظاھر) دا كە حوكمى (شام و مىصر)ى كرده لەدايك بوو و كاتىك مەلك ظاھر مردو تەمەنى نابراو پازدە سال بوو.

(۱) مماليك: كۆى (مملوك)ھ واتە: كۆيلە، كە لەسەرمەتادا كۆيلە بوون، دواتر راپەرپيون و شۆرپشان كرده و بوونە دەسلەتدار لە ولەتدا.

(۲) لە مىصر شوتتيان لە لىۋارى (نيل) بوو، بۆيە بەو ناوئە ناوژدە كراون، خەلكى مىصر وەك عادەتى خۆيان بە (نيل) دەلتن (بەر).

(زاھىر بېرس) يەكەم مەلىكى بەھىزى مەسۇلمان بوو دواى (صلاھ الدىن الايوبى) كە گرنگى بە جىھاد داۋە بەردەوام دۆڭمەننى ئىسلامى تىكشەكەندۈن، ۋەك (ابن كىشىر) باس دەكەت^(۱) دەسەلات ۋە ھۆكۈمەتنى ئاۋىراۋ فراۋان بوو، كە لە رۆژھەلاتەۋە دەگەشتە (فورات) ۋە لە خوارووش تا ئەۋەپرى (سودان) پەلى ھاۋىشتىبوو.

مىصر چەقى دەسەلات ۋە ھۆكۈمەت ۋە قاھىرەش بارەگەي سەرەكى بوو، كە دواتر گۆرۈا بۆ ئاۋەندىكى سىياسى، زانستى، ژىيارى بۆ ھەمۇ جىھانى ئىسلامى، ئەۋەش بەھۆى نىشتەجى بوونى (مەلك زاھىر) ۋە يەكەك لە خەلىفەكانى عەبباسى لەۋى بەناۋى (المستەنصر بالله) كە مەلىك زاھىر لە سالى ۶۵۹ى كۆچى بە خەلىفە دايناۋ بەيەتتى پى دا، بەلام خەلىفە ھەر بەناۋ بۆ مىيارەكى بوو، ئەگەرنا مەلك زاھىر دەسەلاتدارى تەۋاۋ ۋە ھەمەكارە بوو^(۲) مەلىك زاھىر ژمارىەكى زۆر خوتەندىگەي ئىسلامى دامەزراندن، ئاۋىراۋ وئىراى ئەۋەى كەسىكى ئازا ۋە بەھىز ۋە دىلئۆز بوو، ھەمەستى جىھاد ۋە بەرەنگارىۋونەۋەى ھەبوو، بەلام كەسىكى خۆپەسەند ۋە سەرسام بە راى خۆى بوو، ھەر بۆيە لەگەل ئىمام (نەۋى) تىكگىراۋە ۋە ئاچار ئىمام دىمەشقى جىھىشتەۋە، ھۆكۈمەتنى مەلىك زاھىر لە سالى ۶۵۸ تا ۶۷۶) بوۋە كە ۋەفاتى كرد تا سالى ۷۰۹) ۋاتە لەماۋەى ۳۳) سالىدا، نۆ مەلىكى دىكەيان لە مىصر ۋە شام ھۆكۈمرانىان كەردۋە، لە سالى ۶۷۸ تا ۶۸۹) مەلك (مەنصور سەيف الدولە قلاۋن) كە ئىنسانىكى مىجاد ۋە بەھىز ۋە لىزان بوو، ھۆكۈمەتنى دەرلەتتى ئىسلامى بوۋە مىصر ۋە شام ۋە ھىجاز ۋە تەۋانى لە سالى ۶۷۸ - ھىرش بەكاتە سەر تەتار ۋە شەستى گەۋرىيان بەسەر بىتتى. بەھەمان شىۋە طرابلىسى شامى لەدەست صىلىبى يەكان رەزگار كەرد كەماۋەى ۱۸۵) سالى لەئىز دەستىاندا بوو،

(۱) البداة والنهاية ج ۱۳ ص ۲۷۶

(۲) دواى كۆزەنى (المستەم بالله) خەلىفە عەبباسى لە بەغدا بە دەستى تەتار لە سالى ۶۵۶ى كۆچى، مەسۇلمانان سى سالان بىن خەلىفە مانەۋە، تا مەلىك زاھىر لە سالى ۶۵۹) (المستەنصر بالله) ى لە عەبباسىيەكان ۋەك خەلىفە لە مىصر دانا ۋە بەيەتتى پى دا.

دوای مردنی ئەو لە ساڵی (٦٨٩) مصر بوو بە یاریگای چەند مەلیکیك تا لە ساڵی (٧٠٩) كۆپى مەلیك منصور كە ناوی (ناصر) بوو بۆ جارى سێیم جەلەوى حوكمى گرتەوه دەست و حوكمپانییەكەى ماوهی (٣٢) ساڵی خایاند. مەلیك ناصر هاوچەرخى شیخ الاسلام بوو، تا ئەندازەیهكى زۆر جێنشینی مەلیك ظاهر بیبرس بوو، بەوهی زۆر سیفەت و ھەڵسوكەوتى ھەك ئەو بوون، ھەك بابیشى (ملك منصور) بەھێز و توانا و لێزان بوو، بەسەر تەتار دا سەرکەوت و شكستی پێ ھێنان و مایەى بەرھەبێش چوون و گەشەکردنى دەوڵەت و دەرکەوتنى سومەھى پاکی بوو. ئەو كات (خراسان و عێراق و فارس) لە ژێر دەسەلاتى تەتار بوون و (مصر و شام و سودان و حجاز) یش لە ژێر دەسەلاتى مەمالیک دا بوون^(١).

(١) ئەم باسە لە كتیبى رجال الفكر والدعوة / ابوالحسن الندوی بەرگی یەكەم، لاپەرە: ٤٣٦ - ٤٣٩ وەرگیراوە، چاپى چوارەم (دار ابن كثیر للطباعة و النشر و التوزیع).

بارودۇخى گىشتى پىش لەدايك بوونى

۱ - بارودۇخى سىياسى:

بارودۇخى سىياسى لەسەردەمى (شىخ الإسلام) دا ناپىك و لىك ھەلۋەشاو بوو، ولاتى مۇسۇلمانان بۇ چەند ويلايەتلىك پارچە پارچە بووبوو، كە ھەرىكەيان بەچاوى دوزمنكارانە سەيرى ئەوى دىكەى دەكرد، كارىدەستان بە زولم و خۆسەپاندىن ھەلسوكەوتيان لەگەل خەلكەكەياندا دەكرد، بەسوككى و يىرتىزى تەماشايان دەكردن، ئەو بوو بەھۆى لاوازى مۇسۇلمانان و متمانە بەخۆ نەمانيان، سەرەنجام دوزمنان تەماعيان تىكردن و، ئەوانىش لەو لاوازتر بوون كە بتوان بەرگرى لەخۆيان بكەن و مەترسىيەكان دوور بخەنەو، (ابن الاثير) (رەحمەتى خاى لىيىت) نامازەى بەو مەترسىيە كە ئەوكات ھەرەشەيان لە مۇسۇلمانان دەكرد و دەلى: (لقد بلي الإسلام والمسلمون في هذه المدة بمصائب لم يبتل بها احد من الأمم...) واتە لەوماوئەدا ئىسلام و مۇسۇلمانان تووشى چەندان گرفتارى و نارەھەتى بوون، كە تووشى ھىچ مىللەتلىك نەبووبوون، لەوانە:

* پەيدا بوونى (تەتار) - خوا رىسوايان بىكات - كە لە رۆژھەلاتەو ھاتن و بەشىۋەيك رەفتارىان كەد كە ھەركەسلىك بىيىستى بەكارەساتى ناودەبات.

* ھاتنى (فەرەنج) - خوا بىيانگرى - لە رۆژئاواو بەرمو شام، كە ئەگەر بەزى و يارمەتى خوا نەبووايە مەبەستيان داگىركردنى مىسر و شام و چەند شۇنىكى دىكە بوو.

* ھەبوونی فیتنە و ئاشوویی نیوخۆ، کە لە بەرانبەر بە کدی دا شیریان ھەڵکێشاو^(۱).

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (رەحمەتی خۆی لێبێت)، ناماژە بە دەرکەوتنی (سەلیبیەکان) و ئەو ھۆیانەی مایەی بەرپاڤوونی ئەو شەپانە بوون کە لە ولاتی موسلمانان ھەڵیانگیرساندن، کردووە و دەڵێ: (کاتێک لە نیۆ موسلماناندا دەغەلێی و بیدعە و خراپەکاری پێچەوانەی دینی خوا، پەیدا بوون، دوژمنان بەسەریاندا زāl بوون، پۆمەکان و نەصرانییەکان جار لەدوای جار بەرھەشام و جەزیرە دەھاتن و، وردە وردە سەنگەرەکانی شامیان دەگرتن تا گەشتنە (بیت المقدس).. دواي ئەو بە ماوەیەک دەوری دیمەشقیان دا، کە ئەوکات خەڵکی شام لە خراپترین ھالدا بوون لە نیوان کافرەکانی نەصرانی و موناڤیقە بێدینەکاندا^(۲).

مەترسیی (خاچەرستەکان) لە گیانەلا و ھەناسەی کۆتاییدا بوو کە (ابن تیمیة) لەدایک بوو، ئەو لە تەمەنی گەنجیدا بوو کە لەسەر دەستی مەلیک (خەلیل کوپی مەنسور) کۆتایی بە دەسلاتی سەلیبیەکان ھات. دواي گرتنی ھەموو قەلاکانیان و (عەککا) و سەنگەر و شوێنە گەرنەکانیان لەسالی (۶۹۰) ی کۆچییدا^(۳).

(شیخ الإسلام) و بنەماڵەکەی و خەڵکی (حەرپان)، دوو شتی یەک لەیەک تالترین لە (تەتار) بینی، بەوێی لەسەرئیکووە ناچارکران بە ھۆی ھێرشێ تەتارووە کۆچ بکەن و مەملەکەتی خۆیان جێ بهێنن، لەلایەکی دیکەشەو شار و ئاوەدانییەکانیان وێران و خاپوور کران، (تەتار) کە لە رۆژ ھەلاتەو ھاتبوون بە ھەر شار و ئاوەدانییەک دا رەت بوونایە وێرانیان دەکرد و، ھیچ نیشانەییەکی شارستانیەتییان تێدا نەدەھێشت و شوێنەواریان پەشەکردووە.

(۱) الکامل فی التاريخ ۳۳/۹.

(۲) مجموعة الرسائل الكبرى ۱۳۳/۱ - ۱۳۴.

(۳) البداية والنهاية ۳۳/۱۳.

(ابن الاثير) (رەحمەتى خاۋى لىيىت)، بەۋ شىۋىيە باسى ئەۋ بەلەيى كىردۈە كە
ولائى مىسولمانانى گىرتىۋە دەلى:

(لقد بقيت عدة سنين معرضا عن ذكر هذه الحادثة استعظاما لها، كارها لذكرها،
فأنا أقدم رجلا وأؤخر أخرى، فمن يسهل عليه ان يكتب نعي الإسلام والمسلمين؟
ومن الذى يهون عليه ذكر ذلك؟ فيا ليت أُمي لم تلدني، ربا ليتني مت قبل
هذا وكنت نسيا منسيا....).

واتە: لەبەر گەورەى كارەساتەكە و پى ناخۆشبوونم بەۋەى باسى بكەم،
ماۋەى چەند سالىك بوو باسكردنى ئەۋ بەسەرھاتەم پشتگوى خستبوو، چونكە
كارەساتىكى زۆر گەورە بوو، پىم خۆشەبوو باسى بكەم، لاقيكم دەبرە پىشى و
يەككىم دەهينايە دوايە، ناخر كى پى خۆشە بەلا و كارەساتى مىسولمانان
بنووسى؟ كى باسكردنى ھەۋالى مردنى ئىسلام و مىسولمانانى لەلا ئاسايى و
ئاسانە؟ خۆزگە دايكم منى نەبوومايە! خۆزگە پىش ئەۋ رووداۋە مردبام و
شتىكى لە بىركراۋيام و شتى وام نەبينىبايە، بەلام كە ھەندىك لە ھاۋەلەكانم
داكۆكيان لى كىردم كە شتىكى لەسەر بنووسم ھەلۋەستەيەكم كىرد، پامام، دوايى
بينىم كە نەنووسىنى نەۋشتە ھىچ سوودىك ناگەيەنى، بەلكو ئەۋە باسكردنى
رووداۋە كارەساتىكى گەورەيە، كە شەۋ و رۆژەكان شتى وايان تىدا روونەداۋە،
كە بەگشتى ھەموو شتىكى گىرتەۋە بەتايىبەتى مىسولمانان، نەگەر يەككى بلى:
لەۋ كاتەۋە كە خوا ئادەمى دروست كىردە تانىستا، مەۋفائەتتى تووشى بەلايى
ئاۋا گەورە و ناخۆش نەبوۋە، شتىكى پاستى گوتە).

ئەۋانە بەسەر كەسدا بازىان نەدەدا. ژن و پىاو و مىندالىان دەكوشتن، زگى
ئافرەتى دووگىيانىان دەدپى و كۆرپەكانىان دەكوشت، چ كارەساتىكى گەورەبوو،
كە پىشكەكەى ھەموو لايەكى گىرتىۋە!!

قەۋمىك لە دەۋرەرى (چىن) بەدەر كەۋتن، بەمەبەستى ولاتى (تۈركىستان)
لەۋنەشەۋە بۇ ولاتى ئەۋدىو روۋبار و گىرتىان، دوايى بەشىكىان پەرىنەۋە بۇ
(خۇراسان) و دەستىان كىرد بە كوشتن و پىرىنى خەلكى و وىزان و تالان كىردن،
ئىنجا لەۋنەۋە چوون بۇ (پەرى و ھەمەزان) ھەتا گەيشتنە (عىراق) دوايى

(ئازەربايجان)، وىرانىيان كىردن و خەلکەكەيان كوشت، لەماوەى كەمتر لە سالىك ژمارەيەكى كەم نەبى لىيان دەرنەچوو، ئەو كەرساتىك بوو كەس شتى واى نەديبوو، دواى بەرەو ولاىتى (قەفجان) رۆشتن كە زۆريەيان تورك بوون، ھەركەسىك لەبەرانبەريان ھەستابايە دىيانكوشت و ئەوانى دىكەشيان ھەلدەھاتن بۆ چىپاكان و نىشتەمانيان بەجى دەھىشت، ئەو تەتارانە دەستيان بەسەر ئەوشتدا گرت، ئەويمان لەماوەيەكى كەمدا ئەنجامدا، بەشىكى دىكەيان جيا لەوانە بەرەو (غەزەنە) و ولاىتانى دراوسى رۆيشتن لە (ھىند، سىجستان، كرمان) ئەوانى دىكە چىيانكرد لە كوشتن و بىرەن، ئەمانىش بەھەمان شىو بەكارى خراپ ھەستان، بەشىوھەك كەس شتى واى نەبىستو، ئەوانە لەماوەى سالىكدا چەند شوئىكى زۆر و ئاوەدان لەخەلك و بىناسازىيان داگىر كرد، كە باشترىن خەلك بوون لە پرووى رەوشت و ئاكارو، ئەوان پىوستىيان بە ھاوكارى نەبوو، ولاخى سواری و مەر و مالاىكى زۆريان پى بوو، كە گۆشتيان دەخواردن، ئەو ولاخانەشيان كەسواری دەبوون، بە سەكانىيان ئەزىيان دەدەرى و رەگى پرووھىيان دەردىنا و دىيانخوارد و (جۆ) يان نەدەناسى، بۆيە لەھەر شوئىكى بنەيان بختىبايە پىوستىيان بەھىچ نەبوو!.

(سەبارەت بەدىن و عەقىدەشيان، لەكاتى ھەلاتى دا سوجدەيان بۆ خۆر دەرد و، ھىچ شتىكىشيان لەلا ھەرام نەبوو، ھەتا سەگ و بەرازىشيان دەخوارد، مارەكردنى ئافرەتيان نەبوو، بەلكو چەند پىاوئەك دەچوونە لاى يەك ئافرەت و ئەگەر مىندالىشى ببوایە، كەس نەيدەزانى ھى كىيە)^(۱).

ترسى (تەتار) وردە وردە زۆر و كەلەكەبوو، تاگەيشتە ئەو ھاياتەختى ھوكمرانىى ئىسلامى - بەغدا - كەوتە ژىر دەستيان و - لەسالى ۶۵۶ ى كۆچى - خىلافەتيان رووخاند و شتى سەيرىيان لى ئەنجامدا، بۆماوەى چل رۆژ كوشتن و بىرەن و دزى و تالانىيان درىژە پىدا و، خەلكىكى زۆريان كوشت و ئەو شارەيان خاپوور كرد، كوژراوھەكان لەرنگا و كۆلانەكاندا بۆگەنيو بوويوون، كەلەئەنجامدا نەخۆشى و دەردىكى كوشندە بلاو بۆو، ئەو نەخۆشىيانە بەھۆى

ھەواۋە گواستىرانەۋە بۇ ۋىلايەتنى دەۋرۋىيەرىش ۋە خەلىكىكى زۆر بەۋە مردن، گرانىي ۋە ناخۇشىي ۋە نەخۇشىي ۋە لەناۋچوون ۋە طاعوون لەسەر خەلىكى كۆبۈنەۋە، ۋەك (ابن كئىر) باسى دەكات^(۱).

(شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىبىت)، بۇ پروپىرو بۈنەۋەى ئەۋ ۋاقە خراپە لەلەيەك بەزمان ۋ، لەلەيەك بەھىز ۋە كەدەۋە بەشدارىيەكى كاراى كەدەۋە پەردە دۇرى تەتار، لە (دەمەشق) ۋە كۆرە زانستىيەكانى لە مەزگەۋە دا دەبەستەن ۋ، تىياندە خەلىكى ھاندەدا لەسەر بەرگىرى كەردن لە دىن ۋە ۋىلايەت ۋ جىھاد كەردن ۋ بەخشىنى مالى لەرىي خۇادا .

كاتىك (تەتار) دەۋرى شارى دىمەشقى دابو، سوپاى مەسۇلمانان شەكابو، خەلىكى لە دىلەۋاۋىكى دابوون، (شەيخ الإسلام) لەگەل چەند زانا ۋە ناۋدارنىكى شەرەكە لە مانگى (رىيەك الثانى) سالى (۶۹۹) ۋە كۆچىي دا، چۈنەۋەلەي مەلىكەكەيان (قازان) ۋە لەۋى بەتۈندى قەسى لەگەلدا كەرد ۋە بەرگىرى كەرد لە بەرۋەندىيە مەسۇلمانان، ۋە بۇ دىمەشق ۋە خەلىكەكەى، بەلنى سەلامەتىي لى ۋەرگەرت كە زىيان بە خەلىكەكەى نەگەيەنى، (قازان) كە دىلۋىي ۋە نىمانىكى بەھىزى لە (شەيخ الإسلام) دا بەدى كەرد، رىزى لىگەرت ۋە گۈنى بۇگەرت ۋە ئەۋە داۋاى لىكەرد، بەقەسى كەرد، زانا ۋە قازىيەكان كە لەگەل (ابن تىمىيە) دا بوون، ترسان كە سۇلتان لەسەر ئەۋ قەسانە بىكۈزى، بەلام خۇا پاراستىي^(۲).

يەككىكى دىكە لەھەلۋىستە بەرزەكانى (شەيخ الإسلام) ئەۋە بوۋە سالى (۷۰۲) ۋە كۆچى كە (تەتار) دەۋرى دىمەشقى دابو، خۇى چۈۋ بۇ مەصر ۋە ھانى سۇلتان (ناصر) دا لەسەر ھاتن بۇ بەرمەنگارىۋەنەۋەى (تەتار) لە دىمەشق ۋ، لەۋىيەمەۋە زۆر بەتۈندى قەسى لەگەلدا كەرد، دۋاى ھاتنى سۇلتان بۇ جەنگ ۋە بەرمەنگارىۋەنەۋەى (تەتار)، ئەم جارمىيان سەركەۋەتنى سوپاى مەسۇلمانان بەسەر تەتاردا ھاتە دى^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۵۱۶/۱۳.

(۲) البداية والنهاية ۸/۱۴.

(۳) البداية والنهاية ۱۷/۱۴.

هەلۆستیکى دیکەى ئەوەبوو کە خۆى بەشیۆهه کی کردەى، بەشداری کرد
لە ڕووبەرۆوبوونەوهى (تەتار)دا، کاتێک کە بەشداری جەنگى (شقەب)ى کرد،
کەبوو بە مایەى لاڤردنى مەترسی تەتار لەسەر شام^(۱).

وەبەشداری لە جەنگدا کرد لە دژى (أهل الجبل) لە (نوصەیریەکان و
باطینیەکان و ئیسماعیلیەکان)، کە هاوپەیمانى تەتار و خاچەرستەکان بوون و
داواى تۆبەى لێکردن^(۲).

لەمۆه کە رابرد، بۆمان دەردەکەوئ کە بارودۆخى سیاسى لەو سەردەمیدا
پەرپووە لە بەلاو نارهەتیی و گرفت و کێشەى گەورە و، حالەتى مسوڵمانانیش
بەگشتى بریتى بوو لە پەرتەوازی و پارچە پارچەیی و دووری لە دەستگرتن
بە کتیبى خوا و سوننەتى پێغەمبەرەکیەوه (صلی اللہ علی وسلم).

۲- بارودۆخى کۆمەڵایەتى:

وەک ڕەنگ دانەمۆهەک بۆ بارودۆخى سیاسى، بارودۆخى کۆمەڵایەتییەش نالەبار و
نا جێگیر بوو، هێرش و تەراتینى تەتار و خاچەرستەکان و ئەو مەترسیانەى
دەورى ولاتانى مسوڵمانانیاى دابوو، بووبوونە مایەى نەمانى هیمنى و ئاسایش و
تێکچوونى یاسا و بڵاوبوونەوهى ترس و دڵە راوکێ لە دەروونى خەلکى دا،
بەجۆرنێک هیچ کەس لە نەفس و مالى خۆى دلتیا نەبوو، کە ئەو وایکرد
بەرۆبوم و مال و سامانىش کەم بێتەوه، بەهۆى گرنگی نەدانى خەلکى
بەکار و کەسابەت و کشتوکالەوه، کە ئەوەش بوو بەمایەى خراپ بوونى بارى
ئابوورى و بڵاوبوونەوهى گرانی و هەژاری و نیحتکاری خواردەمەنى و،
دواتر فرۆشتنى بە نرخیکى گران. هەروەها هاتنى کوللە و لەنیۆچواندنى ئەوهى
مابۆوه لە کشتوکال و بەرۆبوم، بەلایەکی گەورەى دیکە بوو.

(۱) البداية والنهاية ۲۴/۱۴ - ۲۸.

(۲) العقود الدرية ص ۱۷۹/ البداية والنهاية ۱۳/۱۴.

ئىجا تىكەل بوونى خەلكى شوئەكان، ھىندىكىيان لە گەل ھىندىكىيان، بوو بەمايەى لىك ھەلەشەنەمەى پەيمەندىيە خىزانىي و كۆمەلايەتییەكان و، بىلاوبونەمەى خو و نەرىت و بىر و بۆچوونى تازەى خراپ لەنىو خەلكدا، كە لەو بارودۆخەدا خەلكى پەنايان دەبرە بەر غەش و فروفیل لە كرىن و فروشتن و كىشان و پىواندا، ئەو (شىخ الإسلام) ى ناچار كە كەتیبى (الحسبة في الإسلام) دابنێ، كە تىیدا ھانى كاربەدەستانى مەسولمانان و (محتسبین)^(۱) دەدا كە بەدواداچوون بۆ كاروبار و بەرژەومەندىي تىكرای خەلكى بكەن و، سزای توند و كارىگەر بەسەر خراپەكاراندا بسەپنن، وە ئەوەى پىوست بىخ نرخی بۆدیاری بكرێ، بەمەبەستى پاراستنى زيان و رزق و بژنوى خەلكى.

بەشیوەكى گشتى ئەوكات زىانی كۆمەلايەتیی مەسولمانان پەربووو لە خراپەكارى و پىوستى بە چاكسازىيەكى گشتى ھەبوو، كە چاكەخوازنىكى نازای دلسۆز بى ھەستى و ئەوەى خراپ بوو، چاكى بكاتەو و خەلكى خوار راست بكاتەو و، شتەكان بگەڕێنیتەو سەر رەوڕەوەى خۆيان.

(شىخ الإسلام) لەو پىناویدا ئەوپەرى ھەول و كۆشى خۆى خستە كار و، بارودۆخى ئەمەنىي رىكخست و نرخی لەسەر شتەكان دانا و، دەستى كرد بەلابردنى كار و كەردەوەى خراپ و، بەدەرەوشتى و نەھىشتنى شەراب و داخستنى شوئى خراپ و مەيخانەكان، كەبەھۆى ھاتنى (تەتار)ەو بارودۆخەكە خراپ و لە گەڕژەنە چووبوو، تاواى لىھات لە دىمەشق (نائب السلطنة) و كاربەدەستان و كەسانى دیارى ئەوئ، ئەو پەپرەو چاكسازىيەى ئەويان پىادەكرد، كە لە قورئان و سوننەت و رەوڕەو پىشەينەى چاك وەرى گرتبوو.

(۱) محتسبین، جمع محتسب: كە بریتىيە لەو كەسەى لەلایەن دەولەتەو ئەركى فەرمان بە چاكە و رەنگرى لە خراپەى بى دەسپێدرێ.

۳- بارودۇخى زانستى،

ئەمۇ چاڭ و سەردەمەي (شىيخ الإسلام) ى تېئادىيا، وئىراي ئەمۇ گەرت و بەلاو ناپەھەتتەيەنەش كە ئەمۇكات بەسەر خەللىكى دا ھاتبۇن، بوورائەنە و ھەستانەمەيەكى گەورەي زانستى ھەبوو، ئەمۇكات كەئىمان و كوفى، پارىژكارى و يېدىنىي، ئاسايش و ئائارامىي، شەپ و ئاشتىي ھەبوون، پىشەوايانى گەورە بېوونە سەرچاۋە بۇ دواي خۇيان بەمەي كىتېبى زۇريان نوسىبوو و لە تىكراي زانستەكان دا بەرھەميان پىشكەش كەردبوو، بۇ نمونە: (عزالدين بن عبدالسلام و ابن دقيق العيد و محي الدين النووي و ابو حجاج المزني) بەلام لەگەل ھەبوونى ئەوزانا بلىمەت و ھەلگەوتوانەشدا، لەلەيەكى دىكەۋە چەقەستوىي و لاسايىكەردنەو و تەقلىد و دەمارگىرىي مەزھەبىي بەسەر بزووتنەوئەي زانستىدا زال بوو، كە ھەمۇ ھەول و تىكۇشانى زانا ئەمۇبوو ئەمۇي گوتراۋە تىببىگات و، بەيى لىكۇلەنەو و مناقشەكەردن بەدواي بگەوئ، زانايان وىستوىانە دەريارەي ھەمۇو زانستەكان زانبارى كۆبەكەنەو و ھەريەكەيانيان لەشوتنى خۇي رىكخستبوو، ۋە ھىندىك جار كىتېبى گەورە و ھىندىك جارىش كىتېبى بچووكيان لەوبارەو دانابوو، بەرنامەيەكى باشيان لەدانان و نوسىنى كىتېباندە ھەبوو، بەلام شوتنەوارى داھىئان و نوئى گەراييان پىئو ديار نەبوو.

ئىنجا لەگەل ئەمۇشدا كە چەقەستوىي و تەقلىدى رەھاو دەمارگىرىي مەزھەبىي زال بوو بەسەر زۇر لەزانايانى ئەمۇ سەردەمەدا، بەلام ۋەك باسما كەرد بىلاۋبونەو و فراۋانبوونى زانست، بەردەوام و لە پىشكەوتندا بوو، نىشانەي خىرى پىئو دياربوو، پادشا و كارەدەستان و كەسانى ديار كە دەۋلەمەند بوون، ئەمۇپەرى تواناي خۇيان بە خەرج دەدا بۇ بنىات نانى ئەمۇ خوتندىنگايانەي كە گرنگىيان بە زانستە ئىسلامىيەكان دەدا، لە تەفسىر و ھەدىس و فىقھو...، ۋە قوتابيانى زۇرىي شوتنەكانى دىنا پىشپەككىيان دەكەرد كە يىن لەوئى بخوتنن، كىتېبخانەي گەورە و شوتنى ھەوانەمەي قوتابيانيان مەيسەر كەردبوو، ۋە لەكاتى خوتندندا خەرجىيان دەكىشان.

ولات له سهردهمی (ابن تیمیة) دا (رحمتهی خوی لی بی) پربوو له کتیبخانه و قوتابخانه و سوودی زۆری لی بینین، جگه لهو مزگهوتانهی که تانهوکات نیوهندی زانست و نامۆژگاری و چاکسازی بوون له نیو خه لکی دا.

به لام نهوهی (شیخ الإسلام) و کهسانی دیکه ی چاکسازیکاری له ههموو شتیک زیاتر دلتەنگ کرد بوو، زۆری پێره ئیسلامیه کان و چالاکی شوێنکه وتوانیان بوو، دژی ئیسلام و نه هلی ئیسلام.

که باشتترینان نهوانه بوون که به ییلایه نیی و وهك ته ماشاکار مابوونهوه، وهك (سۆفیه کان)، به لام نهوهی دهستی یارمهتی بۆ ته تار و فه رهنجیه کان و سه لیبیه کان درێژ ده کرد له دژی مسولمانان چه ند کۆمه لیک بوون، وه کو (الإسماعلية و الباطنية والرافضة النصيرية) که نه و تاقمانه به ناشکرا به قسه و هیز جهنگیان به رپا کردبوو دژی ئیسلام و مسولمانان و هه ندیکیشان له وکاته ناهه مواره دا بیر و باوه رپی خه لکیان تیک ده دا، به په ره پێدان و بلاو کردنه وهی فیکری موخته زیله و فه یله سووفه کان.

چەند زانیایەکی سەردەمی شیخ الإسلام:

(شیخ الإسلام) (رحمەتی خۆی لیبیت)، لەسەردەمی کۆمەڵە زانا و پیشەوایەکی گەورە لە فەرموودە ناسان و توێژەرەوانی قورئان و شەرەزنان و ئەدیب و زمانەوانان و میژوونووسان و.. هتد ژیاوە، کە ئەمانە هیندیکیان:

۱- ابو عبدالله القرطبي، خاوەنی تەفسیر، لەسالی (۶۷۱)ی کۆچی دا. کۆچی دوایی کردووە.

۲- محی الدین النوی، کە لە سالی (۶۷۶)ی، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۳- ابن دقیق العید، کە لە سالی (۷۰۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۴- ابو حیان الغرناطی الاندلسی، کە لەسالی (۷۵۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۵- ابن رشد الفهری الاندلسی، کە لەسالی (۷۲۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۶- ابن سید الناس الیعمری، کە لەسالی (۷۳۲)، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۷- شمس الدین الحنبلی، کە لەسالی (۷۰۹)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۸- ابو البرکات النسفی، کە لەسالی (۷۱۰)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۹- ابن کثیر الدمشقی، کە لەسالی (۷۷۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۰- ابن قیم الجوزیة، کە لەسالی (۷۵۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۱- تقي الدين السبكي الشافعي، کە لەسالی (۷۵۶)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۲- جمال الدين ابن المنظور خاوەنی لسان العرب، کە لەسالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۳- ابن اجروم الصنهاجي خاۋەنى (الإجرومية) لە نەحودا، كە لەسالى (۷۲۳) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۴- (ابن هشام) ى ئەھۋازى، كە لەسالى (۷۶۱) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۵- علم الدين البرزالي دىمەشقىي، كە لەسالى (۷۳۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۶- شمس الدين الذهبي، كە لەسالى (۷۴۸) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۷- الصفدى، كە لەسالى (۷۳۴) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۸- قطب الدين الشيرازي، كە لەسالى (۷۱۰) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۹- صدرالدين الوكيل المرحل، كە لەسالى (۷۱۶) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۲۰- ابن الفرکاح الفزارى الدمشقى، كە لەسالى (۷۲۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

بەپىي ئەۋەي رابرد دەتوانىن بلىين: كە ئەۋ چاخە، جوۋلەيەكى زانستى تىدابوۋە لە زۆرىيە زانستە دىنييەكان، زمان، مېژوو ھتە، بەلام قولبىۋنەۋە لە فكر و نوي بوۋنەۋە و، داھىتان لە پراۋ سەرنجەكان دا بۆ مەسەلە جوۋراۋجوۋرەكان، لەئاستى پىۋىستدا نەبوۋە، بەجۆرەك لەگەل ئەۋ زانست و زانىارىيە زۆرەدا بىتەۋە.

نا لەۋكات و قۇناغ و ھەلومەرجەدا (شيخ الإسلام) ژياۋە ۋەيىداغى چاكسازى و نوپىۋنەۋەي ھەلگرتەۋە و كارىگەرىي لەسەر ژيانى زانستى ئەۋكات و دواترىش داناۋە، كە ئەۋەش لە كىتەب و نووسراۋەكانى دا پەنگى داۋەتەۋە.

بەشى يەكەم

ناو و نەسەبى

پېشەۋاي شەرەزان (فقيه) و موجدەھىد و فەرمودەناس (محدث) و تۆتۈرۈھى قورئان (مفسر) و لەبەرېۋى قورئان و سوننەت (حافظ) و دىنيا بەكەمگەر (زاھد) و شارەزا لە (اصول الفقه) و زاناي ھەلکەوتوو (تقي الدين ابو العباس، احمد كورې عبدالحليم كورې عبدالسلام كورې عبدالله كورې أبى القاسم الخضر كورې محمد، ابن تيميتى نەمىرى، ھەرپرانى، دىمەشقىي، ھەنبەلىي يە^(۱).

ھۆك ناۋرانى بە (ابن تيمية):

ھۆى ناۋرانى بەۋناۋە ۋە، چەند قىسەيەكى لەسمەرە:

يەكەم: كە باپىرە گەۋرەى (محمد كورې خضر) بۆ ھەج چوۋە و خىزانەكەى دوۋگيان بوۋە، لە (تيماء) كچۆلەيەكى بىنيۋە كە لە چادرىكى بچوۋك ھاتۆتە دەرى، پاش ماۋىيەك كە گەپراۋەتەۋە بۆ (ھەرپران) خىزانەكەى كچىكى بوۋە، كاتىك كچەكەى دەبەنە لاي، ۋەرى دەگرى و دەلى: (ئەى تەيمىيە! ئەى تەيمىيە!) واتە: ئەۋە ۋەك ئەۋ كچەيە كەلە (تيماء) بىنيۋەتى، بۆيە بەۋ ناۋۋە ناۋنراۋە.

(۱) العقود الدرية، الذيل على طبقات الحنابلة ۲ / ۳۸۷.

دوۋەم: داىكى باپىرى (شىخ الإسلام) (محمّد) ناۋى (تىمىيە) بوۋە، كە ئافرىقىكى زىرەك بوۋە و نامۇزگارىسى خەلكى كىردو، پالدىراۋتە لاي ئەو و بەۋەۋە ناسراۋە^(۱).

لەلەيەكى دىكەۋە پال دراۋتە لاي تىرەى (نەمىرى) كە بە ئەسلى عەرەبە، بە پىچەۋانەى قىسەى (شىخ محمد أبو زهره) ۋە كەدەلى: (شىخ الإسلام) عەرەب نەبوۋە و كورد بوۋە ۋ، لەكوردستانى توركىيا لەدايك بوۋە^(۲).

كات و شۇئىنى لەدايك بوۋنى:

پىشەۋا (ابن تيمية) لە (حەپران) لەدايك بوۋە، كە ئاۋەدانىيەكى كۆنە و يەككىك بوۋە لە گىرگىتىن نىۋەندە ئايىنىيە كۆنەكان و دەكەۋىتە سەرۋى رۆژھەلاتى كۆمارى توركىيا، لە نىزىك (ئۆرفە) ى ئىستا . كە ئاۋەدانە، كاتى خۆى لەسەر دەستى (تەتار) كاول و وىران كراۋە، بەو ھۆيەۋە بىنەمالەى (تىمىيە) و ئەو خەلەكى دىكەش كە لەۋى بوۋە چۆلىان كىردو^(۳).

ھەموو ئەۋانەى باسىيان لە بەرۋارى لەدايك بوۋنى (ابن تيمية) كىردو، لەسەر سالى و مانگەكەى يەك دەنگىن، بەلام راجىيايان لە رۆژەكەيدا ھەيە.

ناۋىراۋ لە رۆژى (۱۰) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچىدا لەدايك بوۋە^(۴). گوتراۋىشە لە رۆژى دوۋشەممە (۱۰ يان ۱۲) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچى لەدايك بوۋە^(۵) بەلام راستىي ئەۋمىيە كە لە (۱۰) ى (ربيع الاول) ى ھەمان سالى لەدايك بوۋىي.

(۱) الشهادة الزكية ص ۲۴ العقود الدرية ص ۲.

(۲) ابن تيمية لمحمد ابو زهرة ص ۱۸

(۳) الاعلام عليه ص ۱۶.

(۴) الاعلام عليه ص ۱۶ تاريخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۷. البداية والنهاية ۱۳ / ۲۴۱.

(۵) العقود الدرية ص ۲.

دیمن و خویره وشته کانی (ابن تیمیه)،

نەوانەى لە گەلى ژيان و قەسەيان لەبارەو کردو، وێنەى کى رۆشيان لەسەر شپۆ و دیمەن و رەوشت و ئاکارى ناویرا داوینى، کەبەم شپۆیه هاتو:

سەر و پىشى رەش و کەمىک موى سې تى کەوتبوو، پىرى کەم پتو
 دیار بوو، موى سەرى تا نەرمایى گوتى هاتبوو، پیاوێکى دامەزراو، نۆ
 شانەکانى پان بوو، زمانى پاراو و دەنگى بەهێز بوو، رەنگى سې، چاو
 گەورە، دووچاوەکانى دەتگوت دوو زمان قەسەدەکەن، خۆندەنەوى خێراو،
 چاو پۆشى و لیبووردنى بەدواى تورپووندا دینا، جل و بەرگى وەك زانایانى
 دیکە بوو، کراسى درێژ و عەبا و مێزەر، کە نرخەکى دەگەشتە سى درەم،
 جاروبار هەستاو لەبەر یەکیک کە لەسەفەر گەراوەتەو یان ماوەیک لى دوور
 بوو، جاروبارێش کەچوو بۆ شوێنێک لەبەرى هەستان، هەموو لای ئەو یەکسان
 بوون، قەت لەبەر کەس نەچەماوەتەو، بەلکو سەلام و تۆقەى دەکردو زەرەخەنەى
 هاتۆتى، زۆر زىرەك و تیگەیشتو بوو، زوو شتى لەبەر دەکرد و هەر شتىکى
 خۆندەبایەو لەبىرى نەدەچۆو، زۆر پوو لەخوا بوو، زۆر لە خوا دەپارایەو،
 داواى یارمەتى هەر لەو دەکرد، لەویدا کەس وەك ئەو نەبینراو^(۱).

ئەو چەند سىفەتێکى جەستەى و نەفسى بوون، جیا لەو سىفەتە عەقلىیانەى
 کە کردوویان بەو زانا گەورە و کەسایەتییە ناودارە، خاوەن هەبەتێکى تايبەت و
 هێزێکى کارىگەر بوو، دەچۆ نۆ دلى هەرکەسێک کە قەسەى بۆ دەکرد، هەر
 کەسێک گوتى بۆ بگرتبایە زۆرى نەدەبرد دلى و مێشکى دەخستە بەر دەستانى،
 (ابن تیمیه) بەو سىفەتە شەخسى و بەهرە و توانا و ئەو دەرس گوتنەو و
 شارەزاییە زۆرەى هەیبوو، دەرکەوت و بەزمانیى پاراوى عەرەبى دەرسەکانى لە
 مزگەوتى گەورەى دیمەشق دەگوتنەو، خەلکى چاویان تى برى، دلە بیدار و

زىندوۋەكان بەلايدا كىشان و گۆتيان بۆ كرده، زۆر لەوانەى گۆتيان بۆ دەگرت، بوونە قوتابى دلسۆزى ناوبراو و سەرسام بوون بەزانيارى و هەلسوكەوتەكانى^(۱).

نازناوى (شەيخ الإسلام):

ژمارىەكى زۆر لە زاناىانى ئىسلام كە لەسەردەمى ئەودا ژياون، يان دواى ئەو هاتوون، مەدحى (ابن تيمية) يان كرده و رۆزيان لىخ ناو و ناماژميان بە زانيارى و جيهاد و پيشەوايهتیی ئەو زانا هەلكەوتە كرده، وە نازناوى (شەيخ الإسلام) يان لىخ هەلداو دەربارى ماناكەشى:

۱- زاناى بەناوبانگ (ابن ناصر الدين الدمشقي الشافعي) لە ژيەر ناوى ماناى (شەيخ الإسلام) دا دەلى:

* ماناى ئەوئە: لە ئىسلامدا پير بوو و مووى تیدا سېى كرده و گەشتۆتە ئەو بەلێنە موژدە بەخشەى، كە پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى: (من شاب شيبه في الإسلام، فهي له نور يوم القيامة)^(۲).

واتە: هەر كەسێك مووى لە ئىسلام دا سېى كەردبێ ئەو بۆى دەيتە پۆشنایی لە پۆژى قیامت دا.

* ماناى زانراو لای زاناىانى بەرجەستە ئەوئە كە ئەو كەسانەى بە (شەيخ الإسلام) يان (پیشەوا) ناودەبرن، ئەوانەن كە دواى كتيبي خوا دەكەون و شوئەجى ی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) هەلەگرن، ئەوانەى كە بەزانینى زانستەكانى قورئان و سوننەت و شەرىعەت بەگشتى پيش كەوتوون و، لەهەموو رووئەكەو شارەزایی تەواويان پييان هەيە و ملەكەچن بۆ خواى بالادەست و لە

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۲۹.

(۲) رواه احمد وابو داود والترمذي وصححه الالباني..

ههلهى زمان دهترسن و به پێهه لاگوتران (مدح) دلخۆش نابن و لافى بى ههلهى لى نادن و چاك دهزانن نهوهنده زانياريهى پيان دراوه زۆر كهمه. جا ههركهسيك ناوايى نهوه پيشهوايه و ههقه پى بگوترى: (شيخ الإسلام)^(۱)، دوايى چهند زانايهكى باسكردوون كه شايستهى نهون ئهو لهقهبهيان لى بنرى و ايان پى بگوترى، ههركه لهسهردهمى تابعينهوه تا دهگاته (شيخ الإسلام ابن تيمية) رهحمتهى خواى لى بى.

۲- دهريارهى ماناي (شيخ الإسلام) زاناي بهناويانگ و پيشهواى ههنهفیهكان لهسهردهمى خويدا (بدرالدين العيني) دهلى: "وا زانراوه كه وشهى (شيخ) دوو ماناي هه: زمانهوانى و زاراومى (لغوي و اصطلاحى)".

* مانا زمانهوانيهكهى واته: كهسيك كه بهتەمهندا چوويى .

* ماناي زاراومى يهكهش نهويه كه نهو زانايهيه دهشى قوتابى ههبن.

كه ههردوو ماناكه له (ابن تيمية) دا (رهحمتهى خواى لييت)، هاتونهدى.

ئهو ماموستا بووه بۆ كۆمههلىك له زانايانى ئىسلام و، بۆ قوتابيهكانى له فهقيهو شارهزايان، جامادام بهو شيويه بوويى، چۆن وشهى (شيخ الإسلام)ى بۆ بهكار ناهيترى؟ ههركهسيك ماموستايى بۆ مسوولمانان، ماموستاشه له ئىسلامدا، كه قازى و زانا پايه بهرزهكان بهو ناوه ناويان بردوه^(۲).

۳- نيمام (ابن ناصرالدين) له كتيبي (الرد الوافر)دا ناوى ههشتاو ههوت زاناي گهوره و ناودارى سهردهمى (ابن تيمية) و دواى نهوى باسكردوه، كه نازناوى (شيخ الإسلام)يان بۆ (ابن تيمية) بهكار هيناوه و پيان وهصف كردوه، وه ماموستا و زانا و تهذيب و شهرعزان (عبدالفتاح ابو غدة) له كتيبه بهسوودهكهى (العلماء العزاب) دا دهلى:

(۱) الرد الوافر ص ۵۱ - ۵۲.

(۲) الشهادة الزكية ص ۷۷ - ۷۸ / الرد الوافر ۲۶۴.

وشه‌ی (شیخ الإسلام) نازناوئکه که له سه‌رده‌می خیلافه‌تی عوسمانی دا به‌وکه‌سانه گوتراوه که به‌کاری ئیعامه‌ت و پیشه‌وایه‌تی له دیندا هه‌ستاه و، گه‌وره‌ترین زانای خاوه‌ن پله و پایه بووه لای سولتانی موسلمانان، به‌و مانایه‌بی ئه‌و وشه‌یه نازناوئکی وه‌زیفییه.

وه زانایانی پیشین ئه‌و وشه‌یان بۆ یه‌کی‌ک به‌کار هێناوه که پله‌یه‌کی گه‌وره‌ی به‌رزى له زانیاری به‌قورئان و سوننه‌ت و چاکه و به‌خشین و پیشه‌نگییدا به‌ده‌ست هێناوه، و، موسلمانان له زانیاری و کاروباری دیندا بۆ لای ئه‌و گه‌رابنه‌وه، له کتییی فرمووده ناسان و میژوو نووساندا به‌و مانایه هاتوه^(۱).

۴- زانای گه‌وره (ابن حجر العسقلانی) (ره‌حه‌تی خوی لیبت) ده‌لی: گه‌وره‌ی قازییه‌کان (تاج الدین السبکی) (ره‌حه‌تی خوی لیبت)، شانازی به‌وه‌وه کردوه که له مه‌دحکردنی زانا و پیشه‌وایان دا بۆ بابی (الشیخ تقي الدين السبکی)، (الحافظ المزی) به‌خه‌تی خوی وشه‌ی (شیخ الإسلام) ی بۆ که‌س به‌کار نه‌هێناوه جگه له‌بابی و (تقي الدين - ابن تیمیة) و (شمس الدين ابن ابی عمر)^(۲).

جا ئه‌گه‌ر (ابن تیمیة) له‌بواری زانست و کرده‌وه‌دا له‌و په‌ری پله و پایه به‌رزى دا نه‌بووایه، (ابن السبکی) بابی و ئه‌وی له‌و خه‌سله‌ته‌دا به‌یه‌که‌وه باسنه‌ده‌کردن و، ئه‌گه‌ر (ابن تیمیة) وه‌ک ناحه‌زانی ده‌لێن بیده‌چی و زه‌ندیق بوایه، رازی نه‌ده‌بوو بابی له‌گه‌ڵ ئه‌ودا باسکرایه^(۳).

(۱) العلماء العزَاب ص ۴۶.

(۲) طبقات الشافعية الكبرى ۶ / ۱۶۸.

(۳) الرد الوافر ۲۵۰.

بەنەمالەكەى و ئەوانەى لەنۆیدا بەزانیاری ناویان دەرکردو

شارەزایی ھەبوون لەسەر خێزانی ھەر زانیەك تیشكێك دەخاتە سەر كەسایەتیی و ژيانى ئەو زانیە، ئەوەش چونكە خێزان و بەنەمالە كاریگەری زۆری ھەیە لە دروستکردنی كەسایەتیی ھەر زانیەكدا، (ابن تیمیة) ئەلقەییەكی زنجیریە خێزانیكی رەسەن و بەنەمالەییەكی ناودار بە شارەزایی و زانست و پەروشت بەرزى و چاكە خوازی بوو، كە زانست و گەورەیی و رەوشتی بەرزى، ئەو لەدوای ئەو پەشتا و پەشت بۆ ئەو كانی جێ ھێشتو. رۆڵەكانی ئەو خێزانە ئالاً ھەلگری زانست و زانیاری بوون، كە جێ پەنجەیان لەوبارەییەو ئاشكرا و دیارە.

(ابن تیمیة) (رەحمەتی خۆی لێبێت)، لە گەورەیی و رەسەنایەتیی و زانست و زانیاری زۆردا چاوی ھەلێناو، بابی كە زانیەكی شارەزا و ھەلكەوتوو بوو لە سەرەمی خۆیدا، ناوی دەرکردو و پایەییەكی تایبەتی ھەبوو لەنۆ زانیاندا، (شیخ الإسلام) ئەو ئالایەیی ھەلگرت و درێژەیی بەو ئەركە گەورەییە داو و لەپرووی زانست و چاكەو گەورەیی و پێگەییەكی ناوازی بۆ بەنەمالەیی (تیمیة) تۆمار كەردو، سروشتی ئەو بەنەمالە رەسەنە لە بواری زانیاری دا كە لەژیان و كاتی ناخۆشی و ھەجرەتیشدا، جگە لەكتیپ ھێچ زەخیرە و پاشەكەوتێكی نەبوو، یارمەتی دەرەووە لە دروست كەردنی كەسایەتیی ئیمام (ابن تیمیة)دا، وێرایی ھەبوونی چەند ھۆكارێكی دیکەیی سروشتی كە لە خۆیدا ھەبوون و بوونە ھۆی پەیدا كەردنی شارەزاییەكی زۆر، سەرەنجام لەسەرەتای گەنجیتییەو لەنۆ ھاوشیوەكانی دا دەرکەوت و، شایستەیی دەرس گوتنەو و فتوادانی لەو تەمەنە دا بەدەست ھێنا.

بابى (ابن تيمية):

بە (شەھاب الدىن، ابو المحاسن، عبد الحليم كوپرى عبد السلام كوپرى عبدالله كوپرى ابوالقاسم كوپرى تيمىتى ھەپپانى، نىمام و زانائى پاىە بلىند و موفتى) ناسراوہ.

سالى (۶۲۷) ى كۆچى لە (ھەپپان) لەدايك بوو، زانستەكانى لە بابى و چەند زانايەكى ديكە وەرگرتون، لەتەمەنى مندالىي دا چۆتە (ھەلەب) و لەسەر دەستى زانا و شارەزايانى ئەوى فېرى زانستەكان بوو، تا واى لىھات بوو بە موفتى و زانا و خەتیبى (ھەپپان).

نىمام (الذهبى) دەلتە: لەسەر دەستى بابى مەزھەبى ھەنبەلىي خوتندوہ و لىي شارەزا بوو، دەرسى گوتۆتەوہ و فتواى داوہ و كىتبى داناون، لەدواى بابى بۆتە مامۇستا و خەتیب و ھاكىمى ئەو شوئە . پېشەوا و توئزەر بوو، شارەزايى زۆرى لە عىلمەكان دا ھەبوو، دەستىكى بالاي ھەبوو لە (الفرائض والحساب) دا، دىندارىكى خۆ بەكەمگەر و جوان رەفتار و سەخى بوو، يەكئەك بوو لەچاكەكارانى رۆژگارى خۆى، لەسالى (۶۶۷) ى كۆچى دا، خۆى ومال و مندال و خزمانى ھىجرەتيان كردوہ بۆ ديمەشق، ئەو لە (دار الحديث السكرية) لە (قصاعين) دادەنيشت لە زۆرىەى زانستەكاندا نووسراو و كىتب و قسەى ھەبوو، شەوى يەكشەممەى كۆتايى مانگى (ذى الحجة) ى سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردوہ و لە قەبرەستانى (الصوفية) دا لە ديمەشق نىژراوہ^(۱).

دایکی (ابن تیمیة):

دایکی ئافرمیتیکی باش و خواناس بووه بهناوی (ست النعم کچی عبدالرحمن کورپی علی کورپی عبدوسی جهپرانی) یه، نهوتهنیا کورپی ههبوون و کچی نهبوون، لهتهمهنی سهرووی ههفتا سالییدا کۆچی دواپی کردوه.

دایکی له دلی (شیخ الإسلام) دا پله و پاییهکی بهرزی ههبووه، نهو نامهیهی (شیخ الإسلام) له بهندیخانهی قاهرهوه بۆ دایکی ناردوه، نهو راستیه دهسهلمیتی که پرپوو له ریتز و سۆز و خوشهویستی و دلدانهوه بۆی. دایکی لهژیاندا بوو که (شیخ الإسلام) لهسالی (۷۱۲)ی کۆچی له میسر گهراپهوه. رۆژی چوارشههمه ۲۰ شوالی (۷۱۶)ی کۆچی وهفاتی کردوه و له گۆرستانی (الصوفیه) نیتراوه و خهڵکیکی زۆر نامادهی جهنازهکهی و ناشتنی بوون^(۱).

باییری (ابن تیمیة):

شهرعزان و شارمزی قورئان و سوننهت و (شیخ الإسلام) و یهکیک لهزانا ناودارهکانی سهردهمی خۆی (مجدالدین ابوالبرکات عبدالسلام ی کوری عبدالله ی کوری ابوالقاسم الخضر کوری محمد کوری تیمیة ی جهپرانیی حنبهلیی له سالی (۵۹۰) ی کۆچی له (جهپران) لهدایک بووه، لهوئ قورئانی لهبهر کردوه و لهمامی کهناوی (فخرالدین) و زانایانی دیکهی نهوئ، زانستهکانی وهرگرتوه، له پیناوی بهدهست هیتانی زانیاری دا چۆته (بهغدا) و شەش سالان لهوئ ماوتهوهو به خویندنی فیهو زانیارییهکانی دیکهوه خهرك بووه، دوا ی نهوهی چۆتهوه (جهپران)، جارنکی دیکهش گهراوتهوه بۆ بهغدا و زیاتر له (۱۰)

سالان لەوى ماوتەمە و لەو ماوتەمەدا شارەزایی و زانیاری زیادی کردووە و (الحافظ الذهبی) (رەحمەتى خواى لیبیت)، لەبارەى ئەو مەدەنى: مامۆستا و گەورەمان ابوالعباس پێى راگەیاندم کە (جمال الدين كورى مالك) دەلى: فیهو زانیاری بۆ (مجدالدين) نەرم بووبوو، وەك چۆن ئاسن بۆ (داود) نەرم بووبوو، دیسان ھەمى دەلى: شەيخ (مجدالدين) لەزەمانى خۆیدا و ئەندەى نەبوو لە فیهو ئۆسول و ھەدىس و ماناکەى دا، دەستىكى بالای ھەبوو لە زانیانى قورئان و تەفسیر دا، چەندین کتیبى داناون و بەچاکە ناوی رویشتو، زۆر دیندار و زیرەك و خاوەن ریز و پەلە و پایە بوو .

(الحافظ الشريف عزالدين) دەلى: لە حىجاز و شام و عىراق و مەملەكەتى خۆى (ھەرپان) پێگەى و کتیبى دەنوسىن و دەرسى دەگوتەو. ئەو یەكێك بوو لە ناوداران و گەورە زانایانى ولاتەكەى، کە بنەمالەكەى بە زانست و ھەدىس و دیندارى ناوی ھەركردبوو، زۆر لە زانایان لای ئەو شت فێر بوون، بەناوبانگ ترینیان كورى خۆى بوو بەناوی (شهاب الدين عبدالحليم) و الحافظ (عبدالمؤمن الدمياطي) و چەند كەسێكى دیکەش، یەكێك لە نوسراوەكانى (الأحكام الكبرى) وە کتیبى (المنتقى) یە لە ھەدىسى ئەھكام دا کە بەبناغە و ئەسلى کتیبى (نیل الاوطار) ی شەوكانى دادەنرێ، کە شەرحى کتیبى (المنتقى) ی کردووە، وە نوسراوێكىشى لە (اصول) دا ھەبە کە (شهاب الدين) ی كورى لێى زیاد کردووە و دواى ئەو ئەو كەى - ابن تیمیة - لێى زیاد کردووە، ناوێراو لەدواى نوێزى جومعەى رۆژى جەژنى رەمەزان لەسالى (٦٥٢) ی كۆچى لە (ھەرپان) كۆچى دواى کردووە و لەوى نێزراوە^(١).

(١) شذرات الذهب ٥/٢٥٧/ سیر أعلام النبلاء ٢٣/٢٩١ البداية والنهاية ١٣/١٨٥.

مامى بايرى شەيخ ئىسلام:

شەرەزان و خەتىب و واعظ (فخرالدين ابو عبدالله محمد كورپى ابى القاسم الخضر كورپى محمد كورپى خضر كورپى على كورپى عبدالله ناسراو به (ابن تيمية) ھەرپانى ھەنبەلىي). زانا يەككى ناودار بوو، لە شوئنى خۇي ناوي دەرکردبوو، چۆتە (بەغدا) و لەوئ لەسەر دەستی (ابوالفتح ابن المنى) شارەزایی زیاتری لە ھەدیس دا پەیدا کردو، لە مەزھەبی ئىمام (احمد) دا بە كورتى كتيبيكى نووسيو و گرنكى زۆرى پێداو، كە گەرايوە بو (ھەرپان) رۆژانە لەوئ دەرسى تەفسىرى قورئانى دەگوتهو، لە مزگەوتى گەورەى (ھەرپان) پێنج جار تەفسىرى ھەموو قورئانى کردو، جارى يەكەم لە سالى (٥٥٨) ى كۆچى و جارى كۆتاييش لە سالى (٦١٠) ى كۆچى.

كەسكى دیندار و پارێزگار بوو، بە ئىمام و خەتىب لە مزگەوتى گەورەى (ھەرپان) دیارى كرابوو، ناوبراو لە كۆتايى مانگى شەعبانى سالى (٥٤٢) ى كۆچى لە (ھەرپان) لە داىك بوو و ھەر لەوى لە (١١) ى صفرى سالى (٦٢١) ى كۆچى دا وفاتى كردو^(١).

براكانى شەيخ ئىسلام:

١- زانا و شەرەزان و موفتى و دنیا بە كەمگەر (شرف الدين عبدالله كورپى عبدالحليم كورپى عبدالسلام كورپى ابى القاسم...) كەبراى (شەيخ تقي الدين احمد بن تيمية) يە، لە (١١) محرم ى سالى (٦٦٦) ى كۆچى لە (ھەرپان) لە داىك بوو، منداڵ بوو كە لە گەل بنەمالەكەى دا ھاتۆتە دیمەشق، دەرسى

لەلای زانايانى فىقھو تەفسىر و ھەدىس خوتىندە و، شارەزايى زۆرى پەيدا كىردە و فتاوى لە مەزھەبى ئىمام احمد دا داوہ.

كەسكى دلسۆز و سەر پاست و مەرد و ئازا بوو و قەناعەتى بە ژيانى سادە و كەم كىردە، عىبادەتى زۆرى ھەبوو و دنيا بە كەمگىر بوو، زۆر ھەستى بە چاودىرى خوا كىردە و خاۋەنى خىر و خىرات بوو و چەند جار ئك ھەجى كىردە، چەند جار ئك لەلەين نەيارانى داۋاي مناقەشەى لىكراو و بەزاندوونى، لە گەل (شىخ الإسلام) ى براى دا لە (ميسر) گىراو. لە رۆژى چوار شەممەى (١٤) ى (جمادى الاولى) ى سالى (٧٢٧) ى كۆچى وەفاتى كىردە، دواىى بردويانە بو (قەلعة) و ھەردوو براكەى (تقى الدين) و (عبدالرحمن) لە سجن دا نوژيان لەسەر كىردە، دەرگىيان بەرز دەكىردە و دەگەشتە خەلكەكە، دواىى چەند جار ئك نوژى لەسەر كرا و ئنجا جەنازەكەيان لەسەر شان و سەرى خەلكى برە قەبرەستانى (الصوفية) لە دىمەشق و لەوى ناشتيان^(١).

٢- زاناي پايە بەرز (زين الدين ابو الفرج عبدالرحمن كوپى عبدالھلىم كوپى عبدالسلام بن تيمىتى ھەپرانى، براى شىخ تقى الدين شىخ الإسلام) لەسالى (٦٦٣) ى كۆچى لە (ھەپران) لەدايك بوو.

لەبەر خاترى (شىخ الإسلام) ى براى لە (اسكندريه و دمشق) لە سجندا لەگەلى ماوئەتو وەك دەرپرېنى خۆشەويستى و بەمەبەستى خزمەتكردى، تا شىخ الإسلام مردو و دواى ئەو لە بەنديخانە ھاتۆتە دەرى، بە دىندارى زۆر و وەفا و ئەمانەت و خو و رەوشتى جوان بەناويانگ بوو، ئەو زۆر رىزى لە (شىخ الإسلام) دەگرت و لە مەجلىسى ئەودا بەبى دەنگ و جوولە دادەنيشت، وەك ئەو بەلەندە لەسەر شانى نىشتى، كە لەوبارەو لىيان پرسیو گوتىوئەتى: من ھەندىك شت لەودا دەبينم كە جگە لەمن كەس نايىبنى، بۆيە پىوستە لەسەرم وەكو دەمىبنى، ئاۋابم لەگەل ئەودا، لە (٣) ذى الحجەى سالى (٧٤٧) ى كۆچى وەفاتى كىردە^(٢).

(١) الرد الوافر ص ٩٦ / مجموعة الشيوخ للذهبي ٣٢٣/١.

(٢) الدرر الكامنة ٢ / ٤٣٧ / البداية والنهاية ٢٢٠/١٤.

(شیخ الإسلام) خزم و کەسی دیکەشی هەبوون کەزانا و دیندار و شارەزا بوون، ئەو لەو کەش و هەوا عیلمی و زانستی و بنەمالە رەسەن و رێژدارەدا، لە هەلگرانی ئالای دین و عیلم و فێقهەدا ژیاوە و پێگەبەستووە و فێر بووە و خەڵکێشی فێر کردووە، تا سەرەنجام وەک زانایەکی ناوازه و هەلکەوتوو ناوی دەرکردو زانا و شارەزایان و خەڵکی بەگشتی پێزیان لێ ناوە و گەرنگیان پێ داوە و سوودیان لێبێنیوە، و لەدوای خۆی سەدان کتێب و نووسراوی جێ هێشتووە، کە لەزۆریە و لاتاندا ناسراون و، هەركاتێك نۆی كەروانی دین یان بانگخوازان و زانایانی پایه بلند، باس بکەن، ئەو (شیخ الإسلام) لە ریزی پێشەواییە، کە بێگومان ئەمەش بەخششێکی خۆیە و دەیات بە هەركەسێك بێهۆی.

بەشی دووم

پىگەيشتن و گەپان بەدوای زانیاری دا

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) لە خێزانیکی دینداردا کە بە زانیاری و زانست ناوی دەرکردو، پێ گەیشتو، کە باب و باپیران بۆ ئەو و رۆڵەکانیان جێیان هێشتو، زۆر لە ئەندامانی ئەو خێزانه بەشیکی گەورەیان لەو زانسته پێ برپاو، کەواتە شتیکی ناساییه کە ئەو بنەمالەیه گرنکی زیاد بە رۆڵەکانیان بدن و لە نیویان دا (شیخ الإسلام) پەرورده بکەن و، لەسەر خوڤه‌وشت و زانست و ئەدهبی بەرز و جوان پێی بگه‌یه‌نن و دووری بگرن لە ناکاری پەست و ناشیرین.

(شیخ الإسلام) خوڤه‌وشتی دەوروێه‌ره‌که‌ی وەرگرت و بەدوای رێ و شوێنی باب و باپیرانی کەوت، کە باشتەین جیگرووه‌ بوو بۆ ئەو پێشینە رەسەن و گەوره‌ پیاوانە، بنەمالە‌ی ناویراو کاریگەری زۆری هەبوو لەسەر دروستکردنی کەسایەتی (شیخ الإسلام) و هاندانی بۆ وەدەست هێنانی زانست و زانیاری لە سەرچاوه‌ پێگە‌رده‌کان، هەر لە سەرمتای تەمەنییه‌وه‌، تا ئەوکاتە‌ی گەیشته‌ قۆناغی دەر‌س‌گوتنه‌وه‌ و، فتوادان و بوو بە‌نیۆ‌ه‌ندیکی پر‌شن‌گ‌داری زانستی، ئەمەش سی قۆناغ بوو.

یه‌که‌م،- قوناغی هیجرت و جیگیربوون:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) له‌سهرده‌میکی پر له ناخویشی و کاره‌سات و ناآرامییدا له دایک بوو، که ژیا‌نی مسو‌لمانان پریوو له به‌لا و گرفتاری و رووداوی گه‌وره، له داگیرکردنی ته‌تار بو‌ و‌لاتی مسو‌لمانان و، ته‌راتین کردنیان له شار و ناوه‌دانیه‌کان دا و و‌یرانکردنی نیشانه‌کانی ناوه‌دانکردنوه و شارستانی و، بی‌ه‌زمی و دل ره‌قییان له کوشتنی مسو‌لمانان و به‌دیل گرتنی ئافره‌تان و به‌تالان بردنی مال سامانیان.

(شیخ الإسلام) سه‌ره‌تای ژیا‌نی بووه که بینویه‌تی (ته‌تار) به‌رده‌وام بووه له فساد و و‌یرانکاری و کوشتاری به‌ناهه‌قی مسو‌لمانان، و هه‌ر له‌مندالییه‌وه دیمه‌نی فساد و شه‌رانگیزی (ته‌تاری) له می‌شکدا چه‌سپیوو، بو‌یه که گه‌وره‌بوو، بوو به‌ پ‌یشه‌وا و که‌سایه‌تییه‌کی دیاری نیسلام و، به‌رده‌وام بانگه‌شی جیهادی له دژی ته‌تار ده‌کرد و خو‌شی به‌ کرده‌می به‌شداری ده‌کرد.

(ابن تیمیة) له ته‌مه‌نی شه‌ش سالاندا بوو که ته‌تار به‌سه‌ر (حه‌رپ‌ان)ی داداوه و هی‌زی تیدا به‌کار هی‌ناوه و و‌یران و خاپووری کردوه، بابی (شهاب الدین عبد‌الحلیم) خو‌ی و خ‌یزانی دهریه‌ده‌ریوون و له (حه‌رپ‌ان)وه به‌رو (دیمه‌شق) که‌وتنه‌ پ‌ی له‌گه‌ل زو‌ر خ‌یزانی دیکه‌ی ئه‌و مه‌مله‌که‌ته، که له‌به‌ر هه‌مان ه‌و دهریه‌ده‌ر بوو بوون، ئه‌و خ‌یزانانه هه‌موو سه‌رمایه‌یان بریتی بوو له ک‌تیبی زانستی که دهمانویست له‌گه‌ل خو‌یان دهریا‌زان بکه‌ن، (شیخ شهاب الدین) زو‌ر له‌سه‌ر دلی قورس بوو ئه‌و هه‌موو سه‌روه‌ت و سامانه‌ی له ک‌تیب و که‌له‌پووری نیسلامی، به‌جی به‌ی‌لی و ته‌تار بی‌سووتینی و په‌رپووتی بکات، بو‌یه هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پ‌یکرا زو‌ر له‌و ک‌تیبانه‌ی هه‌پیوون له‌گه‌ل خو‌ی بی‌انبات، نه‌وانه‌ش که وه‌ک ئه‌و دهریه‌ده‌ر بوو بوون و له‌گه‌ل‌یدا‌بوون له‌وباره‌وه یارمه‌تیان ده‌دا، ئه‌و زانا و خه‌تیب و پ‌یشه‌وای ئاینی شاره‌که‌شیان بوو، له پ‌یگا خه‌ریک بوو (ته‌تار)

بیانگاتی، چونکه ریځای دوور و ترسی ته تار و ماندوویوون و بې ولاغی، زور شه کت و بې هیزی کردبوون، هه ریویه نه وان و نهو خه لکه ی دیکه ش که بهیه کمه بوون کهوتنه دوعا و پارانهوه که خوی دهر و کهروه رزگاریان بکا و لهو به لایه چه پالیه یان بدات، تاسه رهنجام خوی به به زمی رزگاری کردن و به سه لامه تی دهر چوون و رویشتن تا گه یشتنه دیمه شق و لهوی جیگیر بوون^(۱).

- جیگیر بوون له دیمه شق:

هه که گه یشتنه دیمه شق و لهوی جیگیر بوون، یه کسه ر (شیخ شهاب الدین) ی بابی (ابن تیمیة) (رحمه تی خوی لیبت) له مزگه وتی نه مه وی و (مدرسة الحديث السکریة) دهستی کرد به دهرس گوتنه وه و ناموژگاری کردنی خه لکی، که دهستیکی بالای هه بوو له فیه وه هه دیس و زانسته کانی دیکه دا، پیش خوی ناو و شوهرتی ناویراو له (هه پران) وه گه یشتبووه دیمه شق و، زور شوونی دیکه ش له ولاتانی ئیسلامی، بویه بوویوو به جیئی نومید و ویستی قوتاییانی زانست و نه وانیه شیدای خویندن بوون.

ئیمام دهه به بی دهلت: هاتنی (شیخ شهاب الدین) له گه ل بنه ماله که ی و دوست و خزمانی بو دیمه شق، له سالی (۶۶۷) ی کوچی بووه، که یه کیک بووه له نه ستره گه شه کانی رنمایی کردنی خه لک

هه ریکه له (البرزالی و ابن کثیر) یش (رحمه تی خویان لیبت)، ناماژه به وه ده کمن که ناویراو یه کیک بووه له زانا ناوداره کانی هه به لی و که سیکی چاکه کار و به که لک بووه، له مزگه وتی دیمه شق کورسییه کی هه بووه، که روژانی جومعه له سه ری دانیشته و قسه ی بو خه لک کردوه و رنمایی کردوون و سه ره رشتی (دار الحديث السکریة) ی کردوه، که دوا ی نهو (شیخ تقي الدین، ابن تیمیة) ی کوپی دهرسی تیدا گوتوته وه^(۲).

(۱) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۵ تاريخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۸.

(۲) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۰.

دووهم، قۇناغى گەران بەدواک زانست و ھەرگرتتى دا

مىژوونوسان لەسەر ئەوە يەك دەنگن كە (شيخ الإسلام ابن تيمية) بە ژيانىكى پاك و پارىزكارى و چاكە خوازى و خاوين پىنگەيشتو، و، خۆى لەسەر كەم خۆرى و گوئى نەدان بە جوانى و چاكى جلوبەرگ پراھىناو و زۆر چاكەكاربوو بەرانبەر دايك و بابى، پارىزكار و دىندارىكى باش بوو، شو نووتى ھەبوو و زۆر بەرپۆزوو بوو، لە ھەق و سنوورەكانى خوا وەستاو، و، فەرمان بەچاكە و رىنگرى لە خراپەى ئەنجام داو، زۆر ھەزى لە زانست كردوو خۆى ماندوو كردو لە پىناو وەدەستەپىنايدا، بىزار و كول نەبوو لە خوئندەو و گەران و لىكۆلىنەو لە مەسەلەكان دا^(۱).

لە ھەردەرگاىەكى زانست چوويىتە ژوورى، خاوى زانا، بۆى خستوتە سەرپشت و تىيدا سەرکەوتوو بوو، ئامادەى كۆر و كۆبوونەو زانستىيەكان دەبوو، ھەر لە مندالىيەو و تووتى و راگۆرپىنەو و مشت و مېرى لە گەل گەوران دەکرد و بى دەنگى دەکردن، بەو زانايانى پلە بەرزى سەرسام دەکرد، زمان پاراو و بىرتىژ بوو، بەخىراى شتى دەخوئندەو، كەم و نەبوو لە زوو لەبەرکردنى دەق و نوسراوكان دا، تەمەنى خۆى بۆ وەدەست ھىنان و بلاوکردنەو زانىارى و بانگەواز بۆ قورئان و سوننەتى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و جىھاد لە پىناو بەرزى وشەى (خوا) دا تەرخانکردبوو.

لەوبارەو (الحافظ الذهبي) دەلىل: نشأ - اي الشيخ تقي الدين (ابن تيمية) رحمه الله - في تصوف تام وعفاف وتأله وتعبد، واقتصاد في الملبس و المأكّل، وكان يحضر المدارس والمحافل في صفره، ويناظر ويفهم الكبار ويأتى بما يتحير منه أعيان البلد في العلم، فأفتى وله تسع عشرة سنة، بل اقل، وشرع في الجمع

والتأليف من ذلك الوقت وأكب على الإشتغال، ومات والده - وكان من كبار الحنابلة وأئمتهم - فقام بعده بوظائفه وله احدى و عشرون سنة، واشتهر امره، وبعد صيته في العالم^(۱).

واته (شيخ تقي الدين ابن تيمية) له تصهوف و پاکی و دینداری و خواپەرستی دا گهواره بووه و ژیاوه، له خواردن و بهرگ و پۆشاکدا گرتویهتهوه و دنیا نهویستانه رهفتاری کردوه، هەر له منداڵیهوه نامادهی کۆر و کۆبوونهوهکان دهبوو، دهرسی تیدا دهگوتنهوه، روویهپرووی گهوران دهبووه و له وتوو وێژهکاندا بێدنگی دهکردن، بهشیویهک گهواره زانیانی ولاتی سهرسام دهکرد، لهتهمهنی (۱۹) نۆژه سالییدا بهلکو کهمتریش بوو، که فەتوای دها، لهوکاتهوه تیکهلی نووسین و زانست کۆکردنهوه بوو، خۆی سهرقالکرد به گهپان بهدوای زانست و زانیاری دا. وهکه بابی مرد- که یهکیک بوو له زانا و پیشهوا گهوارهکانی مهزهبی حنبهلی- لهدوای نهو بهنهکی بابی ههستا، که نهوکات تهمهنی (۲۱) بیست و یهک سال بوو، بهوییه ناوی دهرکرد و ناویانگی بهههموو دنیادا بلأو بووه.

لهبهکردن و فیڕبوونی زانیارییهکان:

یهک: ناوبانگ ده(کردن به لهبه(کردنی نهوسین و دهقهکان:

(ابن تيمية) يهکیک بووه له گهواره لهبهکارانی سهردهمی خۆی، که خوا توانایهکی زۆری لهبهکردن و بیرنکی تیزێ روونی داویه، بهشیویهک لهوبارهوه وینهی پێ دههێنرایهوه:

ا- (شيخ محمد صادق عرجون) لهوبارهوه دهلت: (.... میژوو له پیشهوهی زانیانی دادنه، نهوانه له لیهاووی و زیرهکیدا وینهیان پێ دههێنرایهوه، نهو له لهبهکردندا کهسیکی ناوازه بووه، خاوهن بیر و هۆشیکێ روشن بووه، هاوچهرخهکانی دهریاری نهو گوتووویهانه: هیچ شتیکی لهبه نهکردوه دوایی لهبیری چوینتهوه، کهم تا زۆر تهماشای هیچ نووسراویکی نهکردوه، مهگهر

(۱) العقود الدرية ص ۵ / تاریخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۶.

لەبەرى کردو، هیچ شتێکی لە زانست و زانیاریەکان فێر نەبوو و دواى لەبیری چووێتەو، ئەگەر دەرباری ئىمام مالک که پێشەواى ئەهلى مەدینە بوو، خوێندێتەمانەو که لەیهک مەجلیسدا سى تا چل هەدیسی لە پێشەواى فەرموودەناسان (ابن شهاب الزهري) بیستو و یەکسەر لەبەرى کردو و که خوێندوبەتیهو هەرفێکی لەبیر نەچۆتەو، ئەوانەى هەدیسیان رىوایەت کردو گێڕاویانەتەو که جارێکیان ئەو ئەندازمەى گۆنێ گرتو که هەدیسی (سەقیفە) شى تێدابوو، بەو درێژى و زۆرى قسە و باسەشیەو، لە دووبارە کردنەوى دا یەک وشەشى زیاد و کەم نەکردو، وە ئەگەر دەرباری (ابوعبدالله الشافعي) بخوێنەو دەبینین که لە مەجلیسێکدا گۆبێستى زیاتر لە دە هەدیس بوو لە مامۆستای خۆى -مالک بن انس- هەر لەو ماوەیدا لەبەرى کردو و بەسەنەدەو گێڕاویەتیهو، یەک وشە و پیتیشى لەگەڵ ئەوێ بیستبووى جیاوازی نەبوو.

بەو شیوەیە زۆرن ئەوانەى خۆى گەورە توانای لەبەرکردنى بەهێزى پێ بەخشیون لە ئىسلامدا و بیروھۆشیکی زۆر و روشنى پێ دان، ئەوێ هەر لە کاتى منداڵیەو لە (ابن تیمیة) دەگێرنەو لەکاتێکدا کەزۆر کەشیش بۆى لە کەمیندا بوو و ویستوویەتى بەناھەق عەبیانى لێ ببینیتەو و لەکەدارى بکات، مایەى ئەوێ بەبێ دوو دلێى لەو بارەشەو لەگەڵ ئەو زانا و ناودارانەى ئىسلام دا لە ترۆپک دابنێ^(١).

٢- (الحافظ الذهبي) (رەحمەتى خۆى لێیت)، که (ابن الوردی) لێ ی گێڕاوەتەو باس لە بەهێزى لەبەرکردنى و زیرەکی زۆر و خێرا تێگەیشتنى دەکات^(٢).

٣- (الحافظ عمر بن علي البزار) (رەحمەتى خۆى لێیت)، دەلێ: (خۆى گەورە تايبەتمەندى زوو لەبەرکردن و درەنگ لەبیر چوونەوى پێدابوو، کەم واهەبوو شتێکی خوێندێتەو یان گۆنێ لێ بووی و لە بیری چووێتەو، بەلکو

(١) مجلة الوعي الإسلامي، السنة الثامنة عدد ٨٨ سنة ١٩٩٢ ص ٦٩.

(٢) تاريخ ابن الوردی ٢ / ٢٨٦.

یان بهمانا یان به وشه لهبیری ماوه، دهگوت زانست و زانیاری له گهڵ گوشت و خوێن و ههموو لاشهی دا تێکهڵ بووه^(۱).

۴- (الحافظ ابن حجر) (رحمتهی خوای لیبت)، دهلی: (جمال الدين السمری) گوتیهتی: (ومن عجائب ما وقع في الحفظ من أهل زماننا، أن (ابن تيمية) كان يمر بالكتاب مطالعة مرة، فينتقش في ذهنه، وينقله في مصنفاته بلفظه ومعناه)^(۲).

واته: ئهوهی لهبارهی لهبهركردن لهسهردهمی ئیمهدا جی ی سهرسوپمانه، ئهوهیه که (ابن تيمية) یه کجار کتیبکی خوندیتهوه له میشکیدا دهچهسپی، بهوشه و مانا دهیگواستهوه بۆ نووسراوهکانی .

۵- (الحافظ صلاح الصفدي) دهبارهی ابن تيمية دهلی: (فما رأيت - ولا أرى - مثله في اطلاعه وحافظته، ولقد صدق ماسمعنا به عن الحفاظ الاول، وكانت همتة عالية الى الغاية.....)^(۳).

واته: وهك ئهوم نهیینیه و نایبینم له شارهزایی و لهبهركردندا، ئهوهی له زانیانی پیشوو دهبارهی ئهو بیستومانه بهراستی گیرا، هیممهت و وهی بی ئهندازه بهرز و گهوره بوو.

۶- (ایمامی ذهههبی) له کتیبی (تذكرة الحفاظ) لهبارهی (ابن تيمية) وه دهلی: (كان من بحور العلم ومن الأذكياء المعدودين)^(۴).

واته (ابن تيمية) له کهسه شارهزاکانی زانیارییه و، یهکیکه له زانا زۆر زیهرهکهکان که کهمن و دهژمیردرێن.

(۱) الاعلام العلية ۱۶، ۱۸.

(۲) الدرر الكامنة ۱/۱۶۳.

(۳) الوافي بالوفيات ۷/۱۹.

(۴) تذكرة الحفاظ ۴/۱۴۹۶.

۷- (ابوالحسن الندوی دہلی بنہ مالہی (ابن تیمیہ) م بہ بہیتری بیروہوش و زور و زوو لہ بہرکردنی زانستہ کان ناسیوہ، باب و باپیری زیرہک و بیر تیژ بوون، بہ لام (تقی الدین، ابن تیمیہ) لہو نیعمہ تہدا پیش بنہ مالہ کھی کہوتوتہوہ، بیر تیژی و خیرایی لہ بہرکردنی ناوبراو ماموستا و زانایانی سہرسام کردبوو، کہ بہوہ ناوی لہ دیمہ شق دہرکردبوو^(۱).

یہ کیک لہو نمونانہی لہ سہر خیرایی لہ بہرکردنی باس کراون:

ئو لہ تہ مہنی حوت سالاندا ہہموو قورٹانی لہ بہر کردوہ، کہ خوی گہورہ ریژی لیناوہ و ئو نیعمہ تہی بۆ ہیشتوتہوہ تا مردوہ، ہیچ شتیکی لہوہ لہ لا ئاسانتر نہ بووہ کہ لہ کاتی باسکردنی بہ لگہکانی و فتوا و نووسینی کتیبہکانی دا، نایہ تہکانی قورٹان لہ شوینی خویان وک دہلیل و بہ لگہ، بہ ئاسانیی بہینتہوہ بہ پیی حال و مہقام^(۲).

۸- (أبو مظفر جمال الدين السمری) (رہمہتی خوی لیبت) دہلی: لہو شتہ سہرسورپہینہرانہی دہریارہی ئو لہ ہیتدیک لہ ہاوہ لانی بیستوومہ: کاتیک لہ سہرہتای مندا لیدا بووہ، بابی ویستوویہتی مندا لہکانی بہ مہبہستی سہیران بہریتہ دہریی ناوہدانی، بابی پی گوتوہ: (أحمد) تۆش لہ گہل براکانت وەرہ، وەرہ دہر دہکەوین بہ مہبہستی گہشت و سہیران، (أحمد) یش چوونہ دہریی پی ناخۆش بوو، بۆیہ داوای لہ بابی کرد نہ چیت، پی گوت: بابہ گیان! پی خۆشہ لہ نہ ہاتنم بمبووری، بابیشی رازی بوو، ئەمان چوونہ دہشت و دہر و ئەویش لہ مالئ مایہوہ، لای نیواری کہ باب و براکانی گہرانہوہ، بابی گوتی: نہ مرؤ براکانت پیان خۆشبوو تۆش لہ گہل بای، بۆچی نہ ہاتی؟ ئەویش گوتی: بابی بہریم! من نہ مرؤ ئەم کتیبہم لہ بہرکردوہ، بابی بہ سہرسامیہوہ گوتی چۆن ئەم کتیبہت لہ بہر کردوہ؟ وتی بہلی حەز دہکە لیم پیرسہوہ، کہ لئی پرسیہوہ بۆی دہرکەوت کہ ہہمووی لہ بہر کردوہ، بۆیہ نیوچاوانی ماچ کرد و گوتی: کوری

(۱) ابن تیمیہ للندوی ص ۳۷.

(۲) الأعلام العلیة ص ۱۷ / تاریخ ابن الوردي ۲/۲۸۶.

خۆم ئەوەی کردووە بەکەسی مەلئ، نەك بەکەویە بەرچاوی پیس^(۱).
(صلاح الصفدی) (رەحمەتی خۆی لیبت) ئەو چیرۆکی گێڕاوەتەو و
ناوی کتێبەکەشی نوویسەو کە لەبەری کردووە بەناوی (جَنَّةُ الْمُنَظَرِ وَ جَنَّةُ الْمُنَظَرِ)
کە کتێبیکی بچووکە بەلام بەناویانگە.

دوو: ئەو زانیاریانەی ھێزێکیان ھەیە:

شارەزاترین کەس بەھەر زانیایەك قوتایی و ھاوسەردەمیەکانینی، بەراستی
ھیچ زانیایەك ئەوەندە (شیخ الإسلام) باسی زانیای و گەرەمی نەکرەو، لەسەر
ئەو زانست و ئاستە بەرزە ھەیبوو.

ئەوھتا یەكێك لە گەرەتترین قوتاییەکانی زانیای گەرە (ابن عبدالهادي)
سەرھتای کاری (ابن تیمیة) و زانیای ئەو باس دەکات و دەڵێ: سەرھتای کار و
ژیانی لای زانیایان پێگەشتوو و لە پەرداخی زانست نۆشیویەتی و لەخوانی
فیقھو تێگەشتن و کتێبەکانی کۆکەرەو زانیاریەکان خواردوویەتی، خۆی بە
غەیری خوێندنەو و خەریك کردن بەکاری گرنگ، سەرقال نەکردو، بەتاییەتی
زانستەکانی قورئان و ھەدیس و ئەوانە پێوستن بۆ تێگەشتن لەوان، بەردەوام
ئەو رەفتاری بوو، ئینسانێکی پارێزکار و ھەردەم روو لەخوای بوو. لەسەر رێی
پیشینی چاک دەپۆشت، زۆر چاکەکاریو لەگەڵ دایکی، پاك و بەندەییکی
راست و ساغ بوو، زۆر بەپۆژوو دەبوو، شەونۆژی زۆریو، لەھەموو کات و
بۆ ھەموو کارەکانی یادێ خۆی دەکرد، بۆ ھەموو شتێك و لەھەموو کارەکاندا
دەگەراییەو بۆ لای خوای بە ھۆکەکانی خوا پابەند و لەسەر بێریارەکانی خوا
دەوێستا و فەرمانەکانی جێ بەجێ دەکرد و قەدەغەکانی نەدەشکاندن، بە
شیوازی جوان زۆر فەرمانی بەچاکە و رێگری لەخراپە دەکرد، لە زانست و
زانیاری تێرەدەبوو، لە خوێندنەو تینوایەتی نەدەشکا، لەگەرەن بەدوای زانستدا
بێزار و لە توێژینەو کول نەدەبوو، کەم وا ھەبوو لە بەشێك لە بەشەکانی ھەر

زانستیک چوویته ژووری، خوی گهوره چهند دهرگاهیه کی لی نه کردیته وه و چهند شتی فیژ نه کردی، به هوی کهسانی زاناوه.

گویم لیوو دهربارهی بنه مای کاره کانی دهیگوت: بۆهر مهسه لهیه که به خه یالمدای و بییری لی ده که مه وه و ناگه مه نه جام و لی ی توشی نیشکالیک دهیم، هه زارچار یان که متر (استغفر الله) ده که مه هه تا سینهم گوشاد دهی و نهو شتهم بۆ حمل دهی، وه ده لی: وه له و کاتانه دا که له بازار یان له مزگهوت یان له رینگا یان له قوتابخانه بیه، نهو شتانه رنگر نین لیم که یادی خوا یان (استغفر الله) بکهیم، بۆ نهو دهی بگه مه مه بهستی خۆم و هه لکردنی مهسه له کان^(۱).

(شیخ الإسلام) له زانسته ئیسلامیه کان و زمانی عهره بی دا کارامه و شاره زابوو، به شیویه که میژووی زانستی له ئیسلامدا که سیکه دیکه ی وه که نهو نه ناساندوه، شاره زابوو له هه موو نهو زانیاریانه ی لهو سه رده مه دا هه بوون، له کاتی که دا گه یشتبوونه چله پۆیه له کامل بوون و پیکه یشتندا، نهو دهیخوئندنه وه و تییان ده گه یشت، نهو هه له و که موکوپیانه ی تیشیاندا بوو ده ستیشانی ده کردن و ره خنه ی لی ده گرتن و، شته راست و به سووده کانی شی سوود لی ده بینین، زۆر له شاره زا و هه لکه وتوانی سه رده می خوی، شاهیدی فەزل و گه وره یان بۆ (شیخ الإسلام) داوه، که شه هاده تی نهوان شانازییه له ژبانی نهو بانگخواز و مواهید و پیشه وا گه وره یه دا، که نه مانه هیئدیکن لهو شاهیدانه:

۱- زانا و پیشه وای سه رده می خوی له زانسته کانی فەرمووده ناسی دا (ابن دقیق العید) (رهحه تی خوی لی بی)، که له نزیکه وه ناسیویه تی، پرسیری لهو باره یه وه لی کراوه، ده لی: (رأيت رجلا جمع العلوم كلها بين عينيه، يأخذ منها ما يريد، ويدع ما يريد)^(۲).

واته: نهو پیاوهم بینیه، هه موو زانیاریه کانی له بهرچاوانه و کۆی کردۆته وه، نهو ده ی بیهوی لی وهرده گری و، نهو ده ی بیهوی وازی لیدی تی.

(۱) العقود الدرية ۵ - ۶.

(۲) الرد الوافر ص ۱۰۷ / تاریخ ابن الوردی ۴۸/۲.

۲- زانا و پیشهوا له هه دیسدا (جمال الدین المزی) (رهحمهتی خوی لیبت)، دهلی: (مارأیت أحدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا أتبع لهما، منه)^(۱).

واته: کهسم نه دیوه لهوی زاناتریی له قورثان و سوننه تدا و، لهوی زیاتر پابه ند بویی پیتیانهوه.

۳- زانا و شارهزا و میژوونووس (ابن سید الناس) (رهحمهتی خوی لیبت)، دهلی: (تزیکه هه موو سوننهت و شوئنهواره کان له بهر بکا، نه گهر قسهی له ته فسیر بکردایه، نهوه ئالا هه لگهی بوو، نه گهر له شرع و فیهقهدا فتوای دابایه، مه بهستی ده پیک، نه گهر قسهی له هه دیس بکردایه زانا و شارهزای ته وای نهو بوارهش بوو، ده ریاری میللتهان و تاقم و پیر و بهرنامه و شهرعه ته کانیش، به هه مان شیوه شارهزا بوو، له هه موو زانسته کاندای له ناو هاوشیوه کانی دا شارهزاتریوو)^(۲).

۴- زانا و شارهزای پایه بهرز (کمال الدین بن الزملکانی) دهلی: خوی توانا زانسته کانی بو نهرم کردبوو وهك چون ئاسنی بو (داود) نهرم کردبوو، نه گهر ده ریاری شتیك پرسیاری لی کرابایه، هه که سیک بیستبای یان بینیبای له کاتی وهلام دانه وهدا، ده یگوت: جگه لهو شته هیچی دیکه نازانی، قه ناعهتی واده بوو که کهس وهك نهو نهو شته نازانی، شارهزا و شرعزانان نه گهر له مه جلیسی نهودا ناماده بان، له مه زه به کانی خویان سوودیان له (شیخ الإسلام) ده بینی، سه بارت به شتیك که پیشتر نه یانزانیه، نه زانراوه و تووژی له گهل یه کیکدا کردیی و نه یگه یان دبیته قه ناعهت، قسهی له هیج زانیارییه که له زانیارییه کان نه کردوه - عه قلی و نه قلی -، مه گهر به سه ر پسپوړانی نهو زانیارییه نه دا بالای دهست و سه ر که و توو بووه. دهستیکی بالای هه بووه له دانانی کتیب و نووسین و ریکه خستنی بابه ته کان و ده ریپینی جوان و روونکردنه وهی مه سه له کان دا)^(۳).

(۱) شذرات الذهب ۸۴/۶.

(۲) العقود الدریة ص ۱۰ / الرد الوافر ۵۸ - ۵۹.

(۳) الرد الوافر ص ۱۰۵. العقود الدریة ۷ - ۸.

خوتنەر به پێی ی ئەو دەقانهو ئی دیکهش بۆی دهردهکهوێ که (شیخ الإسلام) (رهحمهتی خوای لیبت)، هه‌موو ئەو زانیاریانهی زانیون که له‌سه‌رده‌می خۆیدا هه‌بوون، هیچ لایه‌نێکی له‌ زانسته‌کانی وه‌لا نه‌ناوه، مه‌گه‌ر لێی شاره‌زا بووه، هه‌ر بۆیه زانا و شاره‌زایانی سه‌رده‌می خۆی، شاهیدیان له‌سه‌ر گه‌وره‌یی و به‌رزى پله و پایه‌ی زانستیی ئەو داوه.

۵- زانای گه‌وره (ابن رجب) (رهحمهتی خوای لیبت) له‌ویاره‌وه ده‌لێ: (گه‌رنگیی زۆری به‌ هه‌دیس داوه و چه‌ندجار گوتی گرتوه‌ بۆ (مسند)ی ئیمام نه‌حمده‌شه‌ش کتیبه‌که‌ی دیکه‌ی هه‌دیس (البخاری، مسلم، النسائي، الترمذي، ابوداود، ابن ماجه) و (معجم الطبراني الكبير) و چه‌ندین کتیبی دیکه‌ش، خۆشی ده‌یخوتنده‌وه، هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه ده‌ستی به‌ خوتندنه‌وه‌ی زانسته‌کان کردوه، فیه‌وه‌ نوسولێ فیه‌قی لای بابی و (شیخ شمس الدین بن ابی عمر) و (شیخ زین الدین بن المنجا) فێر بووه و له‌و باره‌وه پێگه‌یشتوه، وه‌هاوه‌یه‌ک بنه‌چینه‌کانی زمانى عه‌ره‌مى لای (سليمان بن عبد القوي) خوتنده‌وه، دواى کتیبی (سیبویه)ی خوتندۆته‌وه و تێی گه‌یشتوه، ئنجا خه‌ریکی ته‌فسیری قورئان بووه و له‌ویشدا ناوی دهرکردوه، له‌ بواره‌کانی (اصول و فرائض و حساب و جبر) و.. زۆر ناگادار بووه، له‌ (علم الکلام) و فه‌لسه‌فه‌شدا زیره‌ک بووه و به‌رپه‌چی زانا و شاره‌زایانی داوه‌ته‌وه. پێش ته‌مه‌نی بیست ساڵی دهرسى گوتۆته‌وه و فتوای داوه، خوای گه‌وره یارمه‌تی داوه به‌ نوسینی کتیبی زۆر و زوو شت له‌به‌رکردن و هێزی بیر و هۆش و تێگه‌یشتن و که‌م له‌بیر چوونه‌وه. هه‌تا زۆر که‌س گوتویه‌نه‌ قه‌د شتێکی له‌به‌ر نه‌کردوه و له‌بیری چوویته‌وه^(۱).

۶- زانا و شاره‌زا (ابن عبدالهادي) (رهحمهتی خوای لیبت)، گوتویه‌تی: (وشیوخه‌ الذین سمع منهم اکثر من مثني شيخ) واته‌: ئەو زانا و مامۆستایانه‌ی زانیاری لێ وهرگرتوون و گوتی بۆ گرتوون، له‌ دووسه‌د زانا زیاترن. دواتر ده‌لێ چه‌ند جارێک گوتی گرتوه‌ بۆ (موسنده‌ی ئیمام نه‌حمد) و شه‌ش کتیبه‌ گه‌وره‌که‌ و

(معجم الطبرانی الكبير) و گرنگی زۆری به (حدیث) داوه، و ئپای فیهو (اصول) و زمانی عهری، دواپی به خهستی گرنگی به ته فیسیر داوه و تیدا بووه به پیشهنگ، که نهوکات ته مهنی له خوار بیست سالییدا بووه^(۱).

۷- زانای گهوره (الذهبي) یش زۆر باسی گهورهی و شارهزایی (شیخ الإسلام) له هه موو زانسته کان دهکا و به موخته هیدی ره های دهزانی و له باریه وه ده لیت: (وهو اعظم من ان یصفه کلمی، أو ینبه علی شأنه قلمی، فان سیرته وعلومه و معارفه، و محنه و تنقلاته یحتمل ان توضع فی مجلدین)^(۲).

واته: نهو له وه گه وره تره من وه صفی بکه م، یان قه له مه که م له باسی نهو بنووسی، چونکه زیان و زانیاری و زانینی و هاتوچۆ و گرفت و ناخۆشییه کان که تووشی بوون، ده شی دوو کتیب (مجلد) دابگرن.

سێ: شارهزایی له زمانهکانی دیکه دا

شیخ الإسلام (ابن تیمیة) جگه له زمانی عهری چهند زمانیکی دیکه شی زانیوه وهک زمانی (عیبری) که وای لیکردوه به چاکی پهیمانی کۆن و نو^(۳). دواپی نهوهی دهستکاری کران بخوینیتته وه و به ره ره چی نهو شتانهش بداته وه که گوپردران و تیداندا زیاد کران.

خۆی ده لێ: (چهند وشهیه کی ته وراتم به عیبری بیست له په کیکی (اهل الکتاب)، ته ماشام کرد هه ردوو زمانه که زۆر له یه که نزیکن، هه ره به وهی عهریم دهزانی له زۆر وشه (عبری) ش ده گه یشتم^(۴).

(۱) العقود الدرية ص ۳ تاریخ ابن الوردی ۴۰۶/۲.

(۲) العقود الدرية ص ۲۳- ۲۴.

(۳) پهیمانی کۆن (العهد القديم) واته: ته ورات و کتیبهکانی که له گه لنی و (العهد الجديد) واته: چوار ئینجیله کان و کتیبهکانی دیکه که له گه لیانن.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۱۰/۴.

ئەو زمانەكانى (توركى و لاتىنى) شى زانىون، وەك دەقەك لە (مجموع الرسائل الكبرى) دا ھاتو^(۱).

لەوئو كەپراىرد دەرەكەوئ كە زاناكانى سەردەمى خۆى گەواھى گەورەمى و شارەزائى و لىھاتووى (شىخ الإسلام) يان داوہ و بەو پىئە لە (تەفسىر و ھەدىس و فىقھو نەحو و صرف و بەلاغە و نوصول و فەلسەفە و جەبر و ھىساب و عەقىدە و.. ھتە) دا شارەزا بووہ و لە دىنەكانى (يەھودىي و نەصرانىي و كۆمەلە گومرا و رى لى تىكچووہكانى كۆن و تازە) ئاگادار بووہ و لە شارەزائى دا وئەئى پى ھىتراوئەوہ وە يەكەمىنى ئەو سى كەسە بووہ كە شاعىر شىعرى بەناوایانەوہ گوتوہ و دەلى:

ثلاثة ليس لهم رابع في العلم والتحقيق والنسك
وهم اذ شئت ابن تيمية وابن دقيق العيد والسبكي

ئىمام (سىوطى) (رەھمەتى خواى لىبىت) لەبارەى زىرەكىي و توانائى زانستىي (شىخ الإسلام) باس دەكا و گەورەمى ئەو لەو بارەوہ دەرەكە^(۲).

(الحافظ الذهبي) دەلى: (لو حلفت بين الركن والمقام لحلفت أنى ما رأيت بعينى مثله وأنه ما رأى مثل نفسه في العلم)^(۳).

واتە: ئەگەر لە نىوان روكنى بەردە رەشە و مەقامى ابراھىم سوئند بدرم، ئەوہ سوئند دەخۆم كە مەن بەھەردووك چاوى خۆم كەسى وەك (ابن تيمية) م نەبىنىوہ، و سوئند بەخوا خۆشىي كەسى وەك خۆى نەبىنىوہ لە زانىارى دا.

(۱) مجموع الرسائل الكبرى ۱ / ۱۲۴.

(۲) ابن تيمية لابی زھرة ص ۱۱۶.

(۳) الذيل على طبقات الحنابلة ۲ / ۳۸۹ - ۳۹۰ / شذرات الذهب ۶ / ۸۷ - ۸۲.

سليهم: قۇناغى سەرەتاك بەخشىنى زانىيارى و فتوادان

وهك باسماں كرد (ابن تيمية) هەموو ئەو زانىيارىيانەى چاك دەزانين كە لە سەرەمى خۆى دا هەبوون و پەواجيان پەى درابوو، لەسەرەتاك تەمەنيەو خەلك شتى لى فێر دەبوو، خوا يارمەتى دا كە لەو بوارەدا دەورى خۆى ببيني و خۆندكارانى زانستە شەرعىيەكان سوودپكى زۆرى لى ببين،

(شيخ الإسلام) لەخۆندنەو و گەپان بەدواى زىادکردنى زانىيارى دا ماندوو و كول نەدەبوو، كاتى خۆى بەفەرۆ نەدەدا، بەهۆى ئەو بير تيزى و زيرەكەى خواى بەخشندە پى بەخشيىبوو زانىيارىيەكەى ئەوئەندەى ديكە بەرەكەتدار و فراوانتر بوو بوو، كە ئەو وەياكرد پيش ئەوئەى تەمەنى بگاتە بيست سالى شاىستەى دەرس گوتنەو و فتوا دان بى:

١- نيمام (الذهبي) (رەحمەتى خواى لىيىت) لەو بارەو دەلى: (تأهل للتدريس والفتوى وهو ابن سبع عشرة سنة).^(١)

واتە: (شيخ الإسلام) لەتەمەنى حەفدە سالى دا شاىستەى دەرسگوتنەو و فتوادان بوو .

و دەلى: .. فأفتى و له تسع عشرة سنة، بل أقل، وشرع فى الجمع والتأليف من ذلك الوقت، وأكب على الإشتغال^(٢).

واتە: لە تەمەنى نۆزدە سالى دا بەلكو كەمترىش فتواى داو و لەو كاتەو چۆتە ناو كتيب نووسين و هەولى بەردەوامى داو و دەست هينانى زانىيارى.

(١) العقود الدرية ص ٢٤.

(٢) العقود الدرية ص ٤.

۲- زانای گهوره (ابن کثیر) له (البداية والنهاية) دا باسی ئهوه دهکات که (احمد بن نعمة المقدسي) (رحمتهی خوی لیبت) یه کیک بووه لهو زانایانهی مؤلّهتیا داوهته (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بۆ فتوادان و، شانازی بهوهوه دهکرد که ئهوه مؤلّهتی داوهته (شیخ الإسلام) و دهیگوت؛ (أنا أذنت لابن تیمیة بالافتاء)^(۱).

واته: من مؤلّهتم داوه به (ابن تیمیة) فتوا بدات.

مرحله بابی و دهرس گوتنهوهی له شولینی ئهوه :

پاش ماوهیهکی کم له مؤلّهت درانی به فتوادان، بابی (شیخ شهاب الدین) که زانییهکی ناودار بوو وهفاتی کرد، (شیخ الإسلام) ی کورپی که تهمهنی بیست و یهک سال بوو، بۆ دهرس گوتنهوه جی ی گرتوه .

۱- **تیمام ذهههبی دهلت:** (مات والده وکان من كبار الحنابلة وأئمتهم فدرس بعده بوظائفه، و له احدى و عشرون سنة، فاشتهر امره و بعد صيته في العالم)^(۲).

واته: بابی که یه کیک بووه له گهوره زانایان و پێشهوايانی مهزههبی حنبهلیی وهفاتی کردوه، له دوا ی ئهوه (شیخ الإسلام) که تهمهنی بیست و یهک سال بوو، به ئهرکی دهرس گوتنهوه ههلسا و ناویانگی دهرکرد و ناوی به دنیا دا بلّاو بۆوه.

۲- (ابن کثیر) (رحمتهی خوی لیبت) له میژووه کهیدا له پروداوهکانی سالی (۶۸۳) ی کۆچی دا دهلی: رۆژی دووشههمی دووی موحه پرهمی ئهوه ساله، زانا و پێشهوا (شیخ تقي الدين احمد بن تیمیة) ی حهرپانی له (دار الحديث السکرية) دا دهرسی گوتۆتهوه^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳/۴۱۱.

(۲) العقود الدرية ص ۵.

(۳) البداية والنهاية ۳/۳۰۳.

۳- زانائى ناودار (ابن رجب) (رەھمەتى خۇاى لىيىت) دەلى: كە بابى - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد، تەمەنى (ابن تىمىيە) بىست و يەك سالى بوو بەكارەكانى بابى ھەستا و لە (دارالحدیث السکرىيە) دا لەسەرەتاي سالى (۶۸۳) دەرسى گوتۆتەۋە^(۱).

ئەۋ زانائانى لەيەكەم دەرسى (شەيخ الإسلام) ئامادە بوون:

لە كۆتايى سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، كە بابى (شەيخ الإسلام) - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد تەمەنى (شەيخ الإسلام) پى ناپوۋە بىست و دوو سالى، خەلكى بە چۆل بوونى شوتنى (شەيخ شەھاب الدىن) دىلگەران بوون، بەلام ناپەرەتەنى و دىلگەرانىيەكەيان زۆرى نەخاياند و (شەيخ الإسلام تقي الدىن ابن تىمىيە) ى كۆپى جى ى گرتەۋە و ئەۋ كەلىنەنى پىركەدەۋە، يەكەم دەرسى لە رۆزى دوۋشەمەنى دوۋى موحەررەمى سالى (۶۸۳) ى كۆچى بوو، كە لەدەرسەدا زانائانى گەۋرەنى دىمەشق ئامادەنى بوون ۋەك: (قاضي القضاة بهاء الدين بن الزكي الشافعي، شيخ تاج الدين الفزاري گەۋرەنى مەزەبى شافىيى، شيخ زين الدين ابن المرحل، زين الدين بن المنجاي ھەنبەلى) و ھىندىك لە زانائانى ھەنەفى و زۆرى دىكەش لە زانائان^(۲).

گىرنگى ئەۋ دەرسە:

ئەۋ دەرسە كارىگەرى ھەبوو لەسەر دىل و دەروونى ئامادەبووان، ۋاى كە زۆر زانائى و زمان پاراۋى و خىراى گەياندى مەبەست و ئازابى ئەۋ زانا گەنجەيان بۆ دەرەكەۋى و ھەمويان مەدھى بىكەن و دان بە لىھاتوۋى ئەۋدا بىتن، لەۋبارەۋە (ابن كئىر) دەلى: لەبەر گىرنگى و ۋەسوۋدى دەرسەكە (شەيخ تاج الدين الفزاري) دەرسەكەى نوۋسىيەۋە، كە ئامادەبووان بە دەرسىكى چاك و

(۱) الذيل على طبقات الحنابلة ۳۸۷/۲.

(۲) البداية والنهاية ۳۰۳/۱۳.

بەسووديان لەقەلەم دا و زۆر سوپاسيان کرد که بەو تەمەنە کەمەو ئەو خزمەتە گەورمە دەکات، کە تەمەنى بیست و دوو سأل بوو.^(۱)

(ابن رجب) (رەحمەتى خۆى لىبىت) دەلى: دەرسىكى گەنگى لەسەر (بسم الله الرحمن الرحيم) پىشکەش کرد، کە لەنىو خەلکى دا دەنگى دایەو و نامادەبووان زۆر بەگەنگیان زانى.

(شیخ الإسلام) لەمەزگەوتى ئەمەوى لە دیمەشق، دواى نوێژى جومعه لەسەر کورسییەك کە بۆى نامادەکرابوو، دادەنیش و تەفسیری قورئانى دەکرد، خەلکىكى زۆر بۆى کۆدەبۆو و سوودیان لى دەبینى، بەهۆى ئەو هەموو زانیارییە جۆراوجۆرى پىشکەشى دەکردن، لە شوێنى دووریشەو بۆ دەرسەکانى دەهاتن.

شیوازی دەرس گوتنەوى (شیخ الإسلام) :

الحافظ (ابو حفص البزار) دەربارەى شیوازی دەرس گوتنەوى دەلى: من تا لە دیمەشق بوومایە بەشدارییم لە دەرسەکانیدا دەکرد و نەمدەفەوتاندن، ئەو پىش دەرس گوتنەو هیچ نامادەکارییەكى نەدەکرد، دادەنیش و حەمد و سوپاسى خۆى دەکرد و بەجوانترین وتام و چێژترین شیوە سەلەواتى لەسەر پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەدا، کە ئەو شیوایەم جگە لەو لە کەسى دیکە نەبیستبوو، ئىنجا دەچوو ئەو دەرسەکەو، خوا دەرگای زانیاری بۆ دەکردەو، شتى ورد و شاراوێ ئاشکرا دەکرد و، بەلگەکانى بە ئایەت و حەدىس و قسەى زانیان دەهێنایەو، باسى راستییەکانى دەکردن، یان ئەگەر پەخنى لەشتىك گرتبایە، بە بەلگەو پوونى دەکردەو و، هێندىك جارىش شاھىدى بەشیرى عەرەبى دەهێنایەو و ناوى خاوەنەکەشى دەهێنا، ئەو وەکو رووبار نەدەوستا و وەك بەحر سەر رێژى دەکرد لە زانیاری زۆر و شتەکانى دادەپۆشى، هەر لەسەرەتاو تا کۆتایى دەرسەكە وەك کەسى لەلا نەبى چاوەکانى لىك دەنان و دەکەوتە نىو

باسەکان، بې گری و ٲاوەستان، ھەركەسیك دەییینی و، گوئی ی بۆ دەرسەکانی دەگرت، بەقسە و ھەلس و کەوت و دیمەن و رەنگ و رووی سەرسام دەبوو.

ھیچ کاتیک ناوی یتغەمبەری (صلی اللہ علیہ وسلم) نەدەیتنا مەگەر سەلات و سەلامی بۆ دەنارد، سویتد بەخوا کەسم نەدیوہ ئەوئەدی ئەو یتغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)ی بە گەورە گرتبی و، داکۆکی کردبی لە شوین یتھەلگرتن و پشتگیری کردن لەوہی یتی ھاتوہ. ئەگەر ھەدیسیك بۆ مەسەلەبەك ھەبووی کاری یتکردوہ و ناوپی لە قسە یەکیکی دیکە لە دروستکراوہکان نەداوہتەوہ، ھەركەسیك بووی، وە دەیگوت: ھەموو کەسیك دەلیل دەیترتەوہ بۆ راستیی قسەکە ی، نەك دەلیل بە قسەکە ی بھیترتەوہ، جگە لەخوا و یتغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم).

کە لە دەرسە کە دەبووہ و چاوہکانی دەکردنەوہ، بەروونیکی جوان و خۆشەوہ رووی دەکردە خەلکە کە و ەك ئەوہی ئەوکات یتیان گەیشتی، جار جار عوزریشی بۆ ھیتدیکیان دەیتناوہ لە ھەر کەموکۆپیەك، وە ئەوہی باسم کرد ھەموو ئەو خەلکە زۆرہی لە دەرسەکانی ئامادە دەبون، ھاوړان لە گەل مندا، کە سوپاس بۆ خوا خەلکیکی زۆر بوون لە زانایان و سەرۆک و ناودار و فەرموودە ناس و ئەدیب و شەرعزان و قورئان خوین و کەسانی دیکە ی گشتی^(۱).

(الصفدی) (رەحمەتی خوی لیتت) دەلی: (... واجتمعت بە مرات، وکنت احضر دروسه في الحنبلية، ويقع لي أثناء كلامه فوائد لم أسمعها من غيره، ولا وقفت عليها في كتاب)^(۲).

واتە: زۆر جار لە خویندگای (حەنبەلییە) لە دەرسەکانی دا ئامادە دەبووم و لە گەلی کۆدەبوومەوہ، لەکاتی قسەکردنی دا سوودم زۆر لی دەینی، کە ئەو شتانەم لە غەیری ئەو نەبیستبوون، لە ھیچ کتیییکیش دا نەمدیبوون.

(۱) الأعلام العلية ۲۷ - ۲۹.

(۲) الوافي بالوفيات ۱۹/۷.

دەرسەكانى چۇن بوون؟

ھەرچەندە بوار و لايەنەكانى دەرسەكانى زۆر بوون، بەلام يەك شت كۆى دەكردەنە، كە ئەوئش ئەوئبوو دەپوست ئەوئى ھاوئلان لەسەدەى يەكەم دا لەسەرى بوون و ئىسلامى ساغیان وەرگرتە، دوور لە بىر و بۆچوونى نامۆ، زىندوو بىكاتەو و ئەوئى پەپرەو دەكرد كە ئىسلام وەك سەردەمى ھاوئلان رانوتنى، لە بوارەكانى عەقىدە وشتە بنچىنەبىيەكان و فەرعىيەكان، وە ئەگەر گەشتبایە قەناعەت كە ئەوئى دەپلئى ئەوئى كە ھاوئلان لەسەرى بوون، ئەو بە دەلیل و بەلگەى عەقلىی و ئەقلىی و قسە و زاراوى رىك و راست و تەواو و بەوئى لەئىئو خەلك دا ھەيە، ئەوئى بۆ سەرخستنى پى كرابا دەيكرد و بەرگرى لى دەكرد.

(ابن دقيق العيدى فەرمودەناس دەلئى: .. ابن تيمية لەتەمەنى سى سالىدا بوو كە زانايان و قوتابيان پى سەرسام بوون و دەيانويست بگەنە لای و گوئى بۆ بگرن، سووديان لى دەبينى و، بەفكر و دل و ساغىي و دلسوزى و رىكوتىكى قسە و شىوازی گەياندەكەى، خەلكى ھىدايەت دەدا^(۱)).

(ابن حجر) یش (رەحمەتى خاى لىبىت) لەوبارەو دەلئى: .. كەلەسەر مەنبەر قسەى دەكرد ئەوئى ئەو لەماوئەكى كەمدا وەك دەلیل لە قورئان و سوننەت دەپەتەن، ھىچ كەس نەيدەتوانى لەچەند مەجلىس و بەماوئەكى زۆر بىھىئى و بىلئى^(۲).

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۳۰.

(۲) الدرر الكامنة ۱/ ۱۵۳.

دیارتترین سیفهتی دهرسهکانی (شیخ الإسلام):

- ١- زمان پارایی، دل گهورمی و بهیژی، بی گری له قسهکردندا، دهرپینی وشهکان به رنکوپینکی، ههبوونی دهنگیکی بهرز و زولال، که نهوانه نامادهی دهرسهکه دهوون، یان گوئیان بو دهگرت گوئیان لی ی دهوو.
- ٢- قسه و وشهکانی رنک و پهوان بوون، قسهی مهجلیسهکان و کتیهکانی پرپوون له زانست و زانیاری به شیویهکه که (الاقشهری) (رهحهتی خوی لیبت) دهلی: قهلهم و زمانی لهیهکدی نزیک بوون.
- ٣- زور بهگوره دانان و زانیی پیغهمبهراصلی الله علیه وسلم) و ههبوونی خوشهویستییهکی زور بوی و پشخستنی سونهتی پیغهمبهراصلی الله علیه وسلم) لهسهر ههموو رایهکی دیکه جگه له قورئان .
- ٤- پشت گرتن و بهرگری کردن له قورئان وسونهت و، نهوهی هاوهلان له چاخی یهکه لهسهری بوون، لهگهل روونکردنهوهی نهوهی که دهیگوت به باشتترین و بهیژترین بهلگه و دهلیل.
- ٥- زور زانا و شارهزابوونی له زانیارییهکان، کهوایکردبوو بهلگه و پاساوهکانی بو نهوهی دهلی زورین و توانینی دابهشکردنی زانیارییهکان لهو شونهی پیوسته، که نهمه وایکردبوو قسه و دهلیلهکانی بهیژترین و توانای لهسهر قسه و وتووژ فراوانتری، کهزور له زانیانی سردهمی خوی لهو رووه لی ی دهرسان، بهلکو خویان پهنا دهدا لهوهی لهمیدانی وتووژ و دمبهدمهده لهگهلیدا روویهروو بینهوه.
- ٦- بیرنکی تیژی زیندوو، زیرهکییهکی بی وینه، کهمایه ههبوونی توانایهکی زور بوو، بو نامادهکردنی نهو نایهتانهی بو ههر مهسهلهیهک پیوستی پی ههبوون و نامادهکردنی دهقی هه دیسهکان و بهکارهینانیان له شوتنی خویاندا، وهک لهپیش چاوانی بن وابوون.

۷- ھەبوونى سام و ھەبىبەتتىكى زۆر لاي خەلكى و كارىگەرى ئەو سام و ھەبىبەتە لەسەر گۆرنگرەكانى، كەبوو ھۆى سەرسام بوونى خەلكى پى، كە ھىچيان بە دەست نەماو ە جگە لەو ەى بە چەند وشەيك تەعبىر لەو سەرسامىيە بەدەنەو، وەك چۆن (ابن دقيق العيد) كەدوويەتى.

۸- زىندوويەتى كۆر و دەرس و مەجلىسەكانى و كارىگەرى زۆريان لەسەر خەلكى، چونكە دەرسەكانى زۆرەيوەندييان بە روودا و پىشھات و گىروگرفتەكانى ژيانى رۆزانەى خەلكىيەو ەدبوو، ئەو سىفەتەنە و ھاوشوويان و ايان كەد (شىخ الإسلام ابن تيمية) بىتتە كەسايەتتەكى خۆشەويست و نزيك لە ئاوات و خەم و ئازارەكانى خەلكى و، ئەو كارىگەرىيە بوو بە ھۆى درووستكردنى جموجۆللىكى ئاناسايى و گۆرپانكارى لە نۆو كەش و ھەواى چەقبەستوو و تەقلىد و چاولىكەرى و نەرمىى نواندن و موداراتى خراپ لە گەل كارىەدەستانى سەردەم دا.

دەرس گۆتەنەو ە لە مەدەرسەى ھەنبەلىيە :

وێرەى دەرس گۆتەنەو ە (شىخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىيىت) لە خۆتەنگاى (دار الحديث السكرية) دا و تەفسىركردنى قورئانى پىرۆز لە (مەزگەوتى نەمەوى لە دىمەشق) بۆ ماو ەكى زۆر دەرسى لە خۆتەنگاى (ھەنبەلىيە) ش گۆتۆتەو ە لە جى ى زانای پاىە بەرز (زين الدين بن المنجا الحنبلي) دواى وازى لە دەرس گۆتەنەو ە ھىناو ە، لەمەر نەبوونى كات و زۆر ھاتو چۆ كەدنى لە نۆوان (مەصر و شام) و خەرىك بوونى بە بەرەنگار بوونەو ە و كاركەدنى لە دژى (تەتار) و خەلك ئامادە كەدەن بۆ رووبەرپوويونەو ەى، لەو بارەو ە زانای گەورە (ابن كشير) لە مېژووەكەى دا كەباسى سالى (٦٩٥) ى كۆچى كەدو ە دلى: (لە رۆژى چوارشەممەى (١٧) شەعبان (شىخ الإسلام ابن تيمية) ى ھەرپرانى لە خۆتەنگاى ھەنبەلىيە لە جى زانا (زين الدين ابن المنجا) كە وەفاتى كەدبوو دەرسى گۆتۆتەو ە^(١).

زاناي گەورەى شەرەزان (زىن الدىن ابن المنجا) ى دىمەشقى ھەنبەلىي، يەككىك لە مامۇستاكاني (شەيخ الإسلام ابن تيمية) بوو، كە سەرپەرشتى كردنى مەزھەبى ھەنبەلىي لەودا كۆتايى پىچ ھات، دەرسى لە خوئندنگاي ھەنبەلىيە دەگوتەو، لە (۴) شەعبانى سالى (۶۹۵) ۋە فاتى كردو (شەيخ الإسلام ابن تيمية) لە (۱۷) شەعبانى ھەمان سالدا جى ى گرتۆتەو لە دەرس گوتنەو، واتە (۱۲) رۆژ دواى مردنى (شەيخ زىن الدىن).

ئاوبانگى (شەيخ الإسلام) ۋە كۆدەنگى زانايانى سەردەمى خۇي لەسەر مەجھ و پىزىللىنىي :

ھەر كەسك خواي گەورە ئەو زانبارى و زانستەى پىچ بىبەخشى و ئەو توانا زۆرەى پىچ بدا، بۆ بەكارھىتئانى لە پىتئاو خزمەت بە قورئان و سوننەت دا، شاينى ئەومىيە كەخەلكى لە ھەموو شىئىك بەچاكە باسى بگەن و ئاوبانگى دەرگەوى، خوئندكارانى شەيداي زانبارىيەكان، تاك تاك و بەكۆمەل بچنە لاي و لى ى بەھرەمەند بن كە ئەوكات (شەيخ الإسلام) لەسەرھتاي بەخشىنى زانست و ھىمەت بەرزى دا بوو، كە لە درىژاي تەمەنى دا لەوبارھو لاواز نەبوو، تا ۋە فاتى كردو، . شەرەزايانى سەردەمى خۇي يەك دەنگ بوون لەسەر زانبارى فراوان و بىر و ھۆشى بەھىز و دوور بىنىي و قوول بىرگەرنەو (شەيخ الإسلام)، كە دۆست و دوژمن ئەو ى دەسەلماندا، ھەر ئەو زىرەكى و توانا زۆرەش بوو واىكردبوو دۆستەكانى پىشتى بگرن و ناھەزانى لى ى بخوئتن، خۆ ئەگەر لە زات و بىرگەرنەو ى خۇيدا كەسكى سادە بووايە، ئەوا ناھەزانى دژايەتبيان نەدەكرد، كەواتە ئەو ى ھەردوولا تىيدا ناكۆك بوون، مەسەلەى پەسەند كردنى ئەو راوبۇچونانەى بوون كە بانگەشەى بۆ دەكردن، نەك لە سەر زانايى و شەرەزايى ئاوبراو، ئەگەر خەلكىك ۋەك زانايەكى پاىبەرز رىزان لى نەگرتىچ و زانبىشيان چ كەسكى، ئەو قەناعەتبان بەو ھەلوئىستەى خۇيان نەبوو، بەلكو ئەمىيان لە ھەواو نەفسەو بوو، كە زال بوو بەسەر عەقل و فەكرىاندا، كە ئەمە

كارى زانايانى ئىسلام نىيە، قسەى نە فام و نە زانە كانىش حىسايىكى ئەوتۆى بۆ
ناكرى، ئەگەر پشتگىرى بىكەن يان دژايەتتى بىكەن.

كەواتە دەتوانىن بلىين ھەموو زاناکانى سەردەمى خۆى بەرزى پلە و پاىيە
ئەندازەى زانست و شارەزايى ئەويان زانيو، ھەتا ئەوانەى دژايەتتەشيان كىردو و
نازارەشيان داو^(۱).

(۱) ابن تيمية لابی زهرة ص ۹۳-۹۴.

بەشى سەئىم

مامۇستايەكانى و قوتابىيەكانى

سەرچاۋەى بەدەستەيتانى زانىارى لەسەردەمى ئەودا:

بەدەست ھىتانى زانىارى لەسەردەمى (شىخ الإسلام) دا كە دەكەوتە نىو چاخى نووسىنەو و تۆمارکردنى زانستى، بەدوو شىۋە بوو:

يەكەم: بەھۆى زانايانەو كە خەلکيان فېرى زانىارىيەكان دەکرد و، پېنمايىكار بوون بۆيان و لەسەردەستى ئەوان زانايان پې دەگەشتن .

دووەم: بەھۆى كىتەبەو كە دەخوئران و دەخوئرانەو و خەلکى زانستيان لى فېر دەبوون.

وہ لەكۆى ئەوہى لە زانايان وەريان دەگرت و لەنۆمەپۆكى كىتەبەكان بەدەستيان دەھىنا، ئەمۇ ئەندازە كەرمستە زانستى يە دروست دەبوو، كە شتى لەسەر ھەلەچنرا و ھەلەھىنچرا و لى ي زیاد دەكرا.

مامۆستاکانی شیخ الإسلام:

لەمیانەی قسە کردن لە خاڵی یەکەم کە باس لە زانایان دەکات، لە فێرکردن و رێنمایی کردن و پێگەیشتنی زانایان لەسەر دەستی ئەوان، زانای پایە بەرز (شیخ محمد أبو زهرة) (رهحمەتی خواى لیبت) دەڵێ:

(... لەسەرەتای تەمەنیەوه قوتابخانەیەکی زانستی بە باشترین شیوە بۆ شیخ الإسلام (ابن تیمیة) فەراھەم ھاتبوو، یەکەم رێنمایکاری بابی بوو، کە زانایەکی بەتوانا بوو، لە مزگەوتی گەورەى دیمەشق کورسیەکی ھەبوو، دەرسی لەسەر دەگوتەوه، شیخ الإسلام لە جەرگەى زانستدا گەشەى کردووە و ئەو رێنماییکارەى ھەردەم لە گەڵیدا بوو بە لوتف و بەزەییترین کەس بوو بۆی، ئەو بەیەکەوه بوونەى لە گەڵ بابی دا بەردەوام بوو تا (ابن تیمیة) بوو بە (٢١) بیست و یەک ساڵ و ئەوکات رێنماییکارە دڵسۆز و خوشەویستەکەى کە بابی بوو وەفاتی کرد، لەوکاتەدا کە لە گەڵ بابی دا بەیەکەوه بوون پەيوەندى بە زانایانى دیکەشەوه دەکرد، وە لە ھەر زانایەک لە زاناکانی دیمەشق بەپێى پەسپۆریان، سوودی لێ دەبینین و شتیان لێ فێردەبوو^(١).)

زانای پایە بەرز (ابن عبدالحادی) (رهحمەتی خواى لیبت) دەڵێ: (ئەو زاناو مامۆستایانەى (ابن تیمیة) دەرسی لە لاخوئندوون و زانیاری لێ وەرگرتوون لە دووسەد مامۆستا زیاتر)^(٢).)

(الحافظ ابو حفص عمر بن علی البزار) (رهحمەتی خواى لیبت) دەڵێ:

(.. زیاد لە کتێبێک لە لای زیاتر لە مامۆستایەکی بیستووە، کە خاوەنى گێڕانەوێى ھەدیسی راستبوون، بەلام ئەو کتێبە گەورانەى نووسراونەوه وەک

(١) ابن تیمیة لأبی زهرة (١١١).

(٢) العقود الدرية ص٣.

(مسند الإمام أحمد و صحيح البخاري و صحيح مسلم و جامع الترمذي و سنن أبي داود و النسائي و ابن ماجه والدارقطني) ھەر ھەموویانی چەند جارن بیستون لە کۆری دەرسی زانایان دا، ۋە یەكەم کتیب، کە لە ھەدیس دا لەبەری کردو (الجمع بین الصحیحین للإمام الحمیدی) بوو^(۱).

ئەوانەى بەدواداچوون دەکن بۆ ژيانى (شیخ الإسلام) (رەحمەتى خۆى لێیت)، بۆیان دەردەکەوئ کە ئەو زانیاریانەى بە گۆنگرتن و دەرس خوئندن نەبێ وەرنەدەگیران، لەنزیکەو دەیخوئندن و وەری دەگرتن، ۋەك (ھەدیس) بۆ ئەوئ بیگێرپتەو بۆ ئەو کەسەى بۆى خوئندۆتەو. پێشتریش زانستەکانى لەو زانایانە ۋەرگرتبون کە تیئاندا پسۆرپوون، رێزمانى عەرەبى و مەنطق لە شارەزایانى خۆیان فێر بوو، تەفسیری لە شارەزایانى خۆى و فیهى ھەنبەلیش لە شارەزایانى خۆى، بە ھەمان شێو.

لە گەل ئەوئ دا کە باسماں کرد بەشدارى کۆر و کۆبوونەو گشتییەکانیشى دەکرد، گۆئى لە قسە و باس و لێکۆلینەو و موناقدەشەکانى زانایان دەگرت، ئەوانەى خاۋنى زانایى و بیر و فکرئکى تێر بوون، کە لە مزگوتە گەرەکان و خوئندنگاکان دا پێى ھەلدەستان، ئەوئ لە شوئە گشتى یەکان، بەلام لە کۆبوونەو تاییبەتیەکاندا بەھۆى پلەوپایەى زانستى بابى و شارەزایى و زانستى زۆرى لە نێو زانا و شەرەزاناں دا، گەرەبى و پێگەى بەرپرسیاریەتى بۆ مەدرەسەى ھەدیس، مائەکەى ببوو شوئێکى تاییبەتى کۆکردنەوئ زانایان و مەسەلە زانستییەکان، کە باس لە زۆر مەسەلەى زانستى ورد دەکرا، لێکۆلینەویان بۆ دەکرا دەربارەى لاوازى و بەھیزیان بە عەقڵێکى زیرەکانەو دلیکى فراوان و بەئاگا مامەلەیان دەکرد، کە ئەوئ دەیان بیست دەیان پالائوت، بەو شێوئە سوودى لە ھەموو زانایەکان دەبینى، کە لە دیمەشق بوون، یان دەھاتن بۆ ئەوئ، یان پێیدا تێدەپەرین، بەلام ئەوئ عەقل قبوولی نەکردبا و لە گەل دەقێک نەھاتبایەو، وەری نەدەگرت^(۲).

(۱) الاعلام العلية ص ۱۸.

(۲) ابن تیمیة لابی زھرة ص ۱۱۲.

نەوای چەند مامۇستایەکی شەیخ الاسلام :

نەوانەى باسیان دەکەین بەشیکن لەو زانا و پیشەوایانەى کە (شیخ الإسلام) لێیان بەهرەمەند بوو و لە کۆچی دەرسیان دانیشتووە، گوێی بۆ گرتوون و زانیارییان لێ فیروبوو، کە ئەو کات شیوازی دەرس گوتنەو بە شیوەیک بوو کە زانا و مامۇستا لەسەر کورسییەک دانیشتووە و دەرسی گوتۆتەو و باسی لە مەسەلەکان کردووە و قوتابی و، کەسانی دیکەش لە دەوری دانیشتوون و گوێیان بۆ گرتووە و زانیاری لێ فیروبوون:

۱- پیشەوای فەرموودەناس و شەرەزان مسندالشام - سەنەدزانی شام - (ابو العباس زین الدین احمد عبدالدائم بن نعمه بن احمد المقدسي) لەدایک بووی سالی (۵۷۵)ی کۆچی لە زانیانی حەنبەلیی بوو، زۆر شارەزا بوو لە حەدیس دا، پەنج سالی زیاتر حەدیسە رێوایت کردووە، کەسیکی بە تەقوا و خۆ بەکەمگرو زۆر پاک بوو، لە رۆژی دووشەممەى ۸ ی رەجەبی سالی (۶۶۸)ی کۆچی وەفاتی کردووە، ابن تیمیە سوودی لێ بینیوە لە بوارى حەدیس و لەسالی (۶۶۷)ی کۆچی گوێی بۆ دەرسی ئەو گرتووە، وەک لە (مجموع الفتاوى الكبرى)دا باسی کردووە^(۱).

و (ابن عبدالدائم) لەکۆتایی تەمەنى دا کوێر بوو.^(۲)

۲- زانای پایە بەرز پیشەوای دنیا بەکەمگەر، (قاضي القضاة شمس الدين ابو محمد عبدالرحمن بن محمد بن احمد بن قدامة المقدسي الجماعيلي الحنبلي) لە موخەررەمى (۵۹۷)ی کۆچی لەدایک بوو، خاوەنى زۆر سیفەتى بەرز بوو، لەنووسراوەکانى کتیبى (شرح المقنع) و کتیبى (تسهيل المطالب في تحصيل المذاهب) کە هەردووکیان لە فێهێ حەنبەلیی دا نووسراون، لەحەدیس دا مامۇستای (ابن تیمیە) بوو، لە شەعبانى سالی (۶۶۷)ی کۆچی لە

(۱) مجموع فتاوى الكبرى ۷/۱۸.

(۲) البداية والنهاية ۲/۱۳.

(قاسون) لە كۆپى نامادە بوو و زانىارى لى بىستو و (فقە و أصول) ى لى فېرېو، لەسالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتی كرده^(۱).

۳- پېشەواى شەرعزان (قاضي شرف الدين ابو العباس احمد بن احمد بن نعمة المقدسي الشافعي) سالى (۶۲۲) ى كۆچى لەدايك بوو، زۆر شارەزابوو لە فىقھو ئوصول و زمانى عەرەبى و چەند كىتەبىكى داناون، زۆر جار لە جى ى قاضي قەزاوئەتى كرده لە دىمەشق، مۆلەتى فتوادانى داوئە كۆمەلىك لەزانايان، لە نۆياندا: (شيخ الإسلام ابن تيمية) كە شانازى بەووە دەكرد و دەيگوت: من مۆلەتم داوئە (ابن تيمية)، لە بواری (اصول الفقه) دا كىتەبى داناو، لە سالى (۶۹۴) ى كۆچى وەفاتی كرده^(۲).

۴- بابى كە زانا و شەرعزان و فەرموودەناس بوو، (أبوالمحسن عبدالحليم بن عبدالسلام بن تيمية الحراني) سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتی كرده، كەسالى (۶۶۶) لە حەرپان (ابن تيمية) گۆنى بۆ دەرسى راگرتو و لى ى فېر بوو، وەك پىشتىرش باسما كرده.

۵- پېشەواى شەرعزان و فەرموودەناس: (زين الدين ابوالبركات المنجي بن عثمان بن اسعد بن المنجي بن بركات التنوخي الدمشقي الحنبلي)، لە سالى (۶۳۲) ى كۆچى لە دايك بوو و لەسەردەمى خۆيدا لەشام ئەو سەرمەشقى مەزھەبى حەنبەلىي بوو، لە كىتەبەكانى (شر المقنع) و (تفسير القرآن العزيز) و چەند كىتەبى دىكەشن، (ابن تيمية) فىقھى لى وەرگرتو و ئەو بە (ابن تيمية) راگەياندو كەدواى خۆى لەجى ى ئەو دەرس لە قوتابخانەى حەنبەلى بلیتەو، دواى شەخ الإسلام لە جياتى ئەو دەرسى گوتۆتەو، ئەو زانايە يەكێك بوو لەوانەى لە يەكەم دەرسى (ابن تيمية) لە (دار الحديث السكرية) نامادە بوو، ناوبراو لەسالى (۶۹۵) ى كۆچى وەفاتی كرده^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳۲/۱۳.

(۲) البداية والنهاية ۳۴۱/۱۳.

(۳) البداية والنهاية ۳۶۵/۱۳.

۶- پیشه‌وای شهرعزان و نه‌حوزان (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن عبدالقوی بن بدران المقدسی المرادوی) که زانابووه له فیهو هه‌دیس و نه‌حو و شعردا (ابن تیمیة) نه‌حوی عه‌رمیی لای نه‌و خوئندوه، چهند کتییی نووسیوه له‌وانه (کتاب الفروق) و له‌سالی (۶۹۹) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۱).

۷- پیشه‌وا و شهرعزان قاضی (شمس الدین احمد بن ابراهیم بن عبدالغنی السروجی الحنفی) که شهرحی کتییی (الهدایة) ی کردوه، له‌زۆر زانیاری دا زۆر شاره‌زابووه، چهند تیئینی له‌سهر (شیخ الإسلام) هه‌بووه له (عیلمی که‌لامدا) و (شیخ الإسلام) یش له‌چهند نووسراویکیدا وه‌لام و، به‌رپه‌رچی ده‌لیله‌کانی داونه‌وه، ناوبراو له‌سالی (۷۱۰) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۲).

۸- پیشه‌وای فەرمووده‌ناس (فخرالدین ابوالحسن علی بن احمد بن عبدالواحد بن احمد السعدی المقدسی الصالحی الحنبلی) ناسراو به (ابن البخاری)، له‌سالی (۵۹۵) کۆچی له‌دایک بووه، ناوبراو زانا و شهرعزان و دنیا به‌که‌مگر و دیندار و شاره‌زا له هه‌دیس و خاوه‌ن فەزڵ و چاکه‌بووه بۆ قوتابیانی و ته‌مه‌نیکی درێژی هه‌بووه، له زۆر ولاتان قوتابی پۆیشتون بۆ لای بۆ فیزیوون، له سالی (۶۸۱) ی کۆچی (شیخ الإسلام) زانیاری لی وهرگرتوه، ناوبراو له‌سالی (۶۹۰) ی کۆچی وه‌فاتی کردوه^(۳).

۹- پیشه‌وای شهرعزان و زانای به‌ناویانگ (جمال الدین ابوالفرج عبدالرحمن بن سلیمان بن سعید بن سلیمان البغدادی) له‌سالی (۵۸۵) ی کۆچی له (هه‌رپان) له‌دایک بووه، دوا‌ی چووه بۆ دیمه‌شق، (شیخ الإسلام) له‌سالی (۶۶۸) زانیاری لی وهرگرتوه و لی ی بیستوه، ناوبراو له‌سالی (۶۷۰) ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه^(۴).

(۱) الوافی بالوفیات ۲۷۸/۳.

(۲) البدايتوالنهاية ۵۲/۱۴ الدرر الكامنة ۹۶/۱ - ۹۷.

(۳) شذرات الذهب ۴۱۲/۵، البداية والنهاية ۳۴۳/۱۳.

(۴) شذرات الذهب ۳۳۲/۵، النجوم الزاهرة ۲۳۷/۷.

۱۰- پیشه‌وای فەرموودەناس، سەنەدزانی شام، نووسەری ھەلکەوتوو (تقی الدین ابو محمد اسماعیل بن ابراهیم بن ابی الیسر التنوخی)، لەسالی (۵۸۹) لەدایک بووە و (ابن تیمیة) لەسالی (۶۶۹) گوتی بۆ دەرسەکانی راگرتووە و زانیاری لێ وەرگرتووە، ناوبراو ئینسانێکی دادپەرور و چاکە خواز بووە، لەمانگی (صفر)ی سالی (۶۷۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۱).

۱۱- پیشه‌وای شەرەزان. (سیف الدین أبو زکریا یحیی بن عبدالرحمن بن نجم بن عبدالوهاب الحنبلي الانصاري) لەسالی (۵۹۲)ی کۆچی دا لەدایک بووە، رۆژی جومعهی (۱۰ شەوال)ی (۶۶۹) کۆچی (ابن تیمیة) لە کۆری ئەو نامادە بووە و زانیاری لێ بیستووە، لە شەووالی (۶۷۲)ی کۆچی دا، وەفاتی کردووە^(۲).

۱۲- پیشه‌وا و قاضی (شمس الدین ابو محمد عبدالله بن محمد بن عطاء بن حسن الأذرعی الحنفی) لەدایک بووی سالی (۵۹۵) کۆچی یە، (ابن تیمیة) (رەحمەتی خواى لیبت)، لە سالی (۶۶۷)ی کۆچی زانیاری لێ وەرگرتووە، لەسالی (۶۷۳)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۳).

۱۳- زانای سەنەدزان (زین الدین ابو العباس المؤمل بن محمد بن علی بن محمد البالی) لەسالی (۶۰۲)ی کۆچی لەدایک بووە، (ابن تیمیة) لەسالی (۶۶۹)ی کۆچی زانستی لێ فیژیووە، و لەسالی (۶۷۷)ی کۆچی دا، وەفاتی کردووە^(۴).

۱۴- زانای شارەزا (رشیدالدین ابو عبدالله محمد بن ابی بکر محمد بن محمد بن سلیمان العامری) (ابن تیمیة) کە (رەحمەتی خواى لیبت) لەسالانی

(۱) البداية والنهاية ۱۳/۲۵۴.

(۲) شذرات الذهب ۵/۳۴۰ / العبر ۳/۳۲۹.

(۳) البداية والنهاية ۱۳/۲۸۹.

(۴) العبر ۳/۳۳۷.

(۶۶۹-۶۶۸) ى كۆچى له كۆرى ناویراوا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و، له مانگی (ذی الحجة) ى سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، وه فاتی کردوه^(۱).

۱۵- پێشهواى فەرموده ناس (شرف الدین ابو عبدالله محمد بن عبدالمنعم بن عمر بن عبدالله بن غدیر بن القواس الطائی)، له دایك بووى (۶۰۲) ى كۆچى، زانییهكى ناوازی زۆر دینداربووه (ابن تیمیه) له سالى (۶۷۵) ى كۆچى زانستی لی فیرووه و، له سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، وه فاتی کردوه^(۲).

۱۶- پێشهواى زانای دنیا به كه مگر (كمال الدین ابو زکریا یحیی بن ابی منصور بن ابی الفتح بن رافع بن علی الحرانى ابن الصیرفى)، كه پێشهواو زانییهكى خاوهن عیبادەتییكى زۆر و شهوونوژ و سیفهتیی بهرز و جوان بووه، له (شوال) ى سالى (۶۶۸) ى كۆچى (ابن تیمیه) له كۆرى ناویراوا ناماده بووه، زانیاری لی بیستوه و له چواری (صفر) ى سالى (۶۷۸) ى كۆچى دا، وه فاتی کردوه^(۳).

۱۷- زانای سهنه دزان (ابو بكر بن محمد بن ابی بكر بن عبدالواسع الهروى الدمشقی عمادالدین)، له سالى (۵۹۴) ى كۆچى له دایك بووه، (ابن تیمیه) (رهحمەتى خواى لیئت) له (۴) (ربیع الاول) ى (۶۶۸) زانیاری له لا فیرووه له (رجب) ى سالى (۶۷۳) ى كۆچى دا، وه فاتی کردوه^(۴).

۱۸- پێشهواى سهنه دزان (زین الدین ابو العباس احمد بن ابی الخیر سلامه بن ابراهیم بن سلامه بن الحداد الدمشقی) بابی ناویراوا پێشهوا و مامۆستای كۆرى ههنبهلیهكان بووه، خۆى منال بووه كه بابی مردوه، له سالى (۶۰۹) ى كۆچى له دایك بووه و له (ربیع الاول) ى سالى (۶۷۵) ى كۆچى دا (ابن تیمیه) له

(۱) العبر ۳/۳۵۱.

(۲) شذرات الذهب ۵/ ۳۸۰.

(۳) مجمع المؤلفین ۱۳/ ۲۳۳، العبر ۳/ ۳۳۹.

(۴) مجموع الفتاوى ۸۲/ ۱۸.

كۆپى ناویراۋ دا ئامادە بوۋە و زانیاری لی بیستۈە و، لە رۆژى عاشورای سالى (۶۷۸) ى كۆچى دا، ۋەفاتى کردۈە.^(۱)

۱۹- زانای سەنەدزان (أمین الدین ابومحمد القاسم بن ابی بکر بن قاسم بن غنیمە الأریلی)، لەسالى (۵۹۵) ى كۆچى لەدايك بوۋە، تەمەنى لەخوار بیست سالان بوۋە كە لە گەل بابى و لەپیناۋ دەستخستنى زانست دا كۆچیان کردۈە، (ابن تیمیة) لەسالى (۶۷۷) ى كۆچى دا لە كۆپى ناویراۋ دا ئامادە بوۋە و زانیاری لی بیستۈە، لە (جماد الأولى) ى سالى (۶۸۰) ى كۆچى دا ۋەفاتى کردۈە.^(۲)

۲۰- پێشەۋای زانا (شمس الدین ابوالغنائم المسلم بن محمد بن المسلم بن علان القیسى الدمشقى) ى فەرموودەناس، لەسالى (۵۹۴) ى كۆچى لەدايك بوۋە و (ابن تیمیة) (رەحمەتى خۋای لیییت) لەسالى (۶۶۷) و سالى (۶۸۰) ى كۆچى گونى لە دەرسەكانى گرتوۋە، لە (۶) ى (ذی الحجۃ) ى سالى (۶۸۰) ى كۆچى دا ۋەفاتى کردۈە.^(۳)

۲۱- پێشەۋا و فەرموودەناس (بدرالدین ابو العباس احمد بن شیبان بن تغلب بن حیدرة الشیبانى) لەسالى (۵۹۹) ى كۆچى لەدايك بوۋە، (مسند الإمام احمد بن حنبل) ى رىۋایەت کردۈە، (ابن تیمیة) لەسالى (۶۸۴) و شەعبانى (۶۷۵) دەرسى لەلاخوتندۈە، و لەسالى (۶۸۵) ى كۆچى دا ۋەفاتى کردۈە.^(۴)

۲۲- پێشەۋای فەرموودەناس (ناصر الدین ابو حفص عمر بن عبدالمنعم ابن القواس الدمشقى)، لە دايك بوۋى سالى (۶۰۵) كۆچى و لەسالى (۶۹۸) ى كۆچى دا ۋەفاتى کردۈە و سەنەد زانى سەردەمى خۆى بوۋە.^(۵)

(۱) العبر ۳/۳۳۸، مجموع الفتاوى ۹۱/۱۸ - ۱۱۲.

(۲) العبر ۳/۳۴۴/۳، شذرات الذهب ۳۶۷/۵.

(۳) البداية والنهاية ۳۱۶/۱۳.

(۴) شذرات الذهب ۳۹۰/۵ العبر ۳/۳۵۸.

(۵) شذرات الذهب ۴۴۲/۵.

۲۳- زانای سەنەدزان (کمال الدین ابو نصر عبدالعزیز بن عبدالمنعم بن الخضر بن شبل بن عبدالحارثی) لەدایک بووی (۵۸۹)ی کۆچییهو (ابن تیمیة) لەروژی جومعهی شەشی شەعبانی (۶۶۹)ی کۆچی لەمزگەوتی گەورە دیهەش لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە شەعبانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا وهفاتی کردووە^(۱).

۲۴- زانای چاکە خوازی سەنەدزان (ابو عبدالله محمد بن بدر بن محمد بن یعیش الجزری)، کە (ابن تیمیة) لە شەعبانی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە (قاسیون) لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو و لە شەعبانی (۶۷۵)ی کۆچی دا وهفاتی کردووە^(۲).

۲۵- زانای سەنەدزان (ابو یحیی اسماعیل بن أبی عبدالله بن حماد بن عبدالکریم العسقلانی) کە لە سالی (۵۹۹) لە دایک بوو و (ابن تیمیة) (رەحمەتی خوا ی لیبیت) لە شەعبانی سالی (۶۷۵) و لەسالی (۶۸۱) گرتی بۆ دەرسی ناویرا و گرتو و لە رەمەزانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا، وهفاتی کردووە^(۳).

۲۶- پێشەوای زانا و شەرەزان (زین الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن أبی الفرج بن أبی طاهر بن محمد بن نصر) کە بە (أبن السدید الأنصاري الحنفي) ناسراو، (ابن تیمیة) (رەحمەتی خوا ی لیبیت)، لە رەجەبی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە کۆری ناویراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە (جمادی الأولى) سالی (۶۷۷)ی کۆچی لە تەمەنی (۷۳) سالی دا، وهفاتی کردووە^(۴).

۲۷- پێشەوا و زانا و فێرکاری قورئان خوێندن (کمال الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن اسماعیل بن فارس التیمی السعدی) لەسالی (۵۹۶)ی کۆچی

(۱) شذرات الذهب ۳۳۸/۵.

(۲) مجموع الفتاوی ۸۸/۱۸ - ۸۹.

(۳) العبر ۳/۳۴۹ مجموع الفتاوی ۱۰۵/۱۸.

(۴) مجموع الفتاوی ۸۹/۱۸ - ۹۰.

له دایک بووه، (ابن تیمیه) (رحمتهی خوی لیبت) له رهمه زانی (۶۷۴)ی کۆچی گوتی له دهرسی ناویراو گرتوه و له (صفرای سالی (۶۷۶)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه^(۱).

۲۸- (احمد بن ابی بکر بن سلیمان الواعظ ان الحموی ابو العباس الدمشقی)، له دایک بووی دهوور و بهری سالی (۶۰۰) کۆچی، (ابن تیمیه) له مانگی (رجب) ی سالی (۶۸۰) و سالی (۶۸۱)ی کۆچی له کۆری ناویراو ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و له (ذی الحجة)ی سالی (۶۸۷) له ته مهنی (۸۷) سالی دا، کۆچی دوا کردوه^(۲).

۲۹- سه نه دزان و زانا (مجد الدین ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن عثمان بن المظفر بن هبة الله بن عساكر الدمشقي الشافعي) له سالی (۵۸۷)ی کۆچی له دایک بووه (ابن تیمیه) له (شعبان) ی سالی (۶۶۷)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له مانگی (ژی القعدة) ی سالی (۶۶۹)ی کۆچی دا، وهفاتی کردوه^(۳).

۳۰- پیشه وای گموره (عماد الدین ابو محمد عبدالرحمن بن ابی الصعر بن السید بن الصانع الأنصاري)، (ابن تیمیه) له سالی (۶۷۶)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و، له رهمه زانی (۶۷۹)ی کۆچی دا. وهفاتی کردوه^(۴).

۳۱- زانی سه نه دزان (نجم الدین أبو العز یوسف بن یعقوب بن محمد بن علی المجاور الشیبانی الدمشقي) که به ته نیا میژووی به غدادی له (کندی) گپراوتهوه و (ابن تیمیه) (رحمتهی خوی لیبت) له سالی (۶۷۶ و ۶۸۰)ی

(۱) شذرات الذهب ۳۵۱/۵ .

(۲) النجوم الزاهرة ۳۸۷/۷ مجموع الفتاوی ۱۸ / ۱۱۱-۱۱۲.

(۳) الوافی بالوفیات ۲/۲۱۹. شذرات الذهب ۳۳۱/۵

(۴) الأربعون لابن تیمیه ص ۶۶.

كۆچى له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانىارى لى بىستوه، وه ناويراو له سالى (۶۰۱)ى كۆچى دا له دايك بووه و له (ذى القعدة) ى سالى (۶۹۰) ى كۆچى وه فاتى كردوه^(۱).

۳۲- پيشهوا و زانا (ابو اسحاق ابراهيم بن اسماعيل بن ابراهيم بن يحيى بن علوى بن الحسين الدرعى القرشى الحنفى) ئىمامى مه دره سه ى (كه شك) (المعجم الكبير للطبراني) رىوايت كردوه، (ابن تيمية) له سالى (۶۸۰)ى كۆچى له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانىارى لى بىستوه، خۆى له سالى (۵۹۹)ى كۆچى له دايك بووه و له (صفر)ى سالى (۶۸۱) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه^(۲).

۳۳- پيشهوا (نجيب الدين المقداد بن ابى القاسم هبة الله بن المقداد ابو المرفه القيسى البغدادي الشافعي)، كه ئىنسانىكى دادپهروهر و خىرومەند و بازركان بووه، له سالى (۶۰۰)ى كۆچى له دايك بووه و له (۸) ى (شعبان)ى سالى (۶۸۱)ى كۆچى دا له ديمه شق كۆچى دواى كروه^(۳).

۳۴- پيشهوا (محمد بن عامر بن ابى بكر الفسولى ابو عبدالله) ى فتركارى قورئان كه ئىنسانىكى چاكه خواز و خۆ به كه مگر و خىرومەند و ناموژگارىكارى قسه زان بووه، له دوكانيدا قسه و رسته ى جوان و پاراوى به كارهينان، (ابن تيمية) (رهحمته ى خواى لىبىت) له سالى (۶۸۲)ى كۆچى له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانىارى لى بىستوه، له (جماد الاخرة)ى سالى (۶۸۴)ى كۆچى وه فاتى كردوه، نزيكى ههشتا سال زياوه^(۴).

(۱) معجم المؤلفين ۳/ ۴۴۵ / العبر ۳/ ۳۷۵ / النجوم الزاهرة ۸/ ۳۳.

(۲) العبر ۳/ ۳۴۷ / النجوم الزاهرة ۷/ ۳۵۶.

(۳) العبر ۳/ ۳۴۹.

(۴) العبر ۳/ ۳۵۷، البداية والنهاية ۱۳/ ۳۲۳.

۳۵- زانای پایه بهرزی چاکه کار (کمال الدین ابو محمد عبدالرحیم بن عبدالملک بن یوسف بن قدامه المقدسی) له دایک بووی (۵۹۸) ی کۆچی یه، له (جماد الاولی) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی وهفاتی کردوه، (ابن تیمیه) له (صفر) ی ههمان سالدا واته: پێش وهفاتی نزیکه ی به دوو مانگ له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لێ بیستوه^(۱).

۳۶- زانای پێشهوا (علی بن محمود بن شهاب)، له دایک بووی سالی (۵۹۵) ی کۆچی، له رههه زانی (۶۸۰) ی کۆچی دا، وهفاتی کردوه^(۲).

۳۷- زانای پایه بهرز (زین الدین ابوبکر محمد بن أبي طاهر اسماعیل بن عبدالله بن عبدالمحسن الانماطی الانصاری المصري) که له سالی (۶۰۹) کۆچی له دایک بووه، (ابن تیمیه) له (رجب) ی سالی (۶۶۸) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لێ بیستوه، و له (ذی الحجة) ی سالی (۶۸۴) ی کۆچی دا له قاهره کۆچی دوا یی کردوه^(۳).

۳۸- زانای پێشهوا (شمس الدین ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن عبدالملک بن عثمان بن عبدالله بن سعد المقدسی) یه کێک بووه له زانا ناوداره کان، له سالی (۶۰۶) ی کۆچی له دایک بووه و له سالی (۶۸۹) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، (ابن تیمیه) له سالی (۶۸۱) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لێ بیستوه^(۴).

۳۹- زانا و پێشهوا (جمال الدین ابو حامد محمد بن علی بن محمود بن احمد بن علی بن الصابونی) مامۆستای (دار الحديث النورية) له دیمه شق، له سالی (۶۰۴) ی کۆچی له دایک بووه، له سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وهفاتی کردوه،

(۱) العبر ۳/ ۳۴۳.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۵ - ۱۰۶.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۷ - ۱۰۸ / شذرات الذهب ۵/ ۳۳۸.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۸/ ۱۰۸ - ۱۰۹.

(شیخ الإسلام) له سالی (۶۶۸) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۱).

۴۰- زانای نه مینداری راست (شمس الدین ابو غالب المظفر بن عبدالصمد بن خلیل الأنصاری) له سالی (۶۰۶) ی کۆچی له دایک بووه و له سالی (۶۸۸) ی کۆچی دا، وه فاتی کردوه، (ابن تیمیة) له سالی (۶۸۴) ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۲).

۴۱- زانای پیشهوا (عبدالرحمن بن احمد بن عباس ابو محمد الفاقوسی) که له سالی (۶۸۲) ی کۆچی وه فاتی کردوه و ته مهنی (۷۵) سال بووه^(۳).

۴۲- زانا و پیشهوا (محي الدين ابو حفص عمر بن محمد بن عبدالله بن محمد بن أبي عصرون التميمي) که له سالی (۵۹۹) ی کۆچی دا له دایک بووه و له (۳) ی ذی الحجة) ی سالی (۶۸۲) ی کۆچی وه فاتی کردوه، (شیخ الإسلام) له هه مان سال له کۆری ناویراوا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۴).

۴۳- زانا و قازی گه وره (نفیس الدین ابو القاسم هبة الله بن محمد بن علي بن جرير الحارثي الشافعي) که له (صفر) ی سالی (۶۸۰) ی کۆچی دا وه فاتی کردوه و له سالی (۶۷۹) ی کۆچی دا (ابن تیمیة) له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه^(۵).

۴۴- زانا و پیشهوا ی دنیا به که مگر (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن الکمال عبدالرحیم بن عبدالواحد بن احمد بن عبدالرحمن المقدسی السعدی الحنبلی)

(۱) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۰ - ۱۱۱.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۲ - ۱۱۳.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۲ - ۱۱۳.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۳ - ۱۱۵.

(۵) مجموع الفتاوی ۱۸/۱۱۵ - ۱۱۶.

گىرەنگىيە زۆرى بە ھەدىس داۋە و كۆي كىرەتەۋە و تەخىرىجى كىرەۋە و كەسىكى دىندار و پارىژكار بوۋە، سەرپەرشتى (المشيخة الضيائية) و (مشيخة الأشرفية) ى كىرەۋە لەسالى (۶۰۷) ى كۆچى لەدايك بوۋە و لە (جمادى الأولى) ى سالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىرەۋە (ابن تيمية) لەسالى (۶۸۱) كۆچى دەرسى لەلا خوتىندە^(۱).

۴۵- زاناي پايە بەرز (شمس الدين عبدالرحمن بن الزين احمد بن عبدالملك المقدسي)^(۲).

۴۶- (احمد بن محمد الظاهري) فەرمودەناسى ھەلەبىي، كە لە سالى (۶۲۶) ى كۆچى دا لەدايك بوۋە و لەسالى (۶۹۶) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىرەۋە^(۳).

۴۷- (احمد بن عبدالرحمن بن العنيفة الحراني)^(۴).

۴۸- ئافرىتى چاكەكار (أم الخير ست العرب بنت يحيى بن قايماز بن عبدالله الدمشقي) كە لەسالى (۵۹۹) كۆچى دا لەدايك بوۋە و لەسالى (۶۸۴) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىرەۋە، (شيخ الإسلام) لەرەمەزانى (۶۸۱) ى كۆچى دا دەرسى لەلا خوتىندە^(۵).

۴۹- ئافرىتى زانا و بىرپىز و خاۋەن كەسايەتتى گەۋرە (أم العرب فاطمة بنت ابي القاسم علي بن ابي محمد القاسم بن ابي القاسم علي بن الحسن بن هبةالله) كە كچى مېژۋو نوۋسى شام (ابوالقاسم بن عساكر) لەسالى (۵۹۸) ى كۆچى دا لەدايك بوۋە، لەسالى (۶۸۳) ى كۆچى ۋە فاتى كىرەۋە، لە رەمەزانى سالى (۶۸۱) ى

(۱) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷ / شذرات الذهب ۴۰۵/۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۶.

(۴) الرد الوافر ص ۹۶.

(۵) مجموع الفتاوى ۱۱۷/۱۸ - ۱۱۸.

كۆچى دا (ابن تيمية) له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانيارى لى بيستوه^(۱).

۵۰- نافرهتى چاكه كارى زۆر زانا و خوا په رستى موجته هيد (زينب بنت مكى بن علي بن كامل) ى هه پرانى، كه قوتاييه كى زۆرى هه بوون و ده رسى پى گوتوون، له سالى (۵۹۸) ى كۆچى دا له دايك بووه و له شه ووالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه له سالى (۶۷۵) ى كۆچى دا (ابن تيمية) ده رسى له لا خوئندوه^(۲).

۵۱- نافرهتى زاناي چاكه كار دايكى محمد (زينب بنت احمد بن عمر بن كامل المقدسية)، (ابن تيمية) له سالى (۶۸۴) ى كۆچى دا له كۆپى ناويراودا ناماده بووه و زانيارى لى بيستوه، ناويراو قوتاييه كى زۆرى هه بوون، كه ده رسى پى گوتوون، (الذهبي) له (العبر) دا باسى كردوه كه له سالى (۷۲۲) ى كۆچى له ته مه نى (۹۴) سالى دا وه فاتى كردوه، هه روه ها (ابن حجر) ده لى له (ذي الحجة) ى سالى (۷۲۲) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه^(۳).

ئه وانه ى باسما ن كردن له به ناويا نگه ترين ئه و زانا پايه به رزانه ن كه (شيخ الإسلام) زانياريان لى فير بووه و زۆر له زانسته كانى له لا خوئندوون و به ده سه ته يئاو ن، كه دواتر له زۆريه ى زانسته كاندا له مامۆستا كانى خۆى شاره زاتر ده ركه وت.

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸/۱۱۸ - ۱۱۹.

(۲) شذرات ۴/۵.

(۳) العبر ۴/۶۵ / شذرات ۶/۵۶.

خۇلاسىسىمۇ ھەۋادالى خۇس:

دەۋى ئەۋەى (ابن تيمية) پاشخاننىكى زۆرى زانستى بۇ دروست بو، زانىارىكى زۆرى كۆكرەۋە، ئەنجا خۇى كىتئى دەخوئندەۋە و تىياندا قول دەۋۋە و توئزىنەۋى بۇ دەكرن، ھەۋونى توانا و ئارەزو و ھىمەتى بەدواگەرەن و پەيداكردى زانستى زياتر، يارىدەدەرىبوون بۇ ئەۋ مەبەستە، ئەۋ لە مۇتالا و نووسىن تىز نەدەۋو، ھىچ شتىك لەۋانەى بى ئاگا نەدەكر، ئەۋ ەك (الصفدى) (رەھمەتى خۋاى لىيىت) دەلى:

(كان من صغره حريصاً على الطلب، مُجداً على التحصيل والدأب، لا يُؤثر على الإشتغال - أى تحصيل العلم - لذة.....^(۱)).

ۋاتە: ھەر لە مندالىيەۋە داکۆكىكاربوو لەسەر گەرەن بەدۋاى زانستدا، بەردەۋام گرنگىيى بە بەدەستەيئەننى زانىارى دەدا، ھىچ خۇشىيەكى بەسەر ۋەدەسخستنى زانىارى دا باۋ نەدەدا، ھەۋلى دەدا كاتىكى كەمىشى لى نەفەۋتابايە و، بە فىرۋ نەروا كەسىكى كارامە و ھەلەكەۋتوۋ بو، لەبەر لەزەت و خۇشى ۋەرگرتن لە زانست و زانىارى ئاگاي لە خۋاردن نەدەما و، گونى بى نەدەدا ئەۋەى ھەيىبا دەيخوارد و داۋاى شتى دىكەى نەدەكر.

بەراستىي ئەۋەى لى گىرەدراۋتەۋە لە مۇتالاكردى ھەموو جۈرە زانستەكان و خوئندەۋەيان، شتىكى سەرسۈرەيئەر بوۋە، كەم كىتئى چىنگ كەۋتوۋە و نەيخوئندەيئەۋە و مۇتالاي نەكردى، بۇ ۋىئە: (الحافظ البزار) كە باس لە زۆر خوئندەۋەى (شيخ الإسلام) دەكا، دەلى:

(قل كتاب من فنون العلم الا وقف عليه وكان الله قد خصه بسرعة الحفظ وابطاء النسيان، لم يكن يقف على شيء أو يستمع لشيء غالباً، الايبقى على خاطرة اما بلفظه أو معناه)^(۲).

(۱) الوافى بالوفيات ۱۹/۷ - ۲۲.

(۲) الأعلام العلية ص ۱۸.

واته: كەم كەتیب هەبوو لە بەشەكانی زانست دا مەگەر دیتووێتی و خوێندووێتەوه، خوا تاییبەتمەندی پێ داو بوو لە زوو لەبەرکردن و درمەنگ لە بیرچوونەوه، شتێکی نەخوێندۆتەوه یان گوێ ی لێ پانەگرتووە مەگەر هەر لەبیری ماوێ بە وشە یان بەمانایەکی.

وه (الذهبي) (رحمتهی خواى لیبیت) دهلی: (..) لاتکاد نفسە تشبع من العلم، ولا تروى من المطالعة ولا تمل من الإشتغال، ولا تکل من البحث وقل ان یدخل فى علم من العلوم في باب من ابوابه الا ویفتح له من ذلك الباب ابواب.....)^(۱).

واته: قەت لە زانست تێر نەدەبوو، وە لە مۆتالاکردن تیناویەتی نەدەشکا و بیتاقەت و ماندوو نەدەبوو لە گەڕان و بەدەستەینانی زانست و توێژینهوێ دا، کەم و هەبوو دەست بە زانستێک لە زانستەکان یان باسێک لە باسەکان بکا، مەگەر دەرگای زیادى لێ کراوێتەوه، و، لەو زانستە دا لە شارەزایان و پسپۆرانی خۆی زیاتر ناگاداریبوو و شتی زانیو.

(شيخ الإسلام ابن تيمية) (رحمتهی خواى لیبیت) دهلی: (ربما طالعت على الآية الواحدة نحو مائة تفسير، ثم أسأل الله الفهم، وأقول: يا معلم ابراهيم علمني، وكنت أذهب الى المساجد المهجورة ونحوها وأمرغ وجهي في التراب، وأسأل الله تعالى، وأقول: يا معلم ابراهيم فهمني)^(۲).

واته: (جارى و هەبوو بۆ تێگەشتنی تەواو لە ئایەتێک سەد تەفسیر مۆتالاکردو، دواى لەخوا دەپارامەوه لەو بارووە تێبگەیهنی، وە دەمگوت: ئەى فێرکاری (ئادەم و ابراهیم) فێرم بکە، زۆرجاران دەچوو مەزگەوتە دوور و لاچەپەکان و دەم و چاوی خۆم لەخۆڵ وەردەدا و لەخوا دەپارامەوه، دەمگوت: ئەى فێرکاری ئیبراهیم فێرم بکە و تێبگەیهنە).

(۱) الوافي بالوفيات ۱/۷.

(۲) العقود الدرية ص ۲۶.

وہ لہ ھەموو زانستەکان دا شتى زۆرى لەبەر بوو، (الشیخ البرزالی) لەویارمە دەلی: ((شیخ الإسلام ابن تیمیة) ى ھەرپانى زانا و پێشەوايەك بوو كە زانایان لەسەر دیندارى و گەورەیی و شارەزاییەكەى كۆك بوون، فیهو رێزمانى ەرمەیی و ئوصلی خوێندووە و زۆر لییان شارەزا بوو، لە تەفسیر و ھەدیس دا دەستیكى بالای ھەبوو، بەراستیى لە ھەموو بوارێكدا پێشەوا بوو و مەرجەکانى موحتمەھیدى تیدا ھاتونەدى و گەیشتۆتە پلەى ئیجتھاد....))^(۱).

یڭگومان ئەو پلە و پایە بەرز و كەسایەتیە بەھێز و شارەزاییە زۆرەى ناوبراو پێى گەیشتو، چاكە و بەخششێكى خۆای گەورە و بەرھەمى ھەول و ماندوو بوون و كرد و كۆش و شەونخوونیی و گەپانى زۆرى خۆى بەدواى زانستەكان دا بوو، كە لە پێناو پەزماھەندى خوا و تێگەیشتنێكى راست و ساغ لە قورئان و سوننەت و، دواتر فەرمان كردن بە چاكە و رێگىرى لە خراپەدا، نەزىت و ئازارى زۆرى بىنیو و ئەوى زانیویەتى لە زانستەكان وىستوویەتى لە مەیدانى كردەمى دا جى بە جى ى بكات و بى سڵەمىنەو و ترسان لە لۆمەى لۆمەكاران، راپیگەيەنى.

قوتابیەکانى (شیخ الإسلام):

(شیخ الإسلام) (رەحمەتى خۆای لیبت)، نەویەكى زانای موحاھیدی نەوتۆى پەرورەدە كرد و پێگەیاندا، كە لە گەل ئەودا بەشداربون لە رووداوەكانى ئەو سەردەمەدا، ئەوى تووشى (شیخ الإسلام) ھات لە خووشى و ناخوشى بەسەرھات و رووداوەكانى جەنگ لە گەل (تەتار) و ھەستان بە كارى فەرمان بەچاكە و رێگىرى لە خراپە، ھىندىك جار بە ھىز و ھىندىك جار بە نامۆزگارى جوان، قوتابیەكانیش تووشى بوون، ھەروەك چۆن بەشدارى (شیخ الإسلام) یان كرد لە بانگەواز و وریاكردەنەوى خەلك و دەرس گوتنەو و سوودگەیانندن و

فتوادان و نووسین و دانانی کتیب، بههه مان شیوه تووشی بهندیخانه و نازاریش هاتن.

قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) (رهحه تی خوی لییت)، له قوتابیانی زانایانی دیکه ی سهرده می خوی زۆرتر بوون.

زانای گهوره (محمد ابو زهره) لهویاروه دهلی: (لهوانیه نهو نهویه ی له سهرده می (ابن تیمیه) دا ژیاوه، زانایه کی دیکه یان نه دبیی و نه ناسیی که قوتابییه کانی نهونده ی قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) زۆر بووین، که ییگومان هاتن و چوونی له نیوان (میسر و شام) و له (میسر) یش له نیوان (قاهیره) و (ئهسکه ندریه) و بهردوام بوونی له سهر دهرس گووتنهوه و وتار و توژینهوه ی مهسه له کان و مشت و مری له گه ل کهسانی دیکه دا، هۆکاریبوون که قوتابییه کانی نهونده زۆر بن، قوتابی له (میسر و شام) هه بوون، که قوتابییه کانی میسر زۆربه یان له (قاهیره و ئهسکه ندریه) بوون.^(۱)

جۆری دهرس و قوتابییه کانی :

(له بهرنه وه ی دهرسه کانی (شیخ الإسلام) دوو جۆر بوون، قوتابییه کانیشی دوو جۆر بوون:

جۆری یه کهم: دهرسه گشتییه کان: بریتی بوون لهو دهرسانه ی که بۆ خه لکی به گشتی له مزگه وتی گه ورده دا پیشکه شی ده کردن و نامۆژگاری خه لکی ده کرد و چۆنیه تی شوێنکه وتنی دین و خۆ پاراستن له بیده تی بۆ پوون ده کردنه وه، که له (میسر و شام) و ههر شوێنیکه دیکه ش دهرسی گشتی گوته ییه وه داوکۆکی لهو مهسه لانه ده کرده وه، وه له (غه زه) ش که پێیدا تیپه ری به ره و (میسر)، بههه مان شیوه بوو، (شیخ الإسلام) زۆر قوتابی هه بوون که بۆ نهو دهرسه گشتییه نه ناماده ده بوون، هه رچه نه ده وا گونجاوه به زۆریه یان بگوتری: (مورید) چونکه توانایان نه بوو له هه موو مه به ست و قسه کانی (شیخ الإسلام)

بگەن، تا پێیان بگوترێ قوتابی، بەو مانا تایبەتییهی که زانیاری لێ به میرات بگرن.

جۆری دووهم: دەرسە تایبەتییهکان: ئەو دەرسانەی بەو جۆرە قوتابییهانەی دەگوتن، که تایبەتمەند بوون بە چاک تێگەیشتن و گونجاوبوون بەو هی میراتگری ئەو بن، لە زانیاری لەدوای خۆی و دەست گرتووبوون بە بیر و بۆچوونەکانی و، شیاوی ئەو بوون جینگری ئەوین لەو بارەیهوه.

ئەو جۆرە کەسە تایبەتییهانە ئەوانە بوون که (شیخ الإسلام) (رەحمەتی خۆی لێی)، هەموو بیر و هزر و بەرنامەی خۆی پێی پادەگەیانندن، لە قوتابخانەکانی شام و، لە هیندیک لە کۆبوونەوه تایبەتییهکانی لە (میسر و شام) دا.

و ئەوبەشە لە قوتابییهکانی ئەوانەبوون که لەدوای خۆی پارێزگارییان لە پاشماوێ فکری و زانستی و کەلهپووری ئەو دەکرد، کەزۆرییان حەنبەلیی مەزھەب بوون، وە زۆریشیان شافعیی مەزھەب بوون، ژمارەیان زۆر بوو و نەژمێردان، چونکە ماویەکی دوور و درێژی نیو بەندیخانە و، لەدەرەوێش نزیکەی (٤٦) ساڵ لەسەر یەک دەرسی گوتۆتەوه و توێژینەوهی کردو، بەبێ کۆل بوون و ماندووبوون، هەر لەوکاتەوه که بابی وەفاتی کردو، کەتەمەنی خۆی (٢١) بیست و یەک ساڵ بوو تا وەفاتی کردو لە تەمەنی (٦٧) سالیی دا، ئەو قوتابییه تایبەتیانە وەك چۆن لە دەرسەکان لە گەڵیداوون، لە ناخۆشییهکانیشدا شەریکی (شیخ الإسلام) بوون و که ئەو دەگیرا نەمانیش تووشی ناخۆشیی و گیر و گرفت دەهاتن^(١).

زۆر لەو کتێبانە و ئەمڕۆ لە جیهانی ئیسلامی دا دەبینرێن و، لەزۆریە زانستە ئیسلامییهکان دا قوتابیان پشتیان پێی دەبەستن، دانراوی (شیخ الإسلام ابن تیمیة)، یان دانراوی قوتابی یان قوتابی قوتابییهکانی، که دنیایان پڕ کردو لە زانست و هیچ قوتابییهکی زانست پێی نیاز نیە لێیان.

(١) ابن تیمیة لأبي زهرة ص ٥٢٥ - ٥٢٦.

(الحافظ ابن حجر) (رهحمتهی خوی لیبت)، له باسکردنی چاکه و خهسلتهکانی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) دا باسی نیمام (ابن القيم) ی قوتابی دهکات، وهکو نمونهیهکی جوان له قوتابییهکان که دهبنه مایه ی چاکه بۆ مامۆستاکانیان و دهلی: (. ولو لم یکن للشیخ تقي الدين من المناقب إلا تلميذه الشهير الشيخ (شمس الدين ابن قيم الجوزية) صاحب التصانيف النافعة السائرة، التي انتفع بها الموافق والمخالف، لكان غايه في الدلالة على عظمة منزله^(۱) . واته: نه گهر (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) هیچ خهسلتهی بهرز و شوتهوارتکی باشی نهبی، جگه له قوتابییه ناودارهکی (شیخ شمس الدين ابن القيم) که خاوهنی چهندین کتییی به سووده و، دۆستهکانی و نهیارهکانی سوودیان لی بینیون، نهوه نهو په پری مانای گهرهیی و بهرزی پلهو پایه ی (شیخ الإسلام) ده گهیهنی.....

ههکارا زههروونی قوتابییهکانی :

۱- خاوهنی کهسایهتیهکی گهره بههیز بوو، که کهسانی زیرهک و خاوهن توانا زۆرهکان دهچونه لای، وپرای نهو توانایه ی ههیبوو له کارتیکردنی دهروویهرکه ی و کارکردنی بهردهوامی بۆ ئیسلام، له ههموو بواری لایه نه جیاوازهکاندا.

۲- زانیاری زۆر و تیگهیشتنی فراوان و شارهزابوونی له ههموو زانستهکانی سهردهمی خۆی، که نه مه وای کرد بیته جیی مه بهستی قوتابیانی تامه زرۆی عیلم و زانیاری، که له وکانی و سهرحاوه زۆرانه ی، زانسته جۆراوجۆرهکان بخۆنهوه، وه توانایه کی زۆری پێ به خهراوو له سهرنج راکیشانی قوتابیانی وپرای رهوانبێژی و زمانپارایی.

۳- زۆر ھاتوچۇ كىردى لى نىۋان (مىسر و شام)دا كە ئەمە گەۋرەتەين كارىگەرى
ھەبۋە بۇ ئەۋەي خەلگىكى زۆر سوود لى زانستەكانى بىيىن، لى سەفەردا بوۋىي
يان نىشتەجى بوۋىي، خەلگى بەردەۋام سووديان لى بىنيۋە، بگرە ئەۋكاتەي كە
لە بەندىخاشدا بوۋە، سوودى ھەر لى بىنراۋە.

۴- گوتنەۋەي دەرسى گشتى كە بىۋە مایەي پەيدا كىردى پەيۋەندىيەكى زۆرى
كۆمەلەيەتتى، لى گەل زۆر لى، چىن و تۈرۈكەكانى كۆمەلگەي (دىمەشق و قاھىرە)
دا، ۋە بە ھۆي قسە ھەق و بۈرۈكەكانى رىزۋ خۈشەۋىستى و سام و گەۋرەي لاي
خەلگ بە گشتى بۇ دروست بوۋ بوۋ، لى ھەمۋو تۈرۈكەكاندا خۈشەۋىست و كەسى
دلىۋوزو نىكى ھەبۋون، وپراي ئەۋە ئەۋ دەرسە تايەتتەيەنەي كە پىشكەشى
قوتابىيە تايەتەكانى دەكردن، كە لى ميانى ئەۋەدا زانىارى زۆرۋو تواناي بەرزى
ناۋىراۋ زياتر دەرگەۋت.

۵- رىزۋ خۈشەۋىستى بۇ قوتابىيەكانى و بەخشىنى زانىارى پىيان و مامەلە و
رەفتار كىرىكى جوان لى گەل ئەۋ تواناۋ لىھاتوۋىيەي كە ئەۋان ھەيانە، كە ئەۋە
بوۋ بە ھۆي ئەۋەي قوتابىيەكان زۆر مەتەنەيان بە خۇيان ھەيى لى گوتنى
قسەي ھەق و بەرگىرى كىردن لىي، لى گەل ھەبۋونى گىرت و بەرەستىشدا.

بەناۋىگەتەين قوتابىيەكانى شەيخ ئىسلام :

ۋەك گوتراۋە: (قوتابىيان پەرى نوۋسراۋى مامۇستايەكانىانن) قوتابىيەكانى
(شەيخ ئىسلام) ۋەك فەخرو شانازى بەسن بۆي، ئەۋان پىشەۋاۋ زاناي ھەلگەۋتوون،
پاك و ھەلۋاردەن، شاھىدى زانست و پارىزكارى و چاكەكارىيان بۇ دراۋە، كە
كارۋەرنامەيان برىتتى بوۋە لى لىكۆلىنەۋەۋ و ردىيىنى و شىكردنەۋەي مەسەلەكان.
ۋەك پىشتىرىش باسما كىرد لى تواناي نىمەدا نى ھەركەسىك دەرسى لىلەي (ابن
تىمىيە) خوتندىي و قوتابى ئەۋ بوۋىي بىناسىن، چۈنكە ناۋىراۋ لى سەرەتەي
تەمەنەۋە چۆتە نىۋو كارى زانستەۋە و دواتر دەستى كىردۈە بە دەرس گوتنەۋە و
فتۋادان، ئەمەش لى تەمەنى بىست و يەك سالىۋە تا ۋەفات كىردى لى تەمەنى
شەست و ھەۋت سالىدا زۆر زۆر دەكات، بەلام تامارە بە ناۋدارتەين قوتابىيەكانى

۵- پىشەۋاي قورئان و سوننەت لەبەر، شەرەزان و مېژوو نووس و توژمروھى قورئان، (أبو الفداء عمادالدين اسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي الشافعي) ، خاۋەنى (تفسير القرآن العظيم) وە كىتئى (البداية والنهاية) لە مېژوودا، كە لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كردوھ^(۱).

۶- شەرەزان، شارەزا لە "أصول"، فەموودە ناس، جىگرى قاضى القضاة، (محمد بن مفلح بن محمد المقدسي الراميني الدمشقي شمس الدين ابو عبدالله الحنبلي) كە لە سالى ۷۶۳ى كۆچى دا، ۋەفاتى كردوھ^(۲).

۷- پىشەۋا و قورئان و سوننەت لەبەر، و مېژوو نووسى ناۋدار (قاسم بن محمد بن يوسف بن محمد بن يوسف البرزالي) كە بە ئەسلى ئىشبيلىيە، دىمەشقىي، شافىيىي، خاۋەنى مېژوو، ۋە چەندىن كىتئىي دىكەى جۇراۋجۇر كە لە سالى (۷۳۹)ى كۆچى دا، ۋەفاتى كردوھ^(۳).

۸- پىشەۋاي قورئان و سوننەت لەبەرى شەرەزانى زاناي ئەدىبىي ھەلەكەۋتو (فتح الدين ابو الفتح محمد بن ابي عمر محمد بن ابي بكر بن سيد الناس اليعمرى ئەندەلۇسىي، ئەشبيلىي، ئىنجا مىرىي شافىيىي) كە لە سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كردوھ^(۴).

۹- قازىي و شەرەزان، زاناۋ پىشەۋا (شرف الدين ابو العباس احمد بن الحسن بن عبدالله بن ابو عمر محمد بن احمد بن قدامة)ى ھەنبەلىي، زاناي ھەنبەلىيەكان كە بە ئەسلى مەقدىسىيە، ئىنجا دىمەشقىي ناسراۋ بە (ابن قاضي الجبل) لە سالى (۷۷۱)ى كۆچى ۋەفاتى كردوھ^(۵).

(۱) شىرات الذهب ۶ / ۲۳۱ / الدرر الكامية ۳۹۹/۱.

(۲) البداية ۲۵۲/۱۴. شىرات ۱۹۹/۶.

(۳) البداية ۱۹۶/۱۴.

(۴) الرد الوافر ۵۸ - ۶۰.

(۵) الرد الوافر ۱۳۲ / شىرات ۲۱۹/۶.

۱۰- مامۇستا و زانای گەورە و فەرموودە ناسى ھەلکەوتوو (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن محمد بن أبى بکر بن أبى العباس احمد بن عبدالدايم) که له سالى (۷۷۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۱).

۱۱- مامۇستاو زانای فەرموودەناس، بەکەلک و ئەمىندارى دین (محمد بن ابى اسحاق ابراهيم بن محمد بن احمد بن احمد الوانى) که له سالى (۷۳۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۲).

۱۲- زانای چاکەخوазى فەرموودەناس (شمس الدین محمد بن ابراهيم بن محمد بن ابى بکر بن ابراهيم بن يعقوب بن الياس الأنصاري الخزرجي) له سالى (۷۶۲) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۳).

۱۳- مامۇستاو زاناو شەرعزانى زۆر خواپەرست (شرف الدین ابو عبدالله محمد بن الشيخ سعدالدین ابى محمد سعدالله بن عبدالأحد بن سعدالله بن عبدالقهار بن عبدالواحدى ھەرپانىى بن نجیح) که له سالى (۷۲۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، (شيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت) مۆلەتى پى داوہ بە فتوادان، يەکیک بووہ لەوانەى زۆر بەیەکەوہ بوون^(۴).

۱۴- مامۇستاو زانای گەورە و فەرموودەناس (ناصرالدین ابوالمعالى محمد بن طغريل بن عبدالله الخوارزمى الصيرفى المتصوف) که له سالى (۷۳۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، گونگرى (شيخ الإسلام) بووہ له روژى جومعهى دوازدهيه مى رەمەزانى (۷۱۷) ى کۆچى دا، له مزگەوتى دیمەشق^(۵).

(۱) الرد الوافر ۶۱ - ۶۲.

(۲) الرد الوافر ۷۴ - ۷۶.

(۳) الرد الوافر ۸۰ - ۸۱.

(۴) الرد الوافر ص ۹۰.

(۵) الرد الوافر ص ۹۱ - ۹۲.

۱۵- پېشەۋاۋ مامۇستاي دىنيا بەكمەمگەر و زاناى پايە بەرز و فەرموودەناس (حافظ)ى گەۋرە، مامۇستاي فەرموودەناسان (شمس الدين ابوبكر محمد بن عبدالله بن احمد بن عبدالله السعدى المقدسى الحنبلى)، كە بەيى دەنگ ناۋى دەركردە، لە سالى (۷۸۸)ى كۆچى دا، ۋە فاتى كردە و يەككىك لە مامۇستا ناۋدارەكانى برىتى بوۋە لە (ابن تيمية)^(۱).

ئەو زانايانەى باسماڭ كىردن ھىندىك بوون لەو قوتايىيانەى كە لەسەر دەستى (شيخ الإسلام ابن تيمية) بەھرمەند بوون و دەرسىيان لەلاى ناۋىراۋ خوتندوۋو زانست و شارەزايىيان پەيدا كىردە و، بوونە زاناى ناۋدارى سەردەمى خۇيان، كە ھەموۋىيان بە قوتايى تايبەت و ناۋازەى (شيخ الإسلام) دادەرنىن و ھەرىيەكەيان زاناىيەكى بەكەلك و خەزنىيەكى بەسوود بوون بۇ خەلكى و چەندان كىتب و نووسراۋى بە سوۋدىيان لەدۋاى خۇيان بەجى ھىشتە و سوۋدىيان لى بىنراۋە، كە ئەۋە گەۋرەمى و زاناى و لىھاتوۋى (شيخ الإسلام) دەگەينەن كە خاۋەنى ئەو جۆرە قوتايىيانە بوۋە.

بەشى چوارم

هەلس و كەوت و رەوشت و

خووى (شەيخ الإسلام)

ئەو خوررەوشت و سەفەتەندى (شەيخ الإسلام) يان رازاندۆتەو، زۆرن و بەشىۋىيەكى گەشتى دەلەت لەسەر گەورەى ناۋىراو دەكەن، كە بەرەمى نىمانى چەسپاون، چونكە ھەركاتىك نىمان پتەۋىر، چۆ نۆ دۆلەن و جىگىر بوو و دۆلەكانى رۆشكرەو، ئەو خوررەوشتى خاۋەنەكەى جوان و فراۋانتر دەمى و ھەموو لايەنەكانى ژيانى دادەپۆشى . چونكە عىبادەت و رەوشت و خوى بەرزو جوان بەرەمى عەقىدەى خاۋىن و نىمانى پتەو.

(شەيخ الإسلام) لە زۆر پرووۋە پىشەنگى ئەو رەوشت و ئاكارە بەرزانە بوو و گەشتۆتە ئەۋەپى، بۆيە زانايانى سەردەمى خۆى سەرسامىيى خۆيان بەرانبەر ئەو ئاستە بەرزەى كە لەو لايەنەو پىگەشتە، دەرپرەو.

(الحافظ ابن الزملىكانى) (رەحمەتى خۋاى لىبىت)، لەۋبارەمەو گوتوۋىتەتى:

ماذا يقول الواصفون له	وصفاته جلّت عن الحصر
هو حجة لله قاهرة	هو بيننا اعجوبة الدهر
هو آية للخلق ظاهرة	أنوارها أربّت على الفجر ^(۱)

(ئیمام ذههیبی) لہو بارہوہ دہلی: (لہسہردہمی خؤیدا پشہواہتی لہودا کؤتایی پٹہاتوہ، لہ زانیاری و کار پی کردن و پارێزکاری و، گوی نہدان بہ خوشی و مالی دنیا و، ہیمنی و لہسہرخوی و، خؤ بہکم گرتن و نہرم و نیایی و، رژ و حورمەت و فەرمان بہ چاکہ و پښگیری لہ خراپہ و راستیی لہ هەلس و کہوت و ئەمانەت و پاکیی و پارێزراوی و نیازو مەبەست خاوتنی و دلسۆزی و رووکردنہ خواو گہرانہوہ بۆلای و زۆر لیتسانی و، بەردہوامی لہ ہەست پیکردنی چاودیری خواو پارانہوہ لی و دەستگرتن بہ دہق و شوئەوار، لہ قورنن و حەدیس و... وە خوورہوشتی بەرزو جوان و، سوود گہیانن بہ خەلک و چاکہ کردن لہ گہلیاندا...) (۱)

چەند ئاکار و رەہوشتیکی (شیخ الإسلام) :

۱ - ئیمان بہ ھیزی:

چەسپینی ئیمان و بیروباوەر لہ دل و دھروونی (شیخ الإسلام) دا بەشیوہک بوو، کہ کم کەس دەتوانی لہ باسکردنی دا، ھەقی خوی بداتی، بیگومان ھەلۆستە ئازاو جوامیرەکانیشی بەرھەمی ئەو ئیمانہ بەھیزە بوون کہ دلی ئاوەدانکردۆتەوہ و ئازایەتیی و بوژی پی بەخشیوہ.

پشہوا (شمس الدین ابن قیم الجوزیة) (رەحمەتی خوی لیبت) دہلی: گوتم لہ (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بوو دہیگوت: فی الدنیا جنۃ - یعنی جنۃ الإیمان باللہ ویمما جاء بہ سیدنا رسول اللہ - من لم یدخلها - أي یتصف بها فی الدنیا - لا یدخل جنۃ الآخرة).

واتە: لہ دنیا دا بەھشتیک ھدیہ - مەبەستی بەھشتی ئیمان بەخواو بەوہی پیغەمبەرمان (صلی اللہ علیہ وسلم) ھیناویەتی - ھەرکەسیک نہچیئە نیوی -

واته له دونیادا پئی نه‌پازایته‌وه - ناچیتته به‌ههشتی رۆژی دواپی .

وه جارنکیان پئی گوتم: (ما یصنع أعدائی بی؟ أنا جنتی وستانی فی صدري - یعنی بذلك ایمانه وعلمه - این رحمت فهی معی لا تفارقتی، إن حبسی خلوة، وقتلی شهادة، وإخراجی سیاحة) .

واته: دوژمنانم چیم لی ده‌که‌ن؟ من به‌ههشت و باخ و بیستانم له سینهم دایه - مه‌به‌ست پئی نیمان و زانیارییه‌که‌ی بوو - بۆ ههر جیه‌که‌ برۆم نه‌و به‌ههشته له‌گه‌لم دایه و لیم جیا نایته‌وه، هه‌بس کردنم خه‌له‌وته، کوژرانم شه‌هاده‌ته، ده‌رکرانم، گه‌شتوگوزارو سیاحه‌ته.

وه جارنکیان له ژووری به‌ندیخانه‌ی (قلعة) دا ده‌یگوت: نه‌گه‌ر به‌ پری نه‌و قه‌لایه‌ زێرم به‌خشییایه‌ نه‌ده‌بووه‌ بارته‌قای سوپاس کردنم بۆ نه‌وچاکه‌یه‌ی له‌گه‌لمدا کراوه - واته‌ لی‌ره‌ بوونم سوودی‌کی زۆری هه‌بووه‌ بۆ دنیاو قیامه‌تم - یان ده‌یگوت: نه‌گه‌ر پری نه‌و قه‌لایه‌ زێر بیه‌خشم، پاداشتی نه‌و چاکه‌یه‌م پئی نادریتته‌وه‌ که‌ به‌هۆی به‌ندکرانم تووشی بووم له‌لایه‌ن که‌سانیکه‌وه‌.

وه له‌کاتی زیندانیدا له‌ سه‌جده‌کانیدا ده‌یگوت: (اللهم أعنی علی ذکرک وشکرک وحسن عبادتک) واته: نه‌ی خوایه‌ یارمه‌تیم بده، له‌سه‌ر یادو سوپاسکردنی خۆت و چاک عیباده‌ت کردنم بۆت.

وه جارنکیان پئی گوتم: (المحبوس من حبس قلبه عن ربه تعالی، والمأسور من أسره هواه)

واته: به‌ندکراو نه‌و که‌سه‌یه‌ دل‌ی به‌ند کرابی له‌ په‌روه‌ردگاری خۆی - واته‌ ناگای لی نه‌بی و یادی نه‌کا - وه‌ دیلکراو، نه‌و که‌سه‌یه‌ هه‌واو نه‌فه‌سی دیلی کردبی.

وه کاتیک بردیانه‌ سجنی (قلعة) و چوه‌ ژووری، ته‌ماشای شووره‌که‌ی کردو گوتی: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ سُورًا لَّهُمْ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾ الحیدید ۱۳.

واته: شووره‌یه‌که‌ ده‌کیشری له‌ نێوانیدا - نیمانداران و مونا‌فیکان - که‌ ده‌رگایه‌کی هه‌یه‌ دیوی ژووری په‌حمه‌ته‌ و لای ده‌رئشی عه‌زابه‌.

وہ خوا ئاگادارہ قەت کەسم نەبىنىوہ ژيانى وەك ئەو خۆش بوويى، ھەرچەندە بەرۋالەت لە ژيانى ناپەرھەتتى و تەنگ دەستى دابوو، بەشيك لە ژيانى ئازارو دەريەدەرى و سجن و ھەرەشە و گورەشە بوو، بەلام وەك ئىنسانىك لە خۆشتىن ژيان و دلخۆشتىن و دل بەھىژتىن كەسدا دەردەكەوت و، ھەردەم رووى گەش و درەوشاوە بوو .

لە درژەى قەسەكانى دا (ابن القيم) دەلى: ئىمە ئەگەر ناخۆشەيك يان ترس رووى تى دەكردين و تىنى بۆ دىناين، يان گومانمان بۆ دروست دەبوو، زەويمان لى وەتەنگ دەھات، دەچوونە لای (شىخ الإسلام) ھەركە دەمانىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ھەموو دلئەنگى و ناپەرھەتتىمان لەلا دەروىشت و، دەبوو بە شادى و دلنايى و ھىژ و نارامى و ئۆخژن.

وہ گورم لىبوو دەيگوت: (الذكر للقلب مثل الماء للسمك، فكيف يكون حال السمك اذا فارق الماء) . واتە: يادى خوا بۆ دل وەك ئاو واىە بۆ ماسى، ھالى ماسى چۆن دەي ئەگەر لە ئاو دابېرى. ^(۱)!

۲- دلسۆزى لە گەران بەجواى راستى و، دەربازبوون لە چلكى ھەواو ئارەزووەكان:

ساغىي و راستى سەرچاوە و ماىەى قبوول بوونى بەندايەتتى و نزىكى بەندەيە لە پەرورەدگار، وە سەرچاوەى ھەرە گەرەيە كە وشك نايى و، بنچىنەيە بۆ ھەموو كەردەو چاكەكان، بەلكو بناغەى پتەوى ھەموو قسەو كەردەوكانە . لەوبارەو (شىخ الإسلام) دەلى:

(.. شتىكى ئاشكرایە كە ھەموو ئىمان برىتە لە پارژ(تقوى) لە خوا، لێرەدا ناتوانى بنچىنەو لق و ماناكانى تەقوا باس بكەين، ئەوئندە ھەيە بەكورتى پارژ لە خوا - تقوى الله - ھەموو دینە .

به لام سەرچاوهی خێرو په گ و ریشه که ی بریتیه له دلسۆزی و به کلابونه و ی بهنده بۆ په رومرد گاری، له پرووی به ندایه تی کردن -خواپهرستن- و داوای یارمه تی لیکردنه وه، وهك خوا ده فهرموئ:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

هر تو ده پهرستین و داوای یارمه تی هر له تو ده کهین، وه فهرموویه تی:

﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ هود: ۱۲۳

واته: بیهه رسته و پشت هر به و بیههسته . وه ده فهرموئ:

﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ هود: ۸۸

واته: پشتم هر به و بهسته و هر بۆ لای ویش ده گهریمه وه، وه ده فهرموئ:

﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ العنكبوت: ۱۷

واته: هر له خوا رزق و رۆزی داوا بکهن و هر نه و بیهه رستن و سهرپاسگوزاری بن^(۱).

بێگومان نه وهی له گه لی ژیا بی له خوشه و یستانی ههستی به دلسۆزی (شیخ الإسلام) کردوه و تتی گه یشته، ناحه زانیشی له و باره وه نه یانتوانیه به چاکه وه سفی نه کهن و نه و راستیه یان سه له مانده، چونکه سروشتی زانای ئیسلامیی خواناس، هه موو کاتیک به وێژدان بووه له شه هاده تدان و هه لسه نگاندنی کهسانی دیکه دا، هه رچه نده له زۆرشتیشدا جیاوازی هه بووی له به یندا بۆ نمونه: زانای پایه بهرز (السبکی) (تقی الدین علی بن عبدالکافی) (رهحه تی خوا ی لیبت) له و نامه یی دا که بۆ (ئیمام دهه بی) نووسیوه، وه سفی (شیخ الإسلام ابن تیمیه) دهکا و دان به گه وره یی و فه زل و چاکه ی دا دیتی^(۲).

(۱) الوصية الصغرى (۴۴).

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۲/۲ / العلماء الغراب ص ۱۷۵. الرد الوافر ۱۰۰

وہ ساغىيى ناويراو تايىبەت نەبوو بە ماوئەك لە ژيانى دا، بەلكو ھەموو ماوئە ژيانى دا پۆشيو، پيشەوا (محمد أبو زھرە) رەحمەتى خواى لىبى، لەو بارئو دلى: ساغىيى و دلسۆزى (شيخ الإسلام) لە چوارشتدا رنگى داوتەو و دەرکەوتەو، بگرە ھەموو تەمەنى گرتۆتەو و ھىچ لاين و قوناغىكى ژيانى لى بى بەش نەبوو، کە ئەو واما لى دەکات باوېرمان وابى، ئەو زانا پاىە بەرزە، لە ھەموو ژيانى دا بە ساغىيى بۆ خواو دینەکەى ژیاو:

يەكەم: ئەو رووبەرپروى زانايان بۆتەو بەوئەى زانیوئەتى و قەناعەتى پى ھەبوو و لە نىو خەلکدا بلأوى کردۆتەو، ئەوئەى دواى تىرپامان و تورژینەو، بەتايىبەت لەو مەسەلانەدا کە راي ئەو پىچەوانەى ئەو بوو کە لەنىو خەلکدا باو بوو، جا کە زانیوئەتى قسەکەى ھەقە بانگەشەى بۆ کردو و لای گرنگ نەبوو کى رازى دەبى و کى پى ناخۆشە، چونکە تەنیا خواى مەبەست بوو، لە وتوژو موناقلەکانىشى دا قسەى برىقەدارو لووسى بۆکەس نەکردو، جگە لە خوا مەبەستى رازى کردنى کەس نەبوو.

دووەم: ئەوئەى ساغىيى و دلسۆزى ناويراوى دەرەخست و تەوانەوئەى لەھەقدا نیشانەدا، جیھادکردنى بوو لەرپى خوادا ئەگەر بە ھىزو شمشىرىش بووايە، وەك لەگەل تەتار و (نصیریة)کان پى ھەستا، وە تەحەممول کردنى ناخۆشى و لى وئەنگ ھاتنەوئەى ئازادییەکانى بوو، لە پىناو رانواندنى راپوسەرنجى خۆى کە لەگەل ھەبوونى زەخت و زۆرى سولتان لەسەرى بۆ رانەگەیانندى سەرنجەکانى بەلام ئەو، راقەناعەتەکانى خۆى رادەگەیانندن، تا سەرنەنجام سولتان بەمەبەستى سنووردارکردنى دەنگى (شيخ الإسلام) بریارى بەندکردنى دا لە بەندیخانەى (قلعة)ى دیمەشق، تا لەسەر دلسۆزى و بۆچوونەکانى بە بندکراوى لە بەندیخانەدا وەفاتى کرد، ئەو ھەمووى لەسەر ئەوئەو کە دلسۆزى بۆ ئىسلام وای لیکردبوو ئەوئەى پى راست و ھەقە بىلى و ناشکراى بکات، بى گوى دانە ھەواو ئارەزووى خۆى ئەوئەى بەمەبەستى دلسۆزى نواندن بۆ دینى خوا.

سینهم: ئەوێ یەکلایونەوێو ساغیی و بەریی بوونی (شیخ الإسلام) ی لە بەدواکەوتنی هەواو نەفس و ھەسوودی و رق لی بوونەوێو خەلکی زیاتر لی دەرخت، ئەوێ بوو ئەو کەسانێ عەفوو کردن و سینگ فراوان بوو لەگەڵیان کە خراپەیان لەگەڵیدا کردبوو، وە دیمانویست بکوژری یان سجن بکری. بەھەمان شیو (شیخ الإسلام) سنگ فراوانیی بەرانبەر ھەموو ئەوانەش نیشاندا کە کتیبەکانیان لی ستاندبوون، کاتیک بەندکراوو لە قەلەو دیمەشق، وەک دیگوت: (أحلت كل مسلم من أیذائه لی) واتە: گەردنی ھەموو مسوڵمانیکم نازاد کردوێ کە نازاری داوم.

چوارەم: ھیچ کات داوای پلە و پایە نەکردوێ، جگە لەو ھەموو ئەو پلەوبیانەش کە بۆ رانویتران رەتی کردوونەو، بۆ نمونە: داوای لیکراو پلەو پایە (مشيخه الشيوخ و قاضي القضاة) وەرگیر، بەلام وەک (ابن رجب) لە (الذیل علی طبقات الحنابلة) دا باسی کردوێ، ھەموویانی رەت کردونەو^(۱). زۆرجاران ئەو ساغیی و یەکلایونەوێو لە فروفیلی ناحەزانی رزگاری کردوێ، کە پیلانیان بە نھیتی بۆ دارشتوێ.

لەو بارەو ئیمام زھەبی دەلی: (وکم من نوبۃ قد رموه فی قوس واحدة، فینجیہ اللہ تعالی فأنه دائم الإبتھال، کثیر الإستعانۃ، قوي التوکل، ثابت الجأش، له أوراد واذکار یدیما)^(۲)

واتە: زۆر جارێ لە کەوانیکەوێو کردوویانەتە نیشانە، بەلام خوا پاراستوویەتی، ئەو بەردەوام لە پارانەوێو لالانەوێو دا بوو بۆ خوا، زۆر داوای یارمەتی لە خوا کردوێ و پشت بەستنی بەخوا بەھێز بوو، خۆراگرو نەترس بوو، چەند زکرو تەسبیحاتیکێ ھەبوو بەبەردەوامیی نەنجامی دەدان.

(۱) ابن تیمیۃ لأبی زھرة ص ۱۰۰ - ۱۰۲ / الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۰/۲.

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۴/۲.

۳- دۆۋرەگە تەۋبە لە گوناھو، دۇنيا بەكمەگرتن :

ئەگەر زانا لە ژيانىدا دۇنيا بەكمەگىرى و، ھەلپە نەكا بۇ پلەۋپايە، دەيتتە جىيى متمانەى خەلكى و گىرنگىي پىدەدەن، چونكە خەلك ھەست دەكەن ئەو كەسە دۆۋرە لە داكۆكى كردن و دواكەوتنى ھەۋاونەفس، بەلكو داكۆكى كارە لەسەر پىرستىيەكانى خەلك و راىي كردنى داۋاكانيان و سووديان پى دەگەيەنئى، ھەر بۆيە خۇشەۋىستىيان بۆي زىاد دەيى، (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، لەو كەسە دۇنيا بەكمەگىرەنە بوۋە كە وئەنى پى ھىنراۋەتەۋە، بەلكو زۆر زاھىد بوۋە و شتىكى كەم نەيى لە مالى دۇنيا نەيىبوۋە، ۋە ئەگەر كەسنىك وىستىبى شتىكى بداتى، قبولى نەكردۋە.

(الحافظ الذهبي) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، دەربارەى زوھد و چەند سىفەتتىكى بەرزى دىكەى (شىخ الإسلام) دەلى: (كان من بحور العلم ومن الأذكياء المعدودين، والزهاد الأفراد، والشجعان الكبار، والكرماء الأجواد، أثنى عليه الموافق والمخالف)^(۱).

ۋاتە: (شىخ الإسلام) يەككىكە لە زانا گەۋرەكان، ۋە لەو كەسە زىرەكانەى كە دەرۋىزەدەن، ۋە يەككىكە لەو زاھد و دۇنيا بەكمەگىرەنەى كە دەگەنن، ۋە لەۋانەى زۆر نازان، ۋە لەۋانەى چاۋتېرو سەخىين، كە دۆستان و، ناخەزانىشى مەدھيان كىردۋە.

سەبارەت بە ۋەرە و لە خۋاتىرسانى (شىخ الإسلام) زاناي گەۋرە (صفى الدين البخاري) دەلى: لە خۋا تىرسىي و خۇپاراستنى لە گوناھان بە ئەندازمەك بوۋە كە كەمكەس بەو شىۋىيە بىنراۋە، لە ژيانىدا بەشدارى لە كىرىن و فروشتن دا بە مەبەستى بازىرگانى نەكردۋە، قەت داۋاى شتىكى دۇنيائى بۇ خۋى لە ھىچ ئەمىرو كارىيەدەست و دەۋلەمەندىك نەكردۋە، ھەرچەندە چاۋەرۋان بوون ناۋىراۋ داۋاى شتىكىيان لى بكات، ھىچ مال و پارىيەكى پاشەكەۋتىشى نەبوۋە^(۲).

(۱) تذكرة الحفاظ ص ۱۴۶۹.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(الحافظ أبو حفص البزار) (رهحمهتی خوای لیبت)، دهفرموی: هه موو نهوانه ی (شیخ الإسلام) یان بینیه بهتایبهتی نهوانه ی زۆر له گهلی تیکه ل بوون، یه کدهنگن له سهر نهوه ی که سیکی وه که نهویان له زوهد و دنیا به که مگرتندا نه بینیه، به شیویه که نه مه سه له یه دهنگی داو ته وه و له نیو دلی که سانی نزیک و دووردا چه سپیه، نهوانه ی سیفه ته کانی شیخ الإسلامیان بیسته، له ههر شوئیک لییان پیرسرایه که کی له هه موو کهس له م سه رده مه دا زاهد و دنیا به که مگرتیه و مه بهستی ره زامه ندی خواو رۆژی دوا ی یه؟ نه وه ده لی: که سم وه کو (ابن تیمیه) نه بینیه^(۱).

چه ند نهو نه یه کی دیکه له سهر زوهد و له فواترسانی و دنیا به که مگرتنی:

أ- وه لامدان نهوه ی بۆ سولتان که بۆ ده ستخستنی ده ستلالت کار ناکا:

سولتان ناصر محمد بن قلاوون (رهحمهتی خوای لیبت) پنی گوت: خه بهرم دراو ته ی که تو خه لک به قسه ت ده کات، وه ده ته وی ده ستلالت و گه وره یی به ده ست یتی، (شیخ الإسلام) به دلیکی نارام و چه سپاوو دهنگیکی بهرز که زۆریه ی ناماده بووان گوئیان لیبوو گوتی: (أنا أفعل ذلك..؟!! والله ان ملكك وملك المغل لایساوي عندي فلسین)^(۲).

واته: من نه وه ده کهم؟!! سوئند به خوا هه موو ده ستلالتی توو (مغول) لای من دوو فلس ناهیتی.

(۱) الأعلام العلیه ص ۴۴-۴۵.

(۲) الأعلام العلیه ص ۷۴.

ب- شىۋازى پەروەردە كەردنى قۇتايىپەكانى بە خۇ گەرتنەۋە لە ھىندىك موباددا:

دەريارەي زىادەپۇيى لە موباح دا، يا جار جار خۇ نە گەرتنەۋە لە موباح، (شىيخ
الإسلام) (رەھمەتى خۇاي لىيىت)، پىنمايى و شىۋازى پەروەردە كەردنى خۇي
ھەبۋە بۇ قۇتايىپەكانى، لەو بارەۋە (ابن القيم) (رەھمەتى خۇاي لىيىت)، دەلى:
(قال لي يوما شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - في شيء من المباح:
هذا ينافي المراتب العالية وان لم يكن تركه شرطا في النجاة)^(۱).

ۋاتە: رۇژىكىيان شىيخ الإسلام ابن تيمية - خوا پۇخى بە پاكىي بىلىتەۋە-
دەريارەي شىيىكى موباح پىي گوتىم: ئەۋە ناكۆكە لە گەل گەشتىن بە پەلە
بەرزەكان دا، ھەرچەندە ۋاز لىيىتەننى مەرج نىيە بۇ رەزگار بوون.

ج- دوورىيى لە خۇشپىي ژيان و جلو بەرگى جوان و خواردنى خۇش:

رۇژىكىيان دايكى چىشتىكى لىنابوو، سەرەتا تامى نە كەرد بزانى چۆنە، دۋايى
كە تامى كەرد بۇي دەركەۋت كە تالە، (شىيخ الإسلام) بىرسى بوو چۈۋە لاي
دايكى و پىي گوت: بىرسىمە ھىچمان ھەيە بىخۇم؟ دايكى گوتى نەخىر، ھەر
ئەۋ چىشتەمان ھەيە، نەۋىش تال دەرچۈۋە، شىيخ الإسلام گوتى لە كۆيە؟
نەۋىش شۆتەكەي نىشاندا، ھەرچەندە تال بوو، بەلام (شىيخ الإسلام) رەخنى
نەگەرت، تا تىر بوو لىي خوارد^(۲).

بەكورتى (شىيخ الإسلام) ھەژارىي ھەلېژاردبوو، دىيائى بەكەم دەگەرت، نەگەر
شىيىكى پىندرايە دىيادىيە خەلكى و لەسەر زوھد و عىبادەت خۇي راھىنابوو،
خۇي خەرىك دەكەرد بە ۋەدەستەيىننى پەزەمەندىيى خواۋ خۇ دوور دەگەرتن لە
ھۆكارەكانى بەرەۋە دونيا چۈۋون^(۳).

(۱) مدارج السالكين ۲/۲۶.

(۲) الوافي بالوفيات للصفدي ص ۲۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۵ / العقود الدرية ص ۱۳.

۴- خوا پەرستیی و پارانهوی زۆر

نیعام ذهه بی (رهحمه تی خوی لیبت)، دهلی: (لم أر مثله في ابتهالاته، واستعانت به بالله وكثرة توجهه)^(۱) واته: كهسم وهك نهو - ابن تیمیه - نه دیوه له پارانهوو لالانهوی بۆ خوا، داوای یارمه تی له خوا کردنی و زۆر روو تیکردنی.

وه دهلی: ((... كان في ليلة منفردا عن الناس كلهم خاليا بربه عزوجل، ضارعا اليه، مواظبا علي تلاوة القرآن، مكررا لأنواع التعب الليلية والنهارية، وكان اذا دخل في الصلاة ترتعد فرائضه وأعضاؤه حتى يميل يمنة ويسرة)^(۲) واته: شهوی له خه لکی جیا ده بۆوه به ته نیا له گه ل خوی خوی ده بیره سه، به مل که چیی بۆ خوا، به رد هوام بوو له سه ر قورناتن خورنندن، هه موو جو ره خوا په رستیه کانی شهو و روژی دووباره ده کردنه وه، نه گهر ده چۆ نیو نوژی شه وه، که له که و نه دامه کانی هه لده له رزین و به لای راست و چه پدا به لادا ده هات.

چه ند نموونه یه که لهو باره وه:

أ- (ابن قیم الجوزية) (رهحمه تی خوی لیبت)، لهو باره وه دهلی: (وحضرت (شیخ الإسلام ابن تیمیه) رحمه الله، مرة صلى الفجر ثم جلس يذكر الله تعالى الى قريب من انتصاف النهار، ثم التفت الى وقال هذه غدوتي، ولو لم اتغد الغداء سقطت قوتي...).

واته: جارێکیان له لای (شیخ الإسلام ابن تیمیه) بووم (رهحمه تی خوی لیبت)، نوژی به یانی کرد، که لی بۆوه تا نزیک نیوهرۆ دانیشت هه ر زیکرو یادی خوی ده کرد، ننجا پرووی تیکردم و گوته: نه وه خواردنی - روحی - به یانیانی منه، نه گهر نهو خواردنه نه بایه هیزم نه ده ما. دیسان ناویراو لهو باره وه دهلی:

(۱) الوافي بالوفيات ۱۷/۷ - الكواكب الدرية ص ۱۴۵.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(لا أترك الذكر الا بنية اجمام نفسي واراحتها لأستعد بتلك الراحة لذكر آخر)^(۱) واته: له زیکرو یادی خوا ناکه وم، مه گهر به نیه تی حه سانه وه، که بهو حه سانه وه به خۆم ناماده بکه مه وه بۆ زیکرئکی دیکه.

ب- (شیخ الإسلام) (رهحمه تی خوی لیبت)، زۆر یادو زیکرو عیباده تی خوا کردنی به مایه ی چاک بوونه وه له نه خۆشیی خۆی داناه، (ابن القيم) (رهحمه تی خوی لیبت)، ده لی: گوتم له مامۆستای گه وره مان (ابو العباس ابن تیمیه) بووه، کاتیک نه خۆش بووه گوتویه تی: دکتۆر پپی گوتوه: نه وه ی که زۆر زهره ی هه به بۆ نه خۆشییه که ی تۆ قسه کردنه له عیلم و بیرکردنه وه و خۆماندووکردنه به زیکرو یادی خواوه، نه ویش گوتویه تی: نایا ئیوه وانا زانن که هه رکاتیک نه فسی ئینسان به هیژو دلخۆش بی، نه و به هیژی و شادی یه، توانایه کی بۆ پهیدا ده کات که یارمه تی ده دا بۆ لاچوونی نه خۆشییه که ی، چونکه نه و نه خۆشییه دوژمنیه تی هه رکاتی نه فس به هیژتر بی به سه ری دا زال ده بی؟ دکتۆره که گوتی: با.

(شیخ الإسلام) گوتی: نه گهر خۆم خه ریک بکه م به عیباده ت و زیکرو یادی خوا و ده سه ته ی ئانی زانست و زانیاری و گه یشتن به نه نجامی بیرکردنه وه و توژی نه وه کان، نه وه نه فسم دلخۆش ده بی و به هیژ ده بی که سه ره نجام به و هۆیه وه نه خۆشییه که م نامی ئی^(۲).

ج- الحافظ البزار (رحمه الله) باس له چۆنیه تی نوژی (شیخ الإسلام) ده کاو ده لی: .. نه و هه رکاتیک نوژی داده به ست، له هه بیه ت و کاریگه ری نه و "الله اکبر" هی ده یکرد، ده لکه کان راده چله کین و داده خورپان، نه گهر قورئانی تیدا ده خوئند، وه که له پیغه مبه ر - صلی الله علیه وسلم - گێڕدراوه ته وه ناوای ده خوئند، رکوع و سه جده مانه وه ی تی یاندا به ته واوترین شیواز نه نجامی ده دان،

(۱) النیل علی طبقات الحنابلة ۲/۴۰۲-۴۰۳، العلماء العزاب ص ۱۷۶-۱۷۸، وه له (الوابل الصیب) ۶۹ - ۷۰.

(۲) مفتاح دار السعادة ۲/۱۷۰-۱۷۱.

كە لە نوژنى فەرزدا باسى لىۋە دەكرى، لە تەحياتى يەكەمدا كەم دەمايەو، بەدەنگى بەرزىش سەلامى يەكەمى دەدايەو، تا ئەوانەى لەوى بوو گويان لىي بى^(۱).

(ابن القيم) (رەحمەتى خاى لىيىت)، لە بارەى خوا پەرستىي و خوا بەگەورە گرتنى (شەيخ الإسلام)و، (رەحمەتى خاى لىيىت)، دەلى: (لقد شاهدت من شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - من ذلك امرا لم اشاهده من غيره، وكان يقول كثيرا: (مالي شيء، ولا مني شيء، ولا في شيء). وكان كثيرا ما يتمثل بهذا البيت:

انا المكدي وابن المكدي وهكذا كان أبي وجدّي

واتە: ئەوى لە (شەيخ الإسلام) خاى رووحي بە پاكيى يىلىتەو، بينومە لەكەسم نەبينو، كە زۆرجاران دەيگوت: "من خاۋنى هېچ نيم، هېچ شتىك لەمنەو نە، من هېچم لە باراندا نە".

و زۆر جارەن ئەم دىرە شەرەى دەخوئندەو كە دەلى: من سۈالکەرى كورى سۈالکەرم وە باب و باپىرىشم ھەر بەو جۆرە بوون.

و ئەگەر يەكئە بەرەو روو مەدحى بەکردبايە دەيگوت: سۆتند بەخوا من تا ئىستاش رۆژانە مسولمانەتییەكەم نوئ دەكەمەو، تا ئىستاش نەبوومە مسولمانىكى باش.

(ابن القيم) لە درژەى قسەكانى دا دەلى: لە كۆتايى تەمەنى دا (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىيىت) بەخەتى خۆى (قاعدة في التفسير)ى بۆ ناردبووم كە لەسەر بەرگەكەى چەند دىرە شەرئىكى خۆى نووسىبوون كە ئەمانە بوون:

أنا الفقير الى رب البريات	انا المسكين في مجموع حالاتي
انا الظلوم لنفسي وهي ظالمتي	والخير إن يأتنا من عنده يأتي
لا أستطيع لنفسي جلب منفعة	ولا عن النفس لي دفع المضرات

وليس لي دونه مولى يدبرني	ولا شفيع اذا حاطت خطيئاتي
الا ياذن من الرحمن خالقنا	الى الشفيع كما قد جاء في الآيات
ولست أملك شيئاً دونه ابداً	ولا شريك أنا في بعض ذرات
ولا ظهير له كي يستعين به	كما يكون لأرباب الولايات
والفقر لي وصف ذات لازم ابداً	كما الغنى ابداً وصف له ذاتي
وهذه الحال حال الخلق أجمعهم	وكلهم عنده عبد له آتي
فمن بغى مطلباً من غير خالقه	فهو الجهول الظلوم المشرك العاتي
والحمد لله ملء الكون اجمعه	ما كان منه وما من بعد يأتي
ثم الصلاة على المختار من مضر	خير البرية من ماض ومن آتي ^(۱)

ماناكەى:

من فەقيرم وموحتاجى پەرۈمردگارى مەخلوقاتم - لەھەمرو كات و حالىڭدا
 ھەزارو بى دەستەلاتم

من زولمىم له نه قسم كردوه، ئەویش زالمى منە - ۋەھەر چاكەيەك، كە بۆمان يىت
 لاى خواۋە بۆمان دى

من ناتوانم ھىچ قازانجىڭ بە خۆم بگەيەنم - ۋە ناتوانم ھىچ زەررو زيانىڭ لەخۆم
 دوور بخەمەۋە

من جگە لە خوا ھىچ سەرپەرشتيارىڭم نىە كارسازم بى - ۋەھىچ تەكا كارىڭم
 نىە كە گوناھەكانم دەورىاندام

تەنيا بە ئىزنى دروستكەرى بە بەزەيمەن - كە ئىزنى تەكاكار بدات ۋەك لە
 ئايەتى قورئاندا ھاتوۋە.

جگە لە ۋەقت ھىچ شتىڭ شك نابەم - ھىچ شەرىكى نىن، من لە چەند
 زەررەيەك پىڭكەھاتووم.

(۱) مدارج السالكين ۱/ ۵۷۸، ۵۷۹ . دىرى كۆتايى زيادىيە لە (العقود الدرية) ص ۳۷۵.

ھېچ پەنايەك نىيە ئەمەس پىشېق بىلەن - ۋەك چۈن گەۋرە شۇنەكان ھەيئەت.

ھەزرىتى بۇ مەسئۇلىيەت زاتىيە ۋە پەيغەمبەرلىك ۋە ھەزرىتى - ۋەك چۈن دەۋلەت مەندىيى ۋە بىخىيىيەت زاتىيە پەيغەمبەرلىك.

ئەمەس جۈرە ھال ۋە ۋەزىيەت ھەمەس خەلەك - ھەمەس خەلەك بۇ خەلەك ۋە دەگەپتەۋە لاي لە قىيامەت.

ھەزرىتى كەسەك داۋايەك بىكەت جەگە لە پەيغەمبەرلىك - ئەمەس زۆر نەزان ۋە زەل ۋە موشىكە.

بە پى ھەمەس بوۋەتە ھەمەس سۇپاس ھەزرىتى بۇ خەلەك - ئەمەس بوۋە لەمەۋىيە، ئەمەس دىش لەمەۋىيە.

ئىكەن سەلەۋات لەسەر ھەلەبۇزاردە ھەزرىتى موزىر كە (مەھمەد) - باشتەن كەسە لە پەيغەمبەر ۋە داھاتۇدا.

۵- خۇبەكەمگىرى ۋە ھەيئەت ۋە پەيغەمبەرلىك خەلەك:

يىگەمەن خۇبەكەمگىرى ۋە پىشېق خەلەك ۋەزىيەت، يەكەنە لە تەيەتەندىيەكانى پىۋانى تەيەتە خەلەك پەيغەمبەرلىك گەۋرە لە تەيەتە ئىسلامدا ۋە لە زۆر شەك دىكە باش بىشەتە، ۋە ئىنسان كەتەك بە پەيغەمبەرلىك دەگەت كە خەلەك ۋەزىيەت بىرەتەتە، دلى خەلەك ھەمەس گەۋرە تەۋانىيەت نەفسىيە پەك بىكەتە، (شەيخ ئىسلام) خەلەك بە سەفەتە پەزەندەۋە، جەگە لە سەفەتە بەزەكانى دىكە ۋەك: پەلە بەزى زەنسىيە ۋە دىنىيە، ۋە ئەمەس دەريە ئەمەس گەۋرە، ئەمەس دەسەلەتە كە نەزىرە زۆر خەلەك ۋە خەلەك مەگە بوۋە ۋە سەركەنە نەفسى كەدە ۋە رەقە خەلەك قەۋەتەتە^(۱).

(الحافظ البزار) (رحمەتی خوی لیبیت)، دەربارەیی خۆ بە کەمگری (شیخ الإسلام) (رحمەتی خوی لیبیت)، دەلی: (و أما تواضعه فما رأيت ولا سمعت بأحد من اهل عصره مثله في ذلك، كان يتواضع للكبير والصغير والجليل والحقير، والغني الصالح والفقير، وكان يدني الفقير الصالح ويكرمه ويؤنسه وبساطه بحديثه المستحلي زيادة على مثله من الأغنياء.....)

واتە: سەبارەت بە خۆ بە کەمگری (شیخ الإسلام) نەمدیووە نەمبەستووە هیچ کەس لە خەڵکی سەردەمی خۆی وەک ئەو بوو، ئەو خۆی بە کەم دەگرت لە گەڵ گەورەو بچووک و کەسی خاوەن رێژو پلە و پایە و کەسی کەم و نزم، و کەسانی دەوڵەتمەندی چاک و خەڵکی هەژار، وە فەقیری چاکێ لە خۆی نزیک دەکردووە و هۆگری دەبوو، رێژی دەگرت و بەقسەیی شیرین و خوش دەیدواند، زیاتر لە خەڵکی دەوڵەتمەند، هەتا جاری وا هەبوو خزمەتیشتی کردوون، شتی بۆ هەلگرتوون، کە لەوێدا مەبەستی لە خوا نزیک بوونەووە بوو، بێزار نەدەبوو لەوێ بە کێک شتێکی لێرسەبایە، یان داوای فتوای لێکردبایە، بە لێکو بەروویەکی گەشەو پێشوازی لێدەکرد و لە گەڵی رادەوێستا، هەتا پرسیارە کە تەواو دەکرد و لە قسان دەبوو، ئێجا ئەو (شیخ الإسلام) ی بە جێ دەهێشت، گەورە بایە یان بچووک، پیاو بایە یان ژن، ئازاد بووایە یان کۆیلە، زانا بووایە یان نا، نێشتەجێ بووایە یان کۆچەری، بەقسەیک پرووێ پرووی نەدەبوو بێ تاقەتی کردبایە، یان بە شتوویەکی ناخۆش بووایە و لێی بێزار بوو، بە لێکو بەهێمنیی و کراوویی، وەلامی دەدایەو و تێی دەگەیان و هەلەو پاستیی بۆ لێک جیا دەکردنەو، وە لە گەڵ خەڵکی بووایە یان نا، هەموو کاتێک لە هەستان و دانێشتن و روێشتن و مەجلیسی خۆی و خەڵکی دا خۆی بە کەم دەگرت^(۱).

لە جل و بەرگدا مام نێونیدی بوو، جل و بەرگی زۆر جوان و بەنرخێ لەبەر نەدەکرد، بەشتوویەکی لە خەڵکی جیا بکاتەو، بە لێکو جل و بەرگە کە وەک زۆریەکی خەڵکی بوو، وە پابەند نەبوو بەیک جل و بەرگەو کە هیچ

جوړی دیکه له بهر نه کا، به لکو به پټی هه بوون، نه وهی هه ییووه له بهری ده کرد، وه له خواردن دا به زه حمت نه بوو، نه وهی حازر بووایه دهی خوارد، به هیژیی ثیمان و بیرویاوې له پروی دا دیار بوو، له جل و بهرگ و میژر له سمرنان و ههستان و دانیشتن و پوښتن دا خوۍ پانه ده نواند، نه گهر چووبایه لای یه کیڅک پښتر خوۍ بۆ ناماده نه ده کرد و نه دېپرازانده وه، وه بۆ یه کیڅکیش که له دووروه هاتبایه به هه مان شیوه^(۱).

دېباره ی نه وهی که (شیخ الإسلام) (رهحمتی خوی لیبت)، خوۍ به که مگرتو به سدر که سدا خوۍ هه لنه کیڅاوه و گلهیی و منه تی به سدر که سدا نه کردوه (ابن قیم الجوزیه) (رهحمتی خوی لیبت)، ده لی: (سمعت شیخ الإسلام ابن تیمیة "قدس الله روحه" يقول: العارف لا يرى له على احد حقاً، ولا يشهد على غيره فضلاً، ولذلك لا يعاتب ولا يطالب ولا يضارب)^(۲)

واته: گویم له (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بوو خوا رووحي به پاك رابگری، دهیگوت: خواناسی راست خوۍ به خاوهن ماف نازانی له سدر کهس، خوۍ به خاوهن چاکه نازانی له سدر خه لکی و منه تیان به سدر دا ناکا، هر بویه گلهیی و سدرکونه ی کهس و داوا له کهس ناکا و شدر و هه را له گدل کهس ناکا.

لیبوره دی (شیخ الإسلام) له گدل نه یا رانی دا:

(ابن القيم) (رهحمتی خوی لیبت)، له باره ی هه لوستی (شیخ الإسلام) (رهحمتی خوی لیبت)، به رانبه نه یاره کانی، ده لی: (وما رأيته يدعو على أحد منهم قط، وكان يدعو لهم) واته: قهت (شیخ الإسلام) م نه یینیوه دوعا له هیچ یه کیڅکیان بکات، به لکو دووعای بۆ ده کردن، هر لهو باروه (ابن القيم) ده لی: روژیکیان چووم مزگینیی مردنی یه کیڅک له سهرسه ختترین دوژمنه کانیم پیدا، که زوړترین دوژمنایه تی ده کرد و نازاری ددها، نه ویش سهرزمنشتی کردم و

(۱) الاعلام العلية ۵۳.

(۲) مدارج السالکین ۴۹۶/۱.

پئی ناخۆش بوو، گوتی: (انا لله و انا اليه راجعون) دوابی یه کسەر ههستا و چوو بۆ مائی مردوووه که و سه رهخۆشیی لی کردن و دلی دانهوه، وه پئی گوتن: من بۆ ئیوه له جیی نهوم، هه ر ئیشیکتان ههیی و پیوستیتان به چی ییت من - به پئی توانا - نامادم یارمهتیتان بدم.^(۱)

نهوئا (ابن تیمیه) کاتیک زانای گهوره (صدرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن مکی الشافعی العثماني) ناسراو به (ابن المرحل) یا (ابن الوکیل) مردوووه، که یه کیک بووه له سه رهخۆشترین نهیارانی (شیخ الإسلام)، به لکو له سه رهخۆشترین کئ بهرکیکانی بوو، پهروشی بووه و (ابن العماد الحنبلي) له باسی وهفاتی (ابن المرحل) دا دهلی: (... ولما بلغت وفاته ابن تیمیه قال: أحسن الله عزاء المسلمين فيك يا صدرالدین)^(۲).

واته: دوابی نهوهی ههوالی وهفاتی (ابن المرحل) به (شیخ الإسلام ابن تیمیه) گهیشته گوتی: خوای گهوره دلتنهنگی و دلدانهوهی موسلمانان بۆتۆ نهی (صدرالدین) بهخیر بگپری.

یهکیکی دیکه له لیبوردهی و چاوپۆشیی (شیخ الإسلام ابن تیمیه) (رهحمتهی خوای لیبت) بهرانبهر نهیارهکانی لهکاتی تواناو دهستهلاتدا نهوهیه که (ابن القلانسی) باس دهکات که (ابن تیمیه) بۆی گپراوهتهوه که: سولتان داوای فتوای لیکردوه بۆ کوشتنی هیندیک له قازییهکان، چونکه به خراپه باسی سولتانیان کردوه و فتوای هیندیکانی دهرهیناوه به لادانی سولتان له دهستهلات و بهیعت دان به (جاشنکیر)، وه سولتان گوتیهتی: دیاره دزایهتی تۆشیان کردوه و زۆر نازاریان داوی، که بهوهش ههلیدنا بۆ نهوهی فتوا له سه ره کوشتنی هیندیکان بدات. (ابن تیمیه) دهلی: منیش لهمه بهستهکهی گهیشتم، بۆیه دهستم کرد به به گهوره ناوهردن و رتێ لیتانی نهو زانا و قازییانه و ئینکاریم کرد لهوهی که هیچ کام لهوانه شتیکی خراپیان له گهڵ بکری، وه به سولتان

(۱) مدارج السالکین ۳۴۵/۲.

(۲) شذرات الذهب ۴۲/۴.

گوتۇه: ئەگەر ئەوانە بكوژى، دوايى كەسى وەكو ئەوانت دەست ناكەوتتەو،
ئەوئش گوتۇهتۇ: ئاخىر چەند جارەن تۇشيان ئازار داو و ويستوويانە بىكوژن.
مىنىش پىم گوتۇه: (من آذاني فهو في حل، ومن آذى الله ورسوله فالله ينتقم
منه، وانا لا أنتصر لنفسي، وما زلت به حتى حلم عنهم السلطان وصفح).

واتە: ھەر كەسك ئازارى مىنى دايى گەردنى ئازاد بى، ھەر كەسك ئازارى
خاۋا پىقەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) دايى، ئەوا خاۋا تۆلەي لىدەستىنى،
وہ مىن لەسەر خۆم ھەلئادەمى، بەردەوام ئەو ھەلئۆستەم بوو، تا سولتەن نەرمىي
لەگەلدا نواندن و لىيان خۆش بوو.

زانائى پاىە بەرز (ابن كئىر) ىش (رەھمەتى خاۋا لىبىت)، دەلى: (كان قاضي
المالكية "ابن مخلوف" يقول: ما رأينا مثل ابن تيمية، حرصنا عليه، فلم نقدر
عليه، وقدر علينا فصفح عنا و حاجج عنا)^(۱).

واتە: (ابن مخلوف) قازى مالىكىيەكان - كە زۆر ناھەزى (شيخ الإسلام)
بوو - دەيگوت: كەسكى وەكو (ابن تيمية) مان نەدىرە، خەلگەمان لە دژى ئەو
ھان دەدا و دژايەتتىمان دەكرد، كە تۈنانشمان بەسەرىدا نەبوو، بەلام ئەو، كە
تۈنائى بەسەرمەندا ھەبوو - لەبرى تۆلە سەندەنەو - چاۋپۇشىي لىدەكردىن و
بەرگىشىي لى دەكردىن.

۶- جۈرئەت و ئازايەتتىي لە گوتنى قىسمى ھەق و سازش نەكرەن:

(ابن تيمية) (رەھمەتى خاۋا لىبىت)، خاۋەنى كەسايەتتىيەكى بەھىز و
نەفسىكى نەترس بوو، كە لە ناخۆشەكان بى باك بوو، بەرانبەر سولتەن و
ستەمكاران دەوہستايەو و ئامۇزگارى دەكردن و دەيتىرساندن، خۇپراگرانە
ئاگادارى دەكردنەو، بەشىۋمەك ھەر كەسك لە مەجلىسى ئەو ئامادە بووايە،
سامى لى دەكرد، لەبەر خاۋا لە لۆمەدى لۆمەكاران نەدەترسا.

ئەو ئازاۋ نەترس و دَل دامەزراۋ بوو، چەسپاۋ بوو لە کاتى قسەکردندا، كە پىاۋە بە ھىزەكانى دەلمەرزاند، دَل قايم و سىنە گوشاد بوو، ئەمەش چەند نمونەيەك لەوباروۋە.
 أ- (ابراهيم ابن احمد الفياى) (رەحمەتى خۋاى لىيىت) كە لە خزمەتى (ابن تيمية) دا بوو دەلى: (.. دواى چەند رۆژىك (شمس الدين ابن سعدالدين)ى ھەرپرانى ھاتە لای (ابن تيمية) و پى گوت: كە دەيانەوى بىبەن بۆ (أسكندرية) ھىندىك زانائى (تەدموور) یش ھاتنە لای و ئەو خەبەرەيان داىە و پىيان گوت: ئەو ھەلۆستانەشيان لەگەل تۆ بۆ ئەۋىە ھاۋرا بى لەگەلەيان، دەيانەوى بىتكوژن، يان نە فييت بىكەن، يان زىندانىت بىكەن.

ئەۋىش گوتى: (ئەگەر بىكوژىم شەھىدىيم بە نىسب دەيى، ئەگەر نە فيشم بىكەن بۆمەن كۆچ كەردنە و، ئەگەر نە فيشم بىكەن بۆ (قوبروس) ئەۋە خەلەكەكى بانگ دەكەم بۆ لای خواۋ ئەۋانىش بە پىر بانگەكەمەۋە دىن، ئەگەر زىندانىشم بىكەن، ئەۋە بۆم دەيىتە پەرستگا، مەن ۋەكو مەپ وام چۆنم ۋەرگىزەن بەسەر خورىدا دەكەوم. ئەۋانىش لىي بى ئومىد بوون و بە جىيان ھىشت.

دواى باس دەكا و دەلى: دواى كە لەگەل نانىبى سولتان بەرەو (أسكندرية) دەپۆيشتەن، يەكىك پى گوت: (ئەى گەۋرەم ئەم ھالەتە شوئى سەبر گرتنە). ئەۋىش پى گوت: نەخىز بەلكو شوئەن و كاتى ھەمد و سوپاسكەردنى خوايە، سوتىد بەخوا خۆشىي و شادىيەك ھاتۆتە دلمەۋە، ئەگەر دا بەش بىكەن بەسەر خەلەكى (شام و مىسر)دا لىيان زىاد دەيى، ۋە ئەگەر زۆرەكى زۆرم پى بايە و بەخشىبام بارىتەقاي دەيەكى ئەو نىعمەتەم نەدەدا كە مەن تىيەم^(۱).

ب- (نظام ذھەبىي) لەسەر ئازايەتتىي و گوتنى ھەقى (ابن تيمية) دەلى: (... وكان قوالا بالحق، نهاء عن المنكر، لاتأخذه في الله لومة لائم، ذا سطوة وإقدام، و عدم مداراة)^(۲).

واتە: زۆر ھەقگۆ بوو، زۆر نەھى لە خراپە دەكرد، لە پىتاۋخوادا گوتى نەدەدايە

(۱) ناحية من حياة (شيخ الإسلام) لابراهيم بن احمد الفياى ص ۳۰-۳۲.

(۲) ثلاث تراجم نفيسة من كتاب ذيل تاريخ الإسلام ص ۲۳.

لۆمەى ھىچ لۆمە كارىك..... .

ج- ئەو كە سولتان (ناصر محمد بن قلاوون) بە (ئىبن تىمىيە) گوتە كە خەلك بەقسەى دەكا و دىمەوى دەستەلات بىگىرتە دەست، ئەوئىش بىي ترس و بەتوندىي بەرپەرچى داۋەتەو و پىي دەلى: سوتىد بە خوا ھەموو مولك و دەسلەلاتى تۆو مەغۇل لای من دوو فلس ناھىتى، دوايى سولتان بە زەردەخەنەو بەوپەرپى شەرم و رىز بەرانبەر بە (ئىبن تىمىيە) دەلى: سوتىد بە خوا تۆ پاستىگۆى و ئەوئى دژى تۆ ھانم دەدا درۆزە.^(۱)

ئەو بەسەرھاتە ئەو پەرپى نازايەتتى و جورئەتتى (شىخ الإسلام) دەگەپەن، كە بىي باكانە ئەوئى بە پاستىي زانىبى بە سولتان و ھەركەسىكى دىكەى گوتە و، لەبەر خاترى خوا پاستىيەكانى نەشاردونەو شەرمى لەكەس نەكردەو.

د- ھەر لەبارى نازايەتتى و ھەفگۆى (شىخ الإسلام) بەسەرھاتى (قطلوبك) مەنسورى كە يەككە لە گەورە مەمالىكەكانى سولتان (ناصر) كەسىكى زۆردار بوو و ھەر شتىكى كرىپى زۆر بەزەھمەت نەبى پارەكەى نەداۋەتە خاۋەنەكەى، بەو بۆنەپەو يەككە لە بازىرگانەكان ھاتۆتە لای (شىخ الإسلام) و شكايەتتى لە (قطلوبك) كەردە كە ھەقى خواردەو، بۆيە (شىخ الإسلام) بازىرگانەكەى لەگەل خۆى بىردە بۆ لای (قطلوبك) بۆ ئەوئى ھەقەكەى بۆ لى بستىنەتەو، كە چوۋە بۆ لای قطلوبك بە (شىخ الإسلام) گوتە: ئەگەر دەستەلاتدارىكتان بىنى لە دەرگای فەقىرىك، ئەو بەشتىن دەستەلاتدارو بەشتىن فەقىرە، وە نەگەر فەقىرىكتان بىنى لە دەرگای دەستەلاتدارىك ئەو خراپتىن دەستەلاتدارو خراپتىن فەقىرە، بۆيە من دەمەوى يىمە لای تۆ چونكە تۆ زاھىد و پارىزكارى. (ئىبن تىمىيە) پىي دەلى: شتەكان تىكەل مەكە، فىرەدون لە تۆ خراپترو مووساش لە من چاكتر بوو، بەلام ھەموو رۆژى چەند جاران مووسا دەرچوۋە لای فىرەدون و داۋاى لىدەكرد ئىمان بىنى، منىش داۋات لىدەكەم ھەقى ئەو كابرايە بدەپەو، ئەوئى ھىچى بىي نەما جگە لە بەقسە كەردنى و دانەمەوى ھەقى تەواو بە كابرايەكە.^(۲)

(۱) الاعلام العلية ۷۴.

(۲) الدار الكامنة ۳/ ۳۳۷- ۳۳۸.

۷- واقع يېنى و ئىنصاف:

دادگەرى و وىژدان لە پۈستىيەكانى ئيمان و دەرھايشتەكانىيەتى، وە خواى دادگەر نەرز و ئاسمانى بە دادگەرى دروستکردوون، كە دادگەرى ياسا و دەستورە بۇ ھەموو شتەك و بنچىنەى كۆمەلگاكانى مەرفايەتيە، دادگەرى شتەكە كە خەلكى سەرزەوى ھەمووى لەسەرى كۆكن كە شتەكى چاكە و جىي مەدح كەردنە.

دادگەران چاكە و ھەورپەيتى كەردنەيان شتەكى چاكە و داكۆكى لەسەر دەكرى، وە خوا فەرمانمان پى دەكات كە بە دادگەرى مامەلە بەكەين لەگەل دوور و نەزىك و دۆست و دۆزمندا .

دادگەرى يەكەكە لە رەوشتە بەرزەكانى (شەيخ الإسلام) كە پى رازابۆزە و پشكىكى زۆر بەشكى گەورەى تەدا ھەبوو، وە ئەو ھى ماناى گەورەى ئەو رەوشتە لە دلى (شەيخ الإسلام) دا دەگەيەنى ئەم شتانەن كە لى گەيردراونەو.

أ- سەلماندى ھەق و (استى):

(شەيخ الإسلام ابن تيمية) (رەھمەتى خواى لىيەت)، دەلى: (خوا فەرمانى پى كەردوون تەنيا ھەق بلىين، وە ھىچ قەسەك دەرپارەى ھىچ شتەك نەلىين مەگەر بە زانبارپەو پى، وە فەرمانمان بە راستى و دادگەرى لە قەسە كەردەو پى دەكات، دروست نە ئەگەر جەولەكەيەك يان نەصرانىيەك شتەكى گوت و ھەق بوو، وەرى نە گرەن، بەلكو تا ھەقەكەى لى وەرنە گرەن، ناپاستەكەشى وەلا نايين.

وە لە شەرتەكى دىكەدا دەلى: خوا فەرمانى بە پەغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) نەكەردوو ھىچ عاقلەك رازى نە، كە بەنەسەلمانەن و نىنكارى كەردن بەرەو روى بەلگەى بە ھىز بىيەنەو، بەلكو قەسە راست و پابەند بوون بە عەقل لای ھەموو عاقلەندان شتەكى چاك و پۈستە، وە مۇسلمانان لە خەلكى بەو شايستەترن، چەنكە سوپاس بۇ خوا لە خەلكى عاقلەترو تىگەيشتەوترن و، دىنيان راستەر و، كەتبەكەيان بەرزەر و بەبەھاتەر و پەغەمبەرەكەيان تەواترەن و چاكترەن و، شەرىعەتەكەيان باش و رەك و پەكتەرنە.

ب- مامەلەكەتنى لەگەل زانىيان بە دادگەرانه :

(شيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: يىگومان تىمە كە قسە دەكەين دەربارەى كەسانى دواى ھاوەلان رەزاي خويان لىيى، وەك مەلىكەكان كە ناكۆكيان ھەبوو لەسەر مولك و دەستەلات، يان زاناو پىشەواكان كە لە زانىيارى و مەسەلە دىنيەكان راجىيائى و كىشەيان ھەبوو، پىويستە قسەكردنمان لە بارەيانەو لەسەر بنچىنەى زانىيارى و بە دادگەرانه بى، نەك بە نەزائىي و ستم، وە دادگەرى لەسەر ھەموو كەس پىويستە، بەرانبەر ھەموو كەس و لەھەموو كاتىكدا، زولمىش بە پەھايى ھەرامەو ھەرگىز بە ھىچ شىويەك ھەلال نايى، خوا دەفەرموى:

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوْا أَعْدِلُوْا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ﴾ المائدة (۸).

واتە: با ڕق ھەستانتان لە خەلك و اتان لى نەكا دادگەر نەبن، بەلكو دادگەر بن، چونكە ئەو نەزىكتەرە لە پارىژكارى يەوہ...).

ئەم ئايەتە بەھۆى ڕق ھەستانيان لە كافران ھاتۆتە خواری، كە ئەو ڕق ھەستانە فەرمانى بى كراو، جا نەگەر ڕق ھەستانتىك خوا فەرمانى بى كردى و پىنگرىش بكا لە ڕق ھەستاوہ كە ستم بكات و داواى دادگەرى لى بكات، ئەدى دەبى مامەلەى بەرانبەر كەسنىك كە مۇسلمانە و بە تەنويل و شوبەھ يان بە پالەندەرى نەفسى ڕقى لىيەتى چۆن بى؟ يىگومان ئەمەيان شاىستە ترە كە زولم و ستمى لى نەكرى، بەلكو بە دادگەرانه پەفتارى لە گەلدا بكرى.^(۱)

وہ لە باسى شىوازى مامەلەو ھەلس و كەوتى لە گەل نەياران و ناحەزائى دا دەلى: (هذا وانا في سعة صدر لمن يخالفني، فإنه وان تعدى حدود الله في بتكفير أو تفسيق أو افتراء أو عصبية جاهلية، فانا لا أتعدى حدود الله فيه، بل أضبط ما أقوله وأفعله وازنه بميزان العدل واجعله مؤتما بالكتاب الذي انزله الله و جعله هدى للناس حاكما فيما اختلفوا فيه)

واته: (له گەل نەیارەکاندا بە سنگ فراوانی مامەلە دەکەم، هەرچەندە ئەو سەبارەت بە کافر کردنی من یا فاسق کردنم، یان بوختان هەلبەستن بۆم، یان دەمارگیری نەفامی سنوورەکانی خوا بشکێنم، ئەوێ من وەک ئەو ناکەم و سنوورەکانی خوا لە بارەى ئەوێ ناکشێم، بەلکو لەوێ دەبێم و دەیکەم بە تەرازووی دادپەرورەى هەڵبەدەشێم و بە پێى ئەو قورئانەى کە خوا ناردوویەتە خواری و کردوویەتی بە پێنمایى بۆ خەلکى، وە حوکم دەکا و فەرمان رەواىە لەسەر ئەوێ خەلکى تێیدا راجیان رەفتار دەکەم، خوا دەفەرموێ:

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا أَلْأَمَّا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِأُذُنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ البقرة (۲۱۳).

واته: (خەلکى یەك کۆمەل بوون.... وە خوا بەهەق بە پێغەمبەرەکاندا کتابى ناردووە بۆ ئەوێ حوکم بکات لە نێوان خەلکى دا لەو شتانەى راجیایان تێدا هەبە.....). وە دەفەرموێ:

﴿فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ النساء (۵۹).

واته: ئەگەر لە شتێک دا کەوتنە ناکۆکیی، حوکمەکەى بگێڕنەووە بۆلاى خواو پێغەمبەر (واتە قورئان و سوننەت). وە دەفەرموێ:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ الحديد (۲۵).

واته: بێگومان ئێمە پێغەمبەرەکانمان بە بەلگەوێ ناردوون و کتیب و تەرازوومان لە گەل ناردوونە خوا، بۆ ئەوێ خەلکى بە دادگەری بەپێوێ بچن.

وە دەفەرموێ:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ النحل (۱۲۸).

واته: ینگومان خوا له گه‌ل نه‌وانه‌دایه که پارێزکار و چاکه‌کارن. وه ده‌فه‌رموی:

﴿وَلَنْ تَصِيرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (ال عمران ۱۲۰)^(۱).

واته: نه‌گه‌ر نارامگرین و پارێزکارین فێل و پیلانی نه‌وان هیچ زیانتان لی نادا و، ینگومان خوا دومره‌ دهری نه‌ویه که ده‌یکه‌ن.

هـ - هه‌لو‌بستی (شیخ الإسلام) ده‌باره‌ی سه‌وه‌یی‌ه‌کان:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌بی‌ت)، ده‌لی:

(فَطَائِفُهُ دَمَّتِ "الصُّوفِيَّةَ وَالتَّصَوُّفَ". وَقَالُوا: إِنَّهُمْ مُبْتَدِعُونَ خَارِجُونَ عَنِ السُّنَّةِ وَنُقِلَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنَ الْأُئِمَّةِ فِي ذَلِكَ مِنَ الْكَلَامِ مَا هُوَ مَعْرُوفٌ وَتَبِعَهُمْ عَلَى ذَلِكَ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْفِقْهِ وَالْكَلَامِ. وَطَائِفَةٌ غَلَتْ فِيهِمْ وَادَّعَوْا أَنَّهُمْ أَفْضَلُ الْخَلْقِ وَأَكْمَلُهُمْ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ وَكَلَّا طَرَفِي هَذِهِ الْأُمُورِ دَمِيمٌ. وَ "الصَّوَابُ" أَنَّهُمْ مُجْتَهِدُونَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ كَمَا اجْتَهَدَ غَيْرُهُمْ مِنْ أَهْلِ طَاعَةِ اللَّهِ فَفِيهِمْ السَّابِقُ الْمُقَرَّبُ بِحَسَبِ اجْتِهَادِهِ، وَفِيهِمْ الْمُقْتَصِدُ الَّذِي هُوَ مِنْ أَهْلِ الْيَمِينِ وَفِي كُلِّ مِنَ الصَّنَفَيْنِ مَنْ قَدْ يَجْتَهِدُ فَيُخْطِئُ وَفِيهِمْ مَنْ يُذْنِبُ فَيَتُوبُ أَوْ لَا يَتُوبُ. وَمِنْ الْمُتَنَسِّبِينَ إِلَيْهِمْ مَنْ هُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ عَاصٍ لِرَبِّهِ. وَقَدْ انْتَسَبَ إِلَيْهِمْ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْبِدْعِ وَالزُّنْدَقَةِ؛ وَلَكِنْ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ أَهْلِ التَّصَوُّفِ لَيْسُوا مِنْهُمْ: كَالْحَلَّاجِ مَثَلًا؛ فَإِنَّ أَكْثَرَ مَشَايِخِ الطَّرِيقِ أَنْكَرُوهُ وَأَخْرَجُوهُ عَنِ الطَّرِيقِ. مِثْلُ: الْجُنَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الطَّائِفَةِ وَغَيْرِهِ. كَمَا ذَكَرَ ذَلِكَ الشَّيْخُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ؛ فِي "طَبَقَاتِ الصُّوفِيَّةِ" وَذَكَرَهُ الْحَافِظُ أَبُو بَكْرٍ الْخَطِيبُ فِي تَارِيخِ بَغْدَادِ).^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۲۴۵/۳.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۷/۱۱.

واتە: كۆمەلنىڭ زەمىم و لۆمەى سۆفيايەتتى و سۆفیان دەكەن و دەللىن: بىدعە چىن و لە پى راس ت چوونە دەرى، كە ئەمە بە ئاشكرا لە كۆمەلنىڭ لە پىشەوايان گىر دراوتەو و كۆمەلنىكىش لە شارەزاو زانای دىكە لەویدا بە دوايان كەوتوون، لەلایەكى دىكەشەو كۆمەلنىڭ تىيان پەراندو و ئىددىعەى ئەو دەكەن كە سۆفىيەكان باشتىر كەسى سەر زەوین و، تەواوترىن كەسن دواى پىغەمبەران (عليهم السلام)، كە ھەردووك تىروانىنەكە ھەلەو ئاشىرىنن و زەم كراون .

ئەوئى راستە ئەوئىيە كە: ئەوان - اجتىھاد - كۆششىان كەردو لە شىوئى فەرمانبەرى كەردن بۆ خوا، وەك چۆن خەللى دىكە لەوئارەو كۆششىان كەردو، جا تىيان دا ھەيە بەپى ھەلەكەى پىشكەوتو و نەزىكە لە خوا، وە تىياندا ھەيە مام نۆئەندە و لە پىرى دەستە راستە، وە لەھەردووك كۆمەلەكەشدا كەسانىڭ ھەن لە كۆششەكەيان دا بەھەلەدادەچن، وە ھەيانە گوناھەكات و پەشىمان دەيىتەو و تۆبە دەكات، يان تۆبە ئاكا، وە لە نۆ ھەردووك كۆمەلەكەدا كەسانىڭ ھەن سەمىيان لە خۆيان كەردو و گوناھەكەن و سەرىنچى فەرمانى خوا دەكەن.

وہ زۆر كۆمەل پال دەدرىنە لای سۆفىيەكان، كە بىدعەچى و بى دىنن بەلام بەراى شارەزا و لىكۆلەرەوانى ئەھلى تەصەوف ئەوانە لە ئەھلى تصوف نىن، بۆ نمونە: (ھەللاج) كە زۆرىەى زانايان بە خراپيان زانىو و لەو رىڭا و مەسلەكە دەريان كەردو، يەككى لەو زانايانە (جنىد بن محمد) كە سەرقاقلەى سۆفىەكانە و چەند كەسىكى دىكەش. ھەروەھا (ابو عبدالرحمن السلمى) ش لە (طبقات الصوفية) دا باسى كەردو، وە (الحافظ ابوبكر الخطيب) یش لە (تارىخ بغداد) دا باسى كەردو.

د- كۆرەئىنى (شىخ الإسلام) بۆ زانايان و پىر و تاقەمەكان :

نمونهەكى دىكەى (ابن تيمية) كە بە وىژدانەو باسى زانايانى كەردو و وىراى ئەو شتە خراپانەى لىيانى دەيىن، چاكەكانىيانىشى باس كەردوون بۆ نمونە:

* لەمىانەى باسكەردنى ھەنبەلىيەكان دا، (ابن تيمية) دەلى: بەو ئەندازەيەى

خوای به توانا بۆمان دهره خستیێ له روانگهی زانیاری و به دادپەرهرانه، قسه له سهر نهوه ده کهین^(۱).

* قسهی (ابن تیمیة) له سهر کۆمهڵ و پێڕهوی مه زهده به کان هه رچهنده خوشی نه دهوێستن، به لام شتیکی نه ده گوت که پێچهوانه ی قورئان و سوننهت بوایه، چاکه کانیا ن و راو بو چوونه په سهنده کانیا نی باس ده کردن و دهیگوت: به هه مان شیوه نهوانه ی قسهیا ن له سهر چه سپاندنی سیفه تهکانی خوا کرده، وهك (الکلابیة، الکرامیة، الأشعریة) زۆریه ی خه لکی قبولیا ن کردن و دوا یا ن کهوتن به وهی که نیسپاتی پایه و بنچینهکانی ئیمانیا ن کرده، له نیسپاتکردنی دروستکه ر و سیفه تهکانی و نیسپاتکردنی پیغه مبه رایه تی و به ریه چ دانه وهی کافر و هاویه شه یدا که ران و نه هلی کیتاب، به هه مان شیوه خه لکی مه دحی ده کردن به وهی به ریه رچی (جهمی و مو عته زیله و رافیزه و قه ده ریه) یا ن ده دا یه وه له جۆره ها قسه ی نا ره وایا ن و هه لۆ ئستیا ن، که پێچهوانه ی نه هلی سوننهت و جه ماعهت بوون.

چاکه کانیا ن دوو جۆرن: یا ن وهك نه هلی سوننهت و هه دیسن یا ن به ریه رچی نه وانه ده ده نه وه که پێچهوانه ی سوننهت و هه دیس بوون، به هه لۆه شان د نه وهی به لگه و ده لیله کانیا ن^(۲).

* یه کیکی دیکه له و نموونا نه ی که (ابن تیمیة) به وێژ دانه وه باسی له گه وره یی و چاکه ی زانا یا ن کرده: مه دح کردنی بووه بۆ (صلاح الدین الأیوبی) (ره حمه تی خوا ی لی بیّت)، و به وهی که یه کیکه له مه لیکه کا نی نه هلی سوننهت، هه رچهنده له مه سه له ی عه قیده دا نه شه ره یی بووه و رای جیاواز بووه له (شیخ الإسلام) (ره حمه تی خوا ی لی بیّت)، که له ویا ره وه ده لێ: کاتێک (ابو عمرو عثمان بن مرزوق) ها ته (میسر) پا دشا کا نی نه وێ ته وکات پشته ی شیعا یه تییا ن ده گرت، که خۆیا ن کافر بوون، هه ر به و هۆیه وه بی ده عهت له میسر په ره یی سه ند و زۆر بوو،

(۱) نقض المنطق (ص ۱۳۶).

(۲) نقض المنطق (۱۰ - ۱۱).

هەربۆیە فەرمانی بە هاوڵەکانی کردکە نوێژ لە پشت هیچ کەسیکەوه نەکەن کە نەیناسن، دواى مردنی ئەو چەند مەلیکیکی سوننی میسرین فەتەح کرد، وەك (صلاح الدین الأیوبی) وە وشە و دەنگی سوننەى پێچەوانەى شیعەى رافیزە دەرکەوت و سەرکەوت، ئنجا زانست و سوننەت تێیدا گەشەى کرد^(۱).

* دەربارەى (أبو حامد الغزالی) یەش بەهەمان شیوە (ابن تیمیة) بە ئینسافەوه باسی دەکا و لە گەڵ هەبوونی تێبینی خۆی لەسەرى، بەزانا و زاھید و زیرەك و شارەزا و ... وەسفی دەکات^(۲).

* بەکیکی دیکە لە هەلۆستە راست و دادگەرانه کانی (شیخ الإسلام)، سینگ فراوانیی و چاکەکاری بوو بەرانبەر (ابن مخلوف) و چەند زانایەکی دیکە کە نەیارى بوون و ویستیان زیانی پێ بگەیهنن، وەك پێشتر باسمان کرد^(۳).

هـ- هەلۆستى بەرانبەر بیدعەتییەکان :

وہ لە حوکمدان لەسەر بیدعەتچیى یەکان بە جیاوازی پێبازیان، بەو پێیەى شەریعەت دەرخوازى و ئەوەى واقع پالێشتى دەکات، دوور لە هەواو نەفس، هەقى هەر خاوەن هەقیکی دەدا، بۆیە وێرای گوناھو تاوانی رافیزە و هەڵە و پەڵەى زۆر و دژایەتیاں بۆ هاوڵەلان، شیخ الاسلام دان دێنێ بە فەزڵ و چاکەکانیان دا کە دەلى: (رافیزەش تێیاندا هەیه کە خواپەرست و پارێزکار و دنیا بەکەمگرن، بەلام لە هەموو شتێک دا وەك غەیری خۆیان نین لە ئەهلى هەوا و بیدعەت)، وە دەلى: (موعتەزىلە لەوان تێگەشتووتر و زاناتر و دیندارترن، درۆ و خراپە لەماندا کەمترە لەوەى لە رافیزەکان دا هەیه، زەبیدیەکانیش لەئێو شیعەدا لە جۆرەکانی دیکەى شیعە چاکترن و نزیکترن لە راستی و دادپەرورەى و زانیاریەوه، بەلام لە ئەهلى بیدعەت کەس لە خەوارێج راستر و دیندارتر نین،

(۱) مجموع الفتاوى ۲۸۱/۱۳.

(۲) نقض المنطق (ص ۶۰).

(۳) البداية والنهاية ۵۴/۱۴.

ئەھلى سۈننەت لە گەلىيان داد گەرە و زولمیان لى ناکا، چونکە زولم بەشیوئیه کی رهها حەرامە، بەلکو ئەھلى سۈننەت بۆ ھەریەک لەو کۆمەلانە، باشتەر ئە بەشیکیان بۆ بەشەکی دیکەیان، بەلکو بۆ رافیزەش باشتەر و داد گەرتن لە ھیندیکیان بۆ ھیندیکیان^(۱).

چونکە ئەھلى سۈننەت لە روانگەى (شیخ الاسلام) مە ئەمە ھەلۆستیانە کە (ھەموو ئیمانداران بە دۆست و پشتیوان دەزانن، بە زانیاری قسە دەکەن، داد گەرن، لە پێپى نەفامان نین و وە دواى ھەواو نەفس ناکەون، خۆیان بەرى دەکەن لە رێبازی شیعەى رافیزە و ناصبی یەکان، خۆشەویستیان ھەبە بۆ مسولمانانى پێشینە یەکەمەکان و رێژ و پلە و پایە و خەسلەتە پەسندەکانى ھاوہلان دەزانن و مافەکانى (اهل البيت) کە خوا بۆى دیارى کردوون لەبەرچاو دەگرن^(۲).

(ابن تیمیة) زۆر ھەلۆستی بە وێژدانانەى دەرھەق بە نەیارانى ھەبوو و مامەلەى لە گەلىاندا لەسەر بنچینەى زانیارى بەدادپەرورمانە بوو، جیاوازی رابووچوون لە گەلىاندا وای لى نەدەکرد، سوود لەشتە راست و ھەقەکانیان وەرنەگرێ و لە کتیبەکانى دا بەبەلگە نەیانھێنیتەو، وەك پالەشتیک بۆ شتە ھەقەکانى خۆى باسیان نەکات.

۸- نازایەتیی و ئارامگرتن :

(ابن تیمیة) (رەحمەتى خواى لیبیت)، زۆر ئازا و دلێر و بەسەر و ئارامگر بوو لەبەرانبەر مردن و ئەو بەلا و موسیبەتانەدا کە تووشى دەبون، بە شیوئیه ک لەلای زانایانى سەردەمى خۆى و پادشا و سەرکردە و سەرباز و ئەفسەرەکانى سوپاش جێى سەرسۆرمان بوو، نازایەتیی و چاوەنەترسیی و دلقایمیی ناوبراو لەبەرانبەر کاولکاری و مەترسییەکانى (تەتار) دا کەبەسەر مسولماناندا ھێنای و، سەرکردە و خەلکی دیکەى ئاسایان ھەراسان کرد و ناوی خۆیانى لەبیر بردنەو، ئەو لە

(۱) نقض المنطق ۶۰.

(۲) منهاج السنة ۱/۱۶۵.

مەیداندا بەنازایەتی دەرکەوت و بوو بە سەرمەشق و، خەڵکە کە دەچوونە لای
بۆ ئەوەی نازایەتی و خۆراگریان لە دڵدا زیندوو بکاتەوه، ئارامییان فێرکات و
هانیان بدات لەسەر رووبەر و بوونەوهی مەترسییەکانیان، لە کاتی کدا کە ترس و
بیم زāl بوو بوو بەسەر دڵ و دەروونی زۆر کەس لە زانیان و سیاسەتمەدارانی
سەردەمی خۆی دا، (ابن تیمیة) بە سەفەتی بەرز و سەرسوڕهێنەر لە نازایەتی و
مەردایەتی باس دەکرا لەو بارەوه ئیمام (ذهبي) دەڵێ:

(... هذا مع ما كان عليه من الكرم الذي لم أشاهده مثله قط، والشجاعة
المفرطة التي يضرب بها المثل)^(۱).

واتە: ئەو لە گەڵ ئەو سەخاوەتە هەیبوو، کە کەسم وەک ئەو نەبینیوه، وە
ئەو نازایەتیە کە نمونە ی پێ دەهێنرایەوه. وە دەڵێ: (.. وأما شجاعته فيها
تضرب الأمثال، و ببعضها يتشبه الأكابر)

واتە: کە نازایەتیە کە وێنە ی پێ دەهێنرایەوه و پیاوێ گەورەکان بە شێکیان لە
خۆیان دا دێنایەدی.

و (شیخ الإسلام ابن تیمیة) کاریگەری زۆری هەبوو لە باش خۆنامادەکردن
بۆ جەنگی (مرج الصفر) (شقحب) دژی (تەتار) بەوەی بەشداری کرد لە
نامادەکردنی خۆبەخشەکان و هاندانی سولتان (ناصر) لەسەر جەنگ کردن و،
هەر بەوێندەشەوه نەوێستاو بەلکو بە نەفس و مāl و شیرێ خۆی لەو جەنگەدا
بەشداری کرد، ئەو بوو خۆی و سولتان بەیەکەوه هاتن و لەسەرەتای رەمەزانی
سالی (۷۰۲) ی کۆچی گەیشتنە (شقحب) و لە گەڵ دوژمن رووبەر و بوونەوه،
(شیخ الإسلام) سولتانی لەسەر جەنگ هان دەدا، و مزگینێ سەركەوتنی پێ
دەدا وە سوتندی دەخوارد بەو خواوەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوی دیکە نین،
کە ئەم جارە سەردەکەوین بەسەریاندا، ئەمیرەکان پێیان دەگوت بلی: (ان شاء الله)
ئەویش دیگوت: (انشاء الله تحقيقا لاتعليقا) واتە: ئەگەر خوا بیهێوێ و حەز
بکات، بەمسۆگەری ئەک بە ئەگەر و نەگەر و هەلواسراوی.

(۱) ثلاث تراجم نفيسة من ذيل تاريخ الإسلام (ص ۲۳).

وہ لەو جەنگەدا (شیخ الإسلام ابن تیمیة) فتوای دا کە مسوڵمانان بەرپۆژوو نەبن و خۆشی بەرپۆژوو نەبوو، وە خۆی بەسەر سەرباز و بەرپرسەکاندا دەگمرا و شتیکی بەدەستەووە بوو دەمخوارد، بۆ ئەوەی تێیان بگەیەنێت کە بەرپۆژوو نەبوونیان بۆ ئەوەی بەهێزین لە جەنگدا خێری زیاترە، خەڵکە کەش بەقسەیان کردو بەرپۆژوو نەدەبوون، وە ئەو فەرموودەیی پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ی بۆ شامیەکان دینایەو کە (أبو سعید الخدری) گێڕاویەتەو و پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لە فەتەحی مەککە دا فەرمانی بە یارانێ کرد بەرپۆژوو نەبن^(۱).

سەبارەت بە ئازایەتی ناویراو لە مەیدانی جەنگدا، لەو بوارەشدا لەئێوە هەموو زانا و ئازایانی دیکەدا دەرکەوتووە و ئەم و ئەنەبە دینینەو: یەکیک لە سەرکرەدەکانی شام دەلی: لە رۆژی جەنگی (مرج الصفر) کە ئیمە و دوژمن بەرەو پەروی یەکدی بووین (شیخ الإسلام) پێی گوتم: فلان کەس چ شوێنێک خەتەرە و لە مردنێ نزیکە لەوێ دامنی، دەلی: منیش بردم بۆ شوێنێک لە بەرانبەر دوژمن دامنا، ئەوان پۆل پۆل دەهاتن و خۆیان پڕ چەک کردبوو تەپ و تۆز بەری ئاسمانی گرتبوو، دواپی پێم گوت: گەورەم ئیستا ئێرە شوێنی مردنە - واتە زۆر خەتەرە - وە ئەوەش دوژمنە بەرەو رومان دێن و لەبەر تەپ و تۆز دیارنێنە و دەستەو یەخەمان دەبن، فەرموو ئەوەی دەتەوێت بیکە، دەلی: رووی لە ئاسمان کرد و بۆ ماوەیەک چاوی لێک نەنان و لێوێکانی لە جوولە نەکەوتن و لە خوا دەپارایەو، دواپی دەستی کرد بە جەنگ، بەلام من بە خەیاڵدا هات کە ئەو دووعای لی کردوون و دووعاکەشی هەر ئەوکاتی قبوڵ بوو، شەر دەستی پێکردو هەردوولا تێک چەرژان، نەمدیتەو تا سەرەنجام خوا یارمەتی نارد و سەرکەوتنی پێ بەخشین و (تەتار) شکان و روویان کردە شاخێکی گەچکە، بە وێو گیرسانەو و کاتەکی ئیوارە بوو، خۆیان لە هێرشێ مسوڵمانان دەپاراست، دەلی: لەوکاتەدا (شیخ الإسلام) و براکەیم بیینی بە هەموو هێزی خۆیان بانگیان

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۲۵ - ۲۶ حەدیسە کە بەم شێوەیە (.... ثم نزلنا منزلا اخر فقال: صلى الله عليه وسلم) (إنكم مصبحو غدوكم والفطر أقوى لكم فأفطروا) وکانت عزمة فأفطروا . رواه مسلم برقم (۲۶۲۴)

دەکرد و مەسولمانانان لەسەر جەنگ و چۆل نەکردنى مەيدان ھان دەدا، پىتى گوت: گەرەم مەزگىنىت لىچ بىخ خوا سەرى خستىن و يارمەتى دابىن، ئەوانەش (تەتار) لەسەر ئەو شاخە خۇيان پەنا داو، انشاء اللہ سەبەنى ھەموويان دەگرىن ناياننەيلىن، دەلى: شەيخ الإسلام (رەھمەتى خواى لىيىت) بەوشوئەىيەى كە بۆى شايستەىە سوپاسى خواى كرد، ھەر لەوئى دوغاشى بۆمن كرد كە ئەوكاتيش و دواترىش پىت و بەرەكەت و بەرھەمى ئەو دووغايەم دەيىنى^(۱).

ھەركاتى گىروگرفت و ناپرەھەتىي ھاتىيىتە پىش، نازايەتىي و لىبراوىي (شەيخ الإسلام) بەناشكرا دەرکەوتو، بۆنمونه لەسالى (۷۰۷)ى كۆچى دا، كە پروپەرووى قازىيەكان بۆو كە سولتان برپارى دا (شەيخ الإسلام) بگرى، چونكە لە دژى سۆفییەكان قسەى كردو، بۆ ئەو مەبەستە داواى لە شەرعزان و قازىيەكان كرد كە فتوا بەدەن بە گرتنىي، بەلام زاناكان لە شەرعدا ھىچيان دەست نەكەوت كە فتوايەك دەرەكەن و ئەو پیاوھى پىچ بگرن، نەياندەزانی چى بگەن، داوى كە (ابن تیمیة) بىنى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالت ماونەتەو و ناتوانن بىخ باكانە لەرووى سولتان بووستەنەو، خۆى بۆ ھەبس پۆشەتە پىشەو و گوتى: (أنا أمضى الى الحبس وأتبع ماتقتضيه المصلحة)^(۲).

واتە: مەن خۆم دەچم بۆ سجن و بەرژوھەندى گشتى لەچىدا بىخ ئەو دەكەم و بەداوى دەكەوم.

بىگومان ئەو ھەلوستەى (ابن تیمیة) ئەوپەرى نازايەتىي بوو، وپراى ئەدەب و رىز لە مامەلەى لەگەل زانا و قازىيەكاندا، ئەو كاتىك ئەوھى گوتو و خۆى چۆتە ھەبەسەو، كە بىنيويەتى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالتن و كەوتوونەتە ئىحراجىيەو، بۆئەوھى ئەو ھالەتەيان لەسەر لابەرى نازايەتىي نواندو و خۆى چۆتە ھەبەسەو و بەرژوھەندى گشتى باو داو بەسەر بەرژوھەندى شەخسى دا. وپراى نازايەتىي (شەيخ الإسلام) لە مەيدانى جەنگ لە دژى (تەتار) و

(۱) العقود الدرية (ص ۱۷۸).

(۲) البداية والنهاية ۲۴/۱۴.

جىھاد كۆندۈش شەيخى خەلىق شام ۋە بەشدارىيە لە بەرەكانى جەنگ ۋە ھاندانى مەسۇلمانان بە ۋەستان لە دۆرى زۆلم ۋە زۆر ۋە چەوسانەۋە ۋە نەترسان ۋە ھەقگۆيى لە بەرەرانبەر سولتان (قازان)، پىتۈستە لە پروپىيەكى دىكەشەۋە باس لە نازايەتتى ۋە نەترسىيە (ابن تيمية) (رەھمەتى خۇاى لىبىت) بىكەين، ئەۋىش بىرىتە لە نازايەتتى لە بۈرى سەرىيەخۇيى فەكرى ۋە فتۈادان ۋە پانۈندى پان ۋە چۈنەكانى لە مەسەلە شەرىئەكان دا ۋە بەرپەرچ دانەۋەي بىدعەت ۋە خۇرافات ۋە دۆزايەتتى كۆندۈ بىردۆزى (ۋەدە الوجود)، ۋە (الحلول والاتحاد) ۋە ھىندىك قەسە ۋە چۈنۈ دىكەي (سۇفى ۋە رافىزە) ۋە بىرۈپاي بەناۋ ئىسلامەۋە، كە لە گەل قورئان ۋە سۈننەت دۆر بۈۈن، ھەلگىرتى ئالاي بەرەنگار بۈۈنەۋەي مەنطق ۋە فەلسەفەي يۈنەنىي، كە لە ۋتار ۋە دەرس ۋە شەرىقە قەسەكانى دا رۈۈنى دەكۆندەۋە، ھەرچەندە چاۋەروانى نازاردان ۋە دۆزايەتتى كرانىشى دەكۆندە، بەلام ھەر نازا ۋە بۆر بۈۈ، ھەۋلى داۋە ئەۋەي بەشەرىيە ۋە پاستىيە زانىۋە ۋە لە رۈۈي زانىستىيەۋە پىي گەشتەۋە، بىگەيەنە، ھەرچەندە كەسانىك لە زانا ۋە خەلىق دىكەش پىيان ناخۇش بۈۈ، كەۋاتە نازايەتتى (شەيخ الإسلام) لە زۆر پروۋە ئاشكرا ۋە رۆشن بۈۈ، لە زۆرىيە پان ۋە مەسەلەكانىشدا ھىندىك لە زانايانى سەردەمى خۇي كە كەسايەتتى زانىستىيان بەھىز بۈۈ، ۋە پىشەۋا ۋە شارەزا بۈۈن ھارپاي شەيخ الإسلام بۈۈن، بەلام كەمىكىيان نەيى ۋەك پىتۈست پىشتيان نەگرتە ۋە ۋەكو ئەۋ نازاۋ لەخۇبوردوۋ نەبۈۈن ۋە بۆ ناخۇشەيەكان لە گەلى دا نەبۈۈن، ۋە سەستۈۋانە سەلامەت بن ۋە ۋەك ۋى كارىگەريان نەبۈۈە لە گۆرپانكارى كۆمەلگە ۋە دەۋرىيەري دا.

۹- ھەيئەتى (ابن تيمية):

سام ۋە ھەيئەت بەخشىشكى خۇاى گەۋرىيە دەيەخشى بە ھىندىك لە درۈستكراۋەكانى، ھەيئەت ھىزى رۈۈح ۋە كەسايەتتى ئەۋ ئىنسانەيە كە تىيدا بەرجەستە دەيى ۋە، تۈۋانەيەكى بۆ درۈست دەيى كە خۇي ۋە قەسەكانى كارىگەرىي بىي لەسەر نەفس ۋە عەقلى ئەۋانەي لىي دەيىستىن ۋە دەيىيىن ۋە تىپۋانەيەكانى

كارىگەردەبن و ئىنسان لە بەرانبەرى دا سەربەخۆى لە دەست دەدا، بىع ئەوەى دەسلەتتىكى مل پىع كەچكار، يا ھىزىكى ماددىي پابەند كار ھەيى، بەلكو ئەوەى پابەندى دەكا ھەيىبەتتىكە لە نەفسەو سەرچاوە دەگرى، خواى گەورە ئەو ھىزە پووحى يەى بە (ابن تيمية) دابوو، لەوانەى ئەو سىفەتەنى باسما كوردن و ئەو توانايەى خۆى ھەيىبوو، ھۆيك بووين لە دروست بوونى ئەو ھەيىبەتەدا، بەلام ئەو ھەمووى نىە، بەلكو لەسەرۋى ئەو بە خشىتىكى خواى زالە كە ئەو ھىزى تىدا خولقاندو و ھەموو ئەو سەركرەدە فكريانەى رىئمايى فكري خەلك دەكەن و خەلكى بەقسەيان دەكەن و، بەپىي رىئمايىيان ھەلوئىست دەنوئىن، لەوانەن كە خواى كارەجى ئەو ھەيىبەتەى پىع بەخشىون، نەيارەكانى (شيخ الإسلام) لەزانايان ھەستيان بەو سام و ھەيىبەتەى ناوبرا و كوردبوو، ھەسوودىيان پىع ى دەبرد و بە ھەبوونى كەسايەتى بەھىزى ناوبرا و ناپەھەت بوون، بۆيە بەشەو و بەرۋژ و بە گىرنگى پىدانەو پىلانيان لە دژى ئەو دەگىرا، نەدەچوونە لای و نەدەوئزان بەشەرە قسەو وتوئژ پووبەرووى ببنەو، بەلكو لە پاشەملە بە ناپەوا قسەيان بۆ ھەلدەبەست و شكايەتيان لى دەكرد، خۆ نەگەر سولتان يان ھەر كارەدەستىكى دىكە زۆرى لىكردبان كە لەگەل (شيخ الإسلام) دا يەكدى بىينن و بەيەكەو قسەى خۆيان رووبەروو بكەن، ئەو لەبەر بەلگەى بەھىز و ھەيىبەتى زۆرى (شيخ الإسلام) ئەوان تىك دەشكان و ھىچيان بۆ نەدەمايەو^(۱).

لەگەل قازان بەنموونە:

يەكئەل ئەو دىمەنەنى سام و ھەيىبەتى (شيخ الإسلام) يان تىدا دەرکەوتو ھەيىبە: كاتىك سولتانی تەتار (قازان) زالبوو بەسەر دىمەشق دا، مەلىكى (كرج) ھاتەلای و مالىكى زۆرىشى پىدا بۆئەو كوشتن و خوتىرشتنى مسولمانانى دىمەشقى پىع بسپىرى، ئەو ھەوالە بە (شيخ الإسلام) گەيشت، يەكسەر ھەستا خەلكى ھاندا بۆ ئازايەتتى و وە و موژدەى شەھىدى و بەلئىنى زال بوون و سەرکەوتن و نەمانى ترس و دلەپراوكتى پىع دان.

(۱) ابن تيمية محمد ابو زهرة (ص ۱۰۹ - ۱۱۰).

خەلەككە چەند كەسكى ديار و عاقلەندىان وەك نۆتەرى خۇيان ديارى
كردن و لەگەل (شىخ الإسلام) دا چوون بۆ لای (قازان)، كاتىك سولتان چاوى
پىيان كەوت گوتى ئەمانە كىن؟ گوتيان: ئەمانە سەرۆك و قسە بەدەستى
(دىمەشق)، پى پىدان و چوونە لای، (شىخ الإسلام) لە پىشيانەو دەپۆشت،
ھەركە (قازان) چاوى پى كەوت، خوا سام و ھەبەتتىكى زۆرى شىخى خستە
دلىو، فەرموى كرد و لەخۆى نرىك خستەو و داپنىشانە.

(شىخ الإسلام) سەرەتا دەستى بەقسان كرد بە پىچەوانەى راي ئەو كە
مەلىكى (كرج) زال بكات بەسەر مسولمانانى دىمەشقا، وە پى راگەيانە
كە پزاندى خوتنى مسولمانان ھەرامە و لەويارەو ناموزگارى زۆرى كرد،
نەویش بە قسەى كرد، بەو شىوئە بەھۆى (شىخ الإسلام) ھە خوتنى مسولمانان
نەپزاو مال و منداڭ و ناموسيان پارىزاو بوو^(۱).

۱۰ - سەخاوت و بەخشندىيە:

ئىشار^(۲) بەرزترىن پلەى سەخاوت و بەخشندىيەو، پىچەوانەى رزى و
چرووكىيە، ئەو كەسەى ئىشار دەكات كەسكى ئەگەر پىوستىشى بە شتىك
بىت وەلای دەنى بۆ يەككى دىكە، كەسى رزى چرووكىش ئەو كەسە سەوورە و
ھەلپە دەكات بۆ ئەو شتەى نىەتى، وە ئەگەر شتىكى ھەبوو، سەوورە لەسەرى و
چرووكىيە دەنوتنى لەوئە بىدات بەكەسى دىكە، پىغەمبەرمان (صلی اللہ علیہ
وسلم) دەفەرموى:

(۱) الاعلام العلية ۶۴ - ۶۹.

(۲) إشار: واتە شتى باشت بۆ خەلكى بوى و لەخۆشى و چاكەدا براكتە بەسەر خوت
دا ھەلبىزى.

(ایاکم و الشَّخَّ، فان الشَّخَّ أهلك مَنْ كان قبلکم، أمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالقطیعة ففقطعوا)^(۱).

واته: خوٲان له پږدی پیاریژن، پږدی نهوانه ی پٲش ئیوهی فهوتاند، فهرمانی پٲن کردن به چرووکی چرووکیان کرد و فهرمانی پٲنکردن به پچراندنی په یومندی خزمایه تی پچراندیان.

أ- (الحافظ ابن فضل الله العمری) (رحمتهی خوی لیبت) دوبرای سه خاوت و به خشندهی (شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت)، دهلی: (کانت تأتیه القناطیر المقنطرة من الذهب والفضة، والخیل المسومة والانعام والحراث، فیهب ذلك بأجمعه، و یضعه عند أهل الحاجة فی موضعه، لایأخذ منه شیئا الا لیهبه...) ^(۲).

واته: زږن و زیو و نهسپ و ولاخی نیشانه کراو و مهر و مالآت و زوی و زاری زوړی ددرايه، به لام هدموی دبه خشیه شوئنی خو ی و، دمدایه کهسانی شایسته و خاوتن پیوستی، هیچی لی هه لنده گرت، مه گهر بو به خشین و، نهوهی لای خو ی دهیشته وه له کاتی خو ی دا دمدایه خه لکی.

ب- (الحافظ الذهبي) ش باسی نازایه تی و سه خاوتی ناوبراوی کردوه، که سه خاوته که ی به (حاته می طهی) و نازایه تییه که ی به هی (خالد) ناودبات ^(۳).

ج- هر له باره ی سه خاوتی ناوبراوه، زانای پایه بهرز (ابو محمد عبدالله ابن احمد بن سعید) دهلی: روژنکیان لای (شیخ الإسلام) دانیشتبوم، یه کیك هاته لای و سه لامی کرد، (شیخ الإسلام) که چاوی پٲکهوت، بینی پیوستی به میژهریکه له سهری به سته، بو یه بی نهوهی کابرا داوای لی بکات میژهره که ی

(۱) اخرجه ابو داود برقم ۱۶۹۸.

(۲) الکواکب الدریة (۱۵۸) ..

(۳) تذکرة الحفاظ (ص ۱۴۹۶) / ثلاث تراجم نفیسة (ص ۲۳، ۲۵) ..

خۆی دانا و کردیه دوو پارچه و پارچهیهکی دایه کابرا و نهوی دیکهی لهسه‌ری خۆی نایه‌وه^(۱).

د- نیمام (ابن القيم) کاتیک پله‌کانی سه‌خاوت باس ده‌کات له (مدارج السالکین) دا ده‌لی: چواره‌م: سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست، نه‌مه به‌رزترین پله‌ی به‌خشنده‌یی و سه‌خاوته، که له سه‌خاوتی مال گه‌وره‌تره، چونکه زانست له‌مال و سامان به‌رز و به‌پزتره.

وه سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست نه‌وه‌یه: نه‌گه‌ر یه‌کێک پرسیارنکی لی کردی زۆر به‌پوونی و ته‌واویی وه‌لامی بده‌یه‌وه، وه‌لامه‌که‌ت هه‌ر به‌و نه‌ندازه‌یه نه‌بی که پێویسته، وه‌ک چۆن هیندیک که‌س له وه‌لامدا به‌کووتی ده‌نوسێ (به‌لی، یان نه‌خیر) من له (شیخ الإسلام ابن تیمیة) (قدس الله روحه) م‌بیستوه، کاتیک پرسیاری هوکمیکی شه‌رعیی لی کرابایه، له وه‌لامدا نه‌گه‌ر بیتوانیبایه رای هه‌ر چوار مه‌زه‌به‌که‌ی بۆ باس ده‌کرد، و‌پرای شوینی جیاوازی پایه‌کانیان، باسی نه‌و پایه‌شی ده‌کرد که خۆی پێی به‌هێزتره، وه‌باسی نه‌و شتانه‌شی بۆ ده‌کرد که په‌یوه‌ندی به‌و شته‌وه هه‌بوو، که له‌وانه‌یه زۆرجار نه‌مه گرنگتر و به‌سوودتر بووی له نه‌سلێ پرسیاره‌که و پرسیارکاره‌که‌ش دلی زیاتر خۆش ده‌بوو، وه‌لام و فتواکانی (شیخ الإسلام) سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی یان تیدا بووه، هه‌ر که‌سێک پرسیاری لی کردبێ ئاوا‌ی بینیه‌وه^(۲).

ی‌نگومان لی‌بوورده‌یی و سینه فراوانیش به‌رانبه‌ر نه‌وانه‌ی خراپه‌یان له‌گه‌لیدا‌کرده‌وه جو‌رنکه له سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی.

(۱) الاعلام العلية (ص ۶۳) ..

(۲) ته‌ه‌ذیب مدارج السالکین ۶۴۴/۲.

۱۱ - ھېزى پىشېنىي (فراست):

ھەممۇ ئەوانەى چاكسازى كۆمەلگا دەگرە ئەستۆى خۇيان، پىۋىستە ھېزى پىشېنىي و فىراست و دلرۇشنىيان ھەبى، بە شىۋەيكە لە چاۋەكانرا دلەكان و، لە روۋەكاندا جوۋلەى نەفسەكان بخوتىننەۋە، بۇ ئەۋەى بتوانن ناخى مەرۋفەكان بدوتىنن و، بەۋەى دىيانەۋى بگەنە ھەست و نەستيان.

خۋاى گەۋرە پىشېكى گەۋرەى لە تىگەىشتىنى روۋحىي و ھەستكردى نەفسىي دابوۋە (شىخ الإسلام)، ھەر بۆيە قسەى لە گەل ھىچ كۆمەلېكدا نەكردوۋە، مەگەر سەرنجىيانى راكىشاۋە و كارى لە ھەست و ھۇشيان كرددوۋە. مەگەر يەككە كە عىناد و كەللە رەق بوۋىي و، ھەممۇ رېنگاكانى تىگەىشتىن و ۋەرگرتنى داخستېي، كە ئەۋكات ئەگەر قسەى ھەقى پى نەگەىشت، خەتائى خۇيەتى، نەك خەتائى ئەۋەى دىدوتىنى و قسەى بۇ دەكا، خەلكى ھاۋسەردەمى خۇى و قوتابى و خۇشەۋىستانى شاھىدى زۆر رووداۋبوۋن، كە ياسادېر - خارق العادە- و كەرامەت بوۋن لە ژيانى (شىخ الإسلام) دا و زانايانى پاشىنىش دانيان پىدا ھىتان، ۋە گوتوۋىانە ناكرى ئەۋە نەسەلمىترى، چۈنكە لە زۆر رىگاۋە باسكراۋە و گىپر دراۋەتەۋە، بۇ ۋىنە:

أ- زانائى پاىە بەرز (بدرالدين العيني) خاۋەنى (عمدة القاري) شەرحى (صحيح البخاري) لە پەسەندكردەكەى بۇ كىتېبى (الرد الوافر) دا دەلى: (وهذا الإمام مع جلالة قدره في العلوم، نقلت عنه على لسان جم غفير من الناس كرامات ظهرت منه بلا التباس) واتە: ئەۋ پىشەۋايە (ابن تيمية) لە گەل پلە و پاىەى بەرزى لە روۋى زانستەۋە، لەسەر زارى خەلكىكى زۆر لى ي گىپر دراۋەتەۋە، كە چەندەن جار كەپامەتى لى دەرەكەۋتوۋە بى شك و گومان.

ب- زانائى پاىە بەرز (على بن سلطان محمد القارى الهروي) كە لە سالى (۱۰۱۴) كۆچى دا لە مەككە ۋەفاتى كرددوۋە، لە كىتېبەكەى دا (المراقبة شرح

المشكاة) دا دەلى: (من طالع شرح منازل السائرین^(۱) تبين له أنهما "يعنى شيخ الإسلام ابن تيمية وتلميذه ابن القيم" كانا من أكابر أهل السنة والجماعة ومن أولياء هذه الأمة"^(۲).

واته: ههركه سێك موتالای (شرح منازل السائرین) بكات بۆی دهردهكهوئى كه (شيخ الإسلام) و قوتابیهكهى (ابن القيم) له گهوره زانایانى نههلى سونهت و جهماعهتن و له نهولیا و پیاو چاكانى ئوممهتى ئیسلامن.

ج- یهكێكى دیکه له فیراسهت و پێشبینییهكانى (شيخ الإسلام) نهویه كه (ابن القيم) باسى دهكا و دهلى: (یىگومان چهند شتىكى سهیرم له فیراسهت و پێشبینییهكانى (شيخ الإسلام) بینویه، رووداوهكان لهو بارهوه زۆرن و كتیپى گهوره دهبن، جارێکیان لهسالى (۶۹۹)ى كۆچى هاوهلهكانى خۆى ناگادار كردنهوه كه (تهتار) دهگاته شام و سوپای مسولمانان دهشكى، بهلام ديمهشق كوشتارى گشتى و نهسيرکردنى گشتى تیدا روو نادات، شهڕ و خراپهكهى له رووى مال و سامانهوه دهییت، (ابن تيمية) نهو قسهیهى پيش نهوه كردوه كه (تهتار) بیهوئى به جووله بکهوئى بۆ نهوئى.

دواى له سالى (۷۰۲)ى كۆچى كه سوپای (تهتار) بهروو شام بهرپى دهكهوئى، (شيخ الإسلام) خهلك و سهركردهكان ناگادار دهكاتوه كه (تهتار) دهوڤرپى و دهشكى و بردنهوه و سهركهوتنیش بۆ مسولمانان دهیى، ههفتا جار لهسهر نهو قسهیه سوتندى خواردوه كه دیته دى، پێیان دهگوت بلى: انشاءالله دهیگوت: (انشاءالله تحقيقا لاتعلیقا) واته (انشاءالله) كه به مسوگهرى خوا ديمهوى، نهك به ههلواسراوى و نهگهر و نهگهر. وه دهلى: كه خهلكى بهزۆرى دههاته لام لهو بارهوه، پێم دهگوتن: پێویست ناكات نهوهنده بێن و پیرسن، خواى گهوره له (لوح المحفوظ) دا نووسیویهتى كه نهم جاره (تهتار) دهشكى و سهركهوتن

(۱) كتیپى: (منازل السائرین) كتیپكه له تهزكیه و تهصهوف دا و (ابن القيم) به كتیپى: (مدارج السالكین) شهرحی كردوه..

(۲) المرقاة شرح المشكاة ۴/۲۷، له كتیپى (ابن تيمية للندوي) ش دا هاتوه ۱۶۸ - ۱۶۹.

بۇ سوپاي ئىسلام دەپ، دەلى: پېش دەرچوونيان بۇ رووبەپو بوونەوئى دوژمن شىرنايەتى سەرگەموتىم دابوو بە سەرگەردە و سەربازەكان. لەو دوو رووداودا كە باسما كەردن، فیراسەتى (شیخ الإسلام) وەك بەرەبەیان ھاتە دى.

د- كاتىك لە (مصر) داواكرا و وىسترا بىكوژن - دواى ئەوئى بەدرۆ شتىان بۇ ھەلبەستبو و پىلانىان لە دژى گىرپابوو ھاوئەكانى بۇ خوا حافىزى لى ى كۆبوونەوو پىيان گوت: ھەوئەكان ئەو دەگەينەن، كە دەيانەوئى بىكوژن، ئەوئى گوتى: سوئند بەخوا قەت ناگەنە ئەو مەرامەيان، گوتيان ئەى ھەس دەكرى ى؟ گوتى: بەلى ھەسەكەم درئزە دەكىشى، دواى دىمە دەرى و لەئو خەلكى بە سوننەت قسە و بانگەوازی خۆم دەكەم.

ھ- دواى ئەوئى (جاشنگىر) - ناھەزى (شیخ الإسلام) - دەسەلاتى وەرگرت، ئەو ھەوئەيان گەيانە شىخ و گوتيان ئەمجارە (جاشنگىر) دەربارەى تۆ گەيشتە ناوات و دەسەلاتى پەيداكرد، (شیخ الإسلام) سەجدەيكى درئزى بۇ خوا برد. پىيان گوت: ئەو سەجدەيت بۆچى برد؟ گوتى ئەو سەرھەتاي زەلىلى و نەمانى عىززەتەتتى و، دەسەلات لە بەين چوونى نرىك بۆتەو و نايمىنى، زۆرى نەبرد ئەوئى (شیخ الإسلام) گوتى ناوا ھاتە دى.

و- جارىكيان (شیخ الإسلام) دەيگوت: ھاوئەكانم و خەلكى دىكەش كە دىنە لام، ھىندىك شت لە چار و روويان دەينم بەلام نايدركىتم.

ز- وە زیاد لە جارىك ھەوئى پىداوم بە چەند شتىك كە تايبەت بەناخى خۆمەو بوو، لەوئى عەزم لەسەر بوو و بە زمان نەمدركاندە^(۱).

ى- (الحافظ ابو حفص البزار) (رەحمەتى خواى لىت)، لە كىتەبى (الأعلام العلية) دا كۆمەلىك لەو رووداوانە باس دەكات، كە ئەمە يەككىيانە:

(زانای چاكەكار (احمد ابن الحرىمى) سەفەرىكى خۆى بۇ باسكردم كە بۇ دىمەشق كەردبووى و دەلى: كە چوومە ئەوئى ھىچ شتىكم لە بژئو پى نەبوو،

کەشیشم لەوێ نەدەناسی، بەبێ تاقەتی و نەشارەزایی بە کۆلانیکیدا دەپۆیشتم، پیاویکم بینی بە خێزایی بەرھەر پووم ھات و سەلامی لێ کردم و بەپروویەکی گەشەووە توورەکە یەکی خستە دەستمەوە، کە چەند درھەمیکی تێدا بوو، پێی گوتم: نیستا ئەوانە سەرف بکە و ئەو خەیاڵە مەشغولی کردووی لە میشتکی خۆتی دەربکە، خۆی بەخشەر تۆ بەزایە نادات، دوازی بە رێی خۆیدا گەپرایەو، وەك تەنھا لەبەر من ھاتبی وابوو، بەو زۆر دڵ خۆش بووم و دووعام بۆکرد، دوازی لە ھێندێک لەو خەلکە ی بینیم پرسیم: ئەو پیاو کێ بوو؟ یەکی گوتی: دەلێ ی نایناسی! ئەو (ئەبن تیمیە) بوو، کە ماویەکی زۆرە نەمدیوہ بێژدا پڕوا، وە مەبەستی سەرەکییم لە سەفەرە کەمدا بۆ دیمەشق ئەو بوو کە بە دیداری ئەو بگم، بۆم دەرکەوت کە خۆی بەرز ئەوی ناگادار کردۆتەو لەسەر ھال و وەزعی من، دوازی ئەو لە ماوہی مانەووم لە دیمەشق پێویستیم بەکەس نەبوو، بەلکە خۆی بێ وێنە بێ ئەو ی بیری لێ بکەمەو دەرووی خێری لێ کردمەو، لەمەولا بەلگم بەو دەھێنایەو، ھەرکاتێ وێستبام سەردانی بکەم، دەچوو مە لای و ئەویش رێزی لێ دەگرتم و لە ھال و وەزعی دەپرسیم.^(۱)

۱۲- بەگمەرە گرتنی سوننەت و پشتگیری لێ کردنی:

ئەو ی بەکەم لە ھاوێلانی بەرێژ (رەزای خویان لێ بێ) رێ ی دەستگرتن بە کتیی خا و سوننەتی پیغمبەریان (صلی اللہ علیہ وسلم) دەگرتەبەر، بە ھەمان شێو ی تابیعین و پێشەوایانی رێنماییکاریش بەدوازی ئەواندا ھەنگاویان ھەلێنا، لە ھیچ مەسەلە کدا ھیچ قسە و رای کەس و بۆچوونی عەقل و دەمارگیری مەزھەبیان پێش قورئان و سوننەت نەدەخست، کە لەسەر ئەو ماویە ک بەردەوام بوون.

دوازی ئەو گێروگرفت و رووداو و بەلا و بەسەرھاتی سیاسی پەیدا بوون، خەلکیان پارچە پارچە کرد بە چەند دەستە و تاقم و مەزھەبی، تاوای

لېهات نهو پېژ و تاقم و مهزه بهانه كهوتنه دمبه دمه و دژايه تېي كردنى به كدى، سهره نجام قورئان و سوننه تيان وه لا نان، به لام له گهل نهو هه موو حالته نااسايى و خه ماويانه ش دا، هيچ چاخ و سهرده ميك له پيشه وای سهر راست خالى نه بووه، كه خه لكى بانگ ده كهن بو گه پانه وه بو سهر چاوهى روون و راست و ده ستگرتن به قورئان و سوننه ت و، داکو كېي كردن له سهر نهو كه تاكه چاره سهر بو گيرو گرفته كاني نهم نوممه ته و رزگار بوون لهم پارچه پارچه بوونه، پابه ندبوونه بهو دوو سهر چاوه وه، ده ستگرتنه به رنمايى خوا و دوور كهوتنه مويه له بير و بوچوونى خوار و خيچ و نهو مهزه بهانه ي پروخېنه رى دين و، هيچ په يوه ندييه كيان به دينه وه نيه، له سهدى حوته مى كوچى دا تاريكېي نهنگو سته چاو پهرى سهندبوو، دژايه تېي و له يه كدى خوړندن و ده مار گيرى مهزه بهي گه يشتبوه نه و په رى، له و كاته ناخوش و دلته نگيه ي كه جيهاني ئىسلامى پيدا كوزهرى ده كرد (شيخ الإسلام ابن تيمية) مهردانه وه ك كيو له بهرانبهر نهو كاره نادرو ستانه وه ستا و، بانگه وازى ده ست پېن كرد و خه لكى ناگادار كرده وه، و، كارى بو نه وه ده كرد خه لكى بگه پړنه وه بو دوو سهر چاوهى راست و پېن گهردى ئىسلام - قورئان و سوننه ت - و وازه يتان له ده مار گيرى مهزه بهيو له سهر كارى بانگه وازى خوى بهر دهوام بوو، كه لهو پېناوهدا چهندين گيرو گرفت و نارپه حه تېي هاتونه رى، به لام نهو پشتى به خوا به ست و سهرى گرت و بهر دهوام بوو، سهره نجام نهو پشت به خوا به ستن و سهر گرتنه ي بهر هه مى باشى ليكه و ته وه، له ميانى نهو راپه رېنه زانستيه يدا جوولميه كى له واقعده كه دا دروست كرد، (شيخ الإسلام) لهو باره وه دهو و كاريگه ريه كى زورى هه بوو، كه تا نه مپوش هه در درېزه ي هديه و بهر دهوامه، نه وانه ي له سهرده مى نهودا ژياون باسيان له وه كرده كه (شيخ الإسلام) زور گرنگى به سوننه ت داوه و به گه وهرى گرتوه و هه ولى سهر خستنى داوه و، لهو پېناوهدا چهندين نازار و مهينه تى بينيه و، سهرى له سهر گرتوه. كه زور له زانايان شايه دى نهو مهسه له يه ن بو نمونه:

أ- زاناي گه وره (المزى يوسف بن عبدالرحمن) ده لى: (ما رأيت احدا أعلم

بکتاب الله وسنة رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ولا أتبع لهما منه^(۱) واته: کەسم نەدیوێ له (شیخ الإسلام) زانتریی به قورئان و سوننەت و لەو پێیانەوێ پابەندتر بێ.

ب- نیام (الذهبي) دەلێ: (ولقد نصر السنة المحضة، والطريقه السلفية، واحتج لها ببراهين ومقدمات وامور لم يسبق اليها)، واته: پشتی سوننەتی ساغ و رێی پێشینی گرتو، نەمەش به بەلگه و پێشەکی بۆ هێتانهوێ.... دیسان دەلێ: لەسەر خوا و دەستگرتن به سوننەتەوێ، زۆر نازا دراوێ و ئیھانەیی پێی کراوێ و بەسووک تەماشای کراوێ، تا خوا بەرزێ کردوێ و دلی خەلکی تەقواداری لەسەر خۆشەویستی و دووعا بۆ کردنی کۆکردوێ و دوژمنانی نابوت کردن، خەلکیکی زۆر له ئاین و نەتەوێکان لەسەر دەستی ئەو هیدایەت دران، وە دلی مەلیک و فەرماندەکانی بەلای ئەودا پراکێشا کە بۆ زۆر شت گوێی پرایەلی بن و، کە شام بەلکو ئیسلامی پێی زیندوو کردوێ، دواي ئەوێ خەریک بوو کەلینی تی بکەوێ، بەتایبەتی بەهۆی پەفتارەکانی (تەتار)وێ^(۲).

چەند نموونەیک له بە گەورەگرتنی (شیخ الإسلام) بۆ سوننەت:

أ- فۆشەویستی و گەورەیی بۆ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم):

لەو بارەوێ قوتایی خۆی (ابو حفص البزار) ئاماژەي پێدەکا و دەلێ: قەت (شیخ الإسلام) ناوی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)ی نەهێتاوێ مەگەر سەلەواتی لەسەر لێداوێ، سوێند بەخوا کەسم نەدیوێ لەو زیاتر پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) خۆشویستی و سوورتر بوویی لەسەر پابەندیی بەرێ و شوێنەکەي و پشتی گرتی... وە دیگوت: (کل قائل انما يحتج له لا به الا الله ورسوله)^(۳).

(۱) الرد الوافر ۲۲۹.

(۲) مجمع شیوخ الذهبی ۸۱/۶.

(۳) الاعلام العلیة (۲۸، ۲۹).

واتە: ھەموو كەس بەلگە بۇ قەسكەى دەھىترتەو - راستە يا نا؟ - نەك بەلگە بە قەسكەى بەھىترتەو، تەنھا خوا و پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) نەبى، كە فەرمودەكانى ئەوان بەلگەيان پى دەھىترتەو و بەلگەيان لەسەر ناھىترتەو.

ب- گەنگى دانى بە لەبەركەرنى ھەدىس و نووسىنەو:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، زۆر گەنگى بە ھەدىسى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) داو، شەش كىتەبەكەى ھەدىس و موسنەدى نىمام ئەھمەدى چەند جارەن بىستەو و موتالائى كەردون، وپراى (المعجم الكبير للطبراني) و چەندىن كىتەبى دىكەى زۆرى جۇراوچۇر و لەگەل نووسىنەو چەند جوزئىك، سەردانى چەندىن زانائى كەردەو و ھەدىسى ساغ كەردوونەو و لە ناسىن و ھەلسەنگەندى كەسەكان دا شارەزائى ھەبوو، ھەدىسى تەوتوى كەردەو و تەى گەيشتەو، بەشۆمەك ئەوئەو پى گەيشتەو كەسانى دىكە نەيانتوانىو پى بگەن، ئەو يەكەك بوو لەو پىشەوايانەى رەخەيان گەرتەو لە زۆر تىگەيشتن و بىر و بۇچوون. كەم كەس ئەوئەندەى ئەو ھەدىسى لەبەر بوو كە بەزنجىرە بىگەپىتەو بۇ سەر ئەسلەكەى، وە يەكەك بوو كە زۆر زوو لەسەر ھەرشىك مەبەستى بووايە ھەدىسى وەك بەلگە دەھىنايەو، وە لە فىقھەر راجىيائى مەزھەبەكان و فتاوى ھارەلان و تابەين لەسەرروى خەلكى دىكەو بوو و شارەزاتر بوو، بە شۆمەك كە فتاوى دەدا بە مەزھەبەكەو پابەند نەدەبوو، بەلكو پابەند بوو بەو پرايەى دەلىلى بەھىترى لەسەر ھەبوو.

ج- سەرەفۇيى لە وەگەرنى (فەقە) لە قورئان و سوننەتدا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، قورئان و سوننەت و شۆئەوارى پىشىنى چاكى بە شۆمەكەى گەشتگىر و بەقووللى تەرتىبەتەو و لىيان ورد بۆتەو، دوايى ئەوئەو ھەلباردەو كە بەپى زانيارى خۆى قورئان و سوننەت پالەشتىيان كەردەو، بەو شۆمەش پاي خۆى راگەياندەو، پى ئەوئەو گوى

بداتە ئەو پېشەوايانەى پېشوو كە بە پېچەوانەى راي ئەو قەسەيان كەردە، ناویراو دەلیل و بەلگەى بەهێز لەكوێ بووایە دوای دەكەوت.

(ابن الوردی) (رەحمەتى خۆى لىبىت) دەلى: (له باع طويل في معرفة مذاهب الصحابة والتابعين، قل ان يتكلم في مسألة الا ويذكر فيها المذاهب الأربعة، وقد خالف الأربعة في مسائل معروفة، وصنف فيها واحتج لها بالكتاب) ههروهه دهلى: (وبقى سنين لا يفتي بمذهب معين، بل بما قام الدليل عليه عنده....)^(۱).

واتە: (شيخ الإسلام) دەستىكى بالا و توانايەكى زۆرى هەبوو لە زانینى مەزەهەبى هاوێلان و تابەین دا، كەم وا هەبوو باسى مەسەلەیهكى كەردى، مەگەر راي هەرچوار مەزەهەبەكەى تێدا گوتە، وە لە چەند مەسەلەیهكى زانراویشدا لەگەڵ هەرچواریان دا راي جیاوازی هەبوو، كە راي خۆى لە بارەیانەوه نووسىو و بەلگەشى بە قورئان هێناوێتەوه) ههروهه دهلى: (ماوهى چەند سالىك بە مەزەهەبى ديارىكراو فتواى نەداوه، بەلكو فتواى بەوه‌داوه كە لەلای ئەو بەلگەى بەهێزى لەسەر بوو).

د- بانگەشەى گەڕانەوه بۆ قورئان و سوننەت:

رێباز و رێپەروى (شيخ الإسلام) (رەحمەتى خۆى لىبىت)، رێپەروێكى زانستى یەو، ئىسلامى بە عەقیدە و بنچینه‌كان و بنه‌ماو لقەكانى یەو، بۆ چاخى یەكەم گێژاوتەوه، هەركاتێك قەناعەتى دەهات و مسۆگەر دەبوو لەوهى ئەوهى دەلى و دىكا ئەوهى كە هاوێلان لەسەرى بوون، بە بەلگە و دەلیل بەرگرى لى دەكرد و ئەوهى لەتوانای دابووێ ئەو رێپەروە بەكارى هێناوه، لەسەر دەمى خۆى دا زانایانى سەرسام و ئەهلى بیدەعتى تووڕە كەردە، بە هیواى پاداشت كە لەسەر ئازاردانى ئەو پێناوێدا، دەستى دەكەوى.

(شيخ الإسلام) دەلى: بابزانێ كە هیچ پېشەوایهكى راست و پەسەندكراو بە شێوێهەكى گشتى لەلای ئوممەت، بە ئەنقەست لە هیچ شتێكدا پېچەوانەى

(۱) تاریخ ابن الوردی ۴۰۶/۲، ۴۱۳.

سوننەتى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ناجولتتەو، بچووك بى يان گەورە، يىگومان ھەموويان يەك دەنگن لەسەر پىئوست بوونى شوئىچى ھەلگرتنى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ۋەلەسەر ئەو كۆكن كە ھەموو تاكىك لە ئىنسانەكان قسەى لى ۋەردەگىرى ۋ بەسەرىدا دەدرتتەو جگە لە پېغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم)^(۱).

وہ دہلی: (ولیس لاحد أن يعارض الحديث الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم) بقول احد من الناس، كما قال ابن عباس (رضى الله عنها) لرجل سألہ عن مسألة فأجابه فيها بحديث، فقال له: قال أبو بكر و عمر، فقال ابن عباس: يوشك ان تنزل عليكم حجارة من السماء، أقول: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وتقولون قال أبو بكر و عمر^(۲).

واتە: بۆ كەس نى پىچەوانەى ھەدىسى صحيحى پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، رەفتارىكا لەبەر قسەى يەككى دىكە لە خەلكى، ۋەك چۆن دواى ئەو پىاوتك پىسارى مەسەلەيەكى لە (ابن عباس) كوردبوو، ئەویش بە ھەدىس ۋەلامى داپۆزە ۋ كابرەش گوتبوو: ئاخىر ئەبەيەكر ۋ عومەر ئاوا دەلێن، (ابن عباس)یش پى گوتە: لەوانەى لە ئاسمانەو بەردتان بەسەر دا ببارى، من دەلێم پېغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئاوا دەفەرموى، ئىوھش دەلێن ئەبەيەكر ۋ عومەر ئاوا دەلێن.

هـ- دژايەتلى كردنى بۆ بىر ۋ باوەر ۋ مەزھەبە لادەرەگان (افيزە بە نموونە:

لەسەردەمى خۆى دا (شيخ الإسلام) زۆر شارەزا بوو بە ناشىركراکردنى ئەو مەزھەبانەى لايدانەو، ھەموو مەبەستىشى لەویدا ئەو بوو پاكىي ۋ پىكە پىكىي بۆ ئىسلام بگەپتتەو، باتل ۋەلانئى ۋ خراپەكەى دەرکەوى، ئەمەش

(۱) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۱۰).

(۲) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۵۴).

له میانهی ناشکرا بوونی خراپه و لادانی کۆمهڵ و پیره پووج و به تالەکان دا، که دهیانوست عه قیدهی پاکی ئیسلام و شەریعه ته خاوەنه کهی بشیۆنن، بۆیه هێرشێ ده کرده سەر هه موو پێر و تاقم و مه زه به لا دهره کان که له قورنان و سوننهت لایاندا بوو.

له و بارهوه (الحافظ البزار) (رهحمهتی خوای لیبت) ده لێ: (یه کێک لهو تاییه ته ندییانهی خوای بهرز پێ ی به خشیبوو، دژایه تی کردنی نه هلی بیدعهت، له کردنی بیدعهت دا و، نه هلی ههوا له کاری نابه جیان دا و، به ربه رچ دانهوه و پووجانندهوی قسه و درۆیه کانی خۆیان و هاوشیوه کانیان و هه لوه شانندهوی بیرو که کانیان و وه لام دانهوی بۆ گو مانه شەیتانیه کانیان بوو، و وه لامدانهوی بوو بۆ نهو دژایه تییه یان که بۆ شەریعه تی ئیسلام پێ ی هه لده ستان، نه وهش بهو هێز و توانای زانستی و سه بر و نارامگرتن و حکمهت و لیژانییهی بوو که خوای به خشر پێ ی به خشیبوو، تا سه رهنجام رووی گه شی هه ق، زیاتر دهرکهوت و...) ^(۱).

و پرای سینگ فراوانی و لیبوورده می (شیخ الاسلام) له گه ل زانیان و به داد گه رانه مامه له کردنی له گه ل پێر و تاقمه کان دا که چاکه کانی بینوون، به لام له لایه کی دیکه وه زۆر به جددی و بێ سازش کردن و به راشکاوانه به ربه رچی هه لۆسته ناشه رعی و خراپه کانیانی داونه ته وه، کهواته له لایه که وه وه ک چۆن به ربه رچی عه قیدهی باطلی نه صرانیه کانی داوته وه و راستیه کانی ده ربارهی (مسیح، عیسا) و زۆر شتی دیکه بۆ خۆیان و مسو لمانان روونکردۆ ته وه، به هه مان شیوه سه بارهت به قسه و تیروانیی هه له ی پێر و تاقمه بیدعه ته چی و لادهره کانی وه ک شیعهش قسه و رای خۆی هه بووه وه ک له م چه ند دیڤه دا باسی ده که ین:

دوای نه وهی زانای شیعه مه زه به (ابن المطهر الحلی) کتیبێکی گه وهی له دژی (أهل السنة والجماعة) دانا به ناوی (منهاج الکرامه فی معرفه الامامه) که نه وهش بۆ مه رای و دلخۆشکردنی مه لیک (اولیجا خدا بنده خان) ی ته تاری

بوو كە بە ھەولى ((ابن المطهر) ببو بە شیعە، (ابن المطهر) لە كىتەبە كەيدا زۆر بى ویزدانانە و داخ لە دلانە لە دژى ھاوەلانى پىچەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بە گشتى و سى جىنشینه سەرپراستەكان نووسیویەتى و باسى بى گوناھى و مەعصومیەتى ئەھلى بەیتى كەردووە و لە كاردانەوى ئەو و بۆ دەرکەوتنى راستیەكان، مەسولمانانى (أهل السنة) داویان لە (شیخ الاسلام) كەرد كە ھاوینى زانیاریەكى فراوان بوو، بەرپەرچى (ابن المطهر الحلی) بداتەو، ھەربۆیە ئەویش وەكو وەلامىك كىتەبىكى نووسى بەناوى (منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية)^(۱). كە تێیدا شیخ الاسلام بەرپەرچى ھەموو ئەو درۆ و دەلەسانەى داوئەو كە (ابن المطهر) بە بەلگە ھێناونى و دەرى خستووە كە ھەموو ئەو رىوايەتانەى (ابن المطهر) بە ھى (صحيحين و احمد بن حنبل) ی لە قەلەم داو، درۆن و (ابن المطهر) ھەللى بەستوون. شیخ الاسلام لەو كىتەبەدا لەباسى گەورەى پەلە و پایەى ھاوەلان و ھەلوستى رافیزە بەرانبەریان دەلى: (وهذه الامة خير الامم، وخيرها القرن الاول..... وهؤلاء المفترون وصفوهم بنقيض ذلك بانهم لم يكونوا يعلمون الحق ويتبعونه، بل كان اكثرهم عندهم يعلمون الحق ويخالفونه)^(۲)

واتە: ئەم ئوممەتى ئىسلامە باشتەرىن ى ھەموو ئوممەتانە باشتەرىن ئوممەتى ئىسلامیش سەدەى یەكەمە... ئەو شیعە درۆزانەش بە پىچەوانەى ئەوە باسیان دەكەن و دەلێن - ھاوەلان - ھەقیان نەزانیووە و بەدواى كەوتەن، بەلكو لاى وان زۆریەیان ھەقیان ناسیووە و بەدواى نەكەوتوون و پىچەوانەى وەستاو.

ھەر لەویارووە شیخ الاسلام دەلى: (فانهم عمدوا الى خيار أهل الارض من الاولين بعد النبيين والمرسلين والى خیرامة اخرجت للناس فجعلوهم شرار الناس، وافتروا عليهم العظائم وجعلوا حسناتهم سيئاتهم..... ليس في جميع الطوائف

(۱) منهاج السنة: چوار بەرگ و نزیکەى (۱۲۱۴) لاپەرپیە، الحافظ الذهبى كورتى كەردۆتەو بەناوى (المنتقى).

(۲) منهاج السنة ج ۱ ص ۵۲

المنتسبة الى الاسلام مع بدعة وضلالة شر منهم، ولا أجهل ولا اكذب ولا أظلم ولا أقرب الى الكفر والفسوق والعصيان وابتعد عن حقائق الايمان منهم)^(۱)

واته: شیعهی رافیزه دهربارهی باشتیرینی خه لکی سه رزهوی دواي پیغه مبه رانی خوا و دهربارهی باشتیرین کۆمه ل که بو خه لکی په یداکراون ده لێن خراپتیرینی خه لکن و درۆی گوناھی گه وره یان بو هه لده به ستن و چاکه کانیش به خراپه و گوناخ ده زانن.. له تیکرپای نه و کۆمه ل و ده ستانهی پالدرانه لای ئیسلام و بیدعه و گومراییان هه دیه له وانی خراپتر تیدا نی یه، وه کهس له شیعه نه زانتر و درۆزتر و زالمتر و نزیکتر له بی باوهری و گوناهو له ری دهرچوون و دوور که و تنه وه تر له راستی یه کانی ئیمان نی یه.

شیخ الاسلام قسه یه کی (الامام الشعبی) دینیتته وه که ده لێ: له یه هودیانیان پرسى کێ له شوێنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس باشته؟ وتیان هاوه لانی موسا. وه له (نصرانیانیان) پرسى کێ له شوێنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس باشته؟ وتیان هاوه لانی عیسا. له رافیزیان پرسى کێ له شوێنکه وتوانی دینی ئیوه له هه موو کهس خراپتره؟ وتیان هاوه لانی (محمد) که داوایان لیکراوه داوای لیخۆشبوون بکه ن بۆیان به لام جنیویان پێ دده ن.^(۲)

به هه مان شیوه (شیخ الاسلام) باسی هه لۆستى خراپی شیعه ده کات که له دژى مسولمانان هاوکارى جوله که و نصرانیه کان بوون، ده لێ: (وهذا دأب الشيعة دائما يتجاوزون عن جماعة المسلمين الى اليهود والنصارى والمشرکین في الأقوال والمواالات والمعانة والقتال وغير ذلك، ومن أضل من يقوم يعادون السابقين الاولين من المهاجرين والانصار ويوالون المنافقين والكفار)^(۳)

واته: وه هه موو کات نه وه عاده تی شیعه بووه که به قسه و دۆستایه تی و یارمه تی دان و جهنگ و ... ریزی مسولمانانی جی هیشتوه و چونه به ره ی

جولەكە و نصرانى و ھاوبەشدانەران. ئايا كى لەوكەسە گومرا و سەرلىشىۋاتىرە
 كە دژايەتى پىشىنە يەكەمەكان لە كۆچكەران و پشتىوانان دەكەن و پشتى
 دەغەل و كافران دەگرن. كەچەند نموونەيەكى زىندوو لەو بارەو دىنئىتەو وەك:
 ھاوكارىكردنى نەصرانى يەكان لە شام و ...

ئەوئى پابرد چەند سيفەتتىكى (شيخ الإسلام ابن تيمية) بوون، كە وئەيەكى
 رۆشنمان دەداتى لە كەسايەتتى ئەو پىشەوا گەورەيە و، ئەو دەسەلمىنى كە
 قسە و كەدەوئى ناوبرا و يەكيان گرتۆتەو و خو و رەوشت و ھەلۆستەكانىشى
 بە پى شەرىعت بوون، وە دەردەكەوئى كە (شيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى
 لىيىت)، باشتىن نموونەى زانائى خاوەن كەدەوئى بە پى شەرىعت و رەستوويەتى
 لە قورئان و سوننەت لاندەدا و، بۆ تىگەيشتن لىيان رى پىشىنى چاكى
 گرتەو.

بهشی پینجهم

ریبازی (شیخ الإسلام) له بانگهواز و چاکسازی له نیوان تیۆر و جی بهجی کردندا

له کاتیکدا (شیخ الإسلام) هاته دنیاوه که خەریک بوو، مسولمانان نیشانه و قوچکهکانی سەر ئەو رێیە که رێنمایان دەکات بۆ هەق و راستیی، لەنیۆ بەلا و گرفت و ناخۆشییهکاندا ون بکەن، ئەو بە ئەرکی گرانی چاکسازی له هەل و مەرجینکی ئاوا تفت و تال دا که نۆممهتی ئیسلامی پیندا تیندەپەری، هەستا، دواي ئەوەی تووشی پراوەستایی و دۆگمایی بوون بوو، گیانی بەبەر بیر و هزری ئیسلامیی دا کردەوه که خەریک بوو نیشانه و درووشمەکانی بکوژێنەوه.

(ابن تیمیة) وەك یەکیك له زنجیرە پیاوچاکانی میژووی ئیسلامیی هاته ژیاڵەوه و ئەو کات کۆمەلگەیی ئیسلامیی گەیشتبوووە ناست و قۆناغێک که قەلەم ناتوانی وێنای بکا، لەبەر ئەو گەندەلایی سیاسی و کۆمەلایەتییی یە ی تیی کەوتبوو، وێرایی پارچه پارچه بوون له رووی مەزھەبییەوه، چەند سەرکردەیهك دەستیان بەسەر کاروباری خەلکی دا گرتبوو، له سیبەری نەزانیی خەلکەکه دا بۆ تیرکردنی هەوا و ئارەزووی خۆیان دەژیان، بەو شیۆمە بەلا و ناخۆشیەکان هەموو لایەکیان گرتبوو، وای لێهاتبوو خەلکی هەستی بەرەنگاریبوونەویان نەمابوو، دەیانبینی، بەلام عەقلیان پێی نەدەشکا، دەیانبیست، بەلام تێینەدەگەشتن، لێیان

دەخوپىن و بەخۇيان نەدەزانى، لە ھەلومەرجىكى ئاوا خراپدا، كە (تەتار) یش ھېرشى كىردبۇو سەر ولاتانى مەسۇلمانان و داگىرى كىردبۇون و، لە بارودۇخىكى رووخاوى ئابورى ئاوا و تىكچوونى كۆمەلەيەتتىدا، كۆمەلگا پىوستى بە بانگخوازىكى لىھاتوو ھەبوو، كە بتوانى سەرپەرشتى بارودۇخەكە بىكات و پىش ئەوئى دەست بىكات بەو كارە چاكسازىيانە، ھەلىبەسەنگىتى و تى بگا و بىتوژىتەو، چونكە رى كىردن بە پىچەوانەى رىرەوى راستى و چارەسەرى وەزەكە، دەيتتە ھۆى درووست بوونى پەرچ و لەمپەر، ئەگەر نەيتتە مايەى بە زايە چوونى ھەول و كىرد و كۆششەكان.

(ابن تيمية) (رەھمەتى خاى لىيىت)، ئەو بانگخوازە لىھاتوو و ئىنسانە چاكسازە ھەلەكەتتووە بوو، كە توانى جولەيەكى بەھىز لە ژىنگەى وەستاوى سەردەمى خۇيدا بەرپا بگا، وە ژىنگە خىزانىيەكەشى كە لە بنەمالەيەكى زانستى و دىنىي دا پەرورەدە بوو بوو، يارىدەدەرى بوو لەو بواردە، وىراى چەند سىفەت و توانايەكى دىكەش كە خاى كارەجى پى بەخشىبۇون، لە زانىارى و تواناى زۆر لەبەر كىردن و نازايەتتى و نەترسان و ھەقىيىتى و چەسپارى و ئارامگىرتن لەسەر وەستۇگىرتنى بەرپرسىيارەتى و ئەو دەرھاويشتانەى تووشىيان بوو لەو رىيەدا لە ئەزىت و نازار و ئەشكەنجە و دەرەدەرى كە لە پىئاو پەزامەندىي خوادا سەبرى لەسەر گىرتوون، وىراى خۇيەكلا كىردنەوى و سىنگ فراوانىي و ھەبوونى تەقوا و دىنا بە كەمگىرتن و عىبادەتى زۆر و ... ھتە، كە ھەموو ئەوانە پاش چاكە و يارمەتى خوا، ئامادەيان كىرد كە بىيە چاكەخوازىك و چاكسازىك بۇ ئەو ھەلومەرج و بارودۇخە خراپ و ناھەموارەى كە مەسۇلمانان لەو كاتەدا تىيدا دەرەيان.

(شىخ الإسلام) ھەستا بە پشتگىرتنى دىنىي خوا و گىرەنەوى مەتەنە بۇ دلى مەسۇلمانان و، دژايەتتى كىردنى ترس و دىلەواوكى كە دىلەكانى پىر كىردبوو، وە سەرلەنوى درووست كىردنەوى ئەوئى كە خەرىك بوو سەرلەبەرى ھەلەكەتەكى، لە بىناى فەكرى و سىياسىي و كۆمەلەيەتتى و ئابورىي، بۇ ئومەمەتى ئىسلامىي، وە ئەوئى لە توانايدا بوو لەو پىئاوئەدا كىردى، بەلام با بزەنن چوونى كىرد و بنچىنەكانى پىرۆزە چاكسازىيەكەى چى و چى بوون.

یه‌کهم، بنچینه‌کانی به‌رنامه‌ک بانگه‌وازیی لای ئینوته‌یمیه:

خوای میهره‌بان (ابن تیمیه) ی سهرخست بۆ کارکردن له‌سه‌ر زیندوو کردنه‌وه‌ی بانگه‌واز له‌ ده‌روونی خه‌لکی دا، به‌ره‌و هه‌ق و راستیی، وه‌ بۆ لایبردنی شه‌و په‌له‌ و ته‌م و مژهی له‌ حال و وه‌زعیان ئالابوو، که‌ بنه‌ماکانی نیسلامی به‌پێزیان له‌ زۆر که‌س ونکردبوون، هات و چه‌ند بنچینه‌یه‌کی بۆ بزوتنه‌وه‌ بانگه‌وازییه‌که‌ی له‌ نیواندا دانار، له‌وتوه‌ ده‌ستی پێ کرد، بۆ شه‌وه‌ی بگاته‌ مه‌به‌سته‌کانی، له‌ گێڕانه‌وه‌ی متمانه‌ی خه‌لکی به‌ په‌روه‌رد گاریان و په‌یوه‌ندیی پچراویان له‌ گه‌لی دا چاک بکه‌نه‌وه‌و، ده‌ستیان بگری بیه‌ره‌و سه‌ره‌زی دنیا و قیامه‌ت بیانبات. له‌و بنچینه‌ی پستی پێ ده‌به‌ستن:

۱- ده‌ست گرتن به‌ قورئان و سونه‌ت:

(ابن تیمیه) یه‌کیک بوو له‌ داکوکی‌کارترین که‌س له‌سه‌ر ده‌ستگرتن به‌ قورئان و سونه‌ته‌وه‌، بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کرد و هه‌رشتێک پێچه‌وانه‌ی شه‌وان بوایه‌، وه‌لای ده‌نا و یه‌کیک بووه‌ له‌و که‌سانه‌ی که‌ باشت‌ترین شوێنکه‌وته‌ی قورئان و سونه‌تن، له‌ هه‌موو هه‌لسوکه‌وتیکیاندا.

(الحافظ أبو حفص البزار) ده‌لی: (كان اذا وضع له الحق بعض عليه بالنواجذ، والله ما رأيت احدا أشد تعظيما لرسول الله (صلى الله عليه وسلم) ولا احرص على اتباعه ونصر ما جاء به، منه...) (۱).

واته: (هه‌رکاتێک هه‌قی بۆ ده‌رکه‌وتبایه‌ به‌ ددانان ده‌یگرت - واته‌ به‌ توندی ده‌یگرت - سوتند به‌خوا که‌سم نه‌دیوه‌ له‌و زیاتر پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ی به‌ گه‌وره‌ گرتیی و داکوکی کارتر بوویی له‌سه‌ر شوێن پێ هه‌لگرتنی و پشتگرتنی

ئەھەدى ھىتاۋىيەتى). ھەروھە دەلى: (واذا نظر المنصف اليه بعين العدل، يراه واقفا مع الكتاب والسنة لا يميله عنهما قول أحد كائنا من كان...).

ۋاتە: (ئەگەر يەككىك بە چاۋى دادگەرەنە سەيرى (شىخ الإسلام) بىكەت، دەبىنىي كە ئەو لەگەل قورئان و سوننەت راۋەستاۋە و قەسەى ھىچ كەسكىك ھەر كەسكىك بوۋىي لە قورئان و سوننەتى لانەداۋە و گونى نەداۋەتە كەس و لە ھىچ ئەمىر و سولتان و ھەر شەيەك نەترساۋە و، بۇ قەسەى كەس ۋازى لەۋان نەھىتاۋە دەستگرتوۋ بوۋە بە ئىسلام). ۋەدەلى: (وما سمعنا انه اشتهر عن احد منذ دهر طويل، ما اشتهر عنه من كثرة متابعتة للكتاب والسنة..)

ۋاتە: ماۋىيەكى زۆرە نەمان بىستەۋە كەس ناۋىيانگى زىاتر بوۋىي لە (ابن تيمية) لەزۆر بەدۋا كەۋتنى قورئان و سوننەتدا.

لە قەسەكانى خۇي و ئەۋەش دا، كە رابرد، دەرەدەكەۋى كە (شىخ الإسلام) شۈننكەۋتنى قورئان و سوننەت و فەرمانبەرى تەۋاۋ بۇ خوا و پىغەمبەرەكەى، بە فەرز و پىۋىست زانىۋە، ۋە پرواى ۋابوۋە ھىچ كەس دۋاى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پارىزراۋ نىيە لە ھەلەۋ كەموكۋىي، بۇيە لەدۋاى ئەۋ پىۋىست نىيە ھىچ كەس لە ھەموو شىكدا فەرمانبەرى بۇ بىكرى، چۈنكە فەرمانبەرى رەھا تەنھا بۇ خوا و پىغەمبەرە(صلى الله عليه وسلم) لە ئەمر و نەھى دا.

۲- داکۇكىي كىرەن لەسەر يەكپارچەيى ئوممەت :

ئەۋ داکۇكىي كىرەنە لە چەند شىكدا لە (شىخ الإسلام) دەر كەۋتوۋنە لەۋانە:

۱- گىرەنگىي (يەك دەنگىي) لە ئىسلام دا:

لەۋبارەۋە (شىخ الإسلام) دەلى: (وهك دهزانن يەككىك لە بنچىنە گىرەنگەكانى دىن، يەكخەستى دلەكان و يەكدەنگىي و چاككردىنى پەيۋەندىي نىۋان خەلك و كەسەكانە، خۋاى بەرز دەفەرمۋى:

﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ﴾ الانفال: ۱

واتە: پارئزله خوا بکەن و نىوانى خۆتان چاک بکەن. وەدە فەرموى:

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ ال عمران (۱۰۳)

واتە: (ھەمووتان دەست بگرن بە رىسمانى خواوھ و پەرتەوازە مەبن). وەدە فەرموى:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ال عمران (۱۰۵)

واتە: (وھ وەکو ئەوانە مەبن -لە جوولەكە و گاۋرەكان- كە پەرتەوازە بوون و ناكوکىيان كەوتە نىوان، دواى ئەوھى بەلگە و نىشانەى ئاشكرايان بۆ ھاتن، وھ ئەوانە سزاي گەورەيان بۆ ھەيە).

وھ ورنەى ئەو دەقانە زۆرن كە فەرمان بە كۆمەل بوون و يەكپىزى دەكەن و، نەھى دەكەن لە پارچە پارچەيى و ناكوکىيى، يىگومان شۆنكەوتوانى ئەم بنچىنەيە ئەھلى كۆمەل و جەماعەتن، ھەروەك دەرچوان لى ى ئەھلى پەرتەوازەيى و لىكترازان^(۱).

ب- دەستپىنگردنى لە (يەكبوونى قەسە و يەكفەستنى دلائل) ھەوھ:

(شيخ الإسلام) لەوبارمەو دەلى: (يەكەم شت كە دەمەوى لەم بنچىنەيە دەستى پى بکەم، ئەوھە كە پەيوەندى بە خۆمەوھ ھەيە، ئىوھ دەزانن - خوا لىتان رازى بى- من پىم خۆش نىھ و نامەوى ھىچ كەس لە مسولمانان - چ جاي ھاوھلانىمان- قەت بە ھىچ شىك نازاریدرى، نە نازاردانى ئاشكرا نە پەنھان، وەمن رەخنە و گلەيىم لە ھىچ كەسك نىھ، بەلكو ئەوان چاكە و خۆشەويستى و گەورەيان بەسەرمەوھ ھەيە، ھەر كەسە بەپى ى خۆى، وھ ئىنسان يان موحتەھىدىكە و پىكاويەتى، يان بە ھەلەدا چوۋە، يان گوناھبارە، يەكەميان خاۋەن پاداشتە و سوپاسكراوھ، دووھميان لەگەل ھەبوونى پاداشت لەسەر نىجتەھادەكەى عەفوۋ كراوھ و خوا لى ى خۆش دەيى، سىيەميان خوا لە

ئىمە و ئەو و باقى مۇسۇلمانان خۇش بىچ، قسە كىردن لەسەر پىچەوانەى ئەم
بىچىنەى دەپىچىنەو و كۇتايى پىچ دىنن^(۱).

۵- بە ناھق قسە كىردن لە دۇرى يەكدى بىچىنەى پارچە پارچە بوونە:

(شەيخ الإسلام) دەلى: (قسە كىردن لەسەر پىچەوانەى ئەم بىچىنەى شە
دەپىچىنەو، وەكو ئەوئەى يەككە بلى: فلان كەس كەمتەرخەم بوو، فلانكەس
ئىشى نەكرد بەھۇى فلانكەسەو، (شەيخ الإسلام) توشى نازارىو، فلانكەس
ھۇكارى ئەو مەسەلەىە بوو، فلانكەس قسەى لە دۇرى فلان دەكرد، لەو جۇرە
قسەنە كە زەمەم و رەخەنى تىدایە بۇ ھىندىك لە برايان و دۇستان، مەن رى نادەم
كەس نازارى يەكدى بدات^(۲).

۳- رەچاوكىنى فىقھى لە پىشتىرەكان - فقھ الاولويات - و پە پەلىى - تەرج - لە پەروەردەكردا:

پىشىنى چاك (رەزى خاىان لى بىچ) بەھۇى تىگەىشتىنى راستيان لە دىن، چاك
دەئەزەنى لە پىشتىرەكان چۆن دىارى بىكەن، وە چۆن ژيانان رىك بىخەن لە مەئەنى
ئەو دىارىكەردەدا، ئەگەر يەككە لە نىويان پەيدا بووئەى و چۆنىەتى رىكخەستى
لە پىشتىرەكانى چاك نەزانىبەى، دەچوونە لای و دىلەسوزىيان بۇ دەئەند و بۇيان
رووندەكردەو كە دەقە شەرىعیەكان ھىندىك جار- بەروالەت- لەلای مۇسۇلمانان
دۇرەىتەىيان لە گەل يەكدى دا ھەىە، بەلام بە گەرەئەو بۇ تىگەىشتىنى لە پىشتىرەكان،
زانىنى گەنگەر دواىى گەنگ، پىوستەر و پىوست، ئاسان دەى، بەلام بەھۇى
نەبوونى تىگەىشتىنى راست و دروست بۇ ئىسلام و، تىنە گەىشتىنى چاك لە فىقھى
لە پىشتىرەكان ناكۆكىى پەيدا دەى و ئەو بە يەككە لە گەنگەرىن ھۇكارەكان
دەمىردى، كە سەر دەكىشى بۇ دروست بوونى ناكۆكىى لە نىو مۇسۇلماناندا.

یئگومان رنکخستنی له پشتهکان له لای مسولمانان و ریزه‌ندی و دیاریکردنی گرننگر نجا گرننگ، نه‌رکیکی گرننگ و کاری مسولمانی ناسایی نه، به‌لکو نه‌رکی زانیانی متمانه پینکراوی نه‌م نوممه‌ته‌ن، هه‌ر بۆیه زانی گه‌وره (عبدالوهاب خلاف) ده‌لی: (ان تقدير الضرورة التي يعدل به عن حكم النص، وتقدير المصلحة التي يبنى عليها الحكم فيما لانص فيه يجب أن يكونا من اختصاص الجماعة التشريعية في الأمة المكونة من العدول ذوي البصيرة النافذة بأحكام الشريعة ومصالح الدنيا ولا يوكل أمر واحد منهما الى فرد أو أفراد، فان الهوى قد يغلب على العقل فيقدر الكمالى ضروريا، ويقدر المتوهم قطعيا ويقدر المفسد مصلحة).

واته: یئگومان دیاریکردنی حاله‌تی ناچارى که به‌هۆیه‌وه له رواله‌تی حوکمی ده‌ق لاده‌دری، وه‌دیاریکردنی نه‌م به‌رژوه‌ندییه‌ی که له‌سه‌ر شتی‌ک که ده‌قی له‌سه‌ر نیه بنیات ده‌نری، هه‌ردووکیان مافی تاییه‌تی ده‌سه‌لاتی یاسادانان له نیو ئۆممه‌ت، که ده‌بی له‌که‌سانی داد‌گه‌ر و شایسته و به‌رچاروون و شاره‌زا به یاساکانی شه‌ریعه‌ت و به‌رژوه‌ندیه‌کانی دنیا پێک ییت. وه‌هیچ کام له‌و دووانه‌ش به‌که‌سێک یان چه‌ند که‌سێک ناسپێردرێن، چونکه زۆرجاران ئاره‌زوو به‌سه‌ر عه‌قل دا زāl ده‌بی و، نه‌وه‌ی که ته‌واوکه‌ره به‌ پێوست و، شتی وه‌همی به‌یه‌قین و خراپه به‌ به‌رژوه‌ندی داد‌ه‌نری.

(شیخ الإسلام) (ره‌حه‌تی خ‌وای لیبیت)، یه‌کی‌که له‌گه‌وره‌ترین که‌سایه‌تییه‌کان به‌ درێژایی می‌ژوو که له‌ نامانه‌جه‌کانی شه‌ریعه‌ت و ریزه‌ندی له‌ پشته‌کان (مقاصد الشريعة و ترتيب الأولويات) له‌ کاره‌کاندا به‌ باشی تیگه‌یشتوه، وێرای نه‌و زانیارییه‌ زۆر و ناگادارییه‌ فراوانه‌ی خ‌وای زانا پێی به‌خشیوه له‌باره‌ی شه‌ریعه‌ت و راجیایی مه‌زه‌به‌کان و قسه‌ی پشه‌وايان، که بۆته مایه‌ی په‌یدا کردنی توانایه‌کی زۆر له‌سه‌ر رنکخستنی شته له‌ پشته‌کان بۆ کاره‌ بانه‌گه‌واز و هه‌ولێ چاکسازییه‌کانی، هه‌ر بۆیه کارکردن به‌ فیه‌قی له‌ پشته‌کان، گرنگییه‌کی زۆری هه‌بووه له‌لای نه‌و وه‌ک له‌ داهاتوودا که‌مێک باس له‌و مه‌سه‌له‌یه‌ ده‌که‌ین.

أ- گرنگی تیگه یشتن له (مقاصد الشریعة) ئامانجه کانی شه ریهت:

(شیخ الإسلام) (رهحمتهی خوی لیبت) دهلی: (هه رکه سیك بیهوی شه ریهت وهك خوی و له چوارچیوهی دهقه کان و ئامانجه کاندای بیخوئیتیه وه، ده زانی که شه ریهت له سهه نایه تی:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ البقرة (۱۷۳).

واته: (هه رکه سیك به راستی ناچار بی و به نه ندازهی زهروهت و بی زنده پرۆی حه رام بخوات، نه وه گوناھی ناگاتی). وه نایه تی:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ فِي مَخْصَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ المائدة (۳).

واته: (هه رکه سیك ناچار بی له برسان، بی نه وهی مه بهستی زیاده پرۆی و گونا ه کردن بی، بۆی ههیه حه رام بخوا و لئی حه رام نیه، خوا لیخو شبووی به بهزمیه). بنیات نزاهه، که واته هه رشتیک ئینسان بۆ پاراستنی ژبانی خوی له مردن پیوستی پی ی هه بی، و مه بهستی کردنی گونا هیش نه بی - وهك نه کردنی واجبیك، یان کردنی حه رامیك - نه وه حه رام نابی له سهه ری، چونکه نه وکات له حوکم و مانای تیگی راو (مضطر) دایه که به ناچار بی و به پی پیوست دهیکات)^(۱).

ب- وردی (شیخ الإسلام) له ریزه ندی کردنی له پیشتره کان دا:

پیشهوا (ابن القيم) (رهحمتهی خوی لیبت)، که میك له تیگه یشتنی قوولی (شیخ الإسلام) بۆ نیسلام و وردینییه که ی له ریزه ندی کردنی له پیشتره کان، باس دهکا و دهلی:

(سمعت شيخ الإسلام ابن تيمية يقول: مررت أنا وبعض أصحابي في زمن التتار بقوم منهم يشربون الخمر، فأنكر عليهم من كان معي، فقلت له: إنما حرم الله الخمر لأنها تصد عن ذكر الله وعن الصلاة، وهؤلاء تصدهم الخمر عن قتل

النفوس وسبی الذریة وأخذ الأموال، فدعهم^(۱).

واته: (گوتیم له "شیخ الإسلام ابن تیمیة" بوو دهیگوت: من و هیندیک له هاوه لانی له سه رده می ته تاره کاندای به لای خه لکیکی نهواندا تیپه رین که شه را بیان ده خواردهوه، نهوهی له گه لمدای بوو وستی نه هیلی ته وکاره خراپه بکه، منیش پی گوت: خوا تاره قی بویه حه رام کردوه چونکه له یادی خوا و نریژ پینا گایان ده کات، به لام نهوانه تاره خواردهوه که یان له کوشتنی خه لک و بردنی مال و به دیل گرتنی خه لکی بی نا گایان ده کات، لیان گه ری با بخونهوه). هه ره له وباروه (ابن کثیر) ده لی: (خه لکی باسی نهوه یان ده کرد که جهنگ له گه ل (ته تار) چونه و چ حوکمیکی ههیه؟ چونکه نهوان خویان به مسولمان ده زانن و له نیمامیش هه لئه گه راونهوه، که پیشتی گوی رایه لی بووین و دواپی به قسه یان نه کردی؟ (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) گووتی: نهوانه وه (خه واریج) وان، که دزایه تی (علی و معاویه) یان ده کرد و پینان وابوو خویان چاکترن لهوان و له هه ردووکیان شایسته ترن بو کاروبار به ریوهردن، وه نه مانهش (ته تار) واده زانن له مسولمانان شایسته ترن، له پیاده کردنی هه ق و راستی دا، وه به شتی که ره خنه و عه بیه له مسولمانان ده گرن، که خویان پیوهی گیرۆده بوون، له گوناوه زولم و ستم، به لکو له مسولمانان زور زیاتر زولم و تاوانیان ههیه، زانایان و خه لکی به گشتی ناگادارن و نهو شته ده زانن.

وه به خه لکی ده گوت: نه گه ر منتان بینی له به ره ی نهوان دا بووم و قورپانیکم له سه ره سه ربوو، بمکوژن، به وه خه لک هانده درا بو جهنگ کردن له دژی ته تار و نیهت و دلیان به هیژ ده بوو^(۲). هه ره له و باروه (ابن اکثیر) باس له هاندانی (شیخ الإسلام) به شکاندنی رۆژوو ده کات له ره مه زاندا، که له جهنگ دابوون له گه ل (ته تار) دا، بو نهوهی هیژ و پیزیان هه بیج و پیهیژ نه بن، به هه مان شیوه وه پیشتی باسمان کرد (شیخ الإسلام) له جهنگی (شقه ب) دژی (ته تار) پازی

نەبوو له ژێر ئالای سولتاندا بجهنگی و چاکتر له لای ئەو ئەو بوو، که له گەڵ شامیه کان و له ژێر ئالای شام دا بی^(۱)، هه مو ئەمانه زانایی (شیخ الإسلام) له ریزه نديکردنی له پيشتره کان دا دهسهلمینی.

هـ- نه کردنی واجبیگ له پیناو کردنی واجبتریگ، یان بیددەنگی له فراپیهکی له پیناو لابردنی فراپتریگ دا؛

(شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت) دهلی: (ئه گەر دوو شتی واجب کۆبوونهوه و نه ده کرا ههردووکیان بهیه کهوه بکرن، ئەوێ واجبتره پیش دهخری و، ئەوێ دیکه لهو کاته دا واجب نای، وه ئەو که سهی ئەو واجبهی تهرک کردوه له پیناو کردنی شتیکی واجبترا نایته چوتنه ری واجب، . به هه مان شیوه نه گەر دوو شتی حه رام بهیه کهوه کۆبوونهوه و، به کردنی حه رامه که مه که نه بوایه حه رامه گه وره که وازی لی نه ده هینرا، ئەو له و کاته دا کردنی حه رامه به چو که که به حه رام دانانری، هه رچه نه ئەوێ پیشو پینی ده گوتری نه کردنی واجب و نه مه ش پینی ده گوتری کردنی حه رامکرا، وه له م حاله ته دا گوتراوه: نه کردنی واجب له بهر هه بوونی عوزر و، کردنی حه رام له بهر بهر ژه و نه دییه کی مسۆگەر یان پیوست یان بۆ لابردنی شتیکی حه رامتر^(۲).

د- یه کفستنی دلّه کان له پيشتره له ناکۆکی له شته فه رعییه کان دا؛

پیشتر باس مان کرد که (شیخ الإسلام) چهند داکۆکی کردوه له کۆکردنه وێ قسه و گوتاری مسولمانان و یه کبوونی بهیداغ و یه کخستنی دلّه کان یان، وه کاتیک قسه له تیگه یشتنی له پيشتره کان (فقه الاولیات) له لای (شیخ الإسلام) ده که ی، ده بینین ئەو زۆر داکۆکی له سه ر ئەو مه سه له یه ده کات و رینگاکانی وه ده سه ته ینانی روون ده کاته وه، نه گەر سه ریش بکیشی بۆ نه کردنی چهند سونه تیکیش، ئەمانه ی خواره وه چهند نمونه یه کن له و یاره وه:

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۲۵ - ۲۶.

(۲) مجموع الفتاوى ۵۷/۲۰.

* نهکردنی هیندیک سونته له پیناو یه کخستنی دله کان دا:

(شیخ الإسلام) دهلی: (وِستحب للرجل أن يقصد الى تأليف هذه القلوب بترك هذه المستحبات، لأن مصلحة التأليف في الدين أعظم من مصلحة فعل مثل هذا، كما ترك النبي (صلى الله عليه وسلم) تغيير بناء البيت لما رأى في إبقائه من تأليف القلوب، وكما أنكر ابن مسعود على عثمان إتمام الصلاة في السفر ثم صلى خلفه متما وقال: الخلاف شر)^(۱).

واته: (پهسەند ئهوهیه پیاو کار بۆ بهیه کهوه جۆشدانی ئهوه دلانه بکات، به نهکردنی هیندیک شتی چاک و پهسەند، چونکه بهرژوهندی یه کخستنی دله کان له دیندا گه وره تره له بهرژوهندی کارئکی لهو شیویه، وهک چۆن پیغه مبهه (صلى الله عليه وسلم) بینای که عبهی نه گۆپی و نه یخسته وه سهه بناغه ی نهسلای خوی، نه وه کو ناکۆکیی بکه ویتته نیوان خه لکه که که تازه مسولمان بوو بوون، چونکه زانی به هیشتنه وهی بهم شیویه یه کخستنی دله کانی تیدایه، وه وهک چۆن (ابن مسعود) نارازی بوو (عثمان) (رهزای خوای لیبت) له سه فه ری دا نوێره کان به تهواوی (بی کورت کردنه وه) بکات، به لام دواپی له دوایه وه نوێزی به تهواوی کرد و گوتی: ناکۆکیی خراپه.

* ناکۆکیی له ورده بابتهی عه قیدهی دا نایته مایه پهرته وازی:

له چوار چیهی دیاریکردنی له پیشتهره کان ناکۆکیی و راجیایی له مهسه له ورد و فره عیهه کانی عه قیده دا، نابێ پهرته وازی و دزایه تی له نیوان مسولماناندا دروست بکات، وه نابێ سهه بکیشی بۆ دروست بوونی کیشه و فیتنه، به لکو پیوسته زمانه کان له قسهی خراپ خۆ بگرته وه، دله کان یهک بن و، نه فسه کان یهک ریز بن، به شیویهک لهو نامهیهی دا که ناراسته ی نههلی (به حریم) ی کردبوو دوا ی ئهوهی راجیاییان که وتبووه نیو له مهسه لهیهکی بچوکی عه قیدهی دا، که بریتی بوو له (بێنرانی خوا له لایه ن کافران وه) و کیشه و دمبه دمبه له نیواندا دروست بوو بوو، تاوا ی لیّهات قسهیان له یه کدی دابری و هیندیکیان نوێریان

له دواى هیندیکیان نه ده کرد، (شیخ الإسلام) (رحمتهی خواى لیبت) دهلی: (ئهوهی پیوستیکرد ئهم نامهیه بنووسم بریتی بوو لهوهی کاتیک نێردراوه که تان هیندیك شتی بۆ باسکردم، له تهفرقه و ناکوکی نیوانتان، باسیان لهوه کرد که کار گهیشته نزیك شهپرکردن بهیه کهوه، و گوتیان: که هوئی ئهوه تهفرقه و ناکوکیهش مهسهلهی (بیرانی خوا له لایهن کافران) هویه، وه ئیمه نهماندهزانی که کار لهوه مهسهلهیه دا دهگاته ئهوه راددهیه، چونکه ئهوه شتیکی بچووکه، بهلکو ئهوهی گرنگه و پیوسته ههموو مسوڵمانیک باوهری پێی ههیه ئهویه که (أن المؤمنین یرون ربهم فی الدار الاخرة فی عرصة القیامة و بعدها یدخلون الجنة) واته: ینگومان ئیمانداران له رۆژی دواى دا له گۆرپهانی وهستاندا پهروهرد گاریان دهبینن و ئنجا دهچنه بههشتهوه. دواى دهلی: بهکورتی مهبهستم ئهوه نیه لهم نامهیه دا قسهی تهواو لهسر ئهوه مهسهلهیه بکه، چونکه ئهوه زۆر ههله گرئ، بهلکو مهبهستم روونکردنهوهی ئهویه که ئهم مهسهلهیه لهوه مهسهله گرنگانه نیه که زۆر باسی بکری و، بخریته سهر زاری ههموو کهس له خهڵکی گشتی و تایبهتی و بیته دیاردیهک و مایه لیکترازانى دلهکان و پارچه پارچه بوونی ویست و ئارهزوو مهبهستهکان^(۱).

* راجیایی له ورده بابته فیهی یهکان دا نایته مایه پهرته وازهی:

ئهگەر راجیایی له ورده بابته عهقیده دا نهیته مایه پهرته وازهی و لیکترازانى مسوڵمانان، ئهوه راجیایی له ورده بابته فیهی یهکاندا، زیاتر ئهوه هوکمه بهسهر دا دهچهسپ و (ابن تیمیه) لهو بارهوه دهلی: (وأما الاختلاف فی الاحکام فاکثر من أن ینضبط ولو کان کلما اختلف مسلمان فی شیء تهاجرا لم یبق بین المسلمین عصمة ولا اخوة)^(۲).

واته: بهلام راجیایی له هوکمه فقهیهکان دا لهوه زیاتره کوئترۆل بکری، خو

ئەگەر ھەركاتىڭىز دوو مەسئۇلمان لە دووشت دا راجىيائىن ھەببۇ، لىكداپران دروست بىي، ئەو لە نىوان مەسئۇلمانان دا، يەكپىزىي و برايتىي نامىي.

(شەيخ الإسلام) زۆر دژى ئەو ھەببۇ كەلەسەر راجىيائى ھىندىك بابەتى فېقھىي، ناكۆكىي و لىكداپران دروست بىي و لەوباروھ دەلى: (چۆنەتى نوپۇز كە يەككە لە درووشمەكانى مەسئەلەى (بسم الله الرحمن الرحيم) خەللى لەوباروھ كە ئايا ئايەتتىكە لە قورئان يان نا، ناكۆكن؟ وە لە خوتىندەھى لە نوپۇزدا بە ھەمان شىو، لە ھەرلەيەك چەند شىك لەو باروھ نووسراون، كە لە ھىندىكئىيان بەرانبەر ئەوى دىكە جۆرىك لە نەزانىي و زولمى تىدايە، لە كاتىكدا كارەكە بېچووك و ئاسانە^(۱).

* راجىيائى بەبى لىكقازان:

(شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: (مەسئەلەى راجىيائى-وەك من بزائم- لەو شتاندە نى، كە بىنە ھۆى لىك داپران و پەيۋەندىي پېچراندن لەگەل يەكدى دا، ئەوانەى پىش ئىمە قەسيان لەو كەردو، ھەمويان لە ئەھلى سوننەت و شۇئەبى ھەلگىرى شەرىعت بوون، زۆر كەس راجىيائى لە مەسئەلەيەكدا ھەببۇ و لىككىش نەترازون و پەيۋەندىشىيان لەگەل يەكدى نەپچراندو، وەك چۆن ھاۋەلان (رەزائى خاىيان لى بى) و خەللىش دوائى ئەوان، راجىيائىن ھەببۇ لەو دا كە ئايا پىقەمبەر لە دىيادا خاى بىنيو يان نا؟ كە ھىندىكئىيان قەسەى توندىا لەوباروھ كەردو، بۇ نمونە دايكى ئىمانداران (عائشە) (رەزائى خاى لىبىت) لەوباروھ دەلى:

(من زعم ان محمداً رأى ربه فقد أعظم على الله الفرية)^(۲)

واتە: ھەركەسىك وا بزائى كە محمد (صلى الله عليه وسلم) پەرۋەردگارى لە دىيادا بىنيو، ئەو قەسەيەكى زۆر ناراستىي لەسەر خوا كەردو، لەگەل ئەو شەدا

(۱) القواعد النورانية الفقهية (ص ۴۳).

(۲) رواه البخاري برقم (۳۲۳۴) ومسلم (۱۷۷).

ئەو ئاكۆكىيە سەرى نەكىشاۋە، بۇ پەيۋەندىيى پەچران و لىكداپران. بەھەمان شىۋە (ئىمام احمد) (رەھمەتى خاۋى لىبىت)، موناۋەشەى لەگەل خەلگىكى زۆر لە ئەھلى سوننەت دا كىرۋە لەسەر شاھەدىيى دانى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) بۇ (۱۰) دە كەسەكە (كەدەچنە بەھەشتى) ھەتا موناۋەشەكە گەشتوتە راددەيەك دەنگ بەرز كىرۋەى بەسەر يەككى دا تىيدا پەيداۋە، كە ئىمام احمد و خەلگىكى دىكەش ئەو شاھەدىيەيان بەراست زانىۋە و دەنگ و پەيۋەندىشيان دانەپرىۋە و نەپچراندە، لەگەل ئەوانەى ئەمیان نەسەلماندە، ۋە زۆر نمونەى دىكەش لەو شىۋە ھەن^(۱).

* راجىيائى لە سىنەرى خۇشەۋىستى دا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاۋى لىبىت)، دەلى: زانايان لە ھاۋەلان و تابىيەن و دواى ئەۋانىش، ئەگەر لە شتىكدا ئاكۆكىيان ھەبۋايە، دەگەرپانەۋە بۇ فەرمانى خوا كە دەفەرەمۇ:

﴿فَإِنْ نَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ النساء (۵۹).

ۋاتە: (ئەگەر لە شتىكدا ئاكۆك بوون، ھۆكەمەكى بىگىرپەنەۋە بۇ لاي خوا و پىغەمبەر - بزانن ئەۋان چى دەلىن لە قورئان و سوننەتدا- ئەگەر ئىۋە ئىمانتان بە خوا و رۆژى دوايى ھەيە، ئەۋە باشترە و باشترىن سەرەنجامە. دواتر (شىخ الإسلام) دەلى: (ۋكانوا يتناظرون في المسألة مناظرة مشاورة و مناقحة، و ربما اختلف قولهم في المسألة العملية والعلمية مع بقاء الألفه والعصمة وأخوة الدين).

ۋاتە: (زانايان كە مشتومپريان دەۋو لە مەسەلەيەكدا مشتومپرى راپوژ و دىسۋىزى بوو بۇ يەككى، ۋە ئەۋان جارى ۋا ھەبۋە لە مەسەلەيەكى زانستى يان كىرەمى دا، راجىيائىيان ھەبۋە لەگەل مانەۋەى خۇشەۋىستىي و برايەتتىي

دىنىي و پەرۋىشى دا بۇ يەككى. ديسان دەلى: بەلى ھەركەسىك پىچەوانەى قورئان وسوننەت رەفتار بىكات، يان ئەوۋى پىشىنى چاك لەسەرى كۆك بوون، بە شىۋىيەك ھىچ عوزرىشى نەبن، ئەوۋە ئەوكاتە وەك چۆن ھەلسوكەوت لەگەل ئەھلى بىدعەت دەكرى، لەگەل ئەوۋىش بەھەمان شىۋە مامەلە دەكرى^(۱).

ھ- جىاۋازى پلەى كىرەۋە، بە پى جىاۋازى بارودۇغ:

(شيخ الإسلام) (رحمته خاى لىت) دەلى: (يەك كىرەۋە ھىندى جاركردى سوننەت و پەسنە، ھىندىك جارىش نەكردى سوننەت و پەسنە، ئەوۋەش لەبەر ئەو بەرژەۋەندىيەى بە پى ى دەلىلى شەرىعى لە كىردى يان نەكردى دا دىتە ئاراۋە، مەسۇلمان ھىندىك جار شىتىكى پەسەند ناكات، ئەگەر بە كىرەنەكى خراپەيەك دروست بىي بۇسەر بەرژەۋەندىيەى يەكى شەرىعى، وەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دروستكرەنەۋى كەعبەى لەسەر بناغەى (ئىبراھىم) ى عليه السلام، ۋاز لى ھىتا و بە (عائشە) ى (رەزى خاى لىت)، فەرمەۋ:

(لولا حداثة قومك بالكفر لنقضت البيت ثم لبنيته على اساس ابراهيم....)^(۲).
ۋاتە: (ئەى عائشە) ئەگەر قەۋمەكەت - قورمىش- تازە مەسۇلمان نەبوۋيان و لەسەردەمى بى باۋەرى و جاھىلىي نىك نەبوۋنايە، ئەوۋە كەعبەم ھەلدەۋەشاند و لەسەر بناغەى ابراھىم دامەننايەۋە و دروستم دەكرەۋە.. كەۋاتە پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئەوكارەى نەكر، كە لەلاى ئەو نەكردى باشتىر بو، چۈنكە قورمىش تازە مەسۇلمان بو بوون و ئەگەر ۋاى كىرەبى و دەستكارى كەعبە كىرەبە، ئەو لەدىن دوور دەكەۋتەۋە، ھەر بۇيە ھىشتەۋەى لەسەر ھالەتى خۇى و نەگىرەنەۋى بۇ سەر بناغەى (ابراھىم)ى تەرجىي دا بەسەر دەستكارى كىرەبە، كە بەھۋى تازە مەسۇلمان بوۋنايەۋە دەستكارى كىرەبە ھەلى لى دەكەۋتەۋە.

ھەر بۇيە پېشەوايان بە باشيان زانىوہ - ئەھمەد و خەلکى دىکەش- کە ئىمام واز لەوہ يىتىج کە لەلای خۆى چاکترە، ئەگەر لەوہدا يەکرپىزى مسولمانان ھەبى، بۇ نمونە: ئەگەر بەلایەوہ جیاکردنەوہى يەك پکات وەتر، بەوہى کە دوو پکات بکات و سەلام بداتەوہ و، دواى يەك پکات بکات، باشتىرى، بەلام ئەو پېشنوژى بۇ خەلکىک دەکرد کە پېيان باشتىروو يەك رکاتەکش لەگەل دوو رکاتەکە بەيەکەوہ بن، جا ئەگەر نەيتوانى ئەوہى خۆى پى باشتىرى پېيان بسەلمىنى، ئەوہ بەرژوہندىي لەوہ دايە بە قسەى ئەوان بکا و، ھەرسىک رکاتى (وئە) بەيەکەوہ بکات، کە ئەوکات ئەوہ باشتىرى لەوہى لىکيان جىابکاتەوہ و سەرەنجام خەلکەکە پېيان ناخۆش بى و نوژى لەدواوہ نەکن. وەدەلى: (ئەو شتانە ھەرچەندە يەکىکيان باشتىرى لەوہى دىکە، جا ئەگەر يەکىک (مرجوح) ە کەى کرد ئەوہ بۆى دروستە، جارى واش ھەيە کردنى ئەو (مرجوح) ە چاکترە لەبەر ئەو بەرژوہندىيە زۆرەى تىيدايە، ھەرۆک جارى واش ھەيە نەکردنى باشتىرى، باشتىرى لەبەر بەرژوہندىيەكى گەورە، وە لەھەموو کردەوہکان دا ئاوايە، کردەوہى وا ھەيە باشتىرىنە، بەلام لە ھىندىک شوین و کاتى دىکەدا شتىکى دىکە لەو باشتىرى دەي^(۱).

و- مەولانەوہ بەپېچەوانەى بى پېوايان لە ھەلسۆکەوتى (والەتپيان) دا بە پى کات و شوپن و ھاتنەدى ئامانجەکانە:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، دەلى: پېچەوانەکردنى کافران تەنھا کاتىک دەکرى کە دىن لە بەرزى دايە و سەرکەوتوو بووي بە سەر ياندا و مسولمانان ملکەچيان کردبن بەدانى سەرانە (جزية)، کاتىک مسولمانان لەسەرەتاي کارياندا بوون و لاواز بوون، پېچەوانە جوولانەوہى مسولمانان بۇ کافران واجب نەکراوو، بەلام دواى ئەوہى دىن زال بوو و سەرکەوت، ئەوکات ئەوہ واجب کرا، ئەمپۆش بەھەمان شىوہ، ئىستا ئەگەر مسولمان لە (دارالحرب) يان دارالکفر) نشتانىک، کە شەرى تىدايت لە نىوان مسولمان و کافران يان لە

نىستمانى كافران دايى، ئەو فەرمانى پىنەكراو بە دژايەتتى كىردنى كافران لە ھەلسوكەوتى روالەتتايان دا چونكە ئەو بە زيان دەگەرپتەو بۆ سەرى، بەلكو ھىندىك جارپەسندە، يان واجب دەيى، ئەگەر مەسولمان بە شەدرايىيان بىكات لە ھەلسوكەوت و رەفتارى ئاشكرايان دا بە مەرجىك لەو دا بەرژوھەندىيەكى دىنى تىدايى، بەوھى بەرھو دىن بانگيان بىكا، يان بۆ ئەوھى شارمەزايى بەكار و كىردوھ و نىش و پىشەيان و، دوايى مەسولمانانى لى ئاگادار بىكاتەو، يان بىيەتە مايەى دوورخستەوھى زەرەر و زىانيان لە مەسولمانان، يان شىتىكى دىكەى وەك ئەو ئامانجە پەسندانە.

بەلام لە ولاتى ئىسلامىي (دار الإسلام) دا كە خاى دادگەر دىنى خۆى تىدا بالادەست كىردوھ و كافرانى بى دەسەلات كىردوھ، بەدانى، سەرانە (جزية)، لە وىدا پىچەوانە جوولانەوھى كافران بىريارى لەسەر دراوھ. ^(۱) كەواتە بەپىي زەمان و كات و شوئەن دەگۆرپ.

۵- گىشتگىر بوونى بەرنامەى بانگخوازىي و

چاكسازىي (شىخ الإسلام) :

بەرنامەى بانگخوازىي (شىخ الإسلام) بە گىشتگىرى پىناسە كراو، كە ھەموو لايەنە جىاوازەكانى ژيانى گىرتۆتەو، (شىخ الإسلام) خاوەنى عەقلىكى كراو و بىرىكى ناوازەى ھەلكەوتووى فراوان بوو، بە فەراسەت و پىشەينى تەماشاي شەكانى دەكرد، لەومىانەدا ئەوھى، كە لە رۆژانى داھاتوودا رووى دەدا، دىيىنى، ئەو لەژيانى دا يارمەتى لەو پەيوەندىيە بە ھىزەى وەرەگرت، كە لە گەل خاودا ھەيىو، رۆژەكەى بە بانگەوازي بۆ لای خوا بەسەردەبرد و شەوھەكەشى تەرخان دەكرد بۆ خوا پەرسىتى، خاى زانا زانىارى و سەر پاستىي پى بەخشىبوو، دلى بىدار كىردبۆوھ و بەرچاو پرونىي پى زۆر شتى شاراوھى بۆ دەرەكەوت، ئەوھى ئەو دىيىنى لە حال و وەزەى مەسولمانان،

كەسانى دىكە دەركيان پىچ نەدەكرد، بۆيە بىرپارى دا كە گۆرپانكارى و چاكسازى لەنيۆ كۆمەلدا بكات، كە بەرۈيۈمەكەى برىتى بوو، لەو بەرنامە تىر و تەواۋەى كە ھەموو لايەك و كايە جياۋازەكانى ژيانى گرتبۆۋە، تا خراپەكانى چاك كردن و خوار و خىچىيەكانى راست كوردنەۋە، بە روۋحى ئىسلامى بى ھەلە و پەلە مەسۇلمانانى زىندو كوردنەۋە^(۱). كەھەلە چاكسازىيەكانى ھەموو لايەنەكانى گرتبۆۋە، ۋەك:

يەك: بۈۈرگ سىياسى

كە لەو بارەۋە ھەۋلە چاكسازىيەكەى، دوو لايەنە لەخۇ گرتبۆۋ:

أ- دروستكردنى تىرۋانلىكى راست بۇ مەكمۇرائى:

نەمەش لە ميانەى روونكردنەۋەى راستىيەكى گرنگ، كە برىتيە لەۋەى ئەۋەندە بەس نىە دەۋلەت بە تەنيا لە لايەنە ئىدارى و بەرپۆۋەردنەۋە بە ھىز بىت، بەلگو پىرستە ئەۋ ئىدارەدانە لەگەل مانا و تىرۋانلىنە شەرىيەكان و بىنچىنە نەگۆرەكان لە قورئان و سۈننەتى پىغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) بگۈنچىن. (شيخ الإسلام) دوو كىتبى (الحسبة) و (السياسة الشرعية) ى نووسىون كە زۆر لە راۋ بۆچۈنەكانىيە تىدان، سەبارەت بە مافەكانى بەرپىرسان و جەماۋەر، ۋە چۆن دەۋلەتى ئىسلامى دروست بوۋە، وىراى ياساى راۋىز و لىپرسىنەۋە و دژايەتتى كوردنى بەرتىل، كە لەسەردەمى ئەۋان دا زۆر لە نىۋ فەرمانبەرانى دەۋلەتدا بلارو بوو بۆۋە^(۲).

لە پىناۋ ھىنانە دى ئەۋ مەبەستەى دا، بىرپارى دروستكردنى پەيۋەندىيەكى بە ھىزى لەگەل سۇلتان دا و رىنمايى دەكرد و شتى فىر دەكرد، ھىندىك شتى بۆ پرون دەكردەۋە، كە لەلەى ئەۋ شاراۋە و نەزانراۋ بوو، ۋە داۋاى لى دەكرد

ئەۋەي ۋالى و ئەمىرەكان خراپيان كوردبوو چاكيان بىكاتهۋە، ۋە خۇي سەرپەرشتى ھىندىك گۇرپانكارىي كورد و بەدەستى خۇي خراپەكانى لادەبردن^(۱).

ب- ھەۋلدانى بۇ بىياتنانى مەھەممەتلىكى بەھىز:

ھەر لەو پىناۋەدا پەيۋەندىيەكانى خۇي لەگەل ئەمىرە كۆيلەكان (أمراء المماليك) و سولتان ناصردا بەھىز كورد، ھەۋلى دا قەناعەتپان پىي بىنى بە پابەندىي بە قورئان و سوننەتەۋە لە ھوكمرانىي دا، تا ۋاي لىھات بە ھىندىك لەو ئەمىرانە بگوترى قوتايى و شونىكەۋتەي (شيخ الإسلام) لەۋانە: (زين الدين كاتوبغا المنصورى) كە دەسەلاتدارى (حماہ) بوو، ۋە (ارغون الناصرى) كە پەلى جىگرى سولتانى، لە مىسر و ھەلەب و دىمەشق پىدراپوو، ۋە ئەمىر (سلار) كە ئەۋىش جىگرى سولتان بوو، ۋە ئەمىر (حسام الدين مہنا ابن عيسى الطائي) كە عەرەب بوو لە سالى (۷۰۷)ى كۆچى دا ۋەك بە گەۋرەزانىن و رىز لى گرتن (شيخ الإسلام) ى لە بەندىخانە ھىتايە دەرى، ۋە سولتان (ناصر محمد بن قلاوون) كە لە سالى (۷۰۹)ى كۆچى دا گەپرايەۋە بۇ سەر تەختى دەسەلات، دۋاي ئەۋەي (جاشنگىر) كوزرا، يەكەم ئىشى ئەۋە بوو (شيخ الإسلام) كە نەفى كرابوو بۇ (ئەسكەندەرىيە)، ئازادى كورد^(۲).

دوۋ: بۋارى ئابوورىي

دۋاي كىشانەۋەي (تەتار) كە لەسەردەمى ئەۋاندا خراپە و گەندەلىيەكى زۇر بىلاۋ بوو بۆۋە (شيخ الإسلام) خۇي سەرپەرشتىي بەرەرنىگار بوۋنەۋە و نەھىشتىنى ئاسەۋارى ئەۋ خراپىي و گەندەلىيەكى دەكرد، چونكە ئەۋكات لە دىمەشقىدا ھىچ ھاكىم و كار بەدەستىك نەما بوو كە لە لايەن سولتانەۋە دانرايى، بۆيە (شيخ الإسلام) خۇي بە ھاكىم و بەرپرسى ۋلات دانا و بەرەنگارى ئەۋ فەساد و خراپانە

بۆۋە، باپ و مەيخانە و شوئىنى فرۆشتىنى شەپاب كە زۆر بىلاو بووبونەۋو لە گىرنگىزىن سەرچاۋەى داھاتى ھوكمىرانى پىشور بوون لە ۋلاتدا، (ابن تيمية) دانى بەۋەدا نەھىنا و بىرپارى دا كە ئەوانە مالى ھەرامن و ناكى بىنە سەرچاۋەى داھاتى (بيت المال)ى مەسۇلمانان، بۆيە خۆى و ئەوانەى لە گەلى دا بوون، ھەستان بە داخستىنى ئەو شوئىنانە و شكاندىنى ئەو كوپ و گۆزانەى كە شەپايان تىدابوو و پزاندىنى شەپابەكەيان، ھەرچەندە بەمە ۋلات بى بەش بوو لە سەرچاۋەىكى گىرنگى داھات و ھاۋكارى^(۱).

ئەۋكات دانىشتۋانى شاخەكانى (الجبر و كىسروان) يارمەتى (تەتار) يان دابوو بۆ داگىر كىردىنى شام، دۋاى ئەۋەى سوپاى شام شكا، و ئەۋان زال بوون، ھەرچى مال و سامان و ۋلاغ و سىلاح بوو لىيان ستاندىن و زۆر لە مەسۇلمانانىان كۈشتىن، ئىنجا دۋاى ئەۋەى بارودۇخەكە ئارام بۆۋە، (شىخ الإسلام) وىستى ئەو خەلكە خراپ و ھەلگەپراۋانە تەمبى بىكات، خۆى و خەلكىكى زۆرى خۇبەخش بۆيان چوون و بەسەريانداۋان و تۆبەى پى كىردن و ناچارى كىردن بە گىپرانەۋەى ھەموو ئەو سەرۋەت و سامانەى كە لە مەسۇلمانانىان بىرېۋو، مال و سامانىكى زۆرىشى لەسەر پىۋىست كىردن كە بۆ (بيت المال)ى مەسۇلمانانى بىتن^(۲).

كاتىك بۆ جارىكى دىكە (تەتار) روىكردەۋە شام، خەلكەكە ئۆقەيان لى ھەلگىرا و نارەھەت بوون و بىريان لە ھەلاتن و رۆيشتىيان لە شام دەكردەۋە، لەۋكاتەدا (شىخ الإسلام) بەچرى دەستى كىرد بە وتاردان و دەرس گوتتەۋە لەۋ بارەۋە و ۋەى دەدايە بەر خەلكەكە و ترسى لە دلىان دەرېۋاندەۋە، ۋە تى گەياندىن كە ھەلاتن عەيب و شوۋرىى يە و بىرۆكەيەكى نابوۋرىى بۆ پىشنىار كىردن، كە لەۋ باۋەرەدام شتى لەۋ بابەتە پىشتىر نەكرابى، كاتىك پى ى گوتن: ئەۋەى ئىمە خەرجى دەكەين لە كىرى ھەلاتن، نەگەر خەرج بىكرى لە مۇجاھىدەكان و

(۱) رجال الفكر والدعوة ۲ / ۵۴ استمرارية الدعوة ۹۵.

(۲) استمرارية الدعوة ۹۵ - ۹۶.

سىلاھى پىچ بىكۈن و شەپى پىچ بىكەن لە گەل دوزمناندا، ئەو لاي خوا باشتە و پاداشتى گەورەترە و مايەى سەرکەوتنى مۇسۇلمانە مۇجاھىدەكانە بەو شىۋىيە دلەكان نارام وجىگىر بوونەو و بارودۇخەكەش ھىۋر بۆۋە^(۱).

س: بۈۋارى فەكرى و پەرۋەردەيى

لەبەر گىرنگى و بايەخى ئەو بۈۋارە (شەيخ الإسلام) ھەۋلەكانى چىر كىردنەو بۆ قوۋل كىردنەۋى مانا و مەبەستەكانى فەكرى راست و دروست، وە روون كىردنەۋى قوچكە و نىشانەكانى كە چلك و چەپەرى تەقلىد و چەۋاشەكارى و فەيلەسووف و ھىندىك لەۋانەى زۆر بە زانستى كەلامەۋە خەرىك بوو بوون و پىر و تاقمە گومراكان، داپۇششېبون، ھەر بۆيە پروۋى كىردە دوو لايەنى گىرنگ:

أ- چاكسازى عەقىدە و نۆي كىردنەۋەى نىشانەكانى (پىيازى راست):

ئەم مەسەلەيە بەشىكى زۆرى لە فەكرى (شەيخ الإسلام) داپۇششېبو، چۈنكە ئەو ئامانجى يەكەمە لە نىررانى پىغەمبەران (عليهم السلام) و بناغەى كارى نىسلامىي لە بەرنامەى نىسلامىي دا پىك دىنى، وە لەبەر ئەۋەى پرونىي و خاۋىنىي عەقىدە بەھۋى ھەبوونى زۆر تەۋزىمى (عەيلى كەلام) كە بە ھەق وناھەق دەربارەى دەۋان تەمومۇزى لىھالابو، (شەيخ الإسلام) ھەۋلەكانى چىر كىردبوونەۋە لەسەر دەرختىن و باس كىردنى ھەلەى (المتكلمين) ئەۋانەى قەسىيان لەسەر عەقىدە كىردبوو، وە لە چارەسەركىردنى مەسەلەكانى عەقىدە دا، بە ئەركى روون كىردنەۋەى بىنچىنەكانى عەقىدەى راست، كە دىن باسىيان دەكات، ھەلنەستابوون، وە ئەۋمەدىيان كەرەسە و زانىن نەدابوۋە مۇسۇلمانان، كە بتوان بەرپەرچى خوانەناسانى پىچ بدەنەۋە، ئە نىسلامىيان سەرختىبوو نە دوزمنانىشىيان تىكشكاندېبون، لە بەرانبەردا (شەيخ الإسلام) بەرنامەى زانايانى پىشىنى دانا لە خستىنە پروۋى مەسەلە عەقىدەيەكان دا، چۈنكە ئەۋان لە بەلگە ھىئانەۋە دا پىنى

قورئان ده گرنه بهر و دهقهكان له سهر مانای ناشكرای خۆيان كه شياوه دینن، بهیچ چۆنیهتی و لادانی ماناكه یان (من غیر تکیف ولا تأویل)^(۱).

ب- نوێگرددنهوهی (انسته شه عییهكان له میانى ههلوێستى له كۆششكردن (اجتهاد) و لاساییگرددنهوه (تهقلید)دا؛

هه ره له سه رهتای سه رهه لدانى زانستییهانه یه وه (شیخ الإسلام) پشتی به و بناغانه ده به ست كه نه هلی همدیس له نیجه تهاد كردندا له سه ری ده وه ستان، كه بریتیه له هه لسو كه وت كردن له گه ل قورئان و سوننه ت دا وه ك خودی نایین و پیشخستنیان به سه ره غه ییری خۆیان دا، ئنجا فتوای هاوه لآن كه نه وانیه ی لی هه لده بژاردن كه قه ناعه تی وابوو نزیکترینیان له قورئان و سوننه ته وه و له کاتی ناچارى دا نه بووايه، په نای نه ده برده بهر (قیاس)، وه له کاتیکدا كه ده قیكى راست (صحیح) یان باش (حسن) نه بووايه کارى به قیاس ده كرد.

له سه ره تاوه (شیخ الإسلام) پشتی به مه زه به یی هه نه به لیی ده به ست و پیشی ده خست له سه ره راو مه زه به به کانی دیکه، چونكه قه ناعه تی وابوو كه له هه موویان له قورئان و سوننه ت نزیکتره و، له ویا ره وه چاوی له بنه ماله و باب و باپیرانی خۆی ده كرد، به لام زۆری نه خایاند پینگه یشت و له کۆتی ته قلید ده رچوو، ده ستی گرت به ده قی وه حى یه وه، مادام له یه کیكى پارێزرا وه وه - پیغه مبه ر- (صلی الله علیه وسلم) وه رگیرا وه و له وه لای نه ده دا بۆ قسه ی هیه چ كه سیك، هه ركه سیك بووی، وه له بانگه شه كردنی بۆ كردنه وه ی ده رگای نیجه تهاد و وه لانانی لاسایی كردنه وه دا، ریه کی هاوسهنگی گرت بهر كه ده لی: (وتقلید العاجز عن الاستدلال للعالم يجوز عند الجمهور)^(۲). واته: وه لاسایی كردنه وه - تقلیدى یه کیك كه بی توانایه له به لگه هینانه وه دا، بۆ زانا دروسته له لای زۆریه ی زانیان.

وہ دہلی: (اتباع شخص لمذهب شخص بعینہ لعجزہ من معرفة الشرع من غیر جہتہ انما ہو مما یسوغ لہ لیس ہو مما یجب علی کل أحد اذا امکنہ معرفۃ الشرع بغير ذلك الطريق، بل کل احد علیہ ان یتقی اللہ ما استطاع، ویطلب علم ما أمر اللہ بہ ورسولہ، فیفعل المأمور، ویترك المحذور، واللہ اعلم)^(۱).

واتہ: بەدواکەوتن -اتباع-ی یەکیک بۆ مەزھەبی یەکیکی تایبەت بەھۆی ئەووە کە نەتوانی شەرع لہ کەسیکی دیکە وەرگری و بیزانی، ئەوہ پڕی بەو دەدری، بەلام ئەوہ لەسەر ھەموو کەس پۆست نابێ، نەگەر بتوانی شەرع لہ پڕیەکی دیکەوہ وەرگری، بەلکو ھەموو کەسیک پۆستە لەسەری بەپێی توانا پارێز لہ خوا بکات، وە ئەو زانیاریەدی خواو پیغەمبەرەکەدی فەرمانیان پێ کردوہ، داوابکات، وە ئەوہی فەرمانی کردنی دراوہ بیکار و، ئەوہی قەدەغەشکراوہ نەیکات، خواش زانائەرہ.

دەربارەدی ھۆ و پاساوہکان کە دروستە زانا و پێشەوا تەقلید بکات، (شیخ الإسلام) (رەحمەتی خوای لیبت) دہلی: (بۆ ئەو حوکمانەدی زۆر لہ خەلکی نایانزانن، دەگەرپێنەوہ بۆ لای یەکیک سی شارەزا- کە فێریان بکات، چونکە ئەو کەسە زانائەرہ بەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دەپێی و مەبەستیەتی، پێشەوا و زانایانی مسوڵمانان کە خەلک دوايان کەوتوون ھۆکار و بەلگەدی نیوان خەلک و پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دەیفەرموێ ئەوان بەخەلکی رادەگەیەنن و لہ مەبەستەکان تییان دەگەیەنن، ئەوہش بەپێی توانای زانستی و ئیجتہادی خۆیان. ییگومان خوای زانا زانایەک شارەزا دەکات بە زانیاریەک کە لای یەکیکی دیکە نیہ، کە لەوانیہ زانیاری مەسەلەیکەدی دیکە لای یەکیکی دیکە ھەبێ، کە لای ئەمیان نەبێ)^(۲).

دەربارەدی بۆچوون و تێروانیی خەلک و مەزھەبەکانیان لەسەر ئیجتہاد و تەقلید، (شیخ الإسلام) دہلی: (من غالبية المتکلمة والمتفقہ من یوجب النظر

والإجتهداد فی المسائل الفرعية علی کل احد حتی علی العامة، وهذا ضعيف لأنه لوکان طلب علمها واجبا علی الأعیان فانما یجب مع القدرة، والقدرة علی معرفتها من الأدلة التفصیلیة تتعذر أو تتعسر علی أكثر العامة. و بازائهم من اتباع المذاهب من یوجب التقليد فیها علی الجميع من بعد الأئمة: علمائهم و عوامهم، والذي علیه جماهير الأمة ان الإجتهداد جائز فی الجملة، والتقليد جائز فی الجملة، ولا یوجبون الإجتهداد علی کل أحد و یحرمون التقليد، ولا یوجبون التقليد علی کل احد و یحرمون الإجتهداد، وأن الإجتهداد جائز للقادِر علی الاجتهداد، والتقليد جائز للعاجز عن الاجتهداد^(۱).

واته: هندیك له تییه پرنه ران له زانایانی که لام و له شه رعزانان تی پرامان و نیجتهداد له مهسه له فهرعییه کان دا له سر هه موو که سیك به پیوست ده زانن، هه تا له سر خه لکی نه خوینده واریش، که نه مه رایه کی لاوازه، چونکه نه گهر نهو زانینه له سر هه موو که سیك واجب بیئت، نهو واجب بوونه له گدل توانا هه بوونه، به زانیاری له باره ی سرچاوه و به لگه شه رعیییه کانه وه و بیگومان نه وهش نهک هه قورس بگره زور زه حمه ته بو زوریه ی خه لکی گشتی.

ئنجا له به رانبهر نهو رایه دا که باسما ن کرد، به پیچه وانه وه هندیك له وانه ی به دوای مه زب که وتوون، لاسایی کردنه وه و تهقلید له سر هه موو کهس به پیوست ده زانن، له دوای پیشه واکان، زاناکان و خه لکی دیکهش، به لام نه وه ی جه ماوه ری نوممه ت له زانایان له سهریه تی نه وه یه که به شیویه کی گشتی نیجتهداد دروسته و تهقلیدیش به شیویه کی گشتی دروسته، زانایان نیجتهداد به پیوست نازانن له سر هه موو تاکیک و تهقلید هه رام بکه ن، وه تهقلیدیش به واجب نازانن له سر هه موو که سیك و نیجتهداد هه رام بکه ن، به لکو نیجتهداد دروسته بو که سیك که توانای نیجتهدادی هه بی، تهقلیدیش دروسته بو یه کیک توانای نیجتهدادی نه بی.

(ابن تیمیة) (رحمتهی خوی لیبت)، ئهوهی هه‌ل‌بژاردوه که له گه‌ل به‌لگه و ده‌لیل بێ له‌هر کوی بێ، وه له گه‌ل ده‌قه‌کانی قورئان و سوننه‌ت دا ده‌هات و ده‌چوو، له عه‌قیده و حوکه‌کانی هه‌ل‌ل و هه‌رام و.. هتد دا، بێ ئهوهی پابه‌ندبێ به مه‌زه‌به‌ییکی دیاریکراوه، وه‌ک ده‌لی: (من له ژياندا تا نهم کاتهی ئیستام هیچ که‌سی‌کم بانگ نه‌کردوه له بن‌چینه‌کانی دیندا بۆ پابه‌ندبوونی به مه‌زه‌به‌ی هه‌نبه‌لییه، یان بۆ غه‌یری هه‌نبه‌لیی، پشتهی ئه‌وه‌ش ناگرم و له قسه‌کانیشم دا باسم نه‌کردوه، شتێک نا‌ئیم جگه له‌وهی پێشینی چاک و پێشه‌وا‌یانی ئوممه‌ت له‌سه‌ری کۆکن، زیاد له جارێک پێم گوته: من سێ سالان مۆله‌تی ئه‌و که‌سه ده‌دم که پێچه‌وانه‌ی رایه‌کانی منه، نه‌گه‌ر یه‌ک پیتی هێنا له یه‌کێک له پێشه‌وا‌یانی سێ سه‌ده‌کان و پێچه‌وانه بێ له گه‌ل ئه‌وهی من گوتومه، ئه‌وه دانی پێدا دێم و ده‌یسه‌لمێم، به‌لام ئه‌وهی من ده‌یلم ئه‌وه‌یه که پێشه‌وا‌یانی سێ سه‌ده‌که گوتویه‌نه به له‌فز و وشه‌ی خۆیان و له‌فزی ئه‌و که‌سه‌ی کۆده‌نگی نه‌وانی گواسته‌وته وه له تێکرای کۆمه‌له‌کان^(۱).

وه له پێناو هاتنه‌دی ئه‌وه‌دا چه‌ندان خۆتندنگای کردوونه‌وه و ده‌رسی گوتوونه‌وه و وتاری داو، وه پێی به عه‌قله‌کان داوه باس و لێکۆلینه‌وه و توێژینه‌وه نه‌جام بدن و، له ده‌رگای داخراوی ئیجتها‌د بدن و بیه‌که‌نه‌وه، وه له‌و باره‌وه بگه‌نه ئه‌و شوئنه‌ی ده‌شی عه‌قلی به‌شه‌ر پێی بگات، له کاتێکدا (شیخ الإسلام) ده‌ور و قورسایی عه‌قلی له شه‌رعدا دیاری کردوه، به‌لام به شی‌وه‌یه‌کی هاوسه‌نگ و بێ به‌زایه‌دان و تێپه‌راندن -افراط و تفریط- نه‌ک وه‌ک که‌سانێک که ده‌رباره‌ی عه‌قل تێپه‌راندوه و به ئه‌سلیان داناوه و، شه‌رعیش به‌فه‌رع و پاشکۆی ئه‌و، به پێچه‌وانه‌وه خه‌لکی‌کیش عه‌قلیان وه‌لاناوه و هیچ به‌هایه‌کیان بۆ دانه‌ناوه، به‌لام (شیخ الإسلام) به پێی خۆی هه‌قی پێداوه و رێزی لێ ناوه، که عه‌قل هه‌موو شتێک نه‌یه و، نا‌کری هیچ حیسابیشی بۆ نه‌کری، وه‌ک ده‌لی: (العقل شرط في معرفة العلوم، و کمال و صلاح الأعمال، وبه یکمل العلم والعمل، لکنه لیس مستقلا بذلك، فهو غریزة في النفس، وقوة فيها بمنزلة قوة

البصر التي في العين، فان اتصل به نور الإيمان والقرآن، كان كنور العين اذا اتصل به نور الشمس^(۱).

واته: (عقل مهرجی زانینی زانیاریه کان و چاکیی و تهوایی کردهوه کانه، وه به عقل زانیاری و کردهوه کان تهواو دهن، به لام لهویارهوه سدریه خو نییه، عقل غهریزیه که له نه فس دا و هیزیکه، له شوینی هیزی بینینه له چاودا، نه گهر پوشنایی نیمان و قورناتن په یوهندیی به عقلهوه کرد، نهوه وهك پوشنایی چار وایه نه گهر پوشنایی خوړ په یوهندیی پیوه بکا. وه ههر سه بارهت به عقل دهلی: (لكن المرفون فيه قضا بوجوب أشياء وجوازها وامتناعها، لحجج عقلية بزعمهم اعتقدوها حقا وهي باطل، وعارضوا بها النبوات وما جاءت به، والمعرضون عنه صدقوا بأشياء باطلة، ودخلوا في أحوال واعمال فاسدة، وخرجوا عن التمييز الذي فضل الله به بني ادم على غيرهم، وقد يقترب من كل من الطائفتين بعض أهل الحديث تارة بعزل العقل عن محل ولايته، وتارة بمعارضة السنن به)^(۲).

واته: نهوانه ی زیادهوایی ده کهن دهریاری عقل و بریاری واجب بوون یان دروستی یان قه دهغه بوونی هیندیک شت ددهن، به گومانی خو یان له بهر چهند به لگه یه کی عقلی که به پراستیان ده زانن، به لام پووچن، بهو به لگانه دزایه تی پیغه مبه رایه تی پی نهوه ی پی ی هاتووه، ده کهن.

نهوانه ش که دزایه تی عقل ده کهن، باوهر به شتی پووچ دینن و کهوتوونه ته کارو کردهوه و حال و وه زعی هله و ناراسته وه و لهو جیاوازی و پلهو نیستیازه، چوونه دهری، که خوا ناده میزادی پی بهرز کردو ته وه به سهر غهیری خویدا که - عقله - وه لهوانه یه زورجار هیندیک له (نه هلی حه دیس) یش لهو دوو پاو بوچوونه - له سهر عقل - نریک ببنه وه، جارنکیان به لادانی عقل له شوین و پلهی خو ی و، جارنکیش به عقل دزایه تی کردنی سوننه ته کانی ژیان.

(۱) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۸.

(۲) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۹.

چوار، بوارى جەنگ و جيهاد:

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خاى لىيىت)، گرنگىي زۆرى بەو لايەنە داو،
 كە لە ئىسلامدا جيهاد و بەرەنگارىيەنەوئى سەمكار و دوژمنانى ئىسلام،
 لە پىناو بەرقەرارىي حوكمى خواو لاپردنى سەم و چەوساندەنەو، پەلە و
 پاىيەكى گەورەي هەيە، بەتايبەتى لەو هەلومەرج و قۇناغەدا كە ئەوى
 تىدا ژياو و نۆمەتى ئىسلامىي تووشى هېرشى يەك لەدواي يەكى (تەتار) و
 سەلبىيەكان و هاوپەيمانانان لە (اهل الجبل) و (نصيرىيە شىعەكان) بوو بوو،
 وەسەر و مالى و نامووسى مسولمانان كەوتبۆ بەر هەرەشەي دوژمنان، بۆيە زۆر
 باسى پاداشتى موحاممەدان و ئەوى خوا بۆ شەهيدانى نامادە كەردە، دەكرد.
 وئەراي ئەوى خۆشى بەكردەي بەشدارى لە جيهاد و جەنگ دژى لەشكرى
 (تەتار) دا كەردە و بەقسە و بەكەردەو بى باكانە و پشت نەستور بەخوا، ئەوى
 لەدەستى هاتىچ كەردوويەتى، و ويستوويەتى لە بەرنامەي كارى ئىسلامىي دا
 گەشتگىرانە رەفتار بكا و پروايتە هەموو لايەنەكانى و هېچ لايەنىك فەرامۆش
 نەكات. يەكەك لەو هەلۆستە جوامىرانەي ئەو بوو كاتىك سالى (۶۹۹ى)
 كۆچى سولتانى تەتار (قازان) هېرشى كەردە سەر دىمەشق و مسولمانانى كوشتن و
 خستە سەغلەتتىي يەو و لى ي بەدىل گرتن، (شيخ الإسلام) لە گەل چەند زانا و
 كەسايەتتەيەك چۆتە لاي (قازان) و زۆر بەتوندىي و بى باكانە قسەي لە گەل
 كەردە و داواي لى كەردە كە نازارى مسولمانان نەدات و نىشتەمانان چۆلبكا و
 دىلەكانيان بەرىدات، كە يەكەك لە قسەكانى ئەو بوو كە بە تەرجومانەكەي
 گوتە (بە قازان) بلى: تۆ وادەزانى مسولمان و زانا و قازى دىندارت لە گەل و
 هاتووي و لاتمان داگىر دەكەي؟ باب و باپىرت كە كافىر بوون، بەلام ئەوى
 تۆ دىكەي ئەوان نەيانكەردە، ئەوان كە وەعديان دابايە دىيانبەردە سەر، بەلام
 تۆ وەعدت دا و نەدەردە سەر و ئەوى گوتت جى بەجىت نەكرد، دوايى قازان
 قسەكەي لى وەرگرت و خەلكىكى زۆرى نازاد كەرد.

(قاضي القضاة ابوالعباس) كە لەو سەردانى (شيخ الإسلام) بۇ لای (قازان) لە گەلدابووە دەلی: كە چوینە لای (قازان) كاتيك خواردنیان بۇ هینان، هەموومان خواردمان جگە لە (ابن تیمیة) پێیان گوت بۇ ناخۆی؟ (شيخ الإسلام) گوتی: چۆن خواردنی ئیوە بخۆم كە گوشتەكەى مەپى خەلكە تالانتان كردووە، بە ئاگرێك لێتان ناوہ كە دار و درەختى خەلكى یەو بە زولم بریوتانە و ئاگرێتان پێكردۆتەوہ.

پێنج: بواری خوو و رەوشت (اخلاق):

(شيخ الإسلام) ھاوڵەكانى ھەلدەنا و ھان دەدا بۇ خۆپازاندەوہ بە خوورپەوشتى بەرزى ئىسلامى، لە سنگ فراوانى و لیبوردەى و ھەلس و كەوت و مامەلە كردنى باش لە گەل خەلكى دا، و سوور بوون لەسەر یەكبوونى مسولمانان و یەكخستنى دلەكان و یەكدەنگى و.. ئەو گشتگیرى (شمولى) یەى (شيخ الإسلام) لە بەرنامەى كارى بانگەوازی خۆى دا پیادەى كردوہ، بەلگەىە لەسەر ئەوہ كە خواى بەخشەر چاكەى خۆى بەسەردا پرستوہ و دوور بینى و تیگەیشتنى زۆر و فراوانى ئاسۆى بیر و ھۆشى پێ بەخشىوہ كە شایستەى ئەوہى نوێكەرەوہى تیگەیشتن لە دین پێ لەسەدەى ھەشتەمى كۆچى دا.

دوۋەم، كارى بە كۆمەل و فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە و شوپىيان لە بەرنامەى چاكەخوازى (شىخ الإسلام) دا:

يىگومان فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە كاكلى خواپەرستىيە، پېناسەى تەوايش بۇ خواپەرستىيى بىرىتى يە لە: كردنى ھەرشىك كە خوا پىي خوش بى لە قسە و كردهەكان، ۋە سەرەنجام خوا پەرستىيى ئەو نامانجەيە كە خوا ئىنسانى لە پىناۋدا دروستكردوۋە ئەو ئەمانەتەيە ئاسمانەكان و زەوى و شاخەكان دەستەوستان بوون و نەيانتوانى ھەلى بگرن و ئىنسان ھەلىگرت، ۋە لەبەر ئەۋەى فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە گرنىگى خۇيان ھەيە، مەودايەكى گەۋرەى لە بەرنامەى بانگخوازى ئەۋدا داگىر كرده، ۋە لەمەولا ئەو گرنىگى پى دانەى لە ميانى قسە و ھەلۋىستەكانى دا زەق دەكەينەۋە:

۱ - گرنكى فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە:

(شىخ الإسلام) دەلى: (ئەگەر چاك بوونى بەندەكان، بە فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە بى، ئەۋە چاكبوونى ژيان و بەندەكان، لە فەرمانبەرىيى خوا و پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) دايدە، كە ئەمەش نايەتە دى مەگەر بە فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە، ۋە ھەر بەۋىش ئەو ئۆمەتە - ئۆمەتتى ئىسلام - بۆتە باشتىن ئۆمەت كە بۇ خەلىكى پەيدا بوون، خواى بەرز دەفەرموى:

﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ..﴾

ال عمران (۱۱۰).

ۋە دەفەرموى:

﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ال عمران (۱۰۴).

وہ دہ فرموی:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ التوبہ (۷۹).

وہ دہ بارہی بنی نیسرائیل دہ فرموی:

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ المائدہ (۷۹).

وہ دہ فرموی:

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ الاعراف (۱۶۵).

لیہ دہا خوی بہرز و مہزن ہموال دہدا کہ کاتیک عہزایی خوا دابہزیوہ، نہوانہی رزگار کردوون و نہجات داون، کہ ریگریان لہ خراپہ کردوہ و، ستہ مکارانیش -کہ خراپہیان کردوہ و ریگر نہبوون لہ خراپہ سزا و عہزاییکی بہ نیثی داون^(۱).

وہ دہلی: (ناشکرایہ کہ فرمان بہ چاکہ و ریگری لہ خراپہ و تمواو کردنی بہ جیہاد، لہ گہورترین چاکہکانہ کہ خوا فرمانی پی کردوون، وہک گوتراوہ: (لیکن آمرک بالمعروف بالمعروف ونہیک عن المنکر لا بالمنکر)، واتہ: با فرمانکردنت بہچاکہ بہشیوہکی چاک پی و ریگریست لہ خراپہ بہ شیوہکی خراپ نہپی.

جا نہگہر فرمان بہ چاکہ و ریگری لہ خراپہ لہ گہورترین واجب و شتہ پەسەندکان پی، پیوستہ واجب و شتہ پەسەندەکان بہرژموندیان تیدا پەچاویکری و باویدری بہسەر زیان و خراپەدا، چونکہ پیغەمبەران (علیہم السلام) ہەر بۆ ئەو مەبەستە نێردراون و کتیبەکانیش ہەر بۆ ئەوہ ہاتوونہ خوا و، خوی دادگەر خراپەیی خویش ناوی (واللہ لایحب الفساد) و ہەرچی فرمانی پی دہکات چاکہیہ^(۲).

(۱) مجموع الفتاوی ۳۰۶/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوی ۱۲۶/۲۸.

۲- پەلەكەنى فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە:

(شىخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت)، لەو بارىو دەلى: (هينديك جار فرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە بەدل دەيى و، هينديك جاريش بە زمان و، هينديك جاريش بە دەست دەيى، ئەوئى بە دل دەكرى، پىوستە ھەموو كاتىك ھەيى، چونكە لە كرىندا ھىچ زىاتىك روونادات، وە ئەوئى نەيكا ئيماندار نە، وەك پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى (وذلك أضعف الإيمان)، لىرەدا دوو جۆر لە خەلكى بە ھەلەدا دەچن:

جۆرى يەكەم:

ئەوئى كە پىوستە لە فرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە وازى لى دىنن، كە ئەم ئايەتە تەئويل دەكەن، وەك (ابوبكر الصديق) (رەزای خواى لىبىت)، لە وتارىكىدا دەلى: ئىئو ئەم ئايەتە دەخوئىننەو:

﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ المائدة (۱۰۵).

واتە: ئاگاتان لە خوتان بى ئەگەر ئىئو رى راست بگرن ئەوئى سەر گەردان و رى لى تىكچوو، زىانتان پى ناگەيەنن. بەلام ئىئو لە شوئى خۆى دا دايىنايىن، وە من گوئم لە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو دەفەرموو:

(ان الناس اذا رأوا المنكر فلم يغيروه، أوشك ان يعمهم الله بعقاب منه)

واتە: ئەگەر خەلكى خراپەيان بىنى و ھەولى گۆرپىيان نەدا، نزيكە خوا ھەموويان تووشى سزابكات.

جۆرى دووھەم:

يەكەك كە بىەوى فرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە بكات بەزمانى يان بە دەستى بە شىوئەكى رەھا، بەيى تىگەيشتن و ئارامىي و تىروانىن، لەوەدا كەچى باشە و دەگونجى و چى ناگونجى، وە ئايا تواناى بەسەرى دا ھەيە، يان تواناى بەسەرى دا نە، دەست دەكا بە فرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە و قەناعەتى وایە لەو رووئو فرمانبەرى خوا و پىغەمبەرى خواى (صلی اللہ

عليه وسلم) كرده، له كاتىڭدا كە سنوره كانى شكاندون^(۱).

۳- چۆنچەتىن فەرمان بە چاكە و پىڭرىيى له خراپە :

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: سەرەتا و بەر لە ھەرشىڭ پىۋىستە زانىارى ھەيى بە چاكە و خراپە و جياوازىي نىۋانىان، وە پىۋىستە زانىارى بىيى بەۋەى فەرمانى پىي دەكرى و پىڭرىيى لى دەكرى، وە چاك وايە بە رىيەكى راست و روون فەرمان و پىڭرىيەكە بىكات، كە نزيكترىن رىي گەيشتنە بەمەبەست، وە پىۋىستە لەۋەدا نەرمىيى و بەزەيى بنوتنى، وەك پىڭمەبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى:

(ماكان الرفق في شيء الا زانه، ولا كان العنف في شيء الا شانه)^(۲).

واتە: نەرمىيى و نىيانىي لە ھەرشىڭدايى جوانى دەكاو، توندوتىزىش لە ھەرشىڭدايى، ناشىرىنى دەكات، وەدەفەرموى:

(ان الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله، ويعطي عليه ما لا يعطى على العنف)^(۳)

واتە: خوا نەرم و نىيان و بەبەزەيە و نەرم و نىيانىي لە ھەموو شىڭدا خۆش دەۋى، وە نەۋەى بەھۆى نەرم و نىيانىي يەۋە دەيدات بە ھۆى توندوتىزىي يەۋە نايدات.

ھەروەھا پىۋىستە زۆر ھىمن و نارامگرىي لەسەر نازار و ناخۆشىيەكان، چونكە يىڭگومان نىنسان لەو پىيەۋە توۋشى ناخۆشىي دەيى، خۆ نەگەر ھىمن و نارامگر نەيى، نەۋەى خراپى دەكا زۆرتەر دەيى لەۋەى چاكى دەكات، وەك لوقمان بە كۆرەكەى خۆى گوت، كە خوا بۆمان دەگىرەتەۋە:

﴿وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ﴾

لقمان (۱۷)

واتە: ۋە فەرمان بەكە بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە بەكە و ئارامگىرە لەسەر ئەۋەى توۋشت دىت، كە ئەۋە لەو كارانەيە كە پىۋىستى بە عەزم و ئىرادەى بەھىزە، ھەر بۆيە خوا فەرمانى ئارامگرتنى بە پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كەردە كە پىشەۋايانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپەن، كەۋاتە بۆ فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە، ئەۋ سى شتە پىۋىستى:

- أ- زانىارى: پىش فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە.
 - ب- بەزەيى و نەرم و نىانى: لەكاتى فەرمان كەردن بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپەدا.
 - ج- ئارامگرتن: دۋاى ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە.
- ھەرچەندە دەشگونجى ھەرسىڭيان لەيەك كاتدا بەيەكەۋە كۆبىنەۋە.

۴- كارى بە كۆمەل، جىمەنلىكە لە جىمەنلىكانى فەرمان

بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە:

كارى بە كۆمەل شتىكى پىۋىستە بۆ ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و پىڭگىرى لە خراپە و بانگەۋاز بۆ لای خوا، ۋە ھىچ مەسۇلمانىك ئەۋەى پىۋىستە بۆى ناكى بۆ بەرزكەردنەۋەى ۋەشەى خوا مەگەر لە گەل كۆمەلنىكى ئىمانداردا بىكا، لەۋ بارەۋە (شيخ الإسلام) دەلى: (پىۋىستە بزانى كە سەرپەرشتى كەردن و بەرپەرشتى كاروبارى خەلىكى لە گەۋرەترىن پىۋىستىيەكانى دىنە، بەلكو كارى دىنىي و دىنىي بەۋ نەبى راۋەستاۋ و مەيسەر نابى، ۋە خەلىك بەرژۋەندىيەكانىيان نايەنە دى مەگەر بە كۆك بوون و كۆبۈنەۋەيان، لەبەر پىۋىستى ھىندىڭيان بە ھىندىڭيان، ۋە پىۋىستە لەكاتى كۆبۈنەۋەياندا، سەرىڭيان ھەبى، ۋەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇي:

(إذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدهم) ^(۱) رواه ابوداود.

واتە: ئەگەر سى كەس چۈۋنە سەفەرى، بايەكىڭيان بەكەنە گەۋرەى خۇيان لە

نېوخۇياندا. ۋە ئىمام (احمد) لە (مسندى خۇى دا لە (عبداللە بن عمرو) دەگىرپتەۋە كە پىغەمبەر (صلى اللە عليه وسلم) فەرمۇيەتى:
(لايحل لثلاثة يكونون بفلاة من الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم).
ۋاتە: دروست نىيە سى كەس لە دەشت و دەر - يان سە فەر- بن، مە گەر يە كىكىيان لەسەر خۇيان بىكەن بە بەرپرس و براگەرە .

لېرەدا پىغەمبەر (صلى اللە عليه وسلم) لە كۆمەللىكى كەمدا و لەسە فەرىدا پىيۇستى كىردوۋە كە يە كىكىيان بەرپرس بى، كە ئەۋە ئاگادار كىردنەۋىيە بۇ ھەمۇو كۆمەل بوونىك، كە زىاتر و گەرەتر بى، چونكە خۇاى كاربەجى فەرمان بە چاكە و رېنگىرى لە خراپەى واجب كىردوۋە، ئەۋەش بە ھىز و دەسلەت و كۆمەل بوون نەبى نايەتەدى^(۱).

۵- دىكۇكىي كىرەئى ئىسلام لەسەر كارى بە كۆمەل، لە ھەمۇو ھالەتمەكان دا :

باشترىن كىردوۋە لە ھەمۇو كاروبارەكاندا ئەۋىيە كە بە كۆمەل بى، ئەۋەتا نوپۇزى بە كۆمەل خىرى زىاترە لە نوپۇزى بە تەنىيا، ھەج لە گەل مەسۇلمانانى زۆر دەكرى، نوپۇزى جومە بە كۆمەل نەبى دروست نىيە، ھەرچەندە لېپىرسىنەۋە لەسەر تاعەتەكان و سەرپىنچىيەكان تاكە كەسىين، بەلام كە كارىكى خىر بە كۆمەل بىكرى، چاكە و پاداشت زىاد دەكا، كە ئەۋە گەرەمى كۆمەل بوون دەگەينەن لە ئىسلامدا. ئەگەر بە وردى تەماشائى ھەمۇو عىبادەتەكان بىكەين، مەسەلەى كۆمەل بوون بە ئاشكرا ھەستى پى دەكرى ۋە مەسەلەى كۆمەل بوون لەۋە فراۋاترە كە بەتەنىيا لە خواپەرستىيەكاندا بى، بەلكو ئەۋە سوننەتلىكى خۇايە لە دروستكراۋەكان دا، شتىكە بەرژمەندى دىن و دىنيا دىخۇازى، ھەربۇيە گىيانى كۆمەل بوون ئاشكرايە لە ھەلس و كەۋتەكان و عاداتەكاندا، لەۋبارەۋە (شىخ الإسلام) دەلى: (ۋەجەى ئادەم لە دىنيا و قىامەتدا بەرژمەندىيەكانىيان نايەنە

دى بە كۆمەلبوون و يارمەتى و پشت گرتنى بەكدى نەبى، يارمەتى دانى يەكدى بە مەبەستى و دەستەپننى سود و قازانچ و پشتى يەكدى گرتنىش لە پىناو لادانى زەرەر و زىانيان، ھەر بۆيە گوتراو: ئىنسان بە سروشت -مدنىي- شارستانىي يە، ئىنجانە گەر كۆبوونەو دەبى كارىك بىكەن كە بەرژوھەندىيەكى پى و دەست پىنن، ھىندىك كارىش لى ي دورور دەكەونەو كە خراپەى تىدايە بۆيان، گوى رايەلن بۆ فەرمانى يەكىكيان بە كردنى ئەو ئامانجە چاكانە و نەكردنى ئەو شتە خراپانە، كە ھەموو وەجەى ئادەم فەرمان بە كردن و نەكردنى شت دەكات لە ژيانى دا^(۱).

۶- ھەبوونى بەرپرس (الإمارة) پايمەكە لە

پايمەكانى كارى بە كۆمەل:

كۆمەل بوون بەبى بەرپرس و سەركرەدە نايەتە دى، ئەمە سوننەتىكى خواپە لە ھەموو دروستكرائەكانى دا، سەبارەت بە ديارى كردنى بەرپرسان و كاربەدەستان لەسەر خەلكى و شىوازى رەفتاريان و كار و پىشە و دەسلەتايان كە بەرپاكردنى دادپەروەرىيە لە نىتو خەلكى دا، (شىخ الإسلام) لە زۆر شوئىن دا باسى ئەو مەسلەيەى كردو، جا ئەگەر ھەبوونى گەورە و سەركرەدە يان پىشەنگ، سوننەتىكى خواپى بى، بۆ ھەموو دروستكرائەكانى خوا ھەر لە مەد و مالا تەو كە بەدواى يەكىكيان دەكەون و رى دەگرنە بەر، تا ماسىيەكان لە دەريا دا و بالندەكان لە ئاسمان و ھەنگ لە (خەلىف) و مېروو لە شانە مېروولەدا و ھتد.. كە بەپىي ئەو سوننەتە و بەھۆى ھەبوونى گەورەيك كارەكانيان رادەپەرپىن، بە ھەمان شىو دەبى ئەو سوننەتە كەونىيە لەسەر ئىنسانەكانىش جى بەجى بى، بە ھەموو رەنگ و زمان و مەزھەبەكانەو، كە پىويستە ھاوكارى و پشتگرتنى يەكدى ھەبى، بۆ ئەو مەبەستەش دەبى فەرمانكردن -أمر- و رىنگرى كردن -نەهى، - ھەبى، كە پايمەى ھەبوونى سەركرەدە و ئامانجى دانانى فەرماندەيە.

(شەيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: (هەموو ئىنسانىك لەسەر زەوى (ئەمر و نەهى) ھەيە و دەھى فەرمان بە کردن و نەکردن بکات، تەنیاش بى، فەرمان بە نەفسى خۆى دەکات بە کردن یان نەکردن، بە چاکە یان بە خراپە، وەك خۆای مەزن دەفەرمۆى:

﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ یوسف (۵۳).

وہ وچەى ئادەم بە کۆبوونەوہ و کۆمەلەبونىان لە گەل بەکدى نەبى، ناژین، جا نەگەر دوو کەس یان زیاتر بەیەکەوہ کۆبوونەوہ، دەھى یەکیک لەوانە گەرە بى و فەرمانى ھەبى، بە کردن یان نەکردن، ھەریۆیە کەمترین نوژى بەکۆمەل دوو کەسە، وەك گوتراوہ (دوو کەس بەسەرەوہ دەیتە نوژى بە کۆمەل)، بەلام لە کاروبارى دیکەى رۆتىنى دا لە سوننەتدا ھاتوہ کە پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرمۆى: (دروست نیە سى کەس لە سەفەرى دا بەرپرسىکیان نەبى) ^(۱).

۷- گوڤ رايەلى و فەرمانبەرى پايەى جومھورى کارى بە کۆمەل :

نەگەر ھەبوونی بەرپرس بنچینە بى بۆ کارى بە کۆمەل و کۆمەلەبون، کە فەرمانبەرى بۆ نەکرى، پاساوى بوونی نامىنى، فەرمانبەرىش لە شەریعتى ئىسلام دا تەنیا لە شتى چاکە دا، وە لە بارەى واجب بوونی فەرمانبەرى بۆ سەرکردە و براگەرە ھەدىسى زۆر ھەن، جا چ لەسەفەردا بى، کە کردەوہکانى بانگەوازی بۆ ھاتنە دى فەرمانبەرى خوا، لەسەر قیاس دەکرین، یان لە غەبرى سەفەردا بۆ ئەوہى ھەموو کار و بارەکان لەسەر یەك راو ڕچە برۆن، لە گەل ئەوہشدا نایەت و ھەدىس زۆرن لەسەر واجب بوونی فەرمانبەرى ئەمیر لە کردەوہ بانگەوازییەکاندا، لەوبارەوہ (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۆای لىبت)، دەلى: (کاربەدەستان: ئەوانەن کە خاومنى فەرمانن، وە ئەوانەن کە فەرمان بەسەر

خەلكى دا دەكەن، كە ئەمە (دەسلەتدار و بەتواناكان و ئەوانەى زانا و شارەزان) تىياندە بەشدارن.

كەواتە كارىدەستان دوو چىن و توئۇن: زانايان و ھوكمرانان، جا ئەگەر ئەوان چاك بن، خەلكىش چاك دەبن، ئەگەر خراپىش بن خەلكىش خراپ دەبن، وە ھەر كەسك خەلكى دواى بىكەوى، ئەو كارىدەستە، جا پىۋىستە ھەرىكە لەوانە فەرمان بە شىكە بكا كە خوا فەرمانى پىي كەردە، وە پىنگىرى و پىشگىرى لە شىكە بكا كە خوا پىنگىرى لىي كەردە، وە لەسەر ئەوانەش پىۋىستە كە گوپرايەلىي و فەرمانبەرى دەكەن فەرمانبەرى لە شىكەدا بىكەن كە فەرمانبەرى خواى تىدايەو، لە پىچەوانەى فەرمانى خوادا گوپرايەلىي و فەرمانبەرى نەكەن^(۱).

(شەيخ الإسلام) بە كەردەو كەرى بە كۆمەلى كەردەو:

ھەر كەسك بە وردىي ژيانى (شەيخ الإسلام) بخوئىتەو، بۆى دەردەكەوى كە ئەو ھەر بەلەينى تىۋرى و دانانى بەرنامە و بنچىنەكانى شەرىعى بۆ كەرى بە كۆمەل و، باسكەردنى لایەنە باش و جوانەكانى و داكۆكىي كەردنى ئىسلام لەسەر ئەوشتانە، وازى نەھىناو، بەلكو بەكەردەو سەركەردەى كۆمەلىك بۈو، كە ئەو كۆمەلە بە قەسەى كەردە و بە راۋىژى ئەو كەرى كەردە و لە خوئىي و ناخوئىيەكاندا لەگەلى دا ژيان، لە نامەيەكدا كە لە بەندىخانەى (اسكەندرىيە) وە ناراستەى كۆمەلەكەى كەردە دەلى: (... من خوئىي و كامەرانىيىم بۆيان دەوى و ئەو نىعمەتانەى چاۋيان پىيان پرووناك دەبنەو، وە دەمەوى دەرگەى ناسىنى خاۋيان بۆ بىتەو، وپراى فەرمانبەرتىي خوا و تىكۆشان لە پىي ئەودا، كە پىي دەگەنە بەرزەرتىن پەلكان^(۲)).

وە دەلى: (مەبەستەم ھەۋال دانە بە كۆمەل و جەمەتەكەم كە ئىستا نىعمەتەكانى خوا لەسەرمان زۆر زىاتەرن لە پىشو، وە سوپاس بۆ خوا نىعمەتەكانى

ئەو بۇ ئىمە لە زیاد بووندان، وە ئەگەر نەشگونجى پىيان بگەم و لە نزيكەو خزمەتى جەماعت بگەم، ئەو بە شەو و بە رۆژ دووعايان بۇ دەكەم، كە بەرانبەر ھەقى ئەوان كەمىك بە ئەركى خۆم ھەستام، وە بەمەبەستى نزيك بوونەو لە خوا، كە بەرانبەر بەوان دىكەم^(۱).

ثنا (شيخ الإسلام) رَتَمَ يَافِيان دَهْدَاتِي وَ تَمَرِيان يَحِي دَهْكَاو دَهْلِي: (والذي أَمَرَ به كل شخص منهم أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ وَيَعْمَلَ لِلَّهِ مَسْتَعِينًا بِاللَّهِ، مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَيَقْصِدُ بِذَلِكَ أَنْ تَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعَلِيَا، وَأَنْ يَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ، وَيَكُونَ دَعَاؤُهُ وَغَيْرُهُ بِحَسَبِ ذَلِكَ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ وَرَسُولُهُ)^(۲).

واتە: وە ئەو ەى مەن فەرمانى بە ھەموو كەسكى ئەوان يە دەكەم، ئەو ەى كە پارىز لە خوا بكا و كار بۇ خوا بكا و داواى يارمەتى لە خوا بكا، تىكۆشەرىن لەرپى خوا، مەبەستى بەس ئەو ەى، كە وشەى خوا بەرز يە، وە ملکہ چى تەنيا بۇ خوابى، وە دووعاو پارانەو ەى و شتى دىكەى بەو شىو ەى، كە خوا و يەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانيان يە كردە.

۸- جەماعتى (شيخ الإسلام) ھىندىك جار لارىنى خراپەيان

بە دەست جات بەجىت دەكرد:

زانای گەورە (ابن كثير) لە رووداوەكانى سالى (۶۹۹) ى كۆچى دا دەلى: (لە بەرمەيانى رۆژى جومەى (۱۷) ى (رەجەب) ى ئەوسالەدا (شيخ الإسلام) و ھاو ەكانى بەسەر شەراب فرۆش و نادى و شوئى خراپيان دادا و قاپ و گۆزە و كووپەى شەراپيان لى شكاندن و شەراپەكانيان پشتن و خاوەنەكانيان - كە ئەو كارە خراپەيان دەكرد- تەمبى كردن و سزايان دان، كە خەلك بەو پەفتارى (شيخ الإسلام) و ھاو ەلانى زۆر دلخۆش بوون)^(۳).

(۱) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸ - ۴۵.

(۳) البداية والنهاية ۱۶/۱۴.

ئەو دەقئىكى پۈۈن و ئاشكرايە لەسەر ئەوئى كە (شەيخ الإسلام) خۇى و ھاوئلانى بە دەستى خۇيان سزاي خەلئىكى سەرىپچى كار و خراپەكارىان داوہ و تەغزىريان كرددوۈن، وە ئەو كارىيان سەلمىنەرى ئەوئە كە (شەيخ الإسلام) كۆمەل و يارمەتیدەر و پشتىوانانى خۇى ھەبوۈن، كە بەدوای كەوتوۈن و فەرمانىان جى بەجى كرددوہ، يىگومان ھەموو خەلئەك بەوئى (شەيخ الإسلام) دىكرد پازى نەبوۈن، كە وایاندەزانى ئەو تەنھا زانايەكە وەك چاودىرئەك و، لە دەولەتدا فەرمانبەر نىہ و سەر بە ھىچ ئەمىرنكىش نىہ، چۆن ئەو كارانە دەكات؟ ھەر بۆيە لەو زانايانەى لە روۈى زانىارى و كرددوہ و بەخشىندا لاواز بوۈن، ھەسودىيان پى دەبرد، وپراى كەسانى خراپەكار و تىكەل و پىكەل كە بە ھەموویانەو پىلانى خراپان لە دژى دادمېشت بۆ لاوازكردنى پلە و پايە و كەسايەتتى ناوبراو و زىان پى گەياندى، وەك (ابن كئىر) لە رووداوہكانى سالى (۷۱۰)ى كۆچى دا دەگىرپتەوہ و دەلى: (لە مانكى (شەووال)دا كۆمەلئەك لە خەلئەك ھەسود لە دژى (شەيخ الإسلام) ھەستان و نارەزايان دەردەبرى بەوئى (شەيخ الإسلام) سزا شەرعیيەكان (حدود) بەسەر خەلئەك دا جى بەجى دەكا و تەغزىريان دەكات و..... ھتە، ئەوئى قسەى خۇى دەكرد و وەلامى دەدانەوہ و ھەلەكانى بۆ پروندەكردنەوہ، دوایى كۆتابى بە شتەكە ھات)^(۱).

ئەو دەقەش بەلگەيە لەسەر ئەوہ كە (شەيخ الإسلام) جى بەجى كرددنى سزا شەرعیيەكان (حدود)ى بە شەرعیى و پىۈست زانىوہ، وپراى تەغزىز كرددنى ئەوانەى لە ھوكمى قورئان و سوننەت دەردەچن، يىگومان ئەوئى لە كاتئەك دا كرددوہ كە زۆر لە خەلئەك ئەوئەيان قىبوول بووہ و كۆمەلئەك زۆرى ھەبووہ كە بە قسەيان كرددوہ و ئەو كارانەيان ئەنجام داۈن و خۇشى سام و رىز و ھەبىبەتئەك زۆرى لای ھىندئەك لە دەسەلاتدارەكان ھەبووہ، ئەوانەى لەسەر مەزھەبى ئەھلى سوننەت و جەماعت بوۈن، يان مەیلیان بۆى ھەبووہ^(۲).

۹- ھىندىك لە ھەلسوگموتەكانىي لە

گۇرپنى خراپە و بىئ شەرىعى دا:

ا- لە سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا رۇژىكىان (شىخ الإسلام) بانگى (محمد الخباز البلاسى) كرد و تۆبەى پىي كرد لە خواردنى شتى ھەرام و تىكەل بوونى بە (أهل الذمة) و بېيارىشى دا كەنابى لەمەولا قسە لەسەر لىكدانەوى (خەون) بكات، ھەرشىكى دىكەش كە زانىارى دەربارى نەي^(۱).

ب- لە مانگى (رجب)ى سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا، پىارنىكى پىر ھاتە لای (شىخ الإسلام) بەناوى (المجاهد ابراهيم القطان)، كەولنىكى گەورەى لەبەردابوو، دىمەنىكى نا ئاساى ھەبوو، (شىخ الإسلام) فەرمانى كرد ئەو كەولەى لە بەردا بدېتىن، خەلكەكە لە ھەموو لاو تى ھالان و لە بەرياندا دپاند، فەرمانى كرد سەرىشى بتاشن و نىنۆكەكانىشى كورت بكەنەو كە زۆر درىژ بوون، سەيلىشى كە زۆر درىژ بوون و ھاتبەونە نىو زارى كورتىان كەرنەو، تۆبەشى پىكرد لە قسەى خراپ و ناقوللا و خواردنى ئەوئ عەقل تىك بدا، وەك (حەشىش) و ھەرشىكى دىكەى ھەرامىش^(۲).

ج- لە ھەمان مانگ دا (شىخ تقي الدين ابن تيمية) چوو بۆ مزگەوتى (النارنج) فەرمانى بە ھاوھالانى كرد كە بەردتاشيان تىدابوو بە شكەندنى بەردىك لەوئ لە پووبارى (قلوط) كە بۆ پىرۆزى دەچوونە لای و، نەزىيان بۆ دەكرد و ھەيوانىيان بۆ سەردەبرى، بەردەكەى شكەند و مسولمانان لە دەستى ھەسانەو، كە بەھۆيەو خەلكىك تەوشى (شرك) بوو بوون، ئەو بەلا گەورەيەى لە كۆل كەرنەو كە شەپ و خراپەكەى زۆر گەورەبوو^(۳).

هـ- قسه کردنی (شیخ الإسلام) له گه‌ل سولتاندا بو لابرډنی تهو باجه‌ی له‌سهر ملک و مال و وه‌قفه‌کانی خه‌لکی شام دانرابوو، وه لابرډنی (والی) تهویش، سولتانیش په‌زامه‌ندیی له‌سهر داوايه‌که‌ی (شیخ الإسلام) دهرپری و جی به‌جی ی کرد^(۷).

بانگه‌واز بۆ لای خوا و به‌رنامه‌تیز و ته‌واوه‌که‌ی، ئه‌رك و کارێکی گ‌رنگه‌،
خوای گه‌وره‌ خستویه‌ته‌ سه‌ر شانی به‌نده‌ باشه‌کانی خۆی، ئه‌وانه‌ی به‌هره‌ و
توانای پێی به‌خشیون، که‌ دڵ گه‌وره‌ و عاقل‌مه‌ند و هه‌م‌ه‌ت به‌رز و وره‌ به‌هه‌ت‌ه‌کان
نه‌بن، ناتوانن به‌و کاره‌ هه‌ستن و نه‌نجامی بدن، هه‌ربۆیه‌ ئه‌و کاره‌ گ‌رنگه‌ کاری
پێغه‌مبه‌ران (عليهم السلام) و چینی‌شه‌ ره‌سه‌نه‌کانیانه‌، له‌ زانایان و ئه‌وانه‌ی
خاوه‌نی فیک‌ر و تیگه‌یه‌شتن و، سه‌ر‌پاست و خاوی‌تن، چونکه‌ په‌یامی بانگه‌واز
بۆ لای خوا که‌ تایبه‌ ته‌ندویه‌کی گ‌رنگی هه‌یه‌، شتیکی ئاساییه‌ که‌ ته‌نیا،
که‌سانێک هه‌لی ده‌گ‌رن و پێی هه‌ل‌ده‌ستن، که‌ شایسته‌ی ئه‌و نه‌رکه‌ بن و بتوانن
به‌باشی جێ به‌جێ ی بکه‌ن و به‌وه‌و پێشی به‌رن.

بینگومان (شیخ الإسلام) که زور لهو سیفته بهرزانی تیدابون، شایسته‌ی نه‌وه بووه بییته نمونه‌یه‌کی زیندوو و سه‌رکه‌وتوو بو بانگ‌خوازانی ری ی خوا،

(١) شذرات الذهب ٩/٦

(٢) المدامة والنهامة ٦٢/١٤.

لەو چاخە وشك و چەقبەستە فەكرى و دىنىي يەدا و لەو بوارەدا (شىخ الإسلام ابن تيمية) وەك كەسايەتتەكى ئىسلامىي ھەلەكەتتە بىر فراوان، شارەزا و لىزان، دادپەرۋەرى لىبۇردە، دىلسۆز و خۇشەويست، بە پەرۋش و فەركار، دەينىرى، و وەك بانگخوازنىكى سەركەوتتە خاۋەنى چەندىن سىفەت بوۋە لەوانە:

۱ - پەيغەمبەردىن بەھىزى بە خاۋە:

پەيغەمبەردىن بەھىزى و توندوتۆل لەگەل خاۋى پەرۋەردگاردا، يەكەم پاھە و بىنچىنە پەتەۋى ھەلسۈكەۋەتى بانگخوازە، كە لىيەۋە دەست بە بانگەۋازەكەيان دەكەن و ھەنگاۋى بۇ دەنن، كە ئەۋە پىۋىستى بە ناسىنىكى باشى خاۋا ئىمان پىۋىۋى ھەيە، چۈنكە ناسىنى خاۋى پەرۋەردگار ئىمان پىۋىۋى بە شىۋەيەكى راست و دروست، بىنچىنە بانگەۋازە، خۇ ئەگەر ناسىنى بانگخواز بۇ خاۋى پەرۋەردگار لاۋاز و وەك پىۋىست نەيى، ناتۋانى ئەركى بانگەۋازى بۇ لاى خاۋا ۋە ئەستۋ بگىرى، با لىرە دا سەرنجىكى ژيانى (شىخ الإسلام) بەيىن:

لەگەل ئەۋەدا كە (شىخ الإسلام) بەردەۋام سەرقالى دەرس گوتتەۋە و پەرۋەردەكەرن و تىگەياندىنى خەلەك و چاككەرنەۋەي ۋەزەي نالەبارى كۆمەلگا، جىھادكەرن بوۋ بە دل و زمان و قەلەم و دەستى، بەلام پەيغەمبەردىن توندوتۆلى بە پەرۋەردگار يەۋە بەردەۋام بوۋە و پىشتى ھەر بەۋە بەستەۋە و، يارمەتى لەو خاۋستە بە جۇرتك ھەركاتى مەسەلەيەكى نەزانىبا يان تىي نەگەيشتەيە بە نىيازنىكى راست و ساغ دەۋىشتە مزگەۋىتىكى لاجەيى ئاۋەدانى و نىۋچەۋانى لەسەر خۇل دادەناۋ دەيگوت: (يامعلم ابراهيم فہمي) وەك لە دەقەكانى پىشۋوتى زانايان دا ھىئامانەۋە كە (شىخ الإسلام) لە طاعەت و عىبادەتە فەرزەكان و لە شەۋنۋىز و پۇژۋى سۈننەت و چاكەخۋازى و فەرمان بە چاكە و پىنگىرى لە خراپە و تىگەياندىن و پىنگەياندىنى خەلەك و پۈۋىنكەرنەۋەي مەسەلە شەرىعىي يەكان و پارازنەۋە بە سىفەتە جوان و بەرزە ئىسلامىيەكان دا نەۋىنەي كەم بوۋە، ۋە ئەۋ تىگەيشتەن و پارازنەۋە و خالە پۈۋىيە بەھىزى و بەرزى و جوانەي ۋاى لى كەردبوۋ كە ھەمۋەكات ھەست بەۋە بىكات لە پەناي خاۋا دايمە ئەۋ خالەتە بەسەر

همموو ژيانی دا زال بوو، به شیویهك خوشی و چیژی راسته قینهی له ناسینی راست و ساغیی پهروهردگار و په رستنی دا دهینی، هر بویه له بهندیخانه دا بیزار و ماندوو نه ده بوو، به لكو كه له پیناو خوادا تووشی ده بوو پیشوازی و به خیرهاتنی لی کرد، نه وکات یه کلا ده بوه بو زیکر و طاعت و بیرکردنه و ملکه چیی زیاتر، نه و قناعه تی و ابو نه و کهسه زیندانی و چهسه که له یادکردنی خوا بیج به شه، ناورار و پرای نه و که خوی زور گرنگیی به لایه نی روو حی و پابه ند بوون به قورن و سوننه ت ده دا، فرمانیشی ده کرد به خه لکی به گشتی و شونکه و توه کانی به تایبه تی، که نه و مه سه له یه له ژیاناندا به زه قی رهنگ بداته وه.

۲- زانایی و رهشنیری:

یه کیکی دیکه له سیفه تانه ی وای کردبوو که (شیخ الإسلام) بیته نمونه یه کی ناوازه و لیها توی سه رکه و توه له بانگه واز بولای خوا دا، بریتی بوو له زانایی و به ناگا بوونی له همموو زانسته کان و هه بوونی بیر و هوش و تیگه یشتنیکی فراوان، به شیویهك له زانیاریه کان دا پیه لچوو بوو، که نیجته یادی ده کرد و پاو توژی نه وهی تایبه تی خوی هه بوو بو زور مه سه له و چاک و خرابی له یه کدی جیا ده کرده و له زانسته ئیسلامیه کان و زمانی عه ره بی دا به نه ندازه یهك شاره زابوو که میژووی زانستی ئیسلامی شانازی پوه ده کا و چه ندین زانای گه وره شاهیدی زانایی نه ویان داوه وهك (ابن دقیق العید، ذهبی، ابن سیدالناس، الزملکانی) و چه ند زانای دیکه، وهك پیشتر باسمان کردن.

به شیوه یه کی گشتی زورشار مزابوون و به رزبووه وهی توانای زانستی و فکری و رهشنیری له سمر هم پایه زانستیانه ده وه ست:

- * زانیاریه کی چاک و فراوان به همموو زانسته کانی قورن و سوننه ت.
- * ناگاداریوون به میژووی ئیسلامی و ئینسانی.
- * توژی نه وهی پیره وه کانی زانسته کانی ده رووناسیی و لقه کانی.

- * شارەزايى بە زانستەكانى بوونەوەر و جوگرافيا و ژيان.
 - * زانيارى تەواو بە مەزھەبە فەلسەفيە جياوازەكان.
 - * ئاگاداربون بە زانستەكانى زمان و ئەدەبىي عەرەبىي.
- كە (شىخ الإسلام) لەو بارانەوە خواى بەخسەر پشكىكى گەورەى پى بەخشىبوو.

۳- ساغ بوونەوە بۇ فيكرە و يىروباوم:

يىنگومان ساغ بوونەوە و دلسۆزى تەواو بۇ بىر و باوم، نەيتى سەرکەوتن و بەرگرتنى بانگەواز و بزوتنەوە چاكسازىيەكانە، چونكە ساغىي و نيەت پاكيى بۇ پەروەردگار، كار و كردەوەكان بەرز دەكاتەوە و دميانكاتە عيبادەت، وەك چۆن دل و دەروون پيسىي، خواپەرستىيەكان ديتتە خواري و دميانكاتە گوناھو، خاوەنەكەى دواى ماندوو بوون جگە لە زەرەمەندىي و خاكەسارىي هيچى ديكەى دەست ناكەوي!

پشتەر دەربارەى خووپروشتى ناوبراو هينديك شتمان باس كرد، كە نيشانەى ساغىي و دلسۆزى و نيەت پاكيى (شىخ الإسلام) بوون بۇ خوا و دينەكەى، ئەو ناحەزى زۆرى هەبوون كە فشاريان دەخستە سەرى و نازاريان دەدا، دميانويست لە گوتنى قسەى هەق بى دەنگى بكەن و دەنگى بيستراوى كپ بكەن، بە چەندان شتو پيلانيى نارپەوايان بۇ دادپرشت، زۆرجاران تواناي بەرپەرچ دانەوەى هەبوون، و دەيتوانى زەرەريان لى بدات، بەلام بەخشندەي بەرانبەر دەواندن و چاكەى لە گەل دا دەكردن، بەرگرى لى دەكردن و عوزرى بۇ دەهينانەوە، نامەى بۇ قوتابىيەكانى دمنوسى و ئاگادارى دەكردنەوە، كە بەھوى نازاردانى ئەووە كەس نازار نەدن، دىگوت: نامەوي كەس لەبەر ئەووى درۆى لە دژى من كردو، يان زولمى ليكردووم و نازارى داوم، تۆلەى لى بكرتەوە و نازارى بدرى، من گەردنى هەموو مسولمانيكم نازاد كردو، خيّر و چاكەم بۇ مسولمانان دەوي، يىنگومان ئەو ساغىي و دلسۆزى يە بۇ دين و يىروباوم لە بەرزترين ئەو سيفەتانەيە كە خو و روشتى بانگخوازاني پى پىناسە دەكرى، خو روشتيك كە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) وەچە

E- نازايهتي و بېرته‌واست له‌گوتنې همد دا:

نیسلام دژى ترسنۆكیى و رارایی یه، له گهڵ نازایه تیى و وره بهرزى و لیبرانه، بهرنامه و پایه مه گهوره و پیروژه كان خهلكى ئازا و خاوهن وره و شیرادهى بهرز نهی، پشتی ناگرن و سهرى ناخه، ترسنۆكیى بهرنامه و مهبدنه بالاکان بى نرخ دهكا و، ههق دهمرتئ و ژیر گلى دهخا و، زوڵم و ستهم سهردهخا و مهرامه پهستهكانى دیتته دى، (شیخ الإسلام) به نازییه تیى زۆر بهناویانگ بوو، له ههپهشه و گوپهشهى كهس نهدهترسا و ههقی راده گهیاوند و بانگهشهى بۆ دهکرد، سهبرى دهگرت لهسهر ئهو ناخۆشییهى دههاتنه پێى، ئهو ههر لهسهرهتای گهنجیهوه ههستی به بهرپرسیاریهتى دینیى کردوه و به پهروۆش بووه بۆ ئوممهتى نیسلامیى، كه له زۆر ڕووهوه تووشى گرفت و ناخۆشى و نارههتتى بووه، ههر بۆیه خهمی لى خوارد و كارى كرد بۆ لادانى لهمپهركان و وهك سهركردهیهكى دیارى دینی بوو به پێشهنگ بۆ گێڕانهوهى كۆمهلگا بۆ سهراسته شهقام و، ئهو راستیانهى له نێو ناخۆشیى و نهزانى و نهفسانه و خورافاتدا ون بوو بوون، (ابن تیمیة) ههر بهوهنده نهوهستا كه كارهكهى تهنها بریتى بى له دهرس گوتهوه له مزگهوت و خوێندنگاكان دا، بهلكو قهناعهتى وابوو كه دینهكهى داواى لى دهكا ههنگاوى كردهى بنى بۆ جى بهجى كردنى ئهو زانیارییهى ههیهتیی و چاكسازى پى بكات له نێو كۆمهلدا، بهتایبهتى له بوارى عهقیدهدا، چونكه بنهچینهى ههموو كردهوهیهكى ئینسانهكانه، بهو پێیه بانگهشهى بۆ چهسپینی عهقیدهى ساغ و كاره باشهكان كردو وستی زۆر شت كه بهناوى نیسلامهوه دهكراو نیسلامیش لى بهرى بوو، لای بهریت و زۆر شتیش كه خۆى بهشهرعیى و پهواى دهزانى، ههرچهنده پێچهوانهى رای زانایانى دیکه بوو، بهتایبهتى ئهوانهى كهوتبوونه نێو چوارچێوهى

تەقلىد و لىي دەرەدەھاتن، بىچ گوى دانە قەسە ئىھوان و خەلكى دىكە و دەسەلاتى مەلىك و سولتانەكان، بە خەلكى پادەگەمیاندى بەعەزمەو دەلىلى ئەوانى بەدەلىل وەلادەنا و، بەرپەچى گومان و رەخەنى لاوازىيانى بەبەلگەى قورئان و سوننەت دەدايەو، ھەرچەندە ناھەزەكانى بەژمارە زۆرۇ بەدەسەلات و - چونكە لەگەل سولتان بون- لەو بەھىژتر بون، بەلام لەمەيدانى وتووژو موناقتەشى زانستى دا ھىچيان لەبەرانبەر (شىخ الإسلام) دا پىچ نەدەكرا، تا سەرەنجام بەناپەوا لای سولتان شكايەتيان لىي كردو بەگرتنيان دا، ھەرچەندە دەگىراو زۆر لە بەندىخانەدا دەمايەو بەلام زانىارىيەكەى بەند نەدەكرا، و پاو سەرەنجهكانى لەوتو دەگەيانە زۆر كەس لەدەرەو، دواى ھاتنە دەرەو لى سەن گەپايەو بۆ دەرس گوتنەو ئەمجار لەگەل فەيلەسووفەكان و شىعەى باطينى و پافزو سوڤى و ھىندىك لە زانايان كەوتە دەمەدەمو موناقتەشە، بەرانبەرەكانى لەمەيدانى وتووژى زانستى دا شكستيان دەھىنا، بۆيە پەنايان دەبردە بەر قەسە ھەلبەستن و ئازاردانى، بەلام ئەو لە ھەموو حالەتەكاندا پەچاوى لايەنى شەرىعى دەكردو وەلامى خراپەى بە خراپە نەدەدايەو بەورەى بەرزو دلىكى ئارامەو بەرانبەريان دەوستانەو.

۵- تىگەيشتنى ھەرد لە دىن و شارەزايى لە واقع:

بانگخواز كاتىك بەراستگۆو لىپراو بۆ كارى ئىسلامىي و بانگەوازەكەى دادەنرىت، كە ئەوپەرى تواناى خۆى بخاتە كارو بەردەوام تىبەكۆشيت لەسەر تىگەيشتنى كاكڤ و نىوەرۆكى دىن و، دەقەكانى و ئامانجەكانى. دەبىت بانگخواز بتوانىت لە ژيان و حالو وەزعى خەلكى بگات و ئاگادارى گۆرپانكارىيەكان و پىشھاتەكان بىچ، وە واقعى ژيان و دەروورەرى وەك خۆى ببىنى، چونكە چوونە ژوورەو لە دەروازە پراستەكان بۆ گۆرپانكارى لە كۆمەلدا بە ئاگادارىبون و بەدواداچوونى كىشەكانى خەلك و دلسۆزى نواندن و بەشدارىيە كردن لە چارەسەركرديان دا دىتە دى، كاتىك كە خەلك ھەست بە دلسۆزى و خەمخۆرى بانگخواز دەكات، متمانەيان زياتر پى دەبىت و چاكتر گوى بۆ دەگرن و بەقەسەى دەكرىت.

بانگخوазى لىزان و ھەستىيار ئەو كەسەيە كە دەتوانى نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا دەست نىشان بكاو دەرمانى پىۋىستى بۇ دىيارى دەكات، (شىخ الإسلام) ئەو بانگخوازه زاناو شارەزايە بوو كە بەوردىيى و قوۋلىيى و بە شىۋىيەكى گىشتگىر لە دىن تىگەيشتىبوو، وەك (الزىملىكانى) دەلى: خوا زانستەكانى بۇ نەرم كىردىبوو، وەك چۇن ئاسنى بۇ داوود (عليه السلام) نەرم كىردىبوو، وىپراي ئەو زانىيارى ھەبوو بە كىشەو گىروگىرگىتەكانى خەلك و ئاگادارى بارودۇخى ھەمەلايەنەي سەردەمى خۇي بوو، كە ئەو ەواي كىردىبوو بتوانى دەرمانى پىۋىست بۇ چارەسەرى نەخۇشىيەكان دىيارى بىكات و وەك مامۇستايەكى كارامەو خەمخۇرئىكى راستەقىنە بناسرى، ھەموو مەزھەبەكانى عىلمى كەلامى موتالا كىردىبون، كە مەترىسيەكانى لە ژيان و واقىعى مەسۇلماناندا دەرەكەوتىبوو، بەو ەي عەقىدەي خاوتنى خەلكەكەيانى تىك دابوو، يەك رىزى مەسۇلمانان نەھىشتىبوو، (شىخ الإسلام) بە زانايى خۇي دىۋىست نىۋەرۇك و نەيتنى شتەكان بزانى و بەرەرجى گىچكە و گەورەي كارە نارەواكانيان بداتەو ە، بە دەلىل و بەلگەي بەھىز درۇ و دەلەسەكانىيانى پوكاندەو، ناویراۋ چەندان كىتەب و نووسراۋى نووسىون كە چارەسەرى پىۋىستىيان بۇ گىرفت و نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا لەخۇ گىرتون.

۶- گىرنگىي دان بە بارودۇخى مەسۇلمانان و

ژيان لەگەل رەۋادەكان دا:

بانگخوазى راست و بەجى نايىت خۇي دورە پەرىژ بگرى و دوور لە مەسۇلمانان بژى، بەلكو پىۋىستە گىرنگىي بدات بە ھال و ۋەزەيان و، ئەو يەكەك بىچ لە كار و مەبەستە گىرنگەكانى و، كاكلى بەرنامە بانگخوازىيەكەي كە گۇرپانكارىيەكان كاريان تىناكەن، (شىخ الإسلام) چاۋەكانى كراۋە بوون، ئەو كىشانەي دەيىنن كە خەلكى بەدەستىانەو دىئاننالاڭد، لە ئىش و ژانيان بەشداربوو، لەگەل خەم و خولايى كۆمەلگا كەيدا دەژيا، لە خۇشىي و ناخۇشىي دا لە گەلىاندا بوو، لە سالى (۶۹۹)ى كۆچى دا كە (تەتار) دەورى دىمەشقى دابوو خەلكەكە دەترسان، كارىدەست و سەركردە و زۆرىيەي زانا و كەسە ديارەكان

ھەلاتى، دىمەشق پىي سەرۆك و دەسەلات مایەو، تاوانبار و خراپەكارەكان بەندىخانەكانىيان شكاندن و ھاتنە دەرى و كارى خراپ و نا قۇلايان ئەنجام دا، لەو كاتەدا (ابن تىمىيە) قارەمانانە ھەلۆستى نواند كە كسانى قسە رۆيشتوى ئەوئى كۆكردنەو و رىككەوت لەگەلىان كە خەم لە كاروبارەكانى ولات بخۆن و بارودۆخەكە كۆنترۆل بكەنەو، دواتر رۆيشت بۆ لای (قازان) و داواى لىكرد ئەو ترسەى لەسەر خەلكى دىمەشق درووستى كردو نەيھىلەت و دەورى شار چۆل بكا و مەبەستەكەى ھاتە دى، ئەمەوجەندەن ھەلۆستى دىكەى (شىخ الإسلام) ەك بەشدارى لە جەنگ و كۆكردنەوئى خەلك و مەشق پىي كردنىان و بەدواداچوونى بۆ كاروبارى مەسولمانان لە زۆر شوئندا، بەلگەى گەنگى دانىەتى بە بارودۆخى مەسولمانان بە شۆبەكەى كردەى.

۷- دىيا بەكەمگرتن:

يەكەكى دىكە لەو سىفەتانەى بانگەواز دەخاتە دلى خەلكەو و قسەكانى كارىگەرييان دەپى و لى و ەردەگەن، دىيا بەكەمگرتن و خۆ دورگرتنە لى، بە شۆبەكە عدقل و دل و ئەندامەكانى يەكلا بكاتەو بۆ زانست و زانىارى و ئەو مەبەستە گەورەى ھەيەتى، ئنجا ھەموو خەلكى سەردەمى خۆى يەك دەنگ بوون لەسەر دىيا بەكەمگەرى (ابن تىمىيە) و گوى ئەدانى بە لەزەت و خۆشەيەكانى دىيا، كەس ھەستى پىي نەكردو بۆ ەدەست ھىنانى سەرەت و سامان، سەرقالى كارى دىياى پىي، نەزانراو كارىكى پەسىمى دەولەتى بوپى و كرى لەسەر كارەكانى ەرگرتى، بەلكو ھەموو زىيانى خۆى لەگەل زانىارى و لە رىي بانگەواز بۆلاى خوا بەسەر بردو، خاوەنى (الكواكب الدرىة) دەلى: (شىخ الإسلام) كرىن و فروشتن و شەرىكەيتى و بازەرگانى و ەتدى نەكردو و دىنار و درھەم و خواردن و كەل و پەلى پەزمەندە نەكردو، لەماوى زىيانى دا، لە داوى مەردنىشى مەراتەكەى برىتى بوو لە زانست و زانىارى، ەك شوئى پىي ەلگەرتنى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) كە فەرموئەتى:

(ان العلماء ورثة الأنبياء والانباء لم يورثوا ديناراً ولا درهما ولكن ورثوا العلم)

فمن أخذ به، فقد أخذ بحظ وافر^(۱).

واتە: يىگومان زانايان مىراتگرى پىغەمبەرەنن، پىغەمبەرەننىش دىنار و درەھمىيان بە مىرات بەجى نەھىشتوۋە، بەلكو زانايان بە مىرات بەجى ھىشتوۋە ۋە ھەر كەسىك زانايارى بە مىرات بگرى ئەوا پشك و بەشى باشى پىپراۋە.

چۈرەم: بۈرەكانى كارى بانگەۋازىي (ابن تيمية)

(شيخ الإسلام) ۋاى دەبىنى كە بۈرەكانى كار كىرەن زۆرن و جىۋازن، گۆرەپانەكەش ھىچ سۈرچاكى تىدا نىن و دوژمنانىش رىمبازنى تىدا دەكەن، ھەستى بەۋە دەكرد كە ھەموو ئەو شتانەى لە دەۋرۋەرنى، پىۋستىيان بە چاكسازنى ھەيە:

- * خەلكى بە گشتى پىۋستىيان بە پەرۋەردە و فېركردن ھەيە .
- * زانايان پىۋستىيان بە ۋەبىر ھىتانەۋە و وشيارىۋونەۋە ھەيە.
- * كاربەدەستان پىۋستىيان بە ھەستانەۋە و ئامادەكارى ھەيە.

لەكاتىكدا دوژمنان لە (تەتار و صەلىبىيەكان) خراپە و فەسادىيان لە زەھىدا دەكرد بەبى ئەۋەى روۋبەرۋى ھىچ پەرچ و بەرەنگارىيەك بىنەۋە، (شيخ الإسلام) قەناعەتى ۋابو كە لەچەند لاۋە لەنىو كۆمەلگەدا گۆرپانكارى پىۋستە، زەھمەت و گەۋرەي و فراۋانى كارەكەى ھەست پى دەكرد، بەلام ئەۋە لە عەزم و ئىرادەى كەم نەدەكردەۋە، دېندەي دوژمنانى لەلا پروون بوو، بەلام سوور بوو لەسەر روۋبەرۋىۋونەۋە و بەرەنگارىيە، قەناعەتى ۋابو مادام ئەو كار و بانگەۋازە بۆ خوايە، خۋاى گەۋرە پىشتى بەرنادا و يارمەتى دەدا، داۋاى يارمەتى بۆ ئەنجامدانى ئەو كارە سەختە بە زىكر و خوا پەرسىيە لە پەرۋەردگار دەكرد، لەدۋاى نوژنى بەياني لە شوئى خۋى دەمايەۋە و تا چىشتەنگاۋ ھەر

(۱) أخرجه الترمذى و ابن ماجه، من نماذج الدعاة لرجون ص ۹۱.

يادى خۇاى دەکرد. (شەيخ الإسلام) قەت كاتى بەزايە نەداۋە، يان چاۋەرۋانى ھاۋكارىك نەبوۋە، ئەۋ باۋەرۋى ۋابوۋە كە كات ژيانە، ھەر ساتىك كە بەيى كار رادەبرى زىانبارىيە ۋ قەرەبوۋ ناكىرتتەۋە، چۈنكە ئەۋكاتەى ژيان دەۋرا ۋ بەسەر دەچى ۋ ناگەرپىتتەۋە، ۋە باۋەرۋى ۋابوۋە كە ھەر خوا يارمەتى دەرىەتى، جگە لەۋ شتەكانى دى ھەموو ھۆكارى رۋالەتتىن، خۇاى كارىەجى مەيسەريان دەكات بۆ ھەر كەسىك لە بەندەكانى كە خۆى بىەۋى، لە پاستىشدا يارمەتى ۋ سەرکەۋتن ھەر لە خواۋەيە^(۱).

۱ - چاكسازىي خەلكى بە گشتى:

(شەيخ الإسلام) زۆر داكۆكىي لەسەر چاكسازىي لەنىۋ خەلك بە گشتى كەردە، ئەۋىش لە پى ى فېركەرنىكى راست ۋ دروستى دىن ۋ، باسكەردنى ئىسلام بەگشتى ۋ، روونكەرنەۋەى ھەرپام ۋ ھەلال ۋ پىشخستى لە پىشترەكان، ئەۋەش لە ميانى چاندنى عەقىدىيەكى راست ۋ ساغ ۋ دروست لە دل ۋ دەروۋنى خەلك دا ۋ پوۋچەل كەرنەۋەى گومانى لاپىكان ۋ بەرپەردچەندەۋميان، باسى عىبادەتى ساغ ۋ ھۆكەكانى جىھادى بۆ دەكەردن ۋ بە قسە ۋ كەردەۋە تى ى دەگەيانندن ۋ بەكەردەۋە بەشدارى ھەر كارىكى خىرى دەكەرد كە سوۋدى ھەبوۋ بى، ۋىراى ئەۋە داكۆكىي دەكەرد لەسەر ئىسلامى گشتگىر، كە ھەموو لايەنەكانى ژيان دەگىرتتەۋە، ھەۋلى دەدا ئەۋ مانايە لە خەلكە كە بگەيەنى ۋ ۋىژدانىان بەخەبەر بىتنى، بۆ ئەۋەى بە جوۋلە بگەۋن بۆ كار ۋ پايانپەرپىتنى بۆ جىھاد، كە سەرەنجام دۋاى ھەۋل ۋ تىكۆشانىكى بى پسانەۋە، تۋانى بە يارمەتى خوا بگاتە ئەۋ مەبەستەى كە كارى بۆ دەكەرد ۋ دەۋىست، كە كارىك بوو ۋەستاۋى بە جوۋلەخست ۋ، نوۋستۋى بە خەبەر ھىنا ۋ لە نىۋ جەرگەى ۋەستاۋى ۋ چەقبەستۋى دا كە ھەردوۋكىان لەسەر دللى بانگخۋازى دلسۆزدا قورسەن، جوۋلەى دروست كەرد.

ئەو زۆر داڭلىقكار بوو لەسەر پتەوکردنى رىزى براپەتى و، دَل بەيەكەو
جۆش دانى مەسۇلمانان و يەك ھەلۋىستى و كردنى ھەر شەيخ كە سوودى
بۇ مەسۇلمانان بوو، زۆر چاڭەكار بوو، خۇي بە قورىانى دوورخستەو
مەترىيەكان لەسەر ئومەت، دەکرد.

۲- چاكسازى زانايان:

ئەمەش لە ميانى بېرھىنانەويان بەوى دەي بە ئەركى سەرشانى خۇيان
ھەستەن، كە خۇاي پەروردگار پىچى راسپاردوون و فەرمانى پىچى كەردوون، زانا
زۆر بوون بەلام لە بوارى زانپارى بۇ بانگەواز و چاكسازى لە خەلكى دىكە
جيا نەدەكرانەو، زانپارى عەقلىانى پىچى كەردبوو بەلام وىژدان و دەرۋىزىانى بە
جوولە نەخستبوو، سەرقالبوون بە پەلە و پاىەى ژيانپان و لە جوولەى خستبوون،
نەزىكىيان لە سولتان و كارىدەستان شانازى بۇ دروست كەردبوون و زمانپانى لە
گۆ خستبوو، بۇيە لە ھىچ شەيخدا لە خەلكى باشتەر نەبوون .

زانپان قەدىان يەك نەبوو، لە يەكدييان دەخىند و دژايەتى يەكدييان دەکرد،
بوغز و پەرتەوازمى دەرۋىزىانى پىچى كەردبوو، ھۆى ئەوھش ئەمانە بوون:

أ- دەمارگىرى مەزھەبىي: كە زال بوو بەسەر عەقل و ھۆشپاندا و تووشى
نەتوانىنى كەردبوون بەوى لە پىناو شوپن كەوتنى ھەقدە لە دەلىلەكان بىفكرن و
لەي ورد بېنەو .

ب- بىرو و راي سىياسى: كە بوو بەھۆى زياتر لىك ھەلۋەشانى يەكيتىيان و
فراوان بوونى درزى ناكۆكىي لە نىوانپان دا، بە جۆرەك دەولەت دەيوست لە
ھەر مەزھەبەك قازىيەك ديارى بىكات، كە ئەو ھاندان بوو بۇ دەمارگىرى و
پەرتەوازمى، ۋە ھەر ۋەزىرەك زانپەكى ھەلۋەبژارد و لەخۆى نەزىك دەكرەو، لە
ھەر شەيخەك گەلى و پەخنى لىچى بىبوايە دەرى دەكر و لەخۆى دوورى
دەخستەو، تاۋاي لىھات زۆرىي زانپان بوونە دارەستى كارىدەستان و رىژ و
ھورمەتى زانستىيان پىو نەدەما و ھەبەت و سامى زانپانپان لىچى دادەپىن .

ج- زۆر لەوان پاي لادەرانىيان وەردەگرت لە سۆفەكان كە باوەريان بە (وحدة الوجود) ھەبوو، وە دانىيان دینا بە بێردۆزەي (الحلول والاتحاد) دا، وە زانایان ئەو كات شۆتەوار و كارىگەريیەكى ئەوتۆيان لى نەدەبينرا، (ابن تیمیة) ئەو ھەلۆستە ناشایستەى لە زانایان بېنیو ھەلۆزان لە فەرمان بە چاكە و پېنگرى لە خراپە ھېناو، بۆیە داواى لى كردوون كە بە چاكیى نۆتەرايەتیی ئىسلام بكەن و، دوور لە بەرژھەندیى شەخسیی و ھەوا و نەفس ئەوێ لەسەر شانىانە پى ھەستن^(۱).

(شیخ الإسلام) دەبوست زانایان دوور بكەونەو لە سولتان و پلە و پایەى پەسمى، بۆ ئەوێ نەكەونە ژێر كارىگەری ئەوان و رەخنەى دەگرت و ناپەزایی دەردەبری لە دەست ماچكردنى كاربەدەستان و چەمىنەو لە بەردەمیان، بەھەرشیوھەك لەبەر ترس بى یان تەماع، كە توانى تا راددەيەك تەنگ بەو زانایانە ھەلبچنى و وابكا خەلكى خۆيان لى بەدوور بگرن، ئەوانەى بەرتیلیان لە خەلكى وەردەگرت كە كار بۆ خەلكى راھى بكەن لای سولتان و بەو خۆیانان دەولەمەند كردبوو، تا كار گەیشتە ئەوێ فتاوى ھەلالی بەرتیلیان دا بە مەبەستى كار پۆشتن، (شیخ الإسلام) لە مزگەوت دەنگى بەرز دەكردو و دەيگوت: (پێوستە بۆ ھەر كارێك چاكترین كاربەدەست دابنرى كە دەتوانى بىكا،)

بەو پێیە ھێندێك لەو زانایانە بە دەنگیەو ھاتن و بەوێ لەسەر شانىانە ھەستان و بەشدارییان كرد لە فەرمان بەچاكە و پېنگرى لە خراپە و جیھاد كردن لە پێناو بەرزكردنەوێ دینی خوا، بەلام بەشیكى دیکە بە ھەسەد و كینە و خراپە و پیلانگێرى و درۆ و ئیفتیرا و دژایەتیی كردنى لەلای كاربەدەستان، وەلامى (ابن تیمیة)یان دايمو، بۆ ئەوێ بە گرتنى بدن و وشەى ھەق و دەنگى زولالی كپ بكەن، ھەرچەندە توانیان بە غەدر و تاوان لاشەكەى بخەنە بەندیخانەو، بەلام نەیانتوانى قسە و راو سەرنج و فتوا و پێنمايەكانى بەند

بەكەن لەكار و نامۇژگارى، لە كاتى تۈانا و دەسلەتەش دا ۋەلامى شەيخ
الاسلام لىبوردەمى و سىنگ فراوانى بوو لە بەرانبەر ئەوانەدا كە خراپە و
دزايەتى ئەويان كەردبوو.

۳- چاكسازلىق لە ھەلسەكەوتى كارىدەستان:

(شەيخ الإسلام) لە سەردەمى خۇيدا بە مەبەستى كارتىكەردىيان و پەلەكەشكەردىيان
بۇ كەردنى كارى خىر، پەيۋەندىيە بەھىز و پتەۋى لە گەل سۇلتان و بەرپەرسەكان
دا دروستكەردبوو، كە كەسانىك لە نىۋياندا خۇشياندەۋىست و رىزان لى دەنا و
شەرمىيان لى دەكەرد و، سەرسام بوون، بە فەرمان بە چاكە كەردنى و پىنگىرى
لە خراپە كەردنى و بە پەرۋش بوونى بۇ زىندو كەردنەۋى سۈننەتى پىغەمبەرى
خو(صلى الله عليه وسلم)، لە گەل ئەو ھەموو خۇشەۋىستى و پەيۋەندىيە بە
تىنەى لە گەلەياندا ھەببوو، ئىنسانىكى دىنا نەۋىست و زاھىد بوو، قەت شتى
بۇخۇى داۋا نەدەكەرد و رۇژىك لە رۇژانىش تەماعى لە پەلە و پايدە نەبوو،
كە رىستبايان شتى بىدەنە ۋەلاى دەنا و نەيدەۋىست، (شەيخ الإسلام) خەلەكى
بانگەشت دەكەرد بۇ فەرمانبەرى كارىدەستانىيان لە ھەركۈيەكە بن، بەلام
ئەگەر سەرىپچى فەرمانى خاۋايانكەرد، ئەو نەبەى بەگۈيەكە بىكەرى، (مەمالىك)
كە دەسلەتەردى ۋلات بوون، ئەويان خۇشەۋىست چۈنكە (شەيخ الإسلام) باۋەرى
بەۋە نەبوو كە (مەمالىك) ئەو كاتەش كۆيلەن. بەلكو مەرجى شەيخ الإسلام بۇ
مەمالىك بىرىتى بوو لە ئىستقامەت و بەردەۋامىيە لەسەر ئىسلام تاكو خەلەك
بەگۈيەكە بىكات، (شەيخ الإسلام) ۋاى دەزانى كە (مەمالىك) شەركەر و نازان و
ھەرىكەتەكەن لە سەنگەرەكى ئوممەتى ئىسلامى دان، رىژىكى زۆرى لەلاى
ئەوان ھەبوو و شەرمىيان لى دەكەرد و حسابيان بۇ قەسەكانى دەكەرد.

ئەو ھەستە دوو سەرى نىۋان (ابن تيمية و مماليك)^(۱) بە پىۋىست زانرا بۇ
بەرپەرج دانەۋەى (تەتار و سەلىبىيەكان) كە سەرسەختەرىن دۈژمنى ئىسلام

بوون لەو سەردەمەدا، بەلكو مەمالىك زىاترىش لەو، ھاودەنگ بوون لە گەل (شىخ الإسلام) دا بەوئى لە گەل ھەلۆستى ئەودا بوون لەوئى شوئەكانى فەساد و باپ و شوئى فروشتنى شەپايان داخستن^(۱)، ھەرچەندە ئەو پەيوەندىيە بەھىزە لە نۆوانيان دا ھەبوو، بەلام ناھەزان و كەسانى ھەسوود لە زانايان و خەلكى دىكەش، بەجۆرەھا شۆھ لە پىلانگىزاندا بوون، لە دژى (شىخ الإسلام) و چەند جارەن سولتان و كارىدەستان بۆ دادگايى كردن (شىخ الإسلام) يان لە مەجلىسەكانيان دا ئامادە دەكرد، وتووێژيان لە گەلدا دەكرد دەريارى ئەو شتانەى پىيان تۆمەتبار دەكراو ھەموو جارى يىتاوان دەردەچوو، بەسەر كەوتووئى مەجلىسەكەى بەجى دەھىشت، بەلام فشارى ئەو ھەسوودانە بەردەوام بوو، بە شۆھىيەك كارىگەرى لەسەر كارىدەستان دروست كەردبوو كە فەرمانى بەند كەردنى (شىخ الإسلام) بەدن.

ئەو شكايەت و داوايانەى ناھەزان لەسەر (شىخ الإسلام) تۆماریان دەكرد، ھۆيەكى گەورەى شارەزابوون و ناسىنى كارىدەستان بوو بۆ (شىخ الإسلام) كە لە نزىكەو شتى لى بىيستن، يەككە لەوانەى لەمىيانى ئەو قسە و وتووێژانەى لە نزىكەو لە گەلدا كەردو و ناسىويەتى و (شىخ الإسلام) ى خۆشويستو، سولتان (الناصر محمد بن قلاوون) بوو، بەلام وێپراى ئەوئى لە جىھادى (تەتار) یش بىنيويەتى كە چەند ئازا و دلسۆز و بە ھەفا بوو بۆ دىن و نىشتمانەكەى، لە گەل ئەو خۆشەويستىيەشى دا بۆ (شىخ الإسلام) لە ژىر فشارى ناھەزانى دا بەندى كەردو، ئەو ھەلومەرجە ناھەموارەى (شىخ الإسلام) تىيدا ژياو ھەواى لى نەكەردو ھەمسارد بى و فەرمان بەچاكە نەكا، بەلكو بەردەوام داواى لە كارىدەستان كەردو كە بەئەركى سەرشانىان ھەستن بەرانبەر بە دىن و ولات و خەلكى بەگشتى. لەزۆر ڤووھە (شىخ الإسلام) ويستويەتى چاكسازى لە كار و ھەلۆستى سولتان و كارىدەستان دا بكا، ئەوئەلا شتى بى شەرى ناگادارى كەردوونەو ھەك: مەسەلەى نەھىشتنى بەرتىل و گەندەلىي ئىدارى و بەرپاكەردنى دادپەرورەى و پىندانى بەرپرسيارىيەتى بە پى شايستەيى و، جى بەجى

کردنى شەرىعتى ئىسلام، دژايەتتىكى کردنى چەند عادەتتىكى نەفامىي ۋەك تۆلەسەندىنەۋى نارەۋا و پەرەپىدەنى شوئىنى فەساد و خراپەكارى، لە لايەكى دىكەۋە داكۆكى کردنى لەسولتان بۆ ھاتنى بۆ جەنگى تەتار و رزگارکردنى ۋلات و مەسولمانان و قەبۇلنەکردنى زولم و ستەمى تەتار و. ھتە، ۋەك پىنى گوتۇۋە (لوقدر انكم لستم حكام الشام ولاملوكة واستنصرکم أهله وحب عليکم النصر فكيف انتم حكامه وسلاطينه وھم رعایاكم وانتم مسؤولون عنھم).^(۱) كە ئەوانەى ھەموو بەمەبەستى چاكکردنى بەرپرسان بوو، ھىچ كاتىش مۇجامەلەى لە ھىچ شەيئەدا لەگەل دۆست و ناھەزدا نەكردو و ئەۋەى بە ھەق و راستىي زانىيى، گوتۇۋىەتى و كەردۋىەتى، ۋە ھەموو ھەۋل و تىكۆشان و مەبەستىشى بەرجەستە کردنى ئىسلام بوو لە دل و دەروونى خەلكى دا، ۋەك ئەۋەى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ھىتابوۋى و، گىرپانەۋەى دەۋلەتتىكى ئىسلامىي بەھىز بوو، ۋەك ئەۋەى لەسەردەمى خەلىفە سەرراستەكان دا ھەبوو.^(۲)

پىنچەم، كۆسپەكانى سەر رىي چاكسازى (ابن تيمية):

لەۋەتەى خوا بوۋنەۋەرى دروست كەردو ھىچ بانگخوازىك نەبوو و نابى، مەگەر توۋشى كۆسپ و لەمپەر و ناخۆشى ھاتو و دىت، رىي بانگخوازن بۆ لاي خوا رىي بەھەشتە، بەھەشتىش بە ناخۆشىيەكان دەۋرە دراۋە.

كۆسپ و لەمپەرەكانى سەر رىي بانگخوازن نامازەى راستىي و ساغىي كارۋانەكەيە، ئەو ناخۆشيانەى توۋشيان دى گەلۇپى سەۋزە كە رىيان پى دەدا بەردەوامىن لەسەر پۇشتن و دلىيان دەكات لەسەر تەۋابى بانگەۋازەكەيان، بۆيە گىر و گەرفتەكانى سەر رىي (ابن تيمية) كەموكۇپى نەبوو بۆ خۇي و،

(۱) البداية والنهاية ۳۳/۱۴

(۲) استمرارية الدعوة ۸۴ - ۸۶.

نەنگىي نەبوو بۇ ئەو بەرنامەيەى خەلكى بۇ بانگ دەکرد، بەلكو بانگخووزان دەزانن كە ئەو كۆسپ و گرفتانه لە گەل بانگەوازدا بەيەكمەو بەستراون و ئەو رىيە لەو شتانه خالى نىە، بانگخووزان بەهۆى ئەو شتانهشەو لە راستىي و تەوايى بانگەوازەكەيان دۇنيا دەبن وتاقى دەكرىنەو.

لە ھەمووكات و شۆرئىكدا ئەو كۆسپانەى تووشى بانگخووزان دەبن يەكن، بەلام شىوازىان جىاوازە، كە بە پىي شۆرئ و ھەلكەوتەى ناھەزان دەگۆرئ، قورئانى پىرۆز باسى ئەو كۆسپانە دەكات، كە دووبارە دەبنەو لەسەر رىي ھەموو بانگخووزىكدا كە دەفەرموى:

﴿كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَلِحْ أَوْ مَجْنُونٌ ۖ﴾ ﴿٥٢﴾ أَتَوَا صَوَابَهُ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ الذاريات (٥٢ - ٥٣).

واتە: بەم شىويە ھىچ پىغەمبەرنك بۇ لاي ئوومەتانى پىش ئەمان نەھاتوھ مەگەر وتىوانە - بەو پىغەمبەرە - جادووگەر يان شىتە، ئايە ئەمان و ئەوان راسپاردەيان بۇ يەكترى كەدوھ؟ نەخىر بەلكو ئەمانە گەلئكى ياخى و لەرى دەرجوون.

- لە كۆسپەكانى سەر رىي (ابن تيمية) :

١- ئازاردان:

ئازاردان بە ماناي گشتى، مەبەست پىي ى ھەر زەرەر و زىيانكە كە تووشى ئىنسان دىت، كەم پىي يان زۆر، نەفسىي پىي يان بەدەنىي، شىوازي ئازاردانى (شىخ الإسلام) ھەردوو لايەنى نەفسىي و بەدەنىي گرتۆتەو:

١- ئازاردانى نەفسىي:

كاتىك ناھەزانىي - ھەندىك زاناي نا حالىي يان ھەسوود- تۆمەتيان بۇ ھەلدەبەست كە گوايە ئەو (جسم) بۇ خوا قەرار دەدات، يان كوفر و پىي لىتئىكچوونيان دەدايە پال و درۆيان بۇ ھەلدەبەست، نمونەى: (علاء الدين محمد

بن محمد العجمي البخاري^(۱). كاتىك دىگوت: ھەركەسى بە (ابن تىمىيە) بلى: (شىخ الإسلام) ئەو كافر، ھەر بۇيە (ابن ناصر الدين الدمشقي) لە كىتەپكەيدا بەناوى (الرد الوافر) بەرگى لە (شىخ الإسلام) كوردو و بەرپەرچى (علاء الدين) داوتەو.

بەراستىيى ئازاردانى نەفسىي شىخ الاسلام، لە پالدرانى كوفر و ئىلحاد و ئەوئى كە خوى بە جىسم داناو و شوبھاندووتى بە دروستكراوكانى، ئازارنىكى زۆر، بەلام ئىمانى بەھىزو پىشت بەستن بەخوا، ئازارەكانى بۆكەم دەكرەنەو.

ب- ئازاردانى بەدەنىي:

(شىخ الإسلام) تووشى ئازاردانى بەدەنىي ھاتو ھەتتە كاتىك ئاھزەكانى لە بەناو زانايان خەلىكان ھاندو ھەتتە بۆ لىدانىي و دزايەتتىي كەردنى، ئەو بو لە لايەن خەلىكى شەقاوئى گەرەكى (ھوسەنىيە) (قاھىرە) ھىرش كراوتە سەرى و ئازاريان داو، دواى ئەو كۆمەلەك لە دۆست و خۆشەويستانى كۆبوونەو بۆ تۆلەسەندەو لەوانە ئازارى (شىخ الإسلام) يان داو، بەلام ئاويرا نەھىشت تۆلە بکەنەو و پىي گوتن: (إما أن يكون الحق لي،

(۱) لەسالى (۷۷۹) كۆچى لە ئىران لە داىك بوو و لە (بخاري) گەرە بوو، چو ھەتتە بۆ ھند و دواى بۆ مەككە و ئىنجا لە سالى (۸۳۲) لە (مصر) نىشتە جى بوو، لەگەل دەسلەتدارانى ئەوئى پەيغەمبەرى توند و تۆلى ھەبوو، دواى چۆتە (دىمەشق) و لەوئى ماوتەو تا (۸۴۱) كە ئەو سالى لەوئى مردو، زانبارى لە بابى و خالى و سەعدى تەفتازانى وەرگرتو، شەرەزائىكى ھەنەفى مەزھەب بوو و زۆر دەمارگىرى ھەبوو بۆ مەزھەبەكە، توند بوو لەسەر ھىندىك لە زانايان و قەسى پىي گوتون بۆ نمونە: دەربارە ھەردووك زانای پاىە بەرز (ئىمام محى الدين النووي و تقي الدين ابن تيمية) پراى خراپى ھەبوو دەربارە (ئىمامى نەووى) گوتىتە (لايجوز النظر في كتبه، وأنه رجل ظاهري!) وە دەربارە (ابن تيمية) گوتىتە (من زعم ان ابن تيمية شيخ الإسلام فهو كافر) كە لەسەر ئەو ھەلۆستە زانای بەناويانگ (الحافظ ابي بكر بن ناصر الدين الدمشقي) كىتەپكى داناو بەناوى (الرد الوافر) ناوى (۸۷) زانای گەرە ھەر چوار مەزھەبەكە ھىناو كە بەرپىز و ھەك مامۇستا و بە (شىخ الإسلام) ناوى (ابن تيمية) يان ھىناو و قەسەكانى (علاء الدين) دەپوكتىتەو. (الرد الوافر ۲۱).

أولكم، أو لله، فإن كان الحق لي، فهم في حل منه، وإن كان لكم، فإن لم تسمعوا مني ولا تستفتوني فافعلوا ما شئتم، وإن كان الحق لله، فهو يأخذ حقه إن شاء كما يشاء)

واتە: ھەقەكە يان ھى منە، يان ھى ئىۋىيە، يان ھى خوايە، ئەگەر ھەقەكە ھى من بىچ، ئەو ھەقە گەردنىيان ئازابىچ، ۋە ئەگەر ھەقەكە ھى ئىۋە بىچ، ئەگەر گوتم بۇ ناگرن و بەقسەم ناكەن ئەو كەيفى خۆتانه، و ئەو ھى پىتتان باشە بىكەن، ۋە ئەگەر ھەقەكەش ھى خوايە، ئەو خوا ھەقەكەى خۆى ۋەردەگىرتەو ھەركاتى بىھوئ و بەوشوئەى خۆى بىھوئ.

ۋە جارىكىيان لەكاتى وتوورژدا كاتى نوژرى عەسر ھات، ھەستا بىروا بۇ مزگەوت، پىيان گوت: نەچى نەو ھە نەھزانت نازارت بىدن، بەلام ئەو گوئى نەدانى و رۆيشت بۇ مزگەوت، كۆمەلئكى زۆر لە نەھزانى بە مەبەستى نازاردانى دواى كەوتن^(۱).

۲- دژايەتتىى كردنى زانايان بۇ (ابن تيمية):

ھىندىك لە زانايان لە دژى ۋەستانەو ۋە تۆمەتباريان كرد كە لە رېرەوى ئەھلى سوننەت و ئەو ھى زانايانى تۆمەت لەسەرى كۆكن، دەرچوۋە، ۋە ئەو زانايانە قورسايى و پىنگەى خۆيان ھەبوو لەنتو كۆمەلدا بە جورىك كە دژايەتتى يەكىكىيان كەربايە خەللى نەگەلىان بوو، ئەو ھەندە بەس بوو بە يەكىكىيان گوتبايە لە دىن دەرچوۋە، يان لە رېى پىشىن لاي داو، بۇ ئەو ھى شەر لە دژى بەرپا بىچ، لەلايەكى دىكەو ھەدژايەتتىى زانايان بۇ (ابن تيمية) كە لە دژى ۋەستان و تۆمەتباريان بۇ ھەلەبەستە، پالئەرىك بوو بۇ ھەكەمپانەكانىش كەدژايەتتىى ناویراۋ بىكەن، يىگومان زۆر جارن كاربەدەستان زانايان ھاندەدەن بۇ ئەو جورە ھەلۇستانە و، دژايەتتىى كردنى كەسايەتتىيەكان و لەكەدار كردنى سومەدىيان و گومان دروست كردن لە كار و ھەلۇستان، يان زانايان خۆيان وىستويانە سومە و كەسايەتتىى

زانايەكى پاىە بەرز بېروشىتن و دەولەتیش ھان بدن لە دژى، كە ئەو بەرھەمى
رق و قىنەيەكە كە دلىانى داپۆشيوە^(۱).

• زانای گەورە (ابو الحسن الندوي) ھۆكارە سەرەككەيەكانى دژايەتتى كەردنى
(شيخ الإسلام ابن تيمية) ى لە لايەن ناحەزەكانى باس كەردو و دەلى:

۱- بەرزى و گەورەي كەسايەتتى (شيخ الإسلام) لە ناو كۆمەل و لای دەولەت، و
گومان بەردنى خەلکىك و ھىندىك لە زانايان كە بوونى ئەو مايەي پەراوێژ بوونى
خۆيانە.

۲- زانايى و شارەزايى (شيخ الإسلام) و بەرزى ئاستى فەكرى و كارىگەرى
لە گۆرپانكارىيەكاندا و ھەبوونى پراوسەرنجى تايبەتتى خۆى، كە نىجەتھادى لە
زۆر مەسەلەدا كەردو و ئەو قەناعەتتى پى ى ھەبوو بى ترس دركاندوويەتتى.
كە بەھۆى زانايارى زۆرى ناوبراوو ئاستى كەسانى دىكە دەرکەوتو و ھەسوودى
پى براو، وەك: وەستانەوئى لە دژى پافىزە و بىر و بۆچوونى خوار و خىچى
ھىندىك لە سۆفییەكان و ئەوانەي كە تىكدەرى عەقىدەي ئەھلى سوننەت
بوون و، وەستانەوئى لە بەرانبەر ئەوانەي سىفەتەكانى خويان تەئويل دەكەردن و
تەحريفان دەكەردن.

ھەروەھا دەلى: يىگومان (شيخ الإسلام) لە پرووى پراو بۆچوونەكانى پىش
سەردەم و زەھانى خۆى كەوتۆتەو، توانايەكى زۆرى ھەبوو لە توێژىنەو و
دەرھىنانى بنەما و ياساى شەرعىي لە دەقەكان، وە زانايەكى كەردەيى بوو،
ھەريۆيە ھەسوودى پى بردراو و ويستراو لە پلە و پاىە و پێژى شايسەي
خۆى دايبەزىتن و بىھىننە خواری.

• شيخ (أبو زهرة) ش دەلى: لە كۆن و نوئى دا ھەركەسيك لە ھىندىك شتدا لە
خەلکى دىكە چاكتەر بووي و چەند سىفەت و ھەلسوكەوتىكى ھەبن، زياد لە
خەلکى و ھاووينانى، ئەو لە زاتى خۆى دا كەسيكى گەورەيە، بۆيە لە ھەموو
لاو چاوى تى دەرن، سەرەنجام دۆست و دلسۆز و خۆشەويستى دەبن و دۆزمن و

ناھەزىشى دەپ، كە بەدۋاي ھەلە و كەمووكوپەكانى دا دەگەرپن، بەو شىۋىيە (ابن تيمية) لە زاتى خۇيدا كەسىكى ناۋازە و گەورە و دامەزراۋ بوو، خاۋەنى چەند سىفەتتەك بوو كە لە ھاۋوئەكانى سەردەمى خۇى دا نەبوون، كە ئەوانە بوونە مايەى ئەۋەى لاي خەلكتەك بە گەورە و پىژەۋە سەير بىرى و خەلكتەكەش بە پەست و نزم تەماشاي بىكات^(۱).

• زاناي گەورە (الالوسي) ھۆيەكانى دژايەتتى كرانى (ابن تيمية) ى كورت كەردۆتەۋە و دەلى:

ھىندىك كەس لەبەر ئەۋەى ھاۋچەرخى يەكدى بوون لە گەل (شيخ الإسلام)، ھىندىكەش بە بىستىنى درۆى بى بنەما و لىنەكۆلىنەۋە لى ھىندىكەش لەبەر ئەۋەى لە عەقىدەدا لە گەلدا جىاۋاز بوون، ھىندىكەش لەبەر خۇشەۋىستىيان بۇ (ابن عربى) و شۆنكەۋتوۋەكانى، كە (شيخ الإسلام) پەخنى توندى لە بوارى عەقىدەدا لى گرتو، ھىندىك كەسىش مامۇستاكەى ناكۆكى ھەبوۋە لە گەل (شيخ الإسلام) دا.

(بهاء الدين السبكي) لە قەسەبەكى دا دەلى: (مايبغض ابن تيمية الا جاهل أو صاحب هوى، فالجاهل لا يدري ما يقول، و صاحب الهوى يصده هواه عن الحق بعد معرفته به)^(۲).

ۋەكەتتەك زاناي پايە بەرز (ولى الله الدهلوى) بەراۋرد دەكات لە نىۋان زانىارى (ابن تيمية) و ھاۋسەردەمە نەيارەكانى دا، دەلى: (زانا نەيارەكانى زانىارىيان ناگاتە دەبەكى زانىارى ۋى)^(۳).

(۱) ابن تيمية للندى/ص ۱۳۹.

(۲) الرد الوافر ۹۹.

(۳) الندوة العالمية ۲۱۳.

لەو درۆيانەى لە دژى (شىيخ الاسلام) ھەلىيانەستەون:

نەيار و ناحەزەكان لە پشت درۆ و دەلەسەكان كە لە دژى (شىيخ الإسلام) دىيانكردن، خۆيان دەشاردەو، بۆ ئەوێ ھۆكارە راستەكانى دۆژمنایەتیی كردنیان بۆى، بشارنەو، دىیانویست شتە ناراستەكان بکەنە بیانوی بە دیهتانی مەبەستەكانیان، گەورەترین ئەو درۆیانەش ئەمانە بوون:

أ- جەستاندننى خوا (تجسیم الله):

ھەر لەبەر ئەوێ ئەو سىفەتانەى خواى گەورەى سەلماندوون كە خوا خۆى پێ وەسف كردوون، یان پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) خواى پێ وەسف كردوون، كە ناحەزانى دىیانویست (ابن تیمیة) ش وەك ئەوان سىفەتەكان تەئویل بکا و لە مانای راستەقىنەى خۆى لایانبەدات، كە خوا و پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرموویانە.

ب- سەردانى نەكردنى قەبرى پێغەمبەران:

گوايە (شىيخ الإسلام) بە شەرعیی نەزانىو و پشتگىرى لەوە كردووە كە سەردانى قەبرى پێغەمبەر (محمد) "صلی الله علیه وسلم" و پێغەمبەرانى دىكە (علیهم السلام) نەكړی، لە كاتێكدا (شىيخ الإسلام) لە چەند كتیبىكى دا ڕوونى كردۆتەو كە قسەكەیان گۆڕپووە و ئەو بەو شیوێ نەگوتووە، بەلكو ئەوێ ئەو دیلێ ئەوێ كە دروست نیە بارگە تێك بنێ ی و بکەوێ سەفەرى بەنیازی سەردانى قەبر، چونكە جیاوازی ھەبە لە نێوان سەردانى كردنى قەبردا و، بارگە تێك نان و سەفەرى تاییەت كردن بۆ سەردانى كردنى قەبر، كە یەكەمیان شەرع فەرمانى پێ كردووە و دووهمیان شەرع نەھى لێ كردووە^(۱).

(۱) دەربارەى سەردان و زیارەتى قەبران، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێ: (زوروا القبور فانھا تذکرکم الاخرة) رواه مسلم، بەلام سەبارەت بە بارتێك نان و سەفەر كردن بۆ شوێنێك بە مەبەستى عیبادەت و لە خوا نزیک بوونەو جگە لەو سێ شوێنەى پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) باس دەكات لەسەر ڕای زۆریەى زانایان ھەرامە، كە دەفەرموێ: (لا تشد الرحال الا الى ثلاثة مساجد، المسجد الحرام ومسجد الرسول (صلی الله علیه وسلم)

ج- سوڭايە تىكرىدەن بە يىغەمبەران و پىاچاكان:

دىيانگوت (شىخ الإسلام) سوڭايە تىپى بە يىغەمبەران (عليهم السلام) و پىاچاكان دەكا، چۈنكە دەلى ئايى (توسل) - گىرانيان بە ھۆكارى لىخۇشبون- بەزات و كەسايە تىپى و پلە و پاىەيان بىرى، كە ئەمەش پاى زۆر لە زاناiane بە دەلىل و بەلگەى بەھىز.

د- دەرچوونى لە ئىجماع:

درؤ ھەلبەستىيان بەھى شىخ الإسلام لە (ئىجماع) كۆدەنگى زانايان دەرچووه، ھەر لەبەر ئەھى بە بەلگە و دەلىل رەخەى لە مەزھەبەكان دەگرت و بىچ ئەھى تەقلىدى مەزھەبىكى ديارىكراو بىكات، ئىجتھادى بۆ ھىندىك مەسەلە لە ژىر رۆشناى قورنەن و سوننەت دا دەكرد^(۱).

۳- گىران و بەندكردن:

(شىخ الإسلام) لە گىران و بەندكراندا پىشك و بەشىكى زۆرى پىچ براوه، ئەو لە (مىسر) و (شام) بەندكراوه، دوور خراوتەوه بۆ (ئەسكەندەرىيە)، چەند جارىك لە بەندىخانەى (قلعة) دا لە (دىمەشق) بەندكراوه و، لەویدا وەفاتى كردوه، ناوبرا و چەند جارىك گىراوه، لەوانە:

أ- لە سالى (۶۹۳) ى كۆچى (نائب السلطنة) بۆ ماومەكى كەم گرتى بەھوى وەستانى لە دژى يەككى نەصرانىي بەناوى (عساف) كە جىئوى بە يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دابوو، دواى سەرىەرزانە ئازاد كرا.

ب- سالى (۷۰۵) ى كۆچى لە دىمەشق كاتىك لەبارەى عەقىدە موناقدەشى

و مسجد الاقصی) رواه البخاری ۱۱۸۹ . كەواتە بەو پىپە يەكك كە بەمەبەستى عىبادەت سەفەرىكات بۆ مزگەوتى يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و دواتر لەوى سەردانى قەبرى يىغەمبەر و ھەردوو ھاوئى و... ھتە، بىكات ئەھى سوننەتى بەجى ھىتاو و خاومنى پاداشتە. (وەرگىز).

له گه‌لدا کراو راپیگه‌یاند که عه‌قیده‌ی ئه‌و به پێ ی سوننه‌ته و به‌پێی به لیکدانه‌وه‌ی پێشینی چاکه، وه‌ک (ابن رجب و ذه‌بی) باسیان کردوه، به‌لام ئه‌و قه‌ناعه‌ت و عه‌قیده‌یه به‌دلی ناچه‌زانی له (میسر) نه‌بوو، بۆیه بۆ مونا‌قه‌شه کردن له‌گه‌لی بانگیان کرد بۆ (قا‌هی‌ره)، سه‌ره‌نجام (ابن مخلوف) ی نا‌حه‌زی حوکمی به‌ندکردنی به‌سه‌ردا سه‌پاند و له (۲۶ ر‌ه‌مه‌زان) ی سا‌لی (۷۰۵) ی کۆچی تا (ری‌بع الاول) ی سا‌لی (۷۰۷) له به‌ندی‌خانه‌ی (قه‌له‌ه) دا مایه‌وه، تا (حسام الدین مه‌نا بن عیسی) ئه‌میری عه‌ره‌ب له به‌ندی‌خانه ده‌ری هێنا.

ج- سا‌لی (۷۰۷) ی کۆچی که هێندێک له سۆفیه‌کان شکایه‌تیان لێی کرد، هه‌رچه‌نده هه‌یچ شتێکی له‌سه‌ر ئیسه‌پات نه‌بوو مایه‌ی گیران بێ، به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی ده‌و‌له‌ت مه‌له‌فی (شیخ الإسلام) ی دایه ده‌ست زانا و قازییه‌کان و نه‌وانیش سه‌رسام بوون و نه‌یان‌زانی به‌ چ بیانه‌وه‌یه‌ک بیه‌گرن، (شیخ الإسلام) به‌پێی خۆی به‌ره‌و به‌ندی‌خانه‌ی پ‌ر‌و‌یشت.

د- سا‌لی (۷۰۸) ی کۆچی دو‌ژمن و نا‌حه‌زانی وسته‌یان له‌ده‌ستی پ‌ر‌ز‌گار بن، بۆیه دو‌وریان خسته‌وه بۆ (اسکندریه) و له‌وێ به‌ندیان‌کرد، تا (۸ شوال) ی (۷۰۹) ی کۆچی له به‌ندی‌خانه‌دا مایه‌وه، تا سول‌تان ناصر دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ ده‌سه‌لات و کوشتنی (بیب‌ریس جاشنگیر) به‌ریدا.

ه- سا‌لی (۷۱۸) ی کۆچی بریارێکی سول‌تان ده‌ر‌چ‌وو که نایێ (شیخ الإسلام) فتوا بدات له مه‌سه‌له‌ی سو‌ن‌د خواردن به‌ ته‌لاق، که ده‌لی: ته‌لاقی پێناکه‌وێ، به‌ل‌کو ته‌نیا که‌ فاره‌تی ده‌وێ، وه‌ له (دار السعاده) دانیشتنێکی له‌سه‌ر ئه‌نجام درا، دیسان له سا‌لی (۷۱۹) ی کۆچی دا، دانیشتنێکی دیکه‌ی له‌سه‌ر ئه‌نجام درا بۆ دُنیا بوون له‌سه‌ر ئه‌و بریاره، به‌لام (شیخ الإسلام) وازی له‌ پایه‌که‌ی خۆی نه‌هێنا و تا سی‌یم مه‌جلیسی بۆ به‌سترا و بریاری بۆ درا له به‌ندی‌خانه‌ی (قه‌له‌ه) دا له دی‌مه‌شق به‌ندکرا.

و- سا‌لی (۷۲۰) ی کۆچی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی فتوا‌ی دابوو له مه‌سه‌له‌ی (طلاق) جارێکی دیکه‌ گیرا، وه‌ به‌یه‌کجاری بریاری نه‌دانی فتوا‌ی بۆ درا، وه‌ (نجم

الدين بن صبرى) ى دۆڭمىنى، بېرىرى گىرتنى دا، پىنچ مانگ و ھەژدە رۆژ لە بەندىخانەدا ھېشتىمە و لە رۆژى دووشەممە (۱۰ محرم) ى سالى (۷۲۱) ى كۆچى لە بەندىخانە ھاتە دەرى.

ز- دواى ئەو ى ئەھلى بىدعت و ھەوا و نەفس لای سولتان درۆيان بۆ ھەلبەستبو و شتەكەيان لى گۆرېبو، لە سالى (۷۲۲) ى كۆچى لەسەر فتواى (شدالرحال) مەسەلەى ھەرام بوونى بنە و بارگە تىكنان و سەفەرکردنى تايبەت بۆ سەر گۆر و مەزار بەمەبەستى لە خوا نزيك بوونەو، بېرىرى پەسىى بۆ گىرانى دەرچوو و گىرا.

پ- سالى (۷۲۶) ى كۆچى كە ئەو دوا بېرىرى گىرانى بو، ھۆيەكەشى دووبارە فتواى ھەزامکردنى بەتايبەتى بنە و بارگە تىكنان و سەفەرکردن بۆ زيارەتى قەبران بو، كە بەند كرا و لە بەندىخانە مايەو تا لەویدا لە سالى (۷۲۸) ى وفاتى كرد، ئەو ەش دواى ئەو ى ناھەزەكانى قسەكانى (شيخ الإسلام) يان گۆرېبو، شتىك كە ئەو نەيگوتبو بۆيان ھەلبەستبو^(۱).

۴- ئازادى قوتابى و مۆشەۋىستەكانى:

(شيخ الإسلام) ھاوپى و ھاوكار و دۆست و ھەوادارى زۆرى ھەبوون، كە لەگەل ئەودا بە دەست و زمانيان فەرمانيان بە چاكە و رىگرييان لە خراپە دەكرد، بۆيە ئەوانىش لەو رىيەدا تووشى بەشتىك لەو نازارە بوون كە تووشى (شيخ الإسلام) بوو بو، لە بەندكردن و قسەى ناخۆش پىن گوتران و نازاردان.

بۆ نمونە: لە نۆۋەپاستىي مانگى شەعبانى سالى (۷۲۶) ى كۆچى دا (قاضي القضاة) ى شافىعى بېرىرى دەركد بە گىرتنى كۆمەلىك لە ھاۋەلانى (شيخ الإسلام) ئەو ەش بە فەرمانى (نائب السلطنة) ھىندىكىشى بە شىۋە دىكە تەغزىر كردن و دواى ھەمويانى بەردا، جگە لە (ابن قيم الجوزية)، كە

(۱) البداية والنهاية ۵۴/۱۴، ۸۷، ۹۳، ۹۷، ۱۱۳/ مجموع الفتاوى ۱۶۰/۳، ۲۰۱ الذيل على طبقات الحنابلة ۳۹۶/۲ - ۴۰۳.

ئەو لە (قەلە)ی دیمەشق بەندکرا بوو^(۱).

۵- لێسەندنی کتێب و کەلوپەلی نووسین:

ئەم کۆسپە - یان سزادانە بەلای ئەیارەکانیەوە - لە ھەموو کۆسپەکانی دیکە زیاتر کاری کردە سەر (شیخ الإسلام)، کاتێک کتێبەکانی لێ سەندران و لە خۆشەویستترین شت داپۆرترا و بێ بەش کرا، کە بریتی بوو لە توێژینەوی زانستی و تۆمارکردنی بیر و پاو فتوایەکانی، بۆ ئەوەی لە بیرى بچنەو و شتی تازە و دەست نەھێنێ، کە ئەو ھەلوێستەیان مایەى دەرخیستنی لێلێی ژیانیان و گومرایی و سەرلێشواوی و عەیب و عاریان بوو، ئەو ھش دواى ئەو ھات کە قاضی (عبدالله الأحناني) سەبارەت بە زیارەتی قەبر بە تاییبەتی قەبرى پیغمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) شتیکی نووسیو کە پێچەوانەى بیر و رای (ابن تیمیة) بوو، بۆیە ئەویش لە بەندیخانە بەرپەرچی داوە و سەلماندبوی کە ئەو قازییە کە مالیکی مەزھەب بوو، زانستیکی کەمى ھەیە و بەلگەى لاوازی ھێناوە و شتیکی دەلێ کە زانایانی پیشین نەیانگوتو، قازی بەو زۆر توورە بوو، شکایەتی لای سولتان لێ کرد، سولتانیش بریارێکی دەرکرد بە لێسەندنی ھەموو ئەو کتێب و نامرازانەى پێى دەنووسین، بۆ ئەوەى لە (سجن) دا ھێچ شتیکی لا نەمێنێ پێى بنووسێ و بتوانێ کتێب دا بنێ، وە لە مانگی (رجب) ی سالی (۷۲۸) ی کۆچی دا، ھەموو رەشنووس و نوێسراوەکانی ناردان بۆ کتێبخانەى (العادلیة الکبری) کە بریتی بوون لە نزیکەى (۶۰) شەست بەرگ لە کتێب و (۱۴) چوار دەمەزەمە کە خەریکی توێژینەو و لێ کۆلینەویمان بوو^(۲).

*** نامرازەكانى بەرەنگار بوونەو:**

ئەوئى (شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، ھەببۇ بۇ بەرەنگار بوونەوئى ئەو گەرت و ئاستەنگانەى دەھاتنە سەر رىئى، برىتى بوو لەوئى پىغەمبەران (عليهم السلام) و بانگخوازن - كە سەر مەشقن- ھەيانبوو، پەناى بەخۇا دەگەرت و داواى يارمەتى ھەر لەو دەکرد، سەبر و ئارامى ھەبوو لەسەر ناخۇشەيەكان و چۆكى دانەدەدا، زۆر زەكر و يادى خۇاى دەکرد و بە كوئ لە خۇا دەپاراپەو، خاومنى خورپەوشتى ئىماندارانەى بەرز و پەسەند بوو، وە كە قورئانى لەبەر بوو، بىچ مەنت بوو لەوئى كىتەب و پەپ و كەلپەلى نووسىنى لى دەستىن، لەو بارەو ەك پىشتەر باسماں كەرد (ابن قىم الجوزىة) چەندان نمونەى ھىناوئەو لەوانە دەلى: خۇا ئاگادارە لەگەل ئەوئى لە ژيانىكى كەمدەستى و زىرى دا دەژيا و، لە ھەبس و ھەپەشە و نا سەقامگىرى دا ژيانى دەبرەسەر، كەسم ەك ئەو نەدىو لە ژياندا دلخۆش و شادومان بىچ و، ەكو ئەو بە ورە و دلقام بىچ، لە دەم و چاوى دا جوانى و گەشاوئى دەدرەوشايەو، كاتىك ترس وىم لە سەرمان زىادى دەكەرد و گومانمان بۇ دروست دەبوو و، ئەرزمان لى وىك دەھاتەو، كە دەچوونە لای (شەيخ الإسلام) ھەر كە دەمانىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ئەو ناخۇشەيەمان لەسەر لادەچوون، دەبوو بە دلكرانەو و ھىز و يەقىن و ئارامى، پاك و بىچ گەردى بۇ ئەو خوايەى پىش ئەوئى پىش بگەن بەھەشتى پىشانى عەبدەكانى داو، وە ھەر لە دنيادا دەرگاكانى ئەوئى بۇ كەردوونەو و بۆن و بەرامە و خۇشى و جوانى بىچ داو، بە جورىك ھەموو توانا و ھەولى خۇيانى لە پىشاو و دەستەئەتەنى دا بۇ خەرج دەكەن و پىشەركىنى بۇ دەكەن^(۱).

لەبەرانبەر ئەو نارەھەتى و دەردەسەريانەدا، لە كۆتايى تەمەنىدا لە سەجن دا دىگوت:

(نحن لله الحمد والشكر في نعم متزايدة متوافرة، وجميع مايفعله الله فيه نصر الإسلام، وهو من نعم الله العظام... ونحن لله الحمد، على عظيم الجهاد

(۱) الوابل الصيب ۴۴ / العلماء العزاب ۱۷۶ - ۱۷۷.

في سبيله، بل جهادنا في هذا مثل جهادنا يوم قازان، والجبلة، والجهمة والاتحادية...^(۱).

واته: ھەمد و سوپاس بۆ خوا ئىمە لە نىعمەتى بەردەوام و بەرەو زیادى داین، ئەوەى خوا دىھىكات سەرکەوتنى ئىسلامى تىدايە، کە ئەوەش لە نىعمەتە گەورەکانى خوايە. سوپاس بۆ خوا ئىمە لە جىھادىكى گەورە داین لە پىناو خوادا، ئەم جىھادەمان وەك ئەو جىھادىيە کە لە دژى قازان دەجەنگىن، يان لە جەبەلىيە و لە بەرانبەر جەھىيەکان و سۆفىيەکان کە باوەرپان بە (حلول واتحاد) ھەبوو.

ناویراو رازى بوو بە قەدەرى خوا و دىگوت: ھەرشتىك خوا بىھىكات خىر و بەزەيى و ھىكمەتى تىدايە، ھىچ زەرەرىك تووشى كەس نايى، مەگەر بەھۆى گوناھەكانىيەو.

﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ النساء (۷۹)

بەندە لەسەرى پێوستە ھەموو كاتىك لە ھەموو ھالەتاندا ھەمد و سوپاسى خواى گەورە بىكات، وەداواى لىخۆشبوون بۆ گوناھەكانى بىكات، چونكە سوپاسكردن نىعمەتەكان زیاد دەكا و داواى لىخۆشبوون ناخۆشىيەكان لادەبا، خوا ھەر شتىك بۆ بەندەكەى بىرپار بدات، ھەر خىر و چاكەيە بۆى:

(...ان اصابته سرء شكر، فكان خيراً له وان اصابته ضراء صبر، فكان خيراً له)^(۲). رواه مسلم.

واته: ئەگەر خۆشەيەكى تووش بوو، سوپاسى خواى لەسەر دەكات وە ئەو بۆى بەخىر دەگەرێ، وە ئەگەر ناخۆشەيەكى تووش بوو، نارامى لەسەر دەگرێ، ئەوەش خىرە بۆى، دواى ئەوەى كىتەكان و پەپ و ئامرازەكانى نووسىنى لى سەندران و بەرديانن بۆ لای قازى (علاء الدين القونوي) و لە كىتەبخانەى (العدالية) لە ژيڕ دەستى ئەو مانەو، (شىخ الإسلام) بەزۆرى لە ژوورى سجن

دا خۇي سەرقالى قورئان خوئندن دەکرد، وئپراي عىبادەتى دىكەي شەخسى و بىرکردنەو و شەونوئز، ھەتا وەفاتى کرد، لەو ماوئىيەي لە (قەلە) دا سجن بوو، (۸۰) يان (۸۱) جار ختمى قورئانى کرد، لە کوئا خەتمى دا گەيشە کوئايى سورەتى (اقتربت الساعة)، ئايەتى (ان المتقين فى جنات ونهر، فى مقعد صدق عند مليك مقتدر)، کە وەفاتى کرد يەكسەرپىش ناشتنى ئەو ختمەشى لەسەر تەواو کرا، ھەر رۇژىك سى جوزئى دەخوئند و، لە دە رۇژان دا خەتمىكى تەواو دەکر، ئەو قسەي (زين الدين) ي برايەتى کە بۇي باس کردوم^(۱).

شەشەم: ھىندىك لە بۇچوونەکانى (شىخ الاسلام) لەسەر بانگەواز

۱- بانگەواز بۇ لىلى خوا ئەرکى پىغەمبەران

(عليهم السلام) و شەيلىكەوتوالىانە:

پىغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) سبە باشتىن شىو- بە ئەرکى بانگەواز ھەستاو، ھەر شتىك خوا فەرمانى پى کردى، ئەویش فەرمانى بەو بە خەلکى کردو، وە پىگىشى لى کردوون لە ھەرشتىك خوا پىگىشى لى کردى، فەرمانى بە ھەموو چاکەيە کردو و رىگى لە ھەموو خراپەيە کردو . ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا خۇشيان بوئ لە شتى واجب و پەسند، لە ئاشکرا و پەنھان، فەرمانى کردنىان بانگەواز بۇلاي خوا، وە ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) پىيان لى ي پى، لە ئاشکرا و پەنھان، پىگىشى لى کردنى بانگەواز بۇلاي خوا، بانگەواز بۇلاي خوا نايەتە دى و تەواو نابى، مەگەر بانگەواز بکرى بۇ کردنى ھەر شتىك خوا پى خۇشە، و نەکردنى ھەرشتىك کە خوا پى ناخۇشە، جا ئەو شتە قسە بى يان کردار، ئاشکرا بى يان پەنھان^(۲).

۲- ئەرکى سىرشانى ئوممەت بىرانبىر بە بانگەواز بۇلاى خوا:

(ابن تیمیة) دەلى: بانگەواز بۇلاى خوا واجىبە لەسەر ھەموو ئەوانەى دواى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) کەوتون، کە ئۆمەتە کەيەتى و بانگەواز دەکەن بۇ لاى خوا، وەك چۆن ئەو بانگەوازی کردو، ئەوہى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانى پىن کردوہ کارى ئەوانیش ئەوہى و، ئەوہى ئەو پىنگرى لى کردوہ خەلکە کەش پىنگرى لى دەکەن، وە ئەوہى ئەو ھەوالى پىداون، ئەوانیش ئەوہ پادەگەيەن، کەواتە بانگەواز فەرمانکردنە بە ھەموو چاکەيەك و پىنگرىيە لە ھەموو خراپەيەك^(۱).

ئەو کارە -بانگەواز بۇ لاى خوا- لەسەر تىکرای ئوممەت واجىبە، ئەوہى کە زانايان ناويان لى ناوہ (فرض الکفايہ) ئەگەر کۆمەلک پى ھەستن واجب بوونى لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى، ھەموو ئوممەت فەرمانى بەوہ پى کراوہ، بەلام ئەگەر کۆمەلک پى ھەستان لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى^(۲).

۳- ئارام گرتن و بىردەواميى بەمەبەستى

گىلانەوہى ئىسلام بۇ ژيان:

(شیخ الإسلام) دەلى: زۆر لە خەلکى ئەگەر خراپەيەكى بىنى، يان بارودۇخى مسولمانانى بە خراپ و شېرز بىنى، زۆر تىك دەچى و كول دەيى و وەك خاوەن مصىبەت نارەحەت دەيى و دەگريا و دەئالینى، کە ئەوہ ئەھى لى کراوہ و نابى واپى، بەلکو فەرمانى پىن کراوہ کە بە ئارام و خۇپاگريى و پشت بە خوا بىبەستى و، ھەردەم چالاک و ورە بەرز و پشت ئەستور بى بە يارمەتى خوا، بۇ سەرخستنى ئەم دینە، وە دەلى: وە کە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموی: (ثم يعود غريبا كما بدأ) گەورەترین غەربىي دین ئەو کاتەيە کە

(۱) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

ئەوانەى ھاتوونە نىۋىمە، ھەلدە گەپ تەنە، بەلام خۇاى بالادەست دەفەرمۇى:
 ﴿...مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
 أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ...﴾ المائدة (۵۴).

ئاۋا بەو شىۋىمە سەبارەت بە غەربىيى و لاۋازى دەست پى دەكات تا وردە
 وردە بەھىز دەپى و بلاۋ دەپتە، لە زۆر شۇنى دىنبايە لاۋاز دەپى، دۋاى بەھىز
 دەپى و دەرەكەۋى و خۇا پايدەدارى دەكا و سەرى دەخا^(۱).

۴- دۆستانى خۇاۋ كەردەۋە راست ۋىساغ :

دۆستانى خۇا (أولياء الله) ھىچ شىتەكەن نىيە پىيان لە خەلىكى جىا
 بەرتەنە، لە شتى رۋالەت و كارە مۇباحەكاندا، ۋەك ئەۋەى بەشىۋە و بەرگىك،
 لە يەكى دىكە جىا بەرتەنە، يان بە تاشىن و كورت كەردەۋەى سەر و . ھتە،
 ۋەك گۇتراۋە: زۆر لە پىاۋچاكان لە بەرگىكى سادەدابوون و زۆر لە زىدىق و
 پى دىنانىش لە بەرگى ناياب و عەبادا زىاون، ئەۋان لە ھەمۇۋ چىنەكانى
 ئۆمەتە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دا ھەن، ۋەك ئەھلى قورئان، ئەھلى
 علم، ئەھلى جىھاد و جەنگ، ئەھلى بازىرگانىي و پىشەسازى و جوتيار و .
 ھتە^(۲).

(شىخ الإسلام) دەلى: (ھەرچەندە كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و مەبەست پى ئەۋ
 پى، بەلام ئەگەر بە پى شەرىعتى خۇا نەپى، ئەۋە ۋەرنەگىرى، ھەر ۋەك چۆن
 ئەگەر بە پى شەرىعت پى، بەلام مەبەست پى خۇا نەپى بەھەمان شىۋە
 ۋەرنەگىرى، كەۋاتە دەپى كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و، بە پى شەرىعتى خۇا پى،
 ئەۋەش جىپەجى كەردى فەرمانى خۇا بە دەفەرمۇى:

﴿فَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ ۖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ ۚ اٰمَدًا﴾

الكهف (۱۱۰) (۱۱).

واته: ههكه سيك ديهوي به - پرمامه نديي - خوا بگات، با كردهوي چاك بكا و له پرستني دا هيچ كهس نه كاته شريكى خوا، نه و نيتهى خوا وهرى ده گرى و پاداشتي له سهر ده داته وه نهويه كه بۆ خوابى و بۆ نه و بجوولى وه كردهوي چاكيش نهويه فرمانى كردنى درابى.

بەشى شەشەم

پەلە و پاىەى زانستى (شەيخ الإسلام) و مەدەى زانايان بۆى

لە سەردەمى خۇيدا (شەيخ الإسلام) پەلە و پاىەىەكى زانستى و كۆمەلەيەتتى گىرنگ و بەرزى ەبەوۋە و خاۋەنى داھىتان و بىرى فراوان و بەھىزى لەبەر كىردن بوۋە، زانايانى سەردەمى خۇى پى سەرسام بوون و بە كەسىكى ەلەكەوتوى ناۋازە ناويان بىردوۋە، بە جوانترىن تەعبىر و وشە مەدەحىان كىردوۋە، ەك: (پىشەوا، كۆتا مۇجەتەھىد، ەللەمە، قورئان و سوننەت لەبەر، مۇجەھىد، كۆكەرەۋى سىفەتە بەرزەكان، ناۋازەى زەمانە، پىشەۋاى تورژەرۋانى قورئان و ... ەتد)، ە شەھىدى ئەۋىيان داۋە كە ناۋىراۋ لەسەر سوننەتتى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەرۋا و رى پىشىنى گىرتبۇبەر، ە ەمەو ئەو درۋ و بوختانانى بۆى ەلەبەستىران، لىيان دوور دەخستەۋە و بەرگىيان لە (ابن تىمىة) دەكرد، چۈنكە كەسانى ناحەق ەبەوون كە نەپاندەتۋانى لەرووى زانستى و موناقەشەى عىلمىى يەۋە بەرانبەرى بوەستىن، بۆىە پەنايان دەبىردە بەر چەكى ەكەپانان و بەناپەۋا پىلانىيان لە دژى دادەپىشت.

(ابو الحسن الندوي) دەرپارەى (شەيخ الإسلام) دەلى: (يىگومان خەلەكىكى زۆر كە باسى چاكەى يەكىك دەكەن، ئەۋە ماناى ئەۋە نىە كە باسكراۋ كەسىكى چاكە و لە خوا تىزىكە، بەلام ئەگەر كەسانى زانا و شەرەزا و چاك و پارىژكار لە زەمانى خۇى دا شەيەدىى بۆ يەكىك بىدن و بە چاكە باسى بىكەن، ئەۋە بەلگەىە لەسەر بەرزى پەلە و پاىە و گەۋرەى ئەۋە كەسە، كەۋا دەخۋازى قوتابى و

شونکەوتووای ئەو مەدحکراوە، ئینسانی چاک و پاک و پارێزکار بن، (شیخ الإسلام) بەو شیوە بوو و زانیان و کەسانی دیندار و پارێزکار شاھیدی چاکە و زانیی و گەورەییان بۆ داووە.

هەرۆهە سەبارەت بە نەیارەکانی دەلی: (ئەوانە ی نەیار ی (شیخ الإسلام) بوون، زۆریەیان دنیا وێست و ئەوانە بوون کە لە دەوڵەت نزیك بوون و شەیدای ناو و پلە و پایە و مەقام بوون، تەنیا ئەوانە نەبی کە لەبەر لەیە کدی نەگەشتن، یان راجیایی لە هێندێک بنچینە و چەند مەسەلەیکدا، کێشەیان لە نێوان پەیدا بوو^(۱).

ئێستاش چەند خالێک دەخەینە روو لەبارە ی
پایەبەرزی ی زانستی (ابن تیمیە) وە:

یەکەم: زانیانی هاوچەرخی خۆی مەدحیان کردووە

۱- زانی پایە بەرز لە نێو شەرەزان و فەرموودە ناسان (ابن دقیق العید) کە لە سالی (۷۰۲) ی کۆچی دا وەفاتی کردووە، لە قسەیک ی دا دەلی: (لما اجتمعت بابن تیمیە رأیت رجلا العلوم کلها بین عینیە يأخذ منه ما یرید ویدع ما یرید)^(۲).

واتە: کاتێک لە گەڵ (ابن تیمیە) کۆبوومدووە بینیم پاییکە هەموو زانیاریەکان لەپێش چاوەکانیەتی، ئەو ی بیەوی دەبێتی و وەری دەگری ئەو ی نەبیەوی لی ی دەگەرێ.

۲- پێشەوای سەرکەوتوو هەلکەوتوو و زانا و گەورە ی قازیەکان (قاضي القضاة) (محمد بن علی بن الزملکاني الشافعي) کە لە سالی (۷۲۷) ی کۆچی دا

(۱) ابن تیمیە للندوی ۱۶۷ - ۱۷۸.

(۲) الرد الوافر ۱۱۱ / الشهادة الزکية ۲۹.

وہ فاتی کردو، لہ بارہی (ابن تیمیہ) دہلی: (نہ گہر بہ کیک پرسیاری لہ زانستیک لی کردبایہ بہ شیوہیک وہلامی دہدایہوہ کہوا گومان دہرا جگہ لہو شتہ ہیچی دیکہ نازانی، وات دہزانی کہس نہو مہسہلہیہ وہکو وی نازانی، وہ زانایان کہ لہ گہلی دادہنیشتن، لہ بارہی مہزہبہکانی خویانہوہ سوودیان لہو دہینی، نہبیستراوہ کہ (ابن تیمیہ) مشتمری زانستی لہ گہل یہ کیکدا کردیی و سہرنہ کہوتبیج...) (۱).

وہ بہدہست خہتی خوی چہند دیرتک لہسہر کتیبی (بیان الدلیل علی ابطال التحلیل) ی (شیخ الإسلام) وہک پەسندیہک دہنوسی و زیاتر لہ (۲۰) سیفہتی باش و گہورہی لی ہلہدا لہوانہ: (.. العالم، العلامة، الحافظ، الزاهد، الورع،.. شیخ الإسلام مفتی الأنام، سید العلماء، قدوة الأئمة الفضلاء، ناصر السنة، قانع البدعة.. اخر المجتہدین) (۲).

۳- زانا و شہرعزان و پشہوا، یہ کیک لہ موجتہہیدہکان (شیخ الإسلام تقي الدين على بن عبدالكافي السبكي) کہ لہ سالی (۷۵۶) ی کۆچی دا وہ فاتی کردو، لہ وہلامی نامہیہکی نیمامی ذہہیی دا کہ تیندا رەخنە ی لی دہگری و گلہیی لی دہکا بہوہی دہریارہی (شیخ الإسلام ابن تیمیہ) ناہەقی گوتو، بوی دہنوسی و عوزر دینیتہوہ بہوہی لہسہر (ابن تیمیہ) گوتویہتی و دہلی: (أما قول سيدي في الشيخ فالمملوك يتحقق كبر قدره و زخارة بحرة، وتوسعه في العلوم الشرعية والعقلية، وفرط ذكائه واجتهاده و بلوغه و في كل من ذلك المبلغ الذي يتجاوز الوصف.... وقدره في نفسي أكبر من ذلك وأجل مع ما جمعه الله له من الزهادة والورع والديانة ونصرة الحق والقيام فيه...) (۳). کہ نیمام زہہیی تہکید لہو مہسہلہیہ دہکاتہوہ و (ابن حجر) ی عہسقلانییش لہ کتیبی (الدرر الكامنة) دا داکۆکی لہسہر کردۆتہوہ.

۴- زانائى پىشەوا و ناودار (أثيرالدين أبوحيان الأندلسي) له سالى (۷۴۵)ى كۆچى وەفاتى كىردو، كاتىك كە (إبن تيمية) بۇ ھاندانى سولتان و نەمىرەكان لەسەر جىھاد دەچىتە (مىسر) لەوى (ابوحيان) لەگەلى كۆدەيتتەو و دەربارەى (إبن تيمية) دەلى: (كەسى وەك "ابن تيمية" م نەبىنىو) ^(۱)، وە لەچەند دېرە شەرتكىش دا مەدحى زۆرى (شيخ الإسلام)ى كىردو كە لە (تارىخ ابن الوردى) دا ھاتو.

۵- پىشەوا و زانا، گەورەى قازىيەكان (بهاءالدين محمد بن عبدالبر ابو البقاء السبكي الشافعي) له سالى (۷۷۷)ى كۆچى وەفاتى كىردو، دەربارەى (شيخ الإسلام ابن تيمية) دەلى: (سوئند بەخوا كەسىكى نەزان نەبى يان ژېر دەستى ھەوا و نەفسى نەبى (إبن تيمية) نابوغزىتى و دژايەتتى ناك، نەزان بۇ خۆشى نازانى دەلى چى، خاوەن ھەوا و نەفسىش ھەوا و نەفسەكەى لە ھەق لای دەدا ھەرچەندە زانىارىشى پىيە). ^(۲)

۶- زانائى شەرعزان، قازى (زين الدين علي بن مخلوف المالكي) سالى (۷۱۶)ى كۆچى دا وەفاتى كىردو، ھەرچەندە ناحەزى (إبن تيمية) بوو، بەلام مەدحى كىردو بەتايبەتى لەرووى سىنگ فراوانى و لىبوردەى يەو، كە خۆى خراپەى بەرانبەر بە (إبن تيمية) كىردو، بەلام ئەو بە لىبوردەى وەلامى داوئەمە ^(۳).

۷- زانا و شەرعزان و پىشەوا و قورئان و ھەدىس لەبەر (ابو الفتح محمد بن محمد بن سيدالناس اليعمرى الشافعي) له سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا وەفاتى كىردو، كە زۆر مەدحى (إبن تيمية) دەكات لە رووى زانائى و شارەزايىيەو لە تەفسىر و ئىسول و ھەدىس و فىقھو زانىارى بە دىن و مەزھەب و پېر و تاقمەكان و، دەلى لە ھەموو زانستەكان دا لە ھاوړىكانى شارەزاتر بوو لە سەردەمى خۆى دا ^(۴).

۸- زانای گهوره و شارهزا و شهرعزان، میژووناس (القاسم بن محمد البرزالی الأشبیلی) که له سالی (۷۳۸)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، دهباره (ابن تیمیه) دهلی: (الإمام المجمع علی فضله..... ویلغ رتبة إلابتهاد واجتمعت فیه شروط المجتهدين)^(۱).

۹- زانا و شارهزای هه لکه وتوو (عمر بن مظفر بن عمر، أبی الفوارس ابن الوردی الحلبي الشافعي) له سالی (۷۴۹)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، که زانایانی شام باس دهکات دهبارهی (ابن تیمیه) دهلی: (وحضرت مجالس ابن تیمیه فاذا هو بیت القصيدة وأول الخريدة، علماء زمانه فلك هو قطبه، وجسم هو قلبه، یزید علیهم زیادة الشمس علی البدر...) (۲).

۱۰- پێشهوا ی زانا و پهیبانی (عمادالدین احمد بن ابراهیم بن عبدالرحمن الواسطي ابن شیخ الحزامیین) له سالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وهفاتی کردوه، له نووسراوێکی دا که باسی (ابن تیمیه) دهکا زانایانی دیمه شق و هاوه لانی (ابن تیمیه) ده دوتنی و دهلی: سوتند به خوا سوتند به خوا، سوتند به خوا، لهم سهرده مه دا کهس وهک شیخه که تان نه بیئراوه له لایه نی زانست و کردوه و پهوشت و خووی بهرز و شوین پی هه لگرتنی پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسلم) دا. وه کهس نه بیئراوه به شیوه ی نهو سوننه ته کانی پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسلم) ی تیدا درهوشانه وه (۳).

دوۋەم: باسکرانى بە چاكە لە لاين قوتايىھگانى و ئەوانىك لە پەلى ئەواندان

۱- زانا و فەرمودەناس و قورئان و سوننەت لەبەر (جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبدالرحمن العزي الشافعي) لە سالى (۷۴۲)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، دەربارەى (شيخ الإسلام) گوتوویەتى (كەسم وەكو ئەو شارەزا بە قورئان و سوننەت و پابەندپىيانەو نەدیو)^(۱). زۆر قسەى دیکەشى لەسەر گەورەى (شيخ الإسلام) ھەن.

۲- پىشەوا و قورئان و سوننەت لەبەر و مێژوو نووس و زانا و فەرمودەناس (شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي) كە سالى (۷۴۸)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، لەزۆر شوێن مەدحى (شيخ الإسلام ابن تيمية)ى كردو لە شونىكدا دەلى: (شيخنا وشيخ الإسلام وفريد العصر علما ومعرفة و شجاعة وذكاء وتنويرا الهيا وكرما ونصحا للأمة..)^(۲).

۳- پىشەوا و زانای پە بەرز و ھەلكەوتوو توێژەرەوێ قورئان ابو عبدالله محمد بن ابى بكر بن ايوب الزرعي الدمشقي (ابن قيم الجوزية) كە لەسالى (۷۵۱)ى كۆچى وەفاتى كردو، كە بە يەكێك لە قوتايىھ زۆرشارەزاكانى (شيخ الإسلام) دەرمێدرى.^(۳)

۴- پىشەوا و زانای گەورە قورئان و سوننەت لەبەر، مێژوو نووس و توێژەرەوێ قورئان (عماد الدين أبو الفداء اسماعيل بن كثير الدمشقي) لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى

(۱) الرد الوافر ۲/۳۰ العقود الدرية ۷.

(۲) شذرات الذهب ۸۱/۶ الرد الوافر ۷.

(۳) الشهادة الزكية ۳۴.

- دا وه فاتی کردوه، که چهند جارێک له مه دحی (شیخ الإسلام) دا نووسیویهتی.^(۱)
- ۵- پێشهوا و زانای شارهزا (شمس الدین محمد بن احمد بن عبدالهادی الدمشقی الحنبلی) که له سالی (۷۴۴)ی کۆچی وه فاتی کردوه، به چهندان وشه ی جوان و رسته ی رێک و پێک مه دحی (شیخ الإسلام) ی کردوه.^(۲)
- ۶- زانای ناودار و شارهزا (ابو العباس احمد بن یحیی بن فضل الله العدوی العمري الشافعی).^(۳)
- ۷- زانای ناودار (صلاح الدین خلیل بن أبیک الصفدی الشافعی) له سالی (۷۶۴)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۴)
- ۸- زانای فهرمووده ناس و شارهزا و میژوو ناس (شمس الدین محمد بن یحیی بن مفلح المقدسی الصالحی) له سالی (۷۵۹)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۵)
- ۹- زانای ناودار (زین الدین ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن رجب الحنبلی) له سالی (۷۹۵)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۶)
- ۱۰- پێشهوا و زانای شهرعزان (صلاح الدین ابو سعید خلیل بن کیکلدي العلانی) له سالی (۷۶۱)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۷)
- ئهو زانا و پێشهوا یانه ی رابردن هه ریه که یان به شیویهک مه دحی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) یان کردوه و باسی گه وره یی و زانایی و دینداری و ده ور و

(۱) الرد الوافر ۶۶.

(۲) الرد الوافر ۶۴ / العقود الدریة ۱۸.

(۳) الرد الوافر ۱۴۷.

(۴) الوافی بالوفیات ۱۵/۷.

(۵) الشهادة الزکیة ۶۰.

(۶) الرد الوافر ۱۸۹.

(۷) الدرر الكامنة.

كارگەرى نابراويان كرده و، به زانايەكى ناوازه و بليمت ناويان برده و به مامۇستا و (شيخ الإسلام) يان داناوه و پېژيان بۆى ھەبووه.

سەئىم، قەسە و مەدھى گەورە پياوانى دىكە بۆى

۱- پېشەوا و زانای ناودار و قورئان و سوننەت لەبەر و شەرەزان و فەرمودەناس و گەورەى قازىەکان (احمد بن علی بن حجر العسقلانی الشافعی) کە لە سالى (۸۵۲)ى کۆچى دا وەفاتى کردو، و دەربارەى ئەو گوتووێتە: (وشهرة امامة شيخ تقي الدين- ابن تيمية- أشهر من الشمس و تلقيبه بـ(شيخ الإسلام) في عصره باق الى الان على الألسنة الزكية، و يستمر غذا كما كان بالأمس ولا ينكر ذلك الا من جهل مقداره، أو تجنب الإنصاف..)^(۱). لە (فتح الباری) یش دا بە (علامة) ناوی برده.

۲- پېشەوا و زانای ناودار (بدرالدین محمود بن احمد العینی الحنفی) لە سالى (۸۵۵)ى کۆچى دا وەفاتى کردو، دەربارەى (شيخ الإسلام ابن تيمية) دەلى: (وهو إمام الفاضل، البارع، التقي، النقي، الورع، الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه والأصول بالتقرير والتحرير، والسيف الصارم على المبتدعين، والحبر القائم بأمور الدين والأمار بالمعروف والنهي عن المنكر...)^(۲).

۳- پېشەواى زانای موحتههید (شيخ الإسلام عمر بن رسلان بن نصير بن صالح البلقيني) سالى (۸۰۵)ى کۆچى دا وەفاتى کردو، دەربارەى (شيخ الإسلام) دەلى: (عالم زمانه، والفائق على أقرانه...)^(۳).

۴- پېشەوا و فەرمودەئاس (جلال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر السيوطي الشافعي) لە سالى (۹۱۱)ى كۆچى دا وەفاتى كرده، لە قسەيەكى دا دەربارەى (شيخ الإسلام) دەلى: (ابن تيمية الشيخ، الامام، العلامة، الحافظ، الناقد، الفقيه المجتهد، المفسر، البارع (شيخ الإسلام) علم الزهاد، نادرة العصر...)»^(۱).

۵- زانای بەناویانگ (علي بن سلطان محمد القاري الهروي) لە سالى (۱۰۱۴)ى كۆچى دا وەفاتى كرده.

۶- زانای شەرعزانى مېژووناس (ابى الفلاح عبدالحى بن العماد الحنبلي) لە سالى (۱۰۸۹)ى كۆچى وەفاتى كرده.

۷- پېشەواى شەرعزان و فەرمودەئاس (شيخ الإسلام محمد بن على الشوكانى) لە سالى (۱۲۵۰)ى كۆچى دا وەفاتى كرده.

هەريەك لەو زانا و ناودارانەش كەباسمان كردن، بە شۆبەيەك باسيان لە زانايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده، وەك چاوساغ و سەرپاستىكى دين ناويان بردو، و زۆريەيان وەك موحتههيدىك سەيران كرده، و پراى سەدان زاناي ناودارى دىكەى ئىسلامىي كە بە خيّر و چاكە ناويان هيتاوه، و، لە زۆريەى و لاتانى مسولمان نشين زانايان و مسولمانان بە گشتى لە كتيّب و نووسينهكانى ناويراو بەهرەمەند بوون، و، وەك خەزىنەيەكى پەرگەوھەر و مروارى سەيران كردوون، خواى گەورە بە باشترين شۆبە پاداشتى (شيخ الإسلام) و سەرچەم زانا و پېشەوايانى دىكە كە مايەى بەرچاو پوونى خەلك و روشنكردنەوھى حوكمە شەرعىيەكان بوون، بداتەو، كە دەور و كاريگەريەكى زۆريان هەبوو، لە ورياكردنەوھى خەلكى، سەبارەت بە كاريگەرى نووسراوكانى (شيخ الإسلام) توێژەرى (دائرہ المعارف الإسلامية) دەلى: (ابن تيمية) لەو نووسەرانیە كە كاريگەريەكى زۆريان هەبوو، لەسەر مسولمانان لە رابردوودا و هەتا ئیستاش، بەتايبەتى ئەھلى سوننەت^(۲).

بەشى ھەتتەم

نووسراۋەكانى (شىخ الإسلام) و بەھای زانستیيان

وہك پښتر باس كرا (شيخ الإسلام) يەكښك بووه له زانا پايه بەرزەكانى ئىسلام، بە بەرھەمە بە نرخەكانى له تښكرای بوارهكانى زانستدا كتيبخانەى ئىسلاميى دمولەمەند كرده، ښځومان بەرھەم و كەلەپوورى زانستى ھەر زانايەك كە له دواى خۆى بەجڼى دښلڼ گەورەترين بەلگه و شاھيدى ناستى زانستى نەو زانايەيه و كتيب و نووسراۋەكانى جۆرى كەسايەتیی و تاراددەيك شيوازی ژيانيشى دمردهخن، (شيخ الإسلام)، دواى خۆيشى بەھۆى نەو بەرھەمە بەنرخ و بە پڙانەيەوه، كە بەجڼى ھښتوون، كەسايەتییى زانستى ھەروا بە گەورەيى ماوہتەوہ.

بەھای كتيب و نووسينەكانى (شيخ الإسلام):

دواى نەوى زانايان كتيب و نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام) يان ھەلەسەنگاندىن و بۆيان دەرکوت كە چ نرخ و بەھايەكى زۆريان ھەيە! مەدحى خۆى و نووسراۋەكانيان كرده و باسيان له بلأويونەوہى بەرفراوانيان كرده.

زانای گەورە (ابن عبدالهادي) دەلى: (شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله، صاحب التصانيف التي لم يسبق الى مثلها ولا يلحق في شكلها توحيداً، وتفسيراً

واخلاصا وفقها و حدیثا ولغة ونحوا وجميع العلوم كتبه طافحة بذلك^(۱)
 واته: (شیخ الإسلام) خاومنی چەندان کتیب، که وئەیان نەبوو.....
 الحافظ (ابن الزمکانی) یش (رحمه الله)، دەلی: (كان له اليد الطولى في حسن
 التصنيف وجودة العبارة والترتيب والتقسيم والتبيين)^(۲).
 واته: دەستیکی بالای هەبوو لە نووسینی کتیب و دارپشتنی جوان و رێک و پێک
 کردن و دابەشکردن و روونکردنەوەدا.

شیوازی نووسینه‌کانی:

دەتوانین شیوازی نووسینه‌کانی (شیخ الاسلام)

لەم چەند خالەدا بخەینه روو:

- ۱- بەستنه‌وه‌ی نووسینه‌کانی به ژيان و هه‌لومه‌رجه‌که‌یه‌وه، له‌میان‌ی ژيان
 به‌سه‌ربردنی له‌گه‌ڵ رووداوه‌کان و تۆمارکردنیان و وتووێژ له‌سه‌ر کردنیان و
 دیاری کردنی رای پاست و دروست له‌باریه‌انه‌وه، که نه‌وه بوو به‌هۆی نه‌وه‌ی
 کتیب و نووسراوه‌کانی هێژ و زیندووێتی و کاریگه‌رییه‌کی گه‌وره‌ وه‌ده‌ست یێنن،
 که زۆر به‌که‌می له‌ کتیب و نووسراوی نووسه‌ر و دانه‌رانی دیکه‌دا ده‌ستده‌که‌وێ.
- ۲- به‌کارهێنانی شیوازی زانستی له‌ قه‌ناعه‌ت یی هێنانی به‌رانبه‌ره‌کانی دا
 و ناچارکردنیان به‌ به‌لگه‌ی به‌هێژ له‌ میانه‌ی به‌لگه‌ هێنانه‌وه‌ی له‌سه‌ریان به
 قسه‌ی پێشه‌وايه‌کانی خۆیان، وه‌ به‌کارهێنانی شیوازی مه‌نتیقی یانه‌یان، که
 بازنه‌ی مشتومره‌که‌ له‌سه‌ر نه‌یاره‌کانی ته‌سك ده‌کاته‌وه.

۳- روون و روشنى: كە زۆرىدى جاران لە مشت و مېرەكانى دا بەرپەرچى نەيارانى داوتەتە و، پەخنى لە بەرانبەرەكانى گرتووە، ئەو پروون و پۆشنىيە يە زۆر گزنگ و كاريگەر بوو لەو پروووە.

۴- شىوازی مەوسووعىي و ھەمەلایەندى لە يەك مەسەلەدا، كە ئەو وای كرد نووسىنەكانى شىوازىكى تايبەت وەرگرن و خوێنەر والیبەكن بەو زانىارىيە بەنرخانى تىياندان بى نیاز بى لەوې بگەرپتەو بۆ سەرچاو و كىتەبەكانى دىكە، دەربارەى ئەو باسەى قسەى لى دەكا و دەيتوژتەو.

۵- ھىنانەوې زۆر دەق و قسەى پىشەوايان كە ئەمەش ھىز و رەسەنايەتیی زياتر دەبەخشیته كىتەبەكانى، دوايش بەستەنەوې ئەو دەقەنە بە روونکردنەو و سەرنجەكانى خۆيەو، لە گەل باسکردنى پلە و پایەى زانستى ئەو زانایەى لى وەرگرتو، بەو خوێنەر ھەست بەو دەكات كە (شىخ الإسلام) فەزل و چاكەى زانایان دەزانى و دەگىرپتەو بۆ ئەوان.

۶- ئەو كىتەب و نووسراوانە زانایی و ئاگادارى زۆرى (شىخ الإسلام) دەردەخەن لەسەر ئەو شتانەى ناكوکىيان تىدايە، وپراى توژىنەو بەراوردكارىيەكان بۆ ئەو مەسەلەنەى راپەنواندن، كە وای كرد حوكمەكان لە راستى و سەلامەتیی تەواو و ئەوپەرى وردىيى و كەم ھەلەبى نزیكترین و، لە دل و عدلى خەلكى نزیكتر بن.

۷- لە مەسەلە فىقھىيەكاندا وشكى و بەزەحمەت خستنى تىدا نییە، بەو شىوھەى بەسەر نووسراو و كىتەبەكانى زۆر لە زانایانى پاشین دا دیارە، ئەو لە نووسراو فىقھىيەكانى دا خۆى دوور دەخستەو لەو شىوازە، كە بەو تەكانىكى بەھىزى بە فىقھى ئىسلامىي دا و لە لای خەلكى بەگشتى كاتىك بەرنامەى پىشنى رادەنواند مایەى قبوول و پەزامەندى بوو، كە خوێنەر نووسراوكانى (شىخ الإسلام) دەخوێنیتەو ھەست بە پىك و پىكى وشە و ماناكان و زۆرى زانست و زانىارى نووسراوكان دەكات، كە ئەو سىفەتە جگە لە نووسراوكانى لە كۆر و مەجلىسى دەرسەكانىشى دا ھەستى پى دەكرا.

۸- ھەبۈنى تۈنلەسەر ھەللىجىنى ھۆكۈم و گىرەنمەي بىنچىنەكان بۇ رەگ و رېشەي شەرىئىي و لق و پۇپ لىي كىرەنمەي، ۋە بە ھىزى بەلگە و دەلىل لە مشت و مېرەكان دا، كەنەۋە ھىز و پىزى زىياترى دابوۋە كىتەبەكانى و تام و چىزىكى زۆرى دەبەخىشە خۆنەر.

۹- زانىنىكى زۆر و فراۋان بە نامانجە شەرىئەكان و شارەزايىەكى زۆر لەسەر كاكلى و نىۋەپۇكى دىن و ياساكانى و شەرح كىرەنكى سەرگەۋتوانە يان.

۱۰- گرنگى دان بە دەستپاكى زانىستى و وردى لە نەقلى كىرەنكى قسە و دەقەكان دا، كە زۆر جارەن ھەر بە مانا نەبۈۋە، بەلكو بە لەفز و وشە ۋەك خۇيان دەپھىتان، لە گەل نامازەدان بە سەرچاۋە و ئەۋكەسەش كە گوتۈنى.

۱۱- درىزى و لق و پۇپ لىي كىرەنمەي، كە ھىندىك جار قسەي پىشەۋايانى دىنەيەۋە كە ھىچ پەيۋەندىيەكى بە نىۋەپۇكى كىتەبەكەيەۋە نەبۈۋە، بەلام مەبەستى نەۋە بوۋە، زانىارىيەك باس بكات كە ناپاستەۋخۇ پەيۋەندىيە ھەيە بە باسەكەۋە، يان مەبەستى زىاتر سوۋد گەياندىنى بوۋە بە خۆنەر.

۱۲- يەكلاۋونەۋە بۇ ھەق و پاستىي و قىۋول كىرەنكى لەلاي ھەرگەسىكەۋە بوۋىي، ھەرچەندە ئەۋكەسە لە زۆر مەسەلەي زانىستىشدا پىچەۋانەي نەۋە بوۋىي، ھەرۋەھا ۋاقىع بىنانە ھەلسۈكەۋتى دەكرد چاكەكانى باس دەكردن، (شىخ الإسلام) بەۋەۋە بە ناۋيانگ بوۋە، كەسى بەكەم سەير نەكردۋە و چاكەي ھەموۋ خەلكى بىنىۋە.

۱۳- چەند بارەكردنمەي يەك مەسەلە لەچەند شۆنىكىدا، كە لە نوۋسراۋەكانى دا نەۋە دەپىنرى، نەۋەش لەبەر داكۆكىي كىرەنكى و گرنگىي پىي دانى بوۋە بەۋ مەسەلەيە كە تۈرۈپىيەتەۋە.

۱۴- فراۋانىي ناسۋى تىگەشىتنى (شىخ الإسلام) و شارەزايىە سەر سوپەينەرەكەي لە ھەموۋ جۆرە زانىستەكانى سەردەمى خۇي دا، كە ۋايكردبوۋ باۋەپى بەخۇي بىي لەۋەي دەپلى، نەۋەش ھىزىكى زۆرى بۇ درۋستكردبوۋ لە ھەر مشت و مېر و تۈرۈپىيەۋىيەك دا كە ئەنجامى دەدا.

۱۵- خىزايى و تىگەشتىن و بەتوانايى لە ھىنانى بەلگە و دەلىل لە قورئان و سوننەت و قسەى پېشىنى چاكداد، بە ئەندازمەك كە شارەزايان و قورئان و سوننەت لەبەرەن و پىسپۇرپانى بوارەكان پىتى سەرسام بوو بوون، لەو بارەو ە حافىظى دەھەبى دەلى: (مارأيت أسرع انتزاعاً للآيات الدالة على المسألة التي يوردها منه)^(۱).

واتە: كەسم لەو خىراتر نەبىنىو ە دانانى ئەو ئايەتەنى باس لە مەسەلەكە دەكەن. بەلام لەوانەى ئەو شتەى لە نووسراوكانى دا لى بە رەخە دەگىرى، برىتى بى لە بە درىژى نووسىنى و بە كەمترىن ەو گواستەو ەى لە باسكەو ە بو باسكى دىكە، كە لەوانەى خوئندەر سەرى لى بشىو، بە تايبەتى ئەگەر شىواز و بەرنامەى نووسىنى (شىخ الإسلام) نەزانى.

ئەو ەش دەگەرپىتەو ە بو بىر تىژى و زۆر زىرەكىى و شارەزايى و ەماسەتى سىروشتى (شىخ الإسلام)، خو ئەگەر خوئندكارى راست خوى ماندوو و يەكلا بكاتەو ە و جىددى بى لەسەر خوئندەو ە و بەدەستەينانى زانىارى و بچىتە بنج و بناوانى نووسراوكانى ناویراوو ە ئەو ە يىگومان بە دوپرو گەو ەرى بە نرخ و گرانبە ەو ە دەگەرپىتەو ە^(۲).

ھۆكۈرى زۆرى نووسراۋەكانى شەيخ الاسلام

۱ - دەستكردن بە نووسين لە سەرەتاي تەمەليەو:

(شەيخ الاسلام) لە تەمەنى گەنجىيەو دەستى بە نووسين كردو، ئەو شەيخ زىرەكى و لىھاتوى ناويراو دەگەيەنى، وەك (ئىمام زەھەبىي) باسى كردو، كە لە تەمەنى (۱۹) نۆزدە سالىيدا (شەيخ الاسلام) فتاۋى داو.

وہ (الحافظ ابن رجب) ى حەنبەليش دەلى: (شرح الشيخ في الجمع والتصنيف من دون العشرين...) ^(۱)

واتە: شەيخ الاسلام دەستى كردو بە كۆكردنەو زانىارىيەكان و كىتب نووسين، لەكاتىكدا كە تەمەنى بىست سالى كەمتر بوو.

تەمەنى (شەيخ الاسلام) (۶۷) شەست و حەوت سالى بوو و لەتەمەنى خوار بىست سالىش، دەستى بە نووسين كردو، كەواتە نەزىكەى نىو سەدە خەرىكى فتاۋى نووسين و دانانى كىتب بوو، كە ئەو ھۆيەكى زۆرى كىتب و نووسراۋەكانىيەتى.

۲ - شارەزايى (شەيخ الاسلام) و خىرايى لە نووسين و دانانى كىتب دا:

خوای گەورە توانای زۆرى دابۆيە لە خىرايى نووسين دا، كە ئەمە لە زۆرى بەرھەمەكانى دا دەرەكەوى، (الحافظ الصفدى) لەوبارەو مەدحى دەكات ^(۲)، و (ابو عبدالله بن رشيق) نووسەرەو دانراۋەكانى (شەيخ الاسلام) دەلى: (ولو اراد الشيخ تقي الدين أو غيره حصرها - يعني مؤلفات الشيخ - لما قدروا لأنه مازال

یکتب وقد من الله علیه بسرعة الكتابة، ویکتب من حفظه من غیر نقل^(۱).

واته: ئەگەر (ابن تیمیة) یان غەیری ئەو بیهوی سەرژمیری نووسراوەکانی (شیخ الإسلام) بکات، ئەو ناتوانی، چونکە بەو نێعمەتە ی خوا پێی داوە لە خێرای نووسین دا بەردەوام دەینوسی، شتەکانی لەبەر بوون و بێ نەقل کردن دەنوسین، هەریەک لە (الذهبي)^(۲)، و (ابن القيم)^(۳) و (ابن عبدالحادی) و (ابن سید الناس)یش^(۴)، باسیان لە خێرای نووسینی کتێبەکانیان کردووە و ناماژەیان بە زۆری کتێبەکانی داوە.

۳- چوونە نێو مەشت و مەر و موناڵەشەو لە گەڵ زانیانی سەردەمی خۆی، لە بوارەکانی فیکری و فێقهیی دا، کە ئەوەش هاندان و نامادە بوون بوو، بۆ نووسین و دانانی کتێب و سەرخستنی راپۆچوونەکانی.

۴- هیچ کار و پلە و پۆستیکی رەسمی دەوڵەتی نەبوو، کە ئەو کاتیکی زۆر لە ژیاانی زانیان دەگری و خەڵکی بێ بەش دەبن لە سود وەرگرتن لە زانیاریەکانیان، (شیخ الإسلام) رازی نەبوو هیچ پلە و پایە و پۆستیک لە سولتان وەرگری، (ابن رجب) دەلی: پێش سالی (۶۹۰) ی کۆچی پێشپاری (قاضي القضاة) و (مشيخة الشيوخ) ی بۆ کراوە کە وەریان بگری، بەلام ئەو هیچی لەوانە وەرنەگرتووە^(۵).

۵- (شیخ الإسلام) هیچ شتیکی پێش و دەستپێنانی زانیاری و بۆ یەکلا بوونەوی نەخستو، هەرچەندە زۆر گرنگیش بووی، هەر بۆیە ناوا زوو پێگەیشتو و کتێبی زۆری داناون و خەڵکی لێیان بەهەرەمەند بوون.

(الحافظ البزار) لەو بارىو دەلى: (وما رأينا يذکر شیئا من ملاذ الدنيا ونعيمها، ولا كان يخوض في شيء من حديثها ولا يسأل عن شيء من معيشتها، بل جعل همه وحديثه في طلب الآخرة وما يقرب الى الله تعالى)^(۱).

واتە: نەماندیو بەسی خۆشییەکی دنیا و لەزەتیکی بکات، وە نەدەچۆ نۆ باسیکەمە لەو بارىو، بۆ ژيانى خۆی هیچی داوا نەدەکرد، بەلکو هەموو قسە و رەست و مەبەستى، داواکردنى شتێک بوو کە لە خۆی نزیک دەکردووە و پێی دەگەشتە بەهەشت.

ژمارەى کتیب و نووسراوەکانى (شیخ الإسلام):

زانایان باسی ئەویان کردووە کە نووسین و دانراوەکانى (شیخ الإسلام) یەكجار زۆر و ژماردنیان بە زەحمەت، هەربۆیە لە دیارى کردنى ژماریان دا، قسەکانیان جیاوازن. - (الحافظ البزار) دەلى: (وأما مؤلفاته و مصنفاته فانها أكثر من أن أقدر على إحصائها...)^(۲).

واتە: کتیب و دانراوەکانى لەو زیاترن من بتوانم سەرژمێریان بکەم.

- (ابن عبدالحادي) دەلى: (وللشيخ من المصنفات والفتاوى والقواعد و الأجوبة والرسائل وغير ذلك من الفوائد مالا ينضبط)^(۳).

واتە: (شیخ الإسلام) چەندان نووسراو و فتاوا و ئەلام و نامە و شتى دیکەى هەن کە سوودیان لێ دەبینرێ و لەبەر زۆرییان ناژمێردرێن، وە زۆریەى کتیبەکانى بە سوود وەرگرتن لەوێ لەبەرى بووە داناون و زۆریەشیانی لە بەندیخانەدا نووسیون، کە هیچ کتیبى لانهبوون.

(۱) الاعلام العلية ۳۳.

(۲) الاعلام العلية ۵۳.

(۳) العقود الدرية ۲۰ - ۲۱.

- (ابن رجب) دەلى: (وأما تصانيفه فهي أشهر من أن تذكر..... وقد جاوزت حد الكثرة فلا يمكن لأحد حصرها)^(۱)

واتە: كىتەبەكانى لەو بەناوبانگىترن كە باس بكەين.. لە ئەندازەى زۆرى رەتى داوھ و كەس ناتوانى بيانژمىرى.

- (ابن القيم) قوتابى پاىەبەرزى (شيخ الإسلام) لە (أسماء مؤلفات شيخ الإسلام) دا ناوى (۳۳۷) نووسراوى ناوبراوى باس كردوھ، و نامازە بەوھ دەكات كە نەيتوانىوھ ناوى ھەموو نووسراوھكانى كۆ بكاتەوھ.

- (الإمام الذهبي) يش لە كۆتا قسەى سەبارەت بە ژمارەى نووسراوھكانى (شيخ الإسلام) دەلى: (نووسراوھكانى لە (۱۰۰۰) تىپەريون^(۲)).

لەپراستىي دا لەوھوھ كە رابرد بۆمان دەرەكموى، كە ھەموو ئەوانەى باسيان لە ژمارەى نووسراوھكانى (شيخ الإسلام) كردوھ، يەكەنگن لەسەر ئەوھى زانىنى ژمارەيان بە زەحمەتە، ھۆى ئەوھش كە نەتوانراوھ ژمارەيان بزانرى، ئەم چەند خالەيە:

۱- تاقي كرانەوھ و بەلا و ناخۆشەيەكان كە بەسەر (شيخ الإسلام) دا ھاتوون، بوونە ھۆى نەمان و فەوتانى ھىندىك لە نووسراوھكانى، زۆر جارن دەرگوت دەرپارەى ئەو مەسەلەيە شتىكم نووسىوھ، بەلام نەيدەزانى چى لى ھاتوھ؟ بە ھاوھلانى دەرگوت ئەو دەستنووسانەم بۆ بىننەوھ و با بلاو ببنەوھ، بەلام ئەوان لەبەر داكوکيان لە سەر نووسراوھكان، لەلاى خۆيان دەرناھيشتنەوھ و نەشياندەتوانى بلاويان بكەنەوھ^(۳).

۲- كە يەكئەك پرسىارى لى كردوھ، وەلامەكەى بۆ نووسىوھ و ئەوكەسە بردوويەتى، دواى كە بىنرايىتەوھ و وەلامەكەى نوسرايىتەوھ ئەوھ باشە، ئەگەرنا وەلامەكەى بردوھ و رۆيشتوھ^(۴).

(۱) ذيل طبقات الحنابلة ۴۰۳/۲.

(۲) الرد الوافر ۷۲.

(۳) العقود الدرية ۲۰۷/ الفتاوى ۱۶۱/۳.

(۴) العقود الدرية ۶۵.

۳- (ابن عبدالهادی) دەلى: كه (شیخ الإسلام) گىراوه كىتبه كانى و شونكه وتوانى پەرت و بىلاو بوون، هاوه لانیان ترسیپنراون كه كىتبه كان دهریخەن و هەریه كەیان هیندیكىان بردوون و شاردوویاننەوه، دەست خەلکی زۆر كهوتوون و هیندیكىان فروشاراون و، هیندیكىان لای خەلکی دانراون و، بەشیکیان فەوتاون و، هیندیكىان شاردراونەوه و بەو شیمیه پەرت و بىلاو بوون و زۆریه یان لەنیوچوون^(۱).

۴- ئەو كىتبه زۆرانەى (شیخ الإسلام) كه له (سجن)دا لەلای خۆى بوون، كاتێك كه لى سەندران، ناحەزانى دابەشیانكردن بەسەر خەلكیدا، كه هیندیكىان ناشكریان كردن و گێرپایاننەوه بۆ (زین الدین عبدالرحمن)ى براى و، هیندیك له كىتبه كانیش ناحەزه كانى فەوتاندوویانن.

ئەو دژایه تیى كرانەى (شیخ الإسلام) و كىتبه كانى له دواى خۆشى بۆ ماوهیه كى زۆر بەردەوام بوو، ناحەزانى هەولێ زۆریان داوه بۆ فەوتاندنى كىبه كانى و پاره و پولێكى زۆریان تەرخانكردوه بۆ كڕینی كىتبه كان و لەنیویان دەبردن، هیندیك جارىش ناحەزان پەنایان دەبرده بەر ترساندن و تۆقاندنى ئەوانەى كىتبه كانى ناویراویان لەلابووه، بۆ ئەوەى بیانفەوتینن، كه ئەوه شیوازى كى خراپ و ناشیرینى ناحەزان بوو، بەرانبەرى ئەنجام دەدرا.

حیارتیرین كىتب و نووسراوه كانى (شیخ الإسلام) :

- ۱- إبطال الحيل دوو بەرگ.
- ۲- اختيارات شيخ الإسلام ابن تيمية.
- ۳- الإستغاثة.
- ۴- الإستقامة.
- ۵- إقامة الدليل على إبطال التحليل.
- ۶- اقتضاء الصراط المستقيم و مخالفة أصحاب الجحيم.

- ٧- أقسام القرآن.
- ٨- الإكليل في التشابه والتأويل.
- ٩- أمثال القرآن.
- ١٠- الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر.
- ١١- الإيمان.
- ١٢- بغية المرتاد = السبعينية.
- ١٣- بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية.
- ١٤- تحريم السماع.
- ١٥- التحفة العراقية في الأعمال القلبية.
- ١٦- التدمرية.
- ١٧- تعارض الحسنات والسيئات.
- ١٨- تعليقه على فتوح الغيب لعبد القادر الكيلاني.
- ١٩- تفسير سورة الإخلاص.
- ٢٠- تفسير سورتي المعوذتين.
- ٢١- تفسير سورة النور.
- ٢٢- تنبيه الرجل العاقل على تمويه الجدل الباطل.
- ٢٣- جواب أهل العلم والإيمان، بتحقيق ما أخبر به رسول الرحمن من أن (قل هو الله احد تعدل ثلث القرآن)
- ٢٤- الجواب الباهر في زوار المقابر.
- ٢٥- حجاب المرأة ولباسها في الصلاة.
- ٢٦- الحسبة في الإسلام.
- ٢٧- الحسنات و السيئة.
- ٢٨- حقيقة الصيام.

- ٢٩- الحموية الكبرى.
- ٣٠- الدرة المضيئة في فتاوى ابن تيمية (الفتاوى المصرية).
- ٣١- دقائق التفسير ١-٦ أجزاء جمعه محمد السيد الجليند.
- ٣٢- الرد على الأخناني في مسألة الزيارة.
- ٣٣- الرد على تأسيس التقديس للرازي.
- ٣٤- رسالة إلى ملك قبرص - الرسالة القبرصية.
- ٣٥- رسالة في أمراض القلوب وشفائها.
- ٣٦- سؤال في معاوية بن أبي سفيان.
- ٣٧- السياسة الشرعية لإصلاح الراعي والرعية.
- ٣٨- شرح حديث أبي ذر رضي الله عنه: يا عبادي إني حرمت الظلم على نفسي.
- ٣٩- شرح حديث (إنما الأعمال بالنيات).
- ٤٠- شرح حديث النزول.
- ٤١- شرح العقيدة الأصفهانية.
- ٤٢- شرح المحرز- تعليقه على كتاب المحرر في الفقه.
- ٤٣- الصارم المسلول على شاتم الرسول (صلي الله عليه وسلم)
- ٤٤- الصفدية.
- ٤٥- العبودية.
- ٤٦- الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان.
- ٤٧- الفرقان بين الحق والباطل.
- ٤٨- قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة.
- ٤٩- قاعدة شريفة في المعجزات والكرامات.
- ٥٠- قاعدة في الإجماع.
- ٥١- قاعدة في الإستعاذة.

٥٢- قاعدة في الرد على من قال بفناء الجنة والنار.

٥٣- قاعدة في المحبة.

٥٤- القاعدة المراكشية.

٥٥- الماردينية - المسائل الماردينية.

٥٦- معارج الوصول إلى أن أصول الدين و فروعه قد بينها الرسول.

٥٧- مقدمة في أصول التفسير.

٥٨- مناسك شيخ الإسلام، وهي نحو مجلد.

٥٩- منظومة في القدر.

٦٠- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية.

٦١- مؤاخذه لابن حزم في الإجماع.

٦٢- النبوات.

٦٣- نقض المنطق.

٦٤- الواسطة بين الحق والخلق.

٦٥- الواسطية.

٦٦- الوصية الصفري.

بەشى ھەشتەم

ئىبنو تەيمىيە شەرەزان

فىقھى ئىسلامىيە يەككە لەو زانىيارىيانەي كە زانايانى ئوممەتى ئىسلامىي گىرنگىيەكى زۆريان پىچ داو، ھەر لە سەردەمى ھاوۋەلانى بەرپىزە، تا ئىستاش و لەمەوداش بەردەم دەي، ئەو ھەش لەبەر گەورەي ئەو زانىيارىيە و ئەو سوودەي ھەيەتى لە رىئامىي كەردنى مەسۇلمانان بۆ بەندايەتتىي كەردنى پاست و ساغ، پىقەمبەرمان محمد (صلى الله عليه وسلم) دەربارەي گەورەي فىقھو شەرەزايى لە دىندا، دەفەرمۇي:

(من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين)^(۱).

واتە: ھەر كەسنى خوا خىر و چاكەي بۆ بوي، شەرەزاي دەكات لە دىن دا.

(شىخ الإسلام) زوو لە فىقھو ئۇسۇل و تەفسىر و ھەدىس و زۆرىيە زانستەكانى دىكە دا، پىنگەيشت و گەيشتە پلەيەكى بەرزى زانستى و ھەك پىشتەر باسما كەرد كە، ئىمامى زەھەبىي نامازە بە پىنگەيشتووي، دەكاو دەلى: لە تەمەنى خوار بىست سالىيەو لە ئاست فتوا دان بوو و فتواي داو و دواترىش گەيشتوتە پلەي ئىجتىھاد.^(۲)

(۱) صحيح البخارى برقم ۷۱

(۲) العقود الدرية ۴

قىسقى زانايان لەسەر شارەزاىى ئىبنو تەيمىيە لە بوارى فىقھو ئوسولدا :

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وأما نقله للفقہ و مذاهب الصحابة والتابعين - فضلا عن المذاهب الأربعة - فليس له نظير)^(۱).

- (ابن حجر) يش له (ذهبي) دەگىریتەوہ کہ گوتوویەتى: (كان يقضي فيه العجب اذا ذكر مسألة من مسائل الخلاف واستدل و رجح، وكان يحق له الاجتهاد لاجتماع شروطه فيه.....)^(۲). وہ دەلى: (وفاق الناس في معرفة الفقه واختلاف المذاهب و فتاوى الصحابة و التابعين، بحيث اذا أفتى لم يلتزم بمذهب بل بما يقوم دليله عليه)^(۳).

- الحافظ (ابن كثير) دەلى: (فصار اماما في التفسير وما يتعلق به عارفا بالفقه فيقال: انه كان اعرف بفقه المذهب من أهلها الذين كانوا في زمانه)^(۴).

- (ابن الزملاكانى) يش دەلى: (وكان الفقهاء من سائر الطوائف اذا جلسوا معه استفادوا في سائر مذهبهم منه.....)^(۵).

زۆر قسەى دیکەش کہ زانايانى سەر دەمى خۆى و دواترىش لە مەدح و شارەزاىى (ابن تيمية) لە بوارەکانى تەفسیر و حەدىس و فىقھو ئوسول و. ەتد، کردوویانە، شاھید و بەلگەى گەورەى ئىبنو تەيمىيەن، ەك زانا و پيشەوايەكى ئىسلام.

ئىبنى تەيمىيە لە سەرەتادا پابەندى مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك:

سەرەتاي خوتۇندىن و توپۇزىنەۋە فىقھى يەكانى (شىخ الإسلام) لەسەر مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، ئەو لەسەر دەستى بابى كە زانايەكى گەۋرە مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، فىقھى ھەنبەلىيى خوتۇندۈۋە و ۋەرگرتۈۋە، بەشدارىي كوردە لە گەل باب و باپىرى دا لە نووسىنى يەكەلە كەتتەكانى ئوسۇلى مەزھەبى ھەنبەلىيى دا، ھەربۇيە زۆر لە زانايان بە فەقىھو شەرئەزائىكى ھەنبەلىيان لە قەلەم دەدا، (شىخ الإسلام) فىقھى ھەنبەلىيى بەسەر فىقھى مەزھەبەكانى دىكەدا ھەلبۇزارد، چونكە ۋاي دەزاي كە ئەو لە ۋانى دىكە لە دەقەۋە نزىكتەرە و دەلىل: (احمد كان اعلم من غيره بالكتاب والسنة وأقوال الصحابة والتابعين لهم بأحسن، ولهذا لا يكاد يوجد له قول يخالف نصا كما يوجد لغيره...) (۱).

ۋاتە: ئىمام احمد زانائىرۈۋە لە غەيرى خۇي بە قورئان و سوننەت و قسەى ھاۋەلەن و ئەۋانەى بەچاكە بەدۋايان كەۋتۈۋن، بۇيە ھىچ قسەيەكى نى يە پىچەۋانەى دەقەلەك بىن ۋەك لە غەيرى خۇيدا ھەيە.

بەلام لە گەل ئەۋەشدا كە مەزھەبى ھەنبەلىيى ھەلبۇزاردۈۋە بەسەر ئەۋانى دىكەدا، دەمارگىر نەبۈۋە بۇي و پاي مەزھەبى دىكەى بە خراب تەماشىا نەكردۈۋە، ھىچ كەسشى بۇ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىكى دىيارىكراۋى دىكە بانگ نەكردۈۋە، ۋەك دەلىل: (من له ثيانمدا له بنچينەكانى دىندا كەسم بانگ نەكردۈۋە بۇ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىكى غەيرى ئەۋ، لە قسەكانىشما باسى ئەۋە ناكەم، جگە لەۋەى پىشىنى ئەم ئۆمەتە و پىشەۋايانى لەسەرى كۆكن باسى چىدىكە ناكەم) (۲).

(۱) مجموع الفتاوى الكبرى.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۹۹/۳.

رێز و یلزانینی بۆ پیشه‌هوا و زانایانی دیکه:

هه‌رچه‌نده (شیخ الإسلام) مه‌زه‌به‌ی حه‌نبه‌لیی پیش ده‌خست و هه‌لیده‌ژارد به‌سه‌ر نه‌وانی دیکه‌دا، به‌لام ریزی له‌ رای پیشه‌هوا و زانایانی دیکه‌ ده‌گرت، عوزری بۆ نه‌وان ده‌هێناوه‌وه که ده‌که‌وتنه هه‌له‌ی پێچه‌وانه‌ی سونه‌ته‌وه، هه‌ر بۆیه نووسینه به‌هێژه‌که‌ی (رفع الملام عن الأئمة الأعلام) به‌ گه‌رنگترین نووسراو داده‌نێ که له‌و باره‌وه نووسراوه‌ی و ده‌لی: (.... له‌سه‌ر مسوڵمانان پێوسته‌ خۆشه‌ویستی و دۆستایه‌تییان دوا‌ی خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه وسلم) بۆ نێمانداران یح، وه‌ک قورئان باس ده‌کات، به‌ تایبه‌تی بۆ زانایان که میراتگه‌رانی پێغه‌مبه‌رانن (علیهم السلام) و خوا‌ی به‌رز وه‌ک نه‌ستیه‌کان له‌ تاریکایی و وشکایی و ده‌ریادا، خه‌لکیان پێ رێنمایی ده‌کات، یه‌نگومان هه‌موو مسوڵمانان کۆکن له‌سه‌ر چاوسا‌غیی و رێنمایان، که زانایان جێنشینیی پێغه‌مبه‌رانن له‌ نێو ئۆمه‌ته‌دا، به‌وانه‌وه قورئان راوه‌ستاو ده‌بی و به‌ قورئانیش نه‌وان راوه‌ستاو ده‌بن، به‌وان قورئان وه‌ده‌نگ دی و به‌هۆی نه‌ویشه‌وه نه‌وان قسه‌ ده‌که‌ن، وه‌ بابزانی که هیچ زانا و پێشه‌وایه‌کی جێی متمانه‌ نیه، که‌م و زۆر پێچه‌وانه‌ی سونه‌تی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) بێت، وه‌ هه‌موویان کۆکن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که هه‌موو که‌سێک قسه‌ی ئی وهرده‌گیرێ و به‌سه‌ریدا ده‌درێته‌وه، جگه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) به‌لام نه‌گه‌ر یه‌کێک قسه‌یه‌کی کرد و هه‌دیسیکی راستیش پێچه‌وانه‌ی قسه‌که‌ی بوو و پیشی زانی، دیاره عوزرێکی هه‌بووه که کاری پێ نه‌کردوه.^(۱)

فتوادانى لەسەر مەزھەبىيەتى ديارىكراو نەبوو.

ھەرچەندە (شىخ الإسلام) لە سەرھاتو لەسەر مەزھەبىيەت ھەنبەلىيە بوو، بەلام ئەو ھى ھۆى پىئو پابەند كەردبوو - لە گەرانەو بۆ سەرچاوەى ڤوون و بى گەرد كە پىشەوايانى ناسراوى شەرعزان لىيان وەرەگرت- وای لىكرد دواى توژىنەو و لە بىژىنگ دان، كە لە ھىندىك شتدا جىاواز بى لە مەزھەبىيە ئىمام (ئەحمەدى كۆڤى ھەنبەل) و مەزھەبەكانى دىكەش، (شىخ الإسلام) يەكەن نەبوو بى بەلگە و دەلىل دواى غەبرى ھۆى بىكەو، يەكەش نەبوو دەمارگىرى بۆ ڤاىەك ھەبى و، دواى ئەو ھى دەركەوت كە ھەلەيە ھەر لەسەرى سوور بى، بەلكو لە چوارچىو ھى قورئان و سوننەت دا كەسىكى ئازاد بوو و دەمارگىرى تەنھا بۆ ھەق ھەبوو، چونكە ئەو پەتە تەقلیدكەردى بۆ يەكەكى دىكە لە گەردنى ھۆى داپنىبوو، جگە لە قورئان و سوننەت و شوئەوارى پىشىنى چاك، ھۆى بە ھىچ شتىكى دىكەو پابەند نەدەكرد، وە لە مەيدانى سەرچاوە يەكەمەكان بۆ ئىسلام و شەرىعەتەكەى دا جوولآو و ھاتوچۆى كەردو، سەبارەت بەو ھى كە نابراو لە فتوادان پابەند نەبوو بە مەزھەبىيەتى ديارىكراو و بە پى تىگەشتن و زانىارى ھۆى ئىجتەھادى كەردو، ھەريەك لە (الذهبي^(۱)، ابن الوردى^(۲)، ابن كثر^(۳)) باسيان كەردو.

ھەبۋونى مەرجەكانى ئىجتىھاد لى (شەيخ الإسلام) دا،

زانايانى سەردەمى خۇي و دواترىش پىشەوايەتتى و سەردەخۇيى فەكرى و زانايى و شارەزايى زۆرى (شەيخ الإسلام) يان سەلماندو، رايانگەياندو، كە ناويراو گەشتۆتە پەلى ئىجتىھاد و بەچەند پەلەك لى سەرووى زانايانى ھاۋچەرخى خۇيەو بوو.

- (الحافظ البرزالي) دەلى: (وبلغ رتبة الإجتىهاد، واجتمعت فيه شروط المجتهدين)^(۱).

واتە: گەشتۆتە پەلى ئىجتىھادو مەرجەكانى مۇجتەھىدىنى تىدابوون.

- (الحافظ ابن الزملىكانى) دەلى: (واجتمعت فيه شروط الإجتىهاد على وجهها)^(۲).
واتە: مەرجەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وان عد الفقهاء فهو مجتهدهم المطلق)^(۳).

- (الحافظ ابن حجر) دەلى: (إن أئمة عصره شهدوا له بأن أدوات الإجتىهاد اجتمعت فيه)^(۴).

واتە: پىشەوايى سەردەمى خۇي شاھىدى ئەۋەيان بۇ داۋە كە پىۋىستىەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ السيوطي) دەلى: (وأما قبل السبكي فاجتمع الإجتىهاد في الاحكام والحديث، لخلق، منهم ابن تيمية وقبله ابن دقيق العيد، وقبله النووي، وقبله ابو

(۱) العقود الدرية ۱۲/ الرد الوافر ۲۱۸.

(۲) العقود الدرية ۸.

(۳) العقود الدرية ۲۴.

(۴) الشهادة الزكية ۷۳/ الرد الوافر ۲۴۷.

شامة وقبله ابن صلاح....^(۱). پىشەوايانى سەردەمى خۆى شايدەدى ئەمىيان بۆدە، كەمەرەكانى ئىجتىھادى تېدا بون.

وہ به شىك له زانايانى ديكه كه وسفى (شيخ الإسلام) يان كرده بهوى ئىجتىھادى كرده، ئەمانەن: (ابن المرحل، ابن الواني المؤذن، ابن عبدالهادي، ابن الصيرفي، ابن القيم، ابوالعباس البقاعي، ابن فضل الله العمري، ابن رجب الحنبلي، ابن كثير، صلاح الدين العلائي، ابن اللحام، ابو حفص البزار، ابو حفص المراغي...) پەحمەتى خويان لى بى.

زانای پایه‌برز (محمد ابو زهرة) دەلى: (يىگومان له پرووى پىداوئىستىيەكانى ئىجتىھاد و تىگەيشتنى فيقهى و زانىارى زۆرى به قورئان و سوننەت و، زانىارى تەواۋىيى بە ھەدىس له بوارى رىوايەت و تىگەيشتنى نىۋەرۋكەو له ئىجتىھاد كەردنى پەھەو، له پەلى يەكەم دادەنرى، بەلام دەبينىن له ۋەرگرتن و دەرھىنانى ھۆكەمەكاندا بەگەشتى رى و شىۋازى (احمد بن حنبل) ى گەرتە و پابەند بوو بە بنچىنەكانى ئەۋەو، جگە لەۋەش را تايبەتتەيەكانى خۆى زۆر نىن، جا ئەگەر لەو پروۋە سەيرى بکەين، لەگەل ئەو مەجتەھىدانە دادەنرى كە لە مەزھەبى ھەنبەلىي دان،

يىگومان ئەو لە زاتى خۆيدا ھەموو مەرجەكانى مەجتەھىدى پەھەي تېدا بون، لە پرووى شارەزايى و تىگەيشتن و زانىاريدا، بەلام دەرپارەي ئەو مەسەلەنى تېياندا گەيشتۆتە ئەنجامىكى جياۋازەو و لەرووى بەرنامەكەشەو، دەبينى لە چوارچىۋە مەزھەب دەرناچى)^(۲).

لەۋەو كە رابرد بۆمان دەرەكەۋى كە (شيخ الإسلام) نىشانە و مەرجەكانى ئىجتىھادى تېدا ھاتونە دى و مەجتەھىدى پەھە (مطلق) بوو، جا چونكە مەجتەھىدى پەھە بوو ئەو ناگەيەننى كە لە ھەموو مەسەلەكاندا لەگەل چوار پىشەۋاكە (أبو حنيفة، مالك، شافعي، احمد) ناكۆك بى، چونكە ئەگەر وايى لە

(۱) الرد على من اخلد الى الارض ۴۲.

(۲) ابن تيمية لابی زهرة ۴۳۹ - ۴۴۰.

دوو حاله‌تان به‌دەر نیه (یان نمو مه‌زه‌بانه له‌سەر قورئان و سوننه‌ت دانمه‌زاون، چونکه (شیخ الإسلام) له‌گه‌ڵ به‌لگه‌ و ده‌لیلی قورئان و سوننه‌ت دا ده‌روا له‌ هه‌رشوئیک بن، یان (شیخ الإسلام) مه‌رجه‌کانی ئیجتهدی تیدا نه‌هاتونه‌ دی، له‌ هه‌مووشی گرنگتر له‌ قورئان و سوننه‌ت نه‌گه‌یشتوه و نه‌وان پێکاویانه‌....^(۱).

هه‌رچهنده‌ (شیخ الإسلام) سوودی زۆری له‌ فیه‌قهو بنچینه‌کانی (احمد) وهرگرتوه‌ به‌لام به‌ هه‌موو فتوا و پراکانی یه‌وه، پابه‌ند نه‌بووه‌ و نه‌وه‌ی ده‌لیلی له‌سەر بووبی فتوای له‌سەر داوه‌، هه‌رچهنده‌ ناکوکیش بووبی له‌گه‌ڵ راو فتوای پێشه‌واکه‌ی یان مه‌زه‌به‌ ناسراوه‌کانی دیکه‌دا، وه‌ك پێشتر له‌و باره‌وه‌ قسه‌ی زانایانمان هێناوته‌وه‌، به‌لام سه‌باره‌ت به‌وه‌ که‌ ئایا له‌ هه‌موو مه‌سه‌له‌ شه‌رعیه‌کان دا به‌گشتی فتوا و پرایه‌کانی (شیخ الإسلام) پێچه‌وانه‌ی رای هه‌رچار مه‌زه‌به‌که‌ بووه‌، له‌و باره‌وه‌ بوخۆی ده‌لی: (قول القائل: لاتقيد بأحد هؤلاء الأئمة الأربعة، إن أراد به أنه لا يتقيد، بواحد بعينه دون الباقيين، فقد احسن، بل هو الصواب من القولين، وإن أراد أني لا أتقيد بها كلها بل أخالفها، فهو مخطي في الغالب قطعاً، إذ الحق لا يخرج عن هذه الأربعة في عامة الشريعة....)^(۲).

واته‌: نه‌گه‌ر یه‌کیك بلی: من خۆم نابه‌ستمه‌وه‌ به‌ یه‌کیك له‌و چوار پێشه‌وايه‌وه‌، نه‌گه‌ر مه‌به‌ستی له‌و قسه‌یه‌ نه‌وه‌بی که‌ خۆی نابه‌ستێته‌وه‌ به‌ یه‌کیکیان و نه‌وانی دیکه‌ وه‌لانی، نه‌وه‌ چاکی کردوه‌ و به‌لکو کاری راست نه‌ویه‌، به‌لام نه‌گه‌ر مه‌به‌ستی نه‌وه‌بی له‌ هه‌یج شتیک خۆی به‌ هه‌یچیان نابه‌ستێته‌وه‌ و له‌ هه‌موو شته‌کان دا پێچه‌وانه‌ی هه‌ر چواریان بی نه‌وه‌ به‌ شیویه‌کی گشتی به‌ هه‌له‌دا چوه‌، چونکه‌ به‌ شیویه‌کی گشتی له‌ تێکرای شه‌ریعه‌دا هه‌ق له‌و چواره‌ ده‌رناچی.

(۱) بحوث الندوة العالمية ۱۱۹.

(۲) مختصر الفتاوى المصرية ۶۱.

(شیخ الإسلام) چهند نووسراوئکی له سەر (فقه و أصول الفقه) نووسیون که له لای زانایان و خوێندهوارانی نیسلامیی زانراون و (الصفدی) کۆمهڵیکێ باس کردوون.

(محمد ابو زهرة) (رحمتهی خوی لیبت)، ئەو بنچینهی دیاری کردوون که (شیخ الإسلام) رایه کانی خۆی له سەر ههڵچنیون و دهلی: بنچینهی ههڵبژاردنی رایه کانی وهك دهرده کموێ، سێ شتن:

۱- نزیکیی له شوێنهواره کان، ئەو داکوکیی کردوه له سەر ئەوهی هیچ شتیکی غەریب و شاز له فیهقهدا ههڵنه بژێری، به لکو شتیکی ههڵبژاردوه که په یوهندییه کی توندی هه بووه به سەرچاوه که یه وه.

۲- نزیکیی له پێداویستییه کانی خه لکی و هینانه دی به ژوهندییه کانیان و دادگهری تیاند، به به لگهی- قورئان و سوننهت - که کامه یان به هێزتره و له گه ل سهردهم دا ده گونجی، ئەو هه لده بژێردری.

۳- هینانه دی مانا شەرعییه کان که حوکمه کان له بهر ئەوان دانراون، که ئەو زۆر له سەر ئەوه سوور بووه، له هه رشتیکدا که هه لیده بژارد و فتوای له سەر ده دا و رایه کانی دهرده خست^(۱).

چەند نموونەنىڭ لە ۋاۋۇچوونەكانى (اختياراتە):

ۋاۋۇچوونە زانستىيەكانى لە بەرگىكى پاشكۆى (الفتاوى الكبرى) كە بەرگى چۈرەمە كۆكرۈنەۋە، كە چەند نموونەنىڭ لەۋ بارۋە دىئىنەۋە:

۱ - نەدانى زەكات بە ئىنسانى گوناھبارى سەرىلچى كار:

لەۋ بارۋە (شيخ الإسلام) دەلى: (ولا ينبغي ان تعطى الزكاة لمن لا يستعين بها على طاعة الله فان الله تعالى فرضها عوناً على طاعته، كمن يحتاج اليها من المؤمنين كالفقراء والغارمين أو لمن يعاون المؤمنين، فمن لا يصلي من أهل الحاجات لا يعطى شيئاً حتى يتوب...). واتە: زەكات نادىتە كەسىڭ كە يارمەتيدەرى نەبى لەسەر خۇاپەرسىتى، چۈنكە خۇا زەكاتى فەرز كىردە كە يارمەتيدەرى بىن لەسەر فەرمانبەرى خۇا، ۋەك ئەۋ كەسى لە ئىمانداران پىۋىستى پىيەتى، ۋەك ھەژاران ۋ قەرزداران، يان بۇ كەسىڭ كە يارمەتى مەسۇلمانان دەدات، جا نەگەر يەككە پىۋىستىشى پىيى، بەلام نۆرژنەكەر بىن، ئەۋە زەكاتى نادىتتى، تا تۆبەدەكات.

۲ - دانى زەكات بە دايك ۋ باب:

(شيخ الإسلام) دەلى: (ويجوز صرف الزكاة الى الوالدين وان علوا، والى الولد وان سفل، اذا كانوا فقراء وهو عاجز عن نفقتهم....)^(۱). واتە: دروستە زەكات بدىتە دايك ۋ باب ۋ بۇ سەرۋە، ۋە مىندال بۇ خوارى، نەگەر ھەژار بون ۋ، ئەۋىش نەتوانى نەفەقىيان بىكىشى.

چەند فتاۋىيەكى دىكەى ناۋىراۋ:

دواى ئەۋەى دەرگەوت كە (شەيخ الإسلام) مۇجەتەھىدىكى رەھا بوۋە، بە پىئى ئىجتەھادى خۇى فتاۋى داۋە، كە ھىندىك جاران فتاۋاكانى كۆك بوۋن لەگەل پىشەۋايانى مەزھەبەكان يان ھىندىكىيان دا و ھىندىك جارېش پىچەۋانەى راي ئەۋان يان فتاۋ و راي ئاشكرايان بوۋە، كە ئەۋ رايانەش ناۋيان لىتراۋە (مفرداتە وغراشە). بۇ نمونە:

۱- لاچوۋنى بىچ دەستىۋىزى بە ناۋى گوشراۋ، ۋەك گوللاۋ و..

۲- مەسح كىردن لەسەر (خوف) بەس لە كاتى پىۋىستدا نىە.

۳- يەكىك بە ئەنقەست نۆزەكەى دوا بخت تا كاتىكى كەمى دەمىتى، بۇى ھەيە (تەيەمموم) بىكات، بۇ ئەۋەى كاتى نۆزەكەى بەسەر نەچى، ۋە ھەرۋەھا يەكىك لەۋە بىرسى نۆزى جومعە و جەزنى بىچى بىچ دەستىۋىزىش بىچ، بە ھەمان شىۋە بۇى ھەيە، بەلام يەكىك لە خەۋ ھەستابى يان لە كۆتايى كاتەكەى دا نۆزەكەى بىرىتەۋە، ئەۋە ئەۋ بەئاۋ دەستىۋىز ئەنجام دەدات، چۈنكە كاتەكە بۇ ئەۋ بەبەرەۋە ماۋە و ئەگەر بىچ پانەگات گوناھبار نابى.

۴- ئەگەر ئافرەت نەيتۋانى لەمالەۋە خۇى بشوات، يان بۇى زەحمەت بوۋ بىچىتە گەرماۋ، يان پىئى ناخۇش بوۋ، ئەۋە تەيەمموم دەكا و نۆزەكەى دەكات.

۵- لاي كەم و لاي زۆرىى ھەيز نىە، ۋە لاي كەمىيى خاۋىنىيى لە نىۋان دوۋ ھەيزدا نىە، ھىچ سالىكىش ديارنىە بۇ ئەۋەى لە ھەيز ئاۋمىد بىچ و ئەۋە بۇ ئافرەت دەگەرپىتەۋە، كە دەربارەى خۇى دەيزانى.

۶- كە يەكىك بە ئەنقەست نۆزەكەى نەكا، دواى دەست بىچ بىكا ۋاجب نىە ئەۋانى پىشۋو بگىرپىتەۋە و بۇى دروست نىە، بەلكو با نۆزى سوننەت زىاد بىكات.

۷- كورتكىدەۋەى نۆزەكەى لە سەفەرى درىز و كورتىش دا دروستە، ۋە سەجدەى قورئان خۇندىن پىۋىستىيى بە دەستىۋىز نىە.

۸- لەمانگی ڕەمەزان دا ئەگەر بەکێک شتی خوارد و وای زانی شەو، بەلام رۆژ بوو، ئەو گێڕانەوێ لەسەر نیە، وەك چۆن لای (عومەری کۆری خەتتاب) وابوو، وە هیندیک لە تابیعین و پیشەوایانیش پرایان وابوو.

۹- دروستە ژنی ھەیزدار تەوافی مالی خوا بکات، ئەگەر نەیتوانی بە خاوەنێکی بیکا و ھێچیشی لەسەر نیە.

۱۰- دروستە ئەنگۆستیلە زێو بۆ جوانیی بە زێوی زیادووە بفرۆشرێ و، زیادەكە وەك ھەقی دروستکردن دا بنرێ.

۱۱- ئەو كەسە (ھەج) بە (تەمەتتوع) دەكات، یەكجار ھەوت كەپەتان سەفا و مەپروە بکات بەسە، وەك چۆن بۆ جۆری (قارن و مفرد) ناوایە، كە ئەو قسە (ابن عباس)ە.

۱۲- ئەو كە تەلاق بە سۆتند ناکەوێ - وەك: بلی تەلاقی بکەوێ ناچیتە شار، دوایی بچێ- وە ئەوكات سۆتند خۆر ھێچی لەسەر نیە، جگە لە كەفارەتی سۆتند، وە ئیبنو تەیمییه بەھۆی ئەو ڕایەو تەووشی دەردەسەری و گرفت و نارەھەتی زۆر بوو.

۱۳- ھەركەسێ سێ تەلاق بە یەكجار بخوات، ھەر یەكێکیان دەكەوێ، كە ئەو لە سەردەمی پیغمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و ئەبویەكرو سەرەتای خیلافەتی عومەردا ناوابوو^(۱).

ئەو چەند خالەیی ڕابردن ھیندیک لە ڕا و بۆچوونەکانی (شیخ الإسلام) بوون، كە پێچەوانەیی ڕای چوار مەزھەبەكان بوون، یان لانی كەم پێچەوانەیی ڕای (مشھور) زانراوی زانایان بوون، ئەو ھەش دەلالەت لەسەر شارەزایی و بالادەستی ناویراوە لە ئیجتھاد دا دەكات، وە ئەو دەگەیەنێ، كە زانایەکی نازابوو و ئەو ھەق و راست بوو گوتووێتی، ھەرچەندە لەسەر ئەو ھەش تەووشی نارەھەتی و نازارێش بوو.

لەكۆتايى ئەم باسەشدا دەلىل: (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، كەسكى فەقىھو شارەزا و موجتەھىدى رەھا و بویر بوو و دواى بەلگە كەوتو، ھەرچەندە لە چەند شتىكدا پىچەوانەى مەزھەبەكانىش بووین و ئەوہى پىتى راست و ھەق بووین، گوتوویەتى، ئەویش وەك ھەموو موجتەھىدىكى دىكە دەپىكى و ھەلەش دەكا، بەلام لەسەر ھەردووکیان پاداشت ھەپە، ئەگەر پىكای دوو پاداشت و ئەگەر نەپىكا پاداشتىكى ھەپە و، لەسەر ھەلەكەش گوناھبار نابى، چونكە توانای خۆى بۆ دۆزىنەوہى راستى سەرف كەردو، ئىبنو تەيمىيە كەسكى گەورە بوو، بۆپە بە گەورەپى ژیا، چونكە ئىنسانى بچووك بە بچووكى دەژى و بە بچووكى دەمرى و لە ژيانىدا ھىچ كاریگەیرى نابى، رەحمەتى خوا لە (شەيخ الإسلام ابن تیمیة) و خۇاى گەورە پاداشتى چاكەى بە باشتىرین شۆھە بداتەوہ.

بەشى نۆيەم

يەكەم: ئىبنى تەيمىيە فەرموودەئاس و شارەزا لە سوننەت

سوننەت و زانستەكانى يەككى دىكەيە لەو بوارانەى كە (شىخ الإسلام) زۆر تىيدا شارەزا بوو، بە جۆرك زانايانى سەردەمى خۆى شەيدىي زۆر شارەزايى ناوبراويان لەوبارەو داو، كە سوننەتى لەبەر بوو و زۆر پىى ناگادار بوو.

قەسەك زانايان لەسەر شارەزايى ناوبراو بە سوننەت:

- ۱- الحافظ (ابن سيد الناس) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: (....) وكاد يستوعب السنن والاثار حفظا...^(۱).
وہ دەلى: (اما الحديث فكان حامل رايته، حافظا له مميزا بين صحيحه و سقيمہ عارفا برجاله متضلعا في ذلك)^(۲).
- ۲- (الحافظ المزى) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: ... (ما رأيت احدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا اتبع لهما منه)^(۳).

(۱) العقود الدرية ۱۰ الرد الكامنة ۱/ ۱۵۶ / ذيل طبقات الحنابلة ۱/ ۳۹۰

(۲) العقود الدرية ۱۲

(۳) العقود الدرية ۷/ الرد الوافر ۱۲۹

٣- (الحافظ الذهبي) (رحمتهى خوى لبييت)، دهلي: (وسماعاته من الحديث كثيرة، وشيوخه أكثر من مائتي شيخ، و معرفته بالتفسير اليه المنتهى و حفظه للحديث و رجاله، وصحته، وسقيمه، فما يلحق به)^(١).

وه دهلي: (و له خبرة تامة بالرجال وجرهم وتعديلهم وطبقاتهم و معروفة بفنون الحديث، وبالعالي والنازل، وبالصحيح والسقيم.)^(٢).

٤- زانا (ابن فضل الله العمرى) (رحمتهى خوى لبييت)، دهلي: (وكان حافظا للحديث مميزا بين صحيحه و سقيمه..)^(٣).

واته: ويراى له بهر يورنى هديس تواناي جيا كرده و هى هه بوو له نيوان هديسى راست و لاواز.

٥- (الحافظ ابن رجب الحنبلي) (رحمتهى خوى لبييت)، دهلي: (لقد كان عجيبا في معرفة علم الحديث، فأما حفظ متون الصحاح و غالب متون السنن والمسند، فما رأيت من يدانيه في ذلك اصلا)^(٤).

٦- (الحافظ الصفدى) (رحمتهى خوى لبييت)، دهلي: (كان السنة على رأس لسانه...)^(٥). واته: هه موو سونتهت له سهر زمانى بوو.

٧- (الحافظ ابو حفص البزار) (رحمتهى خوى لبييت)، دهلي: (وأما معرفته بصحيح المنقول وسقيمه فإنه في ذلك من الجبال التى لا ترتقى ذروتها....)^(٦).

(١) الرد الوافر ٦٨ - ٦٩.

(٢) العقود الدرية ٢٠.

(٣) الشهادة التزكية ٥٦ / تاريخ ابن الوردي ٤٠٩/٢.

(٤) الذيل على طبقات الحنابلة ٣٩١/٢ .

(٥) اعيان العصر عن المنجد ٤٩.

(٦) الاعلام العلية ٣٠.

۸- (الحافظ العلامة العيني) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: (هو الإمام الفاضل البارع التقى الوارع الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه...) ^(۱).
 وه هديرهك له (الحافظ ابن حجر العسقلاني) ^(۲)، و (ابن عبد الهادي) ^(۳). باسيان له زؤر زانايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده، له پووى سوننه تهوه وپراى زانسته كانى ديكه.

سەنگ و قورسايى (شيخ الإسلام) له نيو فهرمووده ناسان دا:

(شيخ الإسلام) پايدەكى تايبەتى هەبووه له زانستى هەدىس دا، وپراى رەخنەى لەو كەسانەى رىوايەتى هەدىس دەكەن و له (جرح و تعديل) واتە دەپرینی لایەنى چاك و خراپى كەسەكان، وه بەلاواز دانان و بە راست دانانى هەدىسەكان. هەريەك له (الذهبي) ^(۴) و (ابن ناصر الدين الدمشقي) ^(۵) و (السخاوي) ^(۶)، باسيان له شارەزايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده له بارەى (جرح و تعديل) و رەخنە لە كەسەكان له نوسراوه كانياندا و بە يەكێك له ناسينى كەسەكان و شارەزا له هەدىس ناويان بردوه.

(۱) الرد الوافر ۲۶۴ .

(۲) الدرر الكامنة ۱/ ۱۴۴.

(۳) العقود الدرية ۳۷۲.

(۴) ذكر من يعتمد قوله في الجرح و التعديل للذهبي، ضمن اربع رسائل في علوم الحديث ۲۱۲.

دوووه: (ابن تیمیة) توئژمروهوی قورئان

پیشتر باسماں کرد که (شیخ الإسلام) له تینکرای زانستهکان زۆر زانا و شارهزا بووه و گرنگیی زۆری به قورئان و سوننهت داوه، به پئی تیگه‌یشتنی پیشینی چاک، هەر کهسێک به وێژدانهوه ته‌ماشای ژیاڤی ناوبراو بکات ده‌بینی که قورئان و سوننهت له گه‌ڵ رووح و خوێن و گوشتی تیکه‌ڵ بووه و، باسی له هەر شتێک کردبێ و له هەر پوێکمه‌وه شتی نووسیبێ، په‌ناي بردۆته به قورئان و سوننهتی راست، به‌تایبه‌تی له کۆتایی ته‌مه‌نی دا که له به‌ندیخانه‌ی (قه‌لعه‌ی) دیمه‌شق به‌ندکرابوو، هه‌موو کتیب و په‌ر و قه‌لم و که‌ل و په‌لیان لی سهند بوو، به‌زۆری به خوێندنی قورئان و تێرنامه‌یه‌وه خه‌ریک بوو.

زۆر له زانایان ده‌رباره‌ی زانای ناوبرا و له ته‌فسیردا

شتیان نووسیوه، بۆ وینه:

۱- (الحافظ الذهبي) ده‌لێ: (واما التفسير فمسلّم له.....)^(۱). (وبرع فی تفسیر القرآن، وغاص فی دقیق معانیه بطبع سیال.....)^(۲).

۲- (الحافظ البرزالي) ده‌لێ: (وكان اذا ذكر التفسير بهت الناس من كثرة محفوظه وحسن إirاده و إعطائه كل قول ما يستحقه.....)^(۳).

۳- (الحافظ ابن سیدالناس) (رحمەتی خۆی لیبت)، دەلی: (اذا تكلم في التفسير فهو حامل رايته...) ^(۱)، واتە: ئەگەر لە تەفسیر قسەى کردبایە، ئەو ئالاً ھەلگری بوو.

۴- (الحافظ الصفدى) (رحمەتی خۆی لیبت)، دەلی: (واما التفسير فیده فیہ طولی...) ^(۲)، واتە: لە تەفسیردا دەستیکی بالای ھەبوو.

۵- (الحافظ ابن کثیر) (رحمەتی خۆی لیبت)، لە بارەى شارەزایی و دەرەکانى ئەو کە لە مزگەوتى ئەمەویى لە دیمەشق تەفسیری قورنانی کردو، باس دەکات ^(۳).

(الشیخ ابو عبدالله بن رشيق) (رحمەتی خۆی لیبت)، دەلی: (دوای ئەوێ لە کۆتایی تەمەنیدا لە بەندیخانەى (قەلە) بەند کرا، نامەیکم بۆ نووسی داوام لێ کرد کە تەفسیرێکی ھەموو قورئان بنووسێ، لە وەلامدا بۆی نووسی بۆمەو و گوتبوی: مانای قورئان ھێندێکی روشن و ئاشکرایە، ھێندێکی زانایانی توژمەرەو قورئان مانایان روشن کردۆتەو، بەلام ھێندێک لە ئایەتەکان تەفسیرکردنیان زەحمەت بوو بۆ زۆر لە زانایان، لەوانەى ئینسان بۆ تێگەشتنیان چەندان کتیب موتالاً بکات و تەفسیرەکەى بۆ روون نەبێتەو، لەوانەى نووسەرێک لێکدانەویەکی بۆ بکات و یەکیکی دیکە بە شیوەیەکی دیکە لێکی بداتەو، بۆیە من دەمەوێ ئەو ئایەتانە تەفسیر بکەم بە ھەلگە و دەلیل، چونکە ئەو تەفسیرە پێوستترە لە ھی دیکە ^(۴).

(ابن رجب) لە ئیمام (ذھبی) دەگێرێتەو کە دەلی: (لە کۆتایی عومری دا (شیخ الإسلام) دووسال و چەند مانگێک لە سجنی (قەلە) بەندکرا و لە وێدا وفاتی کرد، ماویەک لەوێ شتی دەنووسی و بۆ ھاوێلەکانی دەینارد و

(۱) العقود الدرية ۱۰/ الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۰/۲.

(۲) اعیان العصر عن المنجد ۵۰.

(۳) البداية والنهاية ۳۰۲/۱۳.

(۴) العقود الدرية ۲۷ - ۲۷.

دەيگوت: خوا لەم سەجەدا دەرگای خیری لی کردوومەوه، که زۆریەى زانایان ناواتی بۆ دەخوازن، بەپراستی پەشیمانم لەوهی کاتی خۆم بە جگە لە قورئانەوه سەرف کردوه^(۱).

پێیاز و شێوازی ئێبنو تەیمییە لە تەفسیردا:

دەتوانین شێوازی (ابن تیمیة) لە تەفسیردا
لەم چەند خالەدا کورت بکەینەوه:

۱- تەفسیرکردنی قورئان بە قورئان، که ئەمە بنچینەى یەکەمى تەفسیری کتییى خوایه.

۲- تەفسیری قورئان بە سوننەت، که ئەمە بنچینەى دووهمى تەفسیری قورئانی پیرۆزە، که لەو بارهوه دەلی: (فان أعيانك ذلك - یعنی تفسیر القرآن بالقرآن- فعليک بالسنة، فإنها شارحة للقران موضحة له)^(۲).

واتە: ئەگەر ئەوەت پێ زەحمەت بوو واتە تەفسیری قورئان بە قورئان- ئەوه تەفسیر بکە بە سوننەت، چونکە سوننەت شەرحی قورئان و روونکردنەوهیه بۆی، وه دەلی: (ومما ينبغي ان يعلم ان القرآن و الحديث اذا عرف تفسيره من جهة النبي (صلى الله عليه وسلم) لم يحتج في ذلك الى أقوال اهل اللغة)^(۳).

واتە: دەبێ ئەوه بزانی ئەگەر قورئان و سوننەت لە لایەن پێغەمبەرەوه (صلی الله علیه وسلم) ماناکەى زانرا، پێویست ناکا لەو بارهوه قسەى کەسێکی دیکە وەرگیری لە زمانەوانان.

(۱) الذیل علی طبقات الحنابلة ۲ / ۴۰۱ - ۴۰۲.

(۲) مقدمة في اصول التفسير ۹۲.

(۳) مجموع الفتاوى ۲۷/۱۳.

۳- ته فسیری قورئان به قسهی هاوه لانی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) که نه مه له پلهی سییم دایه، وهك دهلی: (وحینئذا لم نجد التفسیر فی القرآن ولا فی السنة، رجعنا فی ذلك الی أقوال الصحابة فانهم أدری بذلك لما شاهدوه من القرآن والأحوال التي اقتصوا بها، ولما لهم من الفهم التام والعلم الصحيح ولا سيما علمائهم كالأئمة الأربعة الخلفاء الراشدين والأئمة المهديين)^(۱).

واته: (نه گهر ته فسیرمان له قورئان و سوننهت چنگ نه کهوت، لهو باروه ده گهر پیینه وه بۆ قسهی هاوه لانی که نهوان به وه شاره زاترن وه بهس خویان ناگاداری هه ندیک شت بوون دهر باره ی قورئان، وه تیگه یشتنیکی ته واه و زانستیکی راستیان هه بووه، به تاییه تی زانا و گه وره کانیان، وهك چوار پیشه وای جینشیننه سه رپاسته کان و پیشه وایانی رینمای کره)

۴- ته فسیری قورئان به قسهی شوئنه که وتوان (تابعین)، له وباروه دهلی: (نه گهر ته فسیرمان له قورئان و سوننهت و قسهی هاوه لانی دهست نه کهوت، نه وه زۆر له پیشه وایان له وهدا گه رپاونه وه بۆ قسهی (تابعین) وهك (مجاهد بن جبر) که له ته فسیردا زۆر شاره زان بووه)^(۲)، وه دهلی: (نه گهر له سه ر شتیک کۆک بوون، نه وه به لگه یه و وهرده گیرئ، به لام نه گهر له نیو خویاندا راجیایی یان هه بوو، نه وه قسهی هیچیان له سه ر نه وای دیکه نایته به لگه، له سه ر دوا ی خویشان به لگه نیه، له و کاته دا بۆ زمانی قورئان و سوننهت یان تیگرای زمانی عه ره بی ده گهر پته وه)^(۳).

۵- دوا ی به لگه که وتن و نه بوونی ده مارگیری بۆ هیچ قسه یه کی هه رکه سیك، نه گهر نزیکترین که سیش بی.

۶- درئژی له روونکردنه وه و هینانی به لگه له قورئان و سوننهت دا، له کاتی مونا قه شه کاند، که له نوو سراوه کانی دا دیاره.

(۱) مجموع الفتاوی ۳۶۴/۱۳ مقدمة فی اصول التفسیر ۹۳.

(۲) مجموع الفتاوی ۳۷/۱۳ مقدمة فی اصول التفسیر ۹۷.

(۳) مجموع الفتاوی ۱۳/ ۳۷۰.

۷- بەلگە ھېئانەتتە بۇ قەسەكان لە كاتى تەفسىر كەردنى ئايەتەكان دا، كە تەفسىر كەردنەكەى بە ئايەت و ھەدىس و دەلىلى دىكە دەولەمەند دەكا و بە رىكۆپىكى دەيانەيتتەوھ و دايداندەنى.

۸- گواستەوھى قەسى پېشەوايانى گەورە لە تەفسىردا و ئامازە پىكەردنى.

۹- دەستپاكىي زانستى و وردىي لە گواستەوھى قەسە و دەقەكان دا، كە لە نووسراوھەكانى دا پەنگى داوھتەوھ.

بەھۆى ئەو زانىارىيە زۆرەوھ كەناوېراو ھەببەوھ لە تەفسىردا، زۆر لە زانايان سووديان لە راو بۇچوونەكانى وەرگرتە لە زانىارىيەكانى قورئان و تەفسىردا، بۇنمۇنە ھەرىكە لە (الزركشي) لە كىتەبەكەى خۆى دا بەناوى (البرهان) و (السيوطي) لە كىتەبى (الاتقان فى علوم القرآن)^(۱) و (ابن كثير) لە تەفسىرەكەيدا (تفسير القرآن العظيم)^(۲) و (ابن القيم)^(۳).

لە چەند شۆن لە كىتەبەكانى خۆيان سووديان لە (شيخ الإسلام ابن تيمية) وەرگرتە و قەسەكانى ئەويان وەك بەلگە ھېئانەتتەوھ و تۆماريان كەردوون.

(۱) الاتقان للسيوطي ۸/.

(۲) تفسير ابن كثير سورة يوسف اية (۵۲).

(۳) التفسير القيم سورة العنكبوت، آية: (ان الصلاة كانت تنهى عن الفحشاء والمنكر...).

نووسراوه‌کانی (شیخ الإسلام) له‌سه‌ر زانیارییه‌کانی ته‌فسیر:

(شیخ الإسلام) وهك چۆن له زۆر زانیاری دیکه‌شدا نووسراوی هه‌ن، به‌هه‌مان شیوه‌ له‌م بواره‌شدا چه‌ندان نووسراوی هه‌ن له شیوه‌ی کتییی گه‌وره‌و چه‌ند به‌شیکی به‌جووکدا وهك:

- ۱- مقدمة في أصول التفسير.
- ۲- الإكليل في المتشابه والتأويل.
- ۳- تفسير في سورة الإخلاص.
- ۴- تفسير سورة النور
- ۵- تفسير المعوذتين.
- ۶- دقائق التفسير، كه (دكتور محمد الجليند) هه‌ستاوه به‌كۆ‌کردنه‌وه و رێ‌ك‌خستنی.
- ۷- تفسير آیات أشكلت.
- ۸- اقسام القرآن.
- ۹- رسالة من المعاني المستنبطة في سورة الانسان.
- ۱۰- قاعدة في تحزيب القرآن و مايتعلق بذلك وما ورد فيه من الاثار.
- ۱۱- قاعدة في تفسير اول البقرة.
- ۱۲- فضائل القرآن.
- ۱۳- تفسير سورة الفاتحة.
- ۱۴- تفسير سورة المائدة.
- ۱۵- تفسير سورة البينة.

سەلىھەم: شارەزايى (شەيخ الاسلام) بە عەقىدە و بىر و باوەر

الحافظ (ابو حفص البزار) (رەحمەتى خواى لىبىت)، دەربارى زۆر گرنگى دانی (شەيخ الإسلام) بە عەقىدە و زۆر نووسىن لەو بارە، پرسىارى لە ناو براو کردو و دەلى: پرسىارم لە (شەيخ الإسلام) کرد کہ هوى چیه ئەوەندى لەسەر مەسەلەى عەقىدە دەنووسى لە زانیایەکانى دیکە دا ناووسى وداوام لى کرد کہ دەربارى (فقه) کتیبىک بنووسى و هەموو را و فتواکانى خۆى و ئەوى لە نێو راى زانیان هەلیدەبژێرى تێدا کۆبکاتەو، ئەویش گوتى: مەسەلەى فروع- واتە هەلس و کەوتەکان و هەلتنجانی فىقەى ئىسلامى- زۆر بە زەحمەت نیه و هەرمسولمانتک تەقلیدى زانیایەکی مەجتههید بکات دروستە، بە مەرجتک هەلەى مەجتههیدەکەى لە لا مسۆگەر نەبى، بەلام مەسەلەى عەقىدە مەسەلەى گرنگ و گەورەیه، من کہ دەبینم گومرا و بیدەتجى و ئەوانەى وە دواى هەواى خۆیان کەوتون، وەك: (فەیلەسووف و باطینیى و مولحید و جەهمیى و...) دیانەوى کێشەیهکى گەورە دروست بکەن و گومراى و سەرلێشێواى بەلاو دەکەنەو، وە بۆشم دەرکەوتو وە زۆریەیان مەبەستیان دژایەتیی کردنى دین و ناشیرینکردنى شەریعەتە، کہ بەسەر هەموو بەرنامە و دینەکانى دیکەى دەستکرددا زāl و پایەدارە، وە خەلکەکەشیان وەردە وەردە کاربەگەرى خراپیان دەبى لەسەر عەقىدەى مسولمانان و دینی ئىسلام، بۆ پێگەرى کردن لەوێ عەقىدیان تێک بدەن و سەرئەجام پەشت لە دین بکەن و دواى ئەوان بکەون، بۆیه کہ ئەوشتەم ئاوا بینى، بۆم دەرکەوت پێوستە لەسەر هەموو کەسێک بە پێى توانای خۆى گومان و هەلە گومراپەکان پێوکی نیتەو و رى لەو هێرش و هەولە خراپانە بگري و، مەبەستە گلاوێکانیان بۆ خەلکى پروون بکاتەو، بۆیه ئەمە و چەند شتێکى دیکە وای کرد گرنگى زۆر بە لایەنى عەقىدە بەدەم و خۆمى پێو خەریک بکەم و وەلامى قسە و نووسینەکانیان بەدەمەو، بە دەلىلى عەقلى و نەقلی^(۱).

۱- هیندیک له نووسراوکانی (شیخ الإسلام)

دەربارە عەقیدە ئیسلامیی :

۱- الايمان، ۲- الإستقامة، ۳- اقتضاء الصراط المستقيم، ۴- الفرقان بين أولياء الرحمن و أولياء الشيطان، ۵- شرح الإصباحانية، ۶- الرسالة الحموية، ۷- الرسالة التدمرية، ۸- الرسالة الواسطية، ۹- رسالة الإحتجاج بالقضاء والقدر، ۱۰- قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة، ۱۱- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية، ۱۲- رسالة مراتب الإرادة، ۱۳- الرسالة البعلبكية والطيلانية والبغدادية والأزهرية، ۱۴- معارج الوصول، ۱۵- نقض المنطق، ۱۶- الرد على المنطقيين، ۱۷- موافقة صحيح المنقول لصريح المعقول، ۱۸- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح....

۲- عەقیدە ئیسلام (ابن تیمیة) :

(ابن تیمیة) (رهحمەتی خۆی لێبێت)، چەند نووسراوەکی هەن کە باس لە عەقیدە راست دەکەن کە پێشینی ئەم ئوممەتە لەسەری بوون، وەکۆ: (العقيدة الواسطية، والعقيدة الحموية) وه له زۆر شوێنی دیکە لە کتێبەکانی دا باسی لەوه کردوه وەکۆ: (الفرقان بين الحق والباطل) و (مذهب اهل السنة) و (عرش الرحمن وما ورد فيه من الايات) و هی دیکەش^(۱). جا کاتێک بمانهوی لە عەقیدە (شیخ الإسلام) تێبگەین، پێوستە لە قسە و نووسینەکانی کە لە کاتی ناسایی دا دەربەرپیون وەرگیرین، ئەک قسە و عیبارەتێک لێره و یهکیکی دیکە لەولا وەرگیرین، کە لە کاتی موناقلەکاندا گوتوونی و لە کات و شوێنی تاییبەت و جیاوازا دەربەرپیون، کە زۆر کەسی نەیار بەوه کە پەرچەر قسەکانی کۆدەکاتهوه و، شتیکی بە نارەزووی خۆی لێ درووست دەکات، دلخۆش دەبێ و وادەزانی ئەوه بیر و بۆچوونی ناویراوه. ئیستاش چەند دەقیکی (شیخ الإسلام) دێنین کە بێ باکانە دەری بریوون و عەقیدە خۆی پێناسە دەکات:

(۱) الامام ابن تیمیة و موقفه من التأويل ۴۱۱.

لهم چند دیره شعره ناسراو به (لامی) - واته کۆتاییه کانی به (ل) دی - به شیک له عه قیدهی خوی ده خاته پیش چاو که ده لی:

يا سائلي عن مذهبي و عقيدتي	رزق الهدى مَنْ للهداية يسأل
اسمع كلام محقق في قوله	لا ينثني عنه ولا يتبدل
حب الصحابة كلهم لي مذهب	ومودة القربى بها أتوسل
وأقول في القرآن ما جاءت به	آياته فهو القديم ^(۱) المنزل
وأقول: قال الله جل جلاله	والمصطفى الهادي ولا أتأول
وجميع آيات الصفات أمرها	حقاً كما نقل الطراز الاول
وأرد عهديها الى نقالها	وأصونها عن كل ما يتخيل
قبحاً لمن نبذ القرآن وراءه	واذا استدل يقول: قال الأخطل
والمؤمنون يرون حقاً ربهم	والى السماء بغير كيف ينزل
وأقر بالميزان والحوض الذي	أرجو بأني منه رياً أنهل
وكذا الصراط يمد فوق جهنم	فمسلم ناج وآخر مُهمَل
والنار يصلها الشقي بحكمة	وكذا التقي الى الجنان سيدخل
ولكل حي عاقل في قبره	عمل يقارنه هناك ويُسأل
هذا اعتقاد الشافعي ومالك	وأبى حنيفة ثم احمد ينقل
فان اتبعت سبيلهم فوفوق	وان ابتدعت فما عليك مُعَوَّل ^(۲)

وه هدر لهو بارموه له (العقيدة الواسطية) دا ده لی: (ومن الايمان بالله، الايمان بما وصف به نفسه، و وصفه به رسوله من غير تحريف ولا تعطيل ولا تكييف ولا تمثيل....)^(۳).

(۱) قال المعلق على القصيدة: لم أعثر فيما اطلعت عليه أن الامام ابن تيمية يعبر بالقديم وانما يعبر بأنه غير مخلوق الا اذا كان من باب الاخبار كالشاهد هنا.

(۲) العقيدة السلفية: د. سعيد عبدالعزيز الشبلي ۲۹۸ - ۳۰۰، وتعليقه عليها، جلاء العينين للالوسي ص ۵۸، وشرح الرسالة احمد بن عبدالله المرادوي و طبعها في الرياض عام ۱۳۵۸م.

(۳) مجموعة الرسائل الكبرى ۱/ ۱۹۳ - ۱۹۴.

واته: له ټيټان به خوا بوونه، ټيټان به وهی خوا وهسفی خوی پی کرده، وه پیغمبره که دی (صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوی پی کرده، به بی لادان و په کڅستن و چوڼیه تی و وچواندن).

وسلم) پىئى وسف كىردوون بەھەدى ناوھ جوانەكانى و سيفتە بەرزەكانى پەكبەخەن و فەرموودەدى خوا بگۆرپن و ناو و ئايەتەكانى خوا لە ماناى خۆيان لابەن^(۱).

۳- دەربارەكى (استواء)ى خوا لەسەر عەرش:

(ابن تيمية) (رەحمەتى خواى لىيىت)، دەلى: (والقول الفاصل: هو ما عليه الأمة الوسط من أن الله مستو على عرشه استواء يليق بجلاله ويختص به، فكما انه موصوف بأنه بكل شيء عليم، وعلى كل شيء قدير، وانه سميع بصير، ونحو ذلك، ولا يجوز ان يثبت للعلم والقدرة خصائص الأعراض التي لعلم المخلوقين و قدرتهم، فكذلك هو سبحانه فوق العرش ولا تثبت لفوقيته خصائص فوقية المخلوق على المخلوق ولوازمها...)^(۲).

واتە: قسەى يەكلاکەرەوھ ئەوھىيە کە ئوممەتى ميانەپرەو لەسەرەتەى کە خوا چۆتە سەر یان بەرز بۆتەوھ بۆ سەر عەرشەکەى، چوونە سەر و بەرزىوونەوھىيەک کە لەو دەرەشەتەوھ و تايبەتە بەوھو، ھەرەك چۆن وەسف کراوھ بەوھ کە بە ھەموو شتێک زانایە و، توانای بەسەر ھەموو شتێکدا ھەيە، وە بيسەر و بيسەرە و، وە دروست نىە بۆ زانیاری و توانای ئەو ھىچ تايبەتمەندیيەکى سيفتەکانى وەکو زانیاری و توانای دروستکراوھەکانى بۆ بریار بەدەن، ھەر بەو شێوھەش خوا لەسەر عەرشە و بۆ لەسەرەوھ بوونى خوا، ھىچ تايبەتمەندیيەکى لەسەرەوھ بوون و شێوھ چۆنیەتى دروستکراوھەکان بریار نادەین.

۴- پەوچەلکەردەوھى ئەو دەرە و دەلەسەلى لە دژى ھەلبەستراون:

زۆر لە ناھەزانى (شیخ الإسلام) لەسەر دەمى خۆى و دواتریش، دژایەتى سەرەختى ناوبراویان کردوھ و چەندان گەرت و کێشەیان بۆ دروستکردوھ و بە درۆ و دەلەسە شتیان بۆ ھەلبەستوھ، بە پالەنەرى ھەسوودى پیلانیان لە

(۱) الفتوى الحموية ۲۷۲.

(۲) الفتوى الحموية ۲۷۵ - ۲۷۶.

دژی گێپراوه و قسه و را و بۆچوونهکانی ناوبراویان گۆپریوه و، ویستویانه لهلای مسوڵمانان به شیوهیهکی خراپ و نهگونجاو و لادهر وینای بکن، بهلام بههۆی نیمان و تهقوا و ساغیی و پاکیی و نهو زانسته فراوانهی ههیبووه و، نهو خزمهته گهورهیهی به مسوڵمانانی کردوه، خوای بهبهزهی زیاتر بهرزى کردۆتهوه و شکستی به ناحهزانی هیناوه. نهمهش بهشیکن لهو درۆیانهی له دژی ههلبهستراون:

يَهك: گوايه (شيخ الإسلام) (رحمتهى خواى لِيَيْت)، گوتویهتى: خوا بۆ ئاسمانى دنیا دیته خواری، وهكو نهو هاتنه خواریهوى من، وه له قادرمهی مینهبههكهى پلهیهك هاتۆته خواری.

نهو تۆمەت و درۆیه كه به نارپوا (ابن بطوطة) دژی (شيخ الإسلام) کردویهتى و له گهشته ناودارهكهیدا باسی کردوه، پێش نهوى بهربههچى نهو قسهیهی (ابن بطوطة) بدهینهوه، با چهند قسهیهکی (شيخ الإسلام) لهو بارهوه بخهینه روو: (شيخ الإسلام) دهلی: (والذي يجب القطع به ان الله ليس كمثل شيء في جميع ما يصف به نفسه، فمن وصفه بمثل صفات المخلوقين فى شيء من الأشياء فهو مخطيء قطعاً، كمن قال: انه ينزل فيتحرك وينتقل كما الإنسان من السطح الى أسفل الدار وكقول من يقول: انه يخلو من العرش، فيكون نزوله تفرغاً لمكان وشغلاً لآخر، فهذا باطل يجب تنزيه الرب عنه)^(۱).

واته: نهوى پێویسته قسهی کۆتایی یه نهویه كه: هیچ شتیك وهك خوا نیه له ههموو نهو شتانهدا كه خویان پێ وهسف دهكا، ههركهسیك وهسفی نهو بکات به شیوهی سیفهتی دروستکراوهکان له شتیك له شتهکان دا، نهوه به ههلهدا چووه، وهكو نهوى بلی خوا دیته خواری و جووله دهکات و دیت و دهچی، وهك چۆن ئینسان له سهریانهوه دیته خواری، یان وهكو قسهی نهوى دهلی: لهسهه عهرش لادهچی و بههاتنه خواری شۆننیک چۆل دهكا و بۆ شۆننیکى دیکه دهچی، نهوه ناراسته و پێویسته پهروهردگاری لی به پاك بگیری.

زانائى گەورەى شام (محمەد بەھجە البىطار) ىش بەرپەرچى ئەو درۋىدەى (ابن بطوطە) دەداتەو و دەلى:

أ- (ابن بطوطە) گۆنى لە (ابن تيمية) نەبوو و نەچۆتە لاشى، چونكە ئەو كاتەى ئەو گەيشتۆتە (دیمەشق) لە سالى (۷۲۶)ى كۆچى دا (شيخ الإسلام ابن تيمية) لە سجنى (قەلە) دا بوو و لەوێدا ماوتەو تا وەفاتی كردو، كەواتە: چۆن بىنيويەتى كە لەسەر مینبەر خوتبەى داو؟!

ب- گەشتەكەى (ابن بطوطە) پەرە لە رىوايەت و حىكايەتى سەیر و نا پاست، بۆ نمونە دەلى: لە نۆۋەراستىى مزگەوتى ئەمەوىى دا لەدیمەشق قەبرى (زەكەرىيا) (عليه السلام) ى لىيە!

ج- (ابن تيمية) وهك (الذهبي و البرزالي) گوتويانە (مدرس و واعظ)بوو و واتە دەرسى گوتۆتەو و نامۆزگارى خەلكى كردو و وتارىيژ (خطيب) نەبوو، دەرسەكانىشى بە دانىشتنەو لەسەر كورسى گوتونەو و دانىشتو و نەچۆتە سەر مینبەرئى، لەو كاتەدا كە (ابن بطوطە)ش چۆتە دیمەشق، وتارىيژى مزگەوتى ئەمەوىى (قاضي القضاة القزوينى) بوو.

دو: گوايە (شيخ الإسلام) گوتويەتى جەھەننەم كۆتايى پى دى:

ئەو قسەيدەش ھى (شيخ الإسلام) نى، چونكە ئەو دەلى: (وقد اتفق سلف الأمة وأئمتها وسائر أهل السنة والجماعة على أن من المخلوقات مالا يعدم ولا يفنى بالكلية، كالجنة والنار والعرش وغير ذلك، ولم يقل بفناء جميع المخلوقات الا طائفة من أهل الكلام والمبتدعين ك(جهنم بن صفوان) ومن وافقه من المعتزلة ونحوهم، وهذا قول يخالف كتاب الله وسنة رسوله (صلى الله عليه وسلم) واجماع سلف الأمة وأئمتها)^(۱).

واتە: پىشىنى ئۆمەت و پىشەوايان و تىكراى ئەھلى سوننەت و جەماعت لەسەر ئەوئەن كە چەند شتىك لە دروستكراوكان بە تەواۋىى نافەوتىن و لە

بەين ناچن، ۋەكۈ: بەھەشت ۋە دۆزەخ ۋە عەرش ۋە ھى دىكەش ۋە ھىندىك لە بىدعەتچى ۋە ئەھلى كەلام ۋەكۈ(جەم بن صفوان) ۋە ئەوانى رايان ۋەكۈ ئەۋە ئە موعتەزىلەكان ۋە ھاۋشۋەكانى، دەللىن ھەموو دروستكراۋەكان دەفەوتىن ۋە نامىتن، ۋە ئەۋە قەسەيە پىچەۋانەى كىتەبى خوا ۋە سوننەتى پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋە يەكەمىگى پىشىنى ئۆممەت ۋە پىشەۋاكانىەتى.

جگە لەۋ دەقەى ھىنامانەۋە (شەيخ الإسلام) لە چەند شۇنىكى دىكەشدا ئەۋە مەسەلەيەى دووبارە كىرەتەۋە لە كىتەبى (درء تعارض العقل والنقل)^(۱) ۋە (مجموع الفتاوى)^(۲) كىتەبىكىشى تايىبەت بەۋ مەسەلەيە بەناۋى (الرد على من قال بفناء الجنة والنار) نووسىۋە، كە دكتور(محمد السمهرى) تەحقىقى كىردەۋە.

س: گوايە (شەيخ الإسلام) گوتتۈۋەتتى بوۋنەۋەر ھەر بوۋە:

ئەمەش يەكەنكى دىكەيە لەۋ درۋيانەى ناحەزانى (ابن تيمية) بۇيان ھەلبەستەۋە، كە ناۋىراۋ بە چەند قەسەيەكى خۇى ئەۋە تۆمەتەشى ھەلۋەشانىۋەتەۋە ۋە رايگەيانىدەۋە ھەركەسەك بوۋنەۋەر يان شىتىكى دىكە جگە لە خۋاى پىچ ئەزەلى بى، ئەۋە كافىرە ۋە دەلى: (فالذي جاء به القرآن و التوراة و اتفق عليه سلف الأمة و أئمتها مع أئمة أهل الكتاب: ان هذا العالم خلقه الله و أحدثه من مادة كانت مخلوقة قبله كما أخبر في القرآن أنه. ثم استوى الى السماء و هي دخان).....^(۳) فصلت - ۱۱-.

ۋاتە: ئەۋەى قورئان ۋە تەۋراتى پىچ ھاتەۋە ۋە پىشىنى ئۆممەت ۋە پىشەۋاكانى ۋە پىشەۋايانى ئەھلى كىتاب لەسەرى كۆكن، ئەۋەيە كە خۋا ئەم بوۋنەۋەرەى ھىناۋىەتە بوۋن ۋە دروستى كىردەۋە لە ماددەيەك، كە ئەۋەش پىش ئەۋە بوۋنەۋەرە دروست كراۋ بوۋە، ۋەك قورئان باس دەكات: (دۋاى فەرمانى بە ئاسمان كىرد كە پىشتىر دۋوكەل بوۋ)، ۋە ئەۋە كۆدەنگىي فەيلەسۋوفەكانىشە كە دەلىن ئەم بوۋنەۋەرە دروستكراۋە

(۱) درء العقل والنقل ۳۵۸/۲ / وبيان تلبیس الجهمیة ۱۵۷/۱.

(۲) مجموع الفتاوى ۳۰۷/۱۸.

(۳) درء تعارض العقل والنقل ۱۲۳/۱.

له ماددهیهك كه پێش دروستبوونی بوونهوهر ههبووه، بهلام هیندیکیان دهلێن نهو ماددهیه قهديم و نهزهلیی بووه، كه نهو قسهیهش پووج و ناراسته.

وه دهلێ: (فالذي يفهمه الناس من هذا الكلام ان كل ماسوى الله مخلوق حادث، كائن، بعد ان لم يكن، وان الله وحده هو القديم الازلي، ليس معه شيء قديم تقدمه، بل كل ماسواه كائن بعد أن لم يكن، فهو المختص بالقدم، كما اختص بالخلق والإبداع والإلهية والربوبية، وكل ماسواه محدث مخلوق مربوب عبد له)^(۱).

واته: نهوهی خهلك لئی تیدهگه نهو قسهیه نهویه كه جگه له خوا ههمووشتیک دروستکراوه و هاتوته دی، پهیداکراوه كه پێشتر نهبووه، وه تهنیا خوا ههريووه و كهس پێش نهو نهبووه و ههچ شتیک وهكو نهو نهزهلیی نه' بهلكو جگه لهو ههموو شتیک پهیدا کراوه كه پێشتر نهبووه، وه ههر نهو تاییهتیهتهنده به ههريوتی، ههروهكو تاییهتیهتهنده به دروستکردن و داهینان و پهستراوی و پهروهردگارتی وه ههموو شتیک جگه لهو پهیداکراوه و دروستکراوه و پهروهردهکراوه و بهندهی نهوه.

چوار: گوايه شوین و جیی بو خودا داناوه له بهرزیی و ئاسمان:

(شيخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت)، دهلێ: (من توهم ان كون الله في السماء بمعنى ان السماء تحيط به وتحويه فهو كاذب- ان نقله عن غيره- وضال- ان اعتقد في ربه- وما سمعنا أحدا يفهم من اللفظ، ولا رأينا احدا نقله عن أحد، ولو سئل سائر المسلمين هل تفهمون من قول الله تعالى ورسوله: (ان الله في السماء) أن السماء تحويه؟! لبادر كل احد منهم الى أن يقول: هذا شيء لم يخطر ببالنا، بل عند المسلمين ان الله في السماء كما نص القرآن والسنة وهو على العرش واحد، اذ السماء انما يراد به العلو، فالمعنى أن الله في العلو لا في السفلى)^(۲).

(۱) دره تعارض العقل والنقل ۱/ ۱۲۵.

(۲) الفتوى الحموية ۵۲۳ / مجموع الفتوى ۱۰۶.

واتە: ھەركەسىڭ وابزانىڭ كە بوونى خوا لە ئاسمان بەماناى ئەوھىيە، كە ئاسمان دەورى دابىڭ يان لە نىۋو خۆى گرتىڭ، ئەگەر لە يەككە گىراپىيە، ئەو دەۋرە ۋە ئەگەر باۋەرىشى پىنى ھەيڭ ئەو گومپرايە، لە كەسمان نەبىستە بەو شىۋىيە لەو وشەيە بگات، يان لە يەككى نەقل كىردىڭ،، خۆ ئەگەر لە ھەموو مۇسۇلمانان پىرسى: كە ئايە نىۋە لە ماناى فەرمودەى خوا ۋ پىڭھەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) كە دەفەرمۇى (ان الله في السماء) وا تى دەگەن كە ئاسمان خوا ۋەخۆ دەگرى ۋ دەۋرى دەدا؟ دەلىن ئەو شتەمان بە خەيالدا نەھاتە، بەلكو لاي مۇسۇلمانان خوا لە ئاسمانە ۋەك قورئان ۋ سوننەت دەلىن ۋ، لەسەر عەرشە ۋ يەككىكە. ۋە مەبەست لە ئاسمان بەرزىيە، واتە خوا لە بەرزىيە ۋ نەك نزمىي ۋ بەرزە ۋ نزم نىيە).

(شىخ الإسلام) بە جورئەتەۋە باسى لە عەقىدەى ئىسلامىي ئەۋەى خۆى باۋەرى پىنى ھەبۋە كىردە ۋ پرايگەياندە ۋ لەگەل قورئان ۋ سوننەت ۋ بە تىڭەيشتىنى پىشىن - سلف - بۆ عەقىدە ھەنگاۋ دەنى ۋ لىڭ ي لاناڧا ۋ نايگۇپى، بەلام ئەۋانەى دژايەتتى دەگەن، بۆ شتىك لە قسە ۋ پرايەكانى دەگەرپىن كە ناۋىراۋى پىن ناشرىن بگەن ۋ قسەكانى بە شىۋىيەك دەگۇرپن ۋ لىك دەدەنەۋە كە پىنى بگەنە مەبەستەكانىيان، لە دۇرمانايەتتى كىردىيان دا بۆى، ۋە لە تىڭراى قسە ۋ نووسراۋەكانى دا (شىخ الإسلام) ئەۋەى سەلماندەۋە كە شەرع سەلماندەۋىتتى كە خوا لە ئاسمانە ۋ مەلئىكەتەكان بۆلاى ئەو بەرز دەبنەۋە، ئەو بەرزىۋونەۋە ۋ لەسەرەۋە بوونەش بە شىۋىيەك، كە خوا دەيزانى ۋ لەخۆى دەۋەشەتەۋە ۋ ۋەكو بەرزىۋونەۋە ۋ لەسەرەۋە بوونى دوستكراۋەكانى نىيە، چونكە (لىس كەپلە شىء) ھىچ شتىك ۋەكو ئەۋ نىيە لە زات ۋ سىفەت ۋ كىردەۋەكانى دا، ۋە (شىخ الإسلام) لە قسەى پىشىن دەرنەچۋە، بەلكو لەۋبارەۋە لەۋەش دەرنەچۋە كە نووسراۋە لەۋ كىتبەنەدا كە ناھەزەكانى بەكارىيان دەھىنا لە دژى، ۋەك كىتپى: (اتحاف الكائنات ببيان مذهب السلف والخلف من المتشابهات) ى زاناى گەۋرە (السبكي) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، كە لە تەفسىرى ئايەتتى (ءأمنتم من في السماء) دەلىڭ:

(نؤمن بها على المعنى الذي أراده الله سبحانه وتعالى مع كمال التنزيه عن صفات الحوادث والحلول)^(۱).

واته: ئیمانمان پیته تی له سهر نهو مانایه ی خوا مدهستیته تی له گه ل نهو په پری به پاك راگرتنی له وچوون به سیفه تی په دابووه کاند، بیگو مان به رزی خوی بی وینه بهو شیویه یه که خوا مدهستیته تی. وه نه مدهسه لیه جگه له (شیخ الإسلام) هاوه لآن و شوئکه وتوان و شوئکه وتوانیان و پیشه وایانی به رزی دیکه ی ئیسلام، دانیان پیداهیتاوه بو نمونه:

أ- نیام (طبري) گه وری توژمه وانی قورئان ده لئ: (وهو العلي على خلقه بارتفاع مكانه عن أماكن خلقه...) ^(۲).

ب- نیام (الدارمي) ده لئ: (له مكان واحد أعلى مكان، وأطهر مكان، وأشرف مكان، عرشه العظيم المقدس المجيد، فوق السماء السابعة العليا...) ^(۳).

ج- زانای گه وره (عبدالقادر) ی گه یلانی له کتیبی (الغنية) که له (مجموع الفتاوى) دا له (۸۳/۵ - ۸۴) هیناویه تی، ده لئ: (وهو تعالى بجهة العلو مستو على العرش، محتو على الملك، محيط علمه بالأشياء).

د- (الحافظ ابن كثير) يش رېبازی سه له فی گرتوه وهك (مالك و أوزاعي و ليث و شافعي و احمد بن حنبل و اسحاق) و کهسانی دیکه ش له پیشه وایانی مسولمانان، که رایان تیپه پراندنی نهو نایه تانه یه که باسی سیفه ته کانی خوا ده کهن بهو شیویه ی هاتوون به بی چوئیه تی وچواندن و په کخستن و گوړین ^(۴).

ه- نیام (نعيم بن حماد الخزازي) ماموستانای (البخاري) ده لئ: (من شبه الله بخلقه كفر، ومن جحد ما وصف الله به نفسه فقد كفر، وليس فيما وصف الله به

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۵.

(۲) جامع البيان ج ۳ ص ۹.

(۳) النقض على بشر المرسى ۹۶/۱.

(۴) اتحاف الكائنات للسبكي ۶/ تفسیر ابن كثير ۴۸۸/۳.

نفسه ولا رسوله تشبيه)^(۱). واتە: ھەر كەسنىڭ خوا بە دروستكراۋەكانى بېچوئنى ئەو كافر، ۋە ھەركىسنىڭ بېروا نەھىتى بەو كە خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ئەو كافر، ۋە ئەوئى خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، يان پىغەمبەرەكەى (صلى اللہ عليه وسلم) ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ۋەچواندى تىدا نىە.

و- (ابن رشد المالکى) له كتيبى (الكشف عن مناهج الأدلة) له لاپەرە (۶۶) دا دەلى: (وأما هذه الصفة (يعني القول بالجهة) فلم يزل أهل الشريعة يشتمونها حتى نفتها المعتزلة ومتأخروا الأشاعرة... فقد ظهر ان اثبات الجهة واجب شرعا وعقلا). واتە: بەلام ئەم سىفەتە واتە: (جهة) بەردوام شارەزايانى شەرىعت دانىان پىدا دىنا، ھەتا موعتەزىلە و زانايانى پاشىنى ئەشاعىرە نەفىان كىرد، بۆيە دەرکەوت كە دانپىداهىنانى (جهة) بەپى شەرىع و عەقلى پىوستە.. ۋەك لە سەرەبەوون.

ز- تىمام (القرطبي) خاۋەنى تەفسىر دەلى: (وقد كان السلف الاول (رضي الله عنهم)، لا يقولون بنفي الجهة ولا ينطقون بذلك، بل نطقوا هم والكافة بإثباتها لله تعالى كما نطق كتابه وأخبرت رسله...)^(۲) (تفسير القرطبي ۷/۲۱۹). واتە: (پىشىنە يەكەمەكان رەزاي خويان لى بى، ھەبوونى (لا) (جهة) يان (بۇ خوا) نەفى نەكردو و باسىشىيان نەكردو. بەلكو قسەيان كىردو بەو شىۋەئى قورئان فەرموۋىەتى و پىغەمبەرانى خەبەريان داۋە.

ئاۋا دەبىنن، كە پىشەۋايانى پىشىن لە سەردەمى پىغەمبەرەۋە (صلى اللہ عليه وسلم) تا ئىستا كۆك بوون لەسەر سەلماندى (الفوقية) واتە لەسەرەۋە بوون بۇ خوا سەبەھانە ۋەتەئالى بەو شىۋەئى خۆى دەيزانى و شايستەئى بۆى و لە ژىرەۋە بوونىش بۇ دروستكراۋەكانى)^(۳).

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۶.

(۲) الجامع احكام القرآن ۷/ ۲۸۹.

(۳) الرحمن على العرش استوى . د. عوض منصور ۳۰ - ۳۱.

پیلنج؛ تۆمەت بۆ ھەلبەستنی کە گوتی پەیدابووھەکان، لە زاتی خوادا ھەن: ئەمەش قسەیکە ھەلبەستراوی دیکەیکە کە ناحەزانی بۆیان ھەلبەستو، چونکە ھەر کەسێک کتیبەکانی بخوێنتەو بەتایبەتی (درء تعارض العقل والنقل) بۆی دەردەکەوێ، کاتێک موناقدەشە دەکات لە گەڵ ئەھلی کەلامدا، وەلامی ھیچ مەسەلەیکە کەلامیی ناداتەو، تا مانا و مەبەستی ھەر زاراویەکی بۆ دەرنەکەوێ کە ئەوان دایانناو، چونکە بەپرای ئەو چەند زاراویەک ئەھلی کەلام دایانناون وەک: (جوھر، عرض، حوادث..) کە لە سەردەمی پیغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) نەبوون و ھیچ نایەتییکی (محکم)یش لەوبارەو نەھاتۆتە خواری.

(ابن تیمیہ) دەلی: (.. ناکۆکیی نێوان خەلکی بە قورئان چارەسەر دەبێ، وەک خوا دەفەرموێ: (وما اختلفتم فیہ من شیء فحکمہ الی اللہ) بەلام ئەگەر حوکم و چارەسەرەیکە بگەرێندرێتەو بۆ عەقڵیان، ئەو ھەریەکیان عەقڵی خۆی ھەیە و ناگەنە یەک)^(۱). لەسەر ئەو بنچینەیکە کە دایناو لە بەرپەرچدانەوێ (متکلمین)دا دەلی: (ئەگەر کەسێک بلی خوا جی شتی پەیدابووھەکان (حوادث) نیە، پێی دەلێن ئەو قسەیکە کورت (مجمل)ە و پێوستی بە شیکردنەو ھەیە و بەشیوێ رەھا وەرناگیرێ، بەلکو دەبێ بەم شیوێ روونبکرتەو: ئەگەر مەبەست لەو قسەیکە ئەوێ کە لە زاتی پیرۆزی خوای پەروردگاردا ھیچ شتیکی دروستکراو و پەیدابوو نیە، ئەو راستە، یان ئەگەر مەبەست پێی نەفی نوێبوونەو و پەیدابوونی سیفەتی خوا بێ، ئەمەشیان ھەق و راستە، چونکە سیفەتەکانی خوا ھەر بوون و ئەزەلیین، و ئەوانە سیفەتی تەواوین و نەبوونیان نوقسانێ و لە خوا ناوھشیئەو. بەلام ئەگەر مەبەست بەو نەفی کردنە ئەو بێ کە نەفی سیفەتێک دەکەن کە خوا وەسفی خۆی پێ کردو و پیغەمبەرەکەشی (صلی اللہ علیہ وسلم) وەسفی خوای پێ کردو، ئەو وەرناگیرێ و ھەلەیکە و بەسەر خاوەنەیکە دا دەدرێتەو، چونکە مسوڵمان ئەوێ بە خەیاڵدا نایات کە خوا وەسفی خۆی یان پیغەمبەرەیکە

(صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوا به قسهیهك بکات که روالهتهکی کوفر بی و پیوست به تهویل کردن بی، به لکو ههموو نهوانه ی خوا وهسفی خوی پی کردوون یان پیغه مبه ره که ی (صلی الله علیه وسلم) وهسفی خوی پی کردوون سیفه تی تهواوین و روالهته که شیان که شیاه بو خوی پهروردگار، جیاوازه لهو روالهته ی دروستکراوه کان دیاروناشران ههروهك چون زاتی خوا جیاوازه له زاتی دروستکراوه کان^(۱). وه ده لی: کاتیک موخته زیله رایگه باندو گوتی: (لاتحل به الاعراض والحوادث) واته: رووداوو پهیدا بووه کان نایگر نه وه، وهك سیفه تی زانیاری وتوانا و کرده ی دروستکردن و بهرزیونه وو مراندن و ژیاندن و تیکرای کرده وه کان، پیشه وایانی پیشین (ائمة السلف) دژیان وهستانه وه....)

هه بویه نیمام بوخاری له (کتاب التوحید) ی (صحیح) ی خوی دا له باسی: ﴿كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ الرحمن (۲۹)، و ﴿لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ الطلاق (۱)، دا ده لی: (إِنْ حَدَّثَهُ لَا يُشْبِهَ حَدَّثَ الْمَخْلُوقِينَ) چونکه خوا ده فهرموی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشوری (۱۱)^(۲).

که واته (لیس کذاته ذات، و لیس کصفاته صفات، و لیس کأفعاله افعال، استواء و نزولا...) ^(۳). واته: هیچ زاتیک وهك زاتی نهو نیه، هیچ سیفه تیک وهك سیفه تی نهو نیه، وه، هیچ کرداریک وهكو کرداری نهو نیه له چوونه سه ر و هاتنه خوار.....)

بهو شیویه بۆمان ده رکهوت نهو ی ناحه زانی له دژی (شیخ الإسلام) گوتوویانه وانه بووه و درۆ و تۆمه تی نه یارانی وهكو په له هه وری هاوینان زوو له بهرانبه ر روشنایی راستیییه کان دا په ویونه وه و نه ماون.

(۱) مجموع الفتاوی ۲۷۳/۶.

(۲) فتح الباری ۴۹۶/۱۳.

(۳) الرحمن علی العرش استوی: د. عوض منصور ۲۸ - ۳۰.

۵- هه‌له له ئیجتهاكا مه‌سه‌له عه‌قیده‌یه‌كان دا:

هیندیك وا گومان ده‌بن كه له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یه‌كاندا ئیجتیهاد ناكړی، وه هه‌ركه‌سیك له مه‌سه‌له‌یه‌كی عه‌قیده‌یی دا هه‌له بكا نه‌وه عوزری نیه و پاداشتی‌شی نیه. چونكه نه‌وه هه‌دیسه‌ی باسی هه‌له‌ی موخته‌هید ده‌كات ته‌نیا به‌سه‌ر نه‌وانه‌دا ده‌چه‌سپی كه له مه‌سه‌له‌ی فیه‌قی عه‌مه‌لی دا ئیجتیهاد ده‌كهن نه‌ك عه‌قیده، به‌لام له راستیدا نه‌وه تیروانینه هیچ بنه‌ماو پالېشتیكی شه‌رعیی نیه، وه جیاوازی نیه له عوزر و پاداشتا بۆ هه‌ر زانایه‌ك كه ئیجتیهاد ده‌كات له مه‌سه‌له‌كانی دیندا و هه‌له‌ده‌كات، پێش نه‌وه‌ی هه‌له‌كه‌ی بۆ ده‌ركه‌وی، له‌ویاره‌وه (شیخ الإسلام) له‌چهند شو‌ئنیكدا ته‌ئكیدی له‌وه كردو‌ته‌وه بۆ نمونه: ده‌رباره‌ی ئیجتیهادی هاوه‌لان ره‌زای خویان لی بی، ده‌لی: (وتنازعوا في مسائل علمية اعتقادية، كسماع الميت صوت الحي، وتعذيب الميت ببكاء أهله، ورؤية محمد صلى الله عليه وسلم) ربه قبل الموت، مع بقاء الجماعة والألفة^(۱).

واته: له هیندیك مه‌سه‌له‌ی عیلمی عه‌قیده‌یی دا ناكۆك بوون، وه‌ك: بیستنی مردوو بۆ ده‌نگی زیندوان، سزادرا‌نی مردوو به‌ گریان‌ی كه‌س و كاره‌كه‌ی، وه نه‌وه‌ی كه‌ پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) پێش وه‌فاتی‌ی خوی بینیی، نه‌م راجیاییانه‌یان هه‌بوون له‌گه‌ڵ مانه‌وه‌ی كۆمه‌لبوون و ئولفه‌ت و خۆشه‌ویستیشدا. وه ده‌رباره‌ی ئیجتیهاد له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قی یه‌كاندا به‌ گواسته‌نه‌وه‌ی را جیاوازه‌كان ده‌لی: له (عبیدالله بن الحسن العنبری) گێ‌ر‌دراوه‌ته‌وه كه نه‌مه ماناكه‌یه‌تی: كه نه‌وه موخته‌هیدانه‌ی له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قییه‌ كرداریه‌كان دا ئیجتیهاد ده‌كهن و ده‌كه‌ونه هه‌له‌وه گونا‌ه‌بار نابن، دیا‌ره زۆریه‌ی نه‌هلی كه‌لام ره‌خنه‌یان له‌ قسه‌كه‌ی (عبیدالله) گرتوه، به‌لام زانایان جگه له‌وان ده‌لین: نه‌وه قسه‌ی پێشین و پێشه‌وا‌یانی فتوان، وه‌ك: (أبو حنيفة و شافعي و ثوري و داود بن علي) كه موخته‌هید به‌ گونا‌ه‌بار نازانن نه‌گه‌ر ئیجتیهاد بكا و هه‌له بكات له مه‌سه‌له عه‌قیده‌یی و فیه‌قی یه‌ كرداریه‌كاندا،

هەر بۆیه (أبو حنیفة و شافعی) و غەیری وانیش شەھادەتی تاقمە لادەرەکان جگە لە (الخطابیة) وەردەگرن و نوێژکردن لە دوایانەوه بە دروست دەزانن، وە زانایان دەڵێن: وە جیاوازی خستە نێوان مەسەلەی عەقیدە و فێقهیی کردەیی لە ئیجتەھاددا، شتیکە پەیدا کراوە لە ئیسلام دا و هیچ کام لە قورئان و سوننەت و ئیجماعیش دەلالەتی لەسەر ناکەن، بەڵکو هیچ کەس لە پیشین و پێشەوایان ئەوەی نەگوتە^(۱).

هەر لەو بارەوه (شیخ الإسلام) دەڵێ: ئەمە قسەی کۆتایی یە کە هەر موحتەھیدێک ئیجتیھاد بکا و بەپێی توانا پارێژ لە خوا بکا و دەلیل ینێتەوه، ئەوە ئەوەی خوا لەسەری پێویست کردووە بەجێ ھێناوە و فرمانی خواى جێبەجێ کردووە و شایانی پاداشتە و، لەسەر ئەوە خواى دادگەر سزای نادا، بە پێچەوانەوه رای ئەو جەھیمیانەى کە دەڵێن ئینسان ئیختیاری نیە و هەرچی دەیکا پێی دەکری.

ئەوەی بەو شیوەیەى باسمان کرد ئیجتەھاد بکات فرمانی خواى بەجێ ھێناوە، بەلام جارى وا ھەمە ھەق دەزانێ و دەپێکێ، جارى واش ھەمە نایزانێ و نایپێکێ، بە پێچەوانەوه (قەدەری و موعتەزیلە)کان دەڵێن: هەر کەسێک ئەو پەڕی توانای خۆی بەکار بێتێ ئەو ھەقی زانیووە و پێکاویتى، کە ئەو پووج و ھەڵەھە وەک باسمان کرد، بەڵکو ھەرکەسێک ئەو پەڕی توانای خۆی بەکار بێتێ، شایستەى پاداشتە نەک لە ھەموو حالەتاندا ھەقی پێکابێ^(۲).

(۱) مجموع الفتاوى ۲۰۶/۱۹ - ۲۰۷.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۱۶/۱۹ - ۲۱۷.

چەند نموونەیک لەوبارەو :

(شیخ الإسلام) لەو بارەو چەند نموونەیک دیتتەو و دەلی: (هەلەى بوردراو لە ئیجتەهاددا لە هەردوو مەسەلەى (الخبرية والعملية) وەك لە شوئى دیکەش باسمان کردو، وەك یەكێك باوەڕى بە شتێك بێ لەبەر ئەوەى ئایەتێك یان حەدیسێك دەلالەتى لەسەر دەكات، بەلام دەق هەیه پێچەوانەى ئەو رایەیه و ئاگای لى نیه.

۱- وەك ئەوەى باوەڕى وابێت كە لە دوو كۆرەكەى ئیبراھیم (عليهم السلام)، (إسحاق) نامادەكرا بۆ سەرپرین نەك (إسماعيل) بە پێى حەدیسێك كە وادەزانى - لە رووى سەنەدو مەتەنەو - چەسپاوه.

۲- یان برۆای وایە كە خوا نابینى، وەك خوا دەفەرموى:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الانعام (۱۰۳).

وە دەفەرموى:

﴿وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُلْكَمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ﴾ الشورى (۵۱).

كە (عائشە) (رهزای خۆای لیبیت)، بەلگەى بەو دوو ئایەتە دیتتەو لەسەر نەبیرانى خوا، لەلایەن پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) -لە دنیادا لە شەوى ميعراج دا.

وەك لە هیندیک لە تابیعین گێڕدراوئەو كە خوا قەت نابینى، وە ئایەتى:

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ القيامة (۲۲-۲۳).

بەو تەفسیر دەكەن كە چاوەروانى پاداشتى خوا دەكەن، كە ئەمە لە (مجاهد و أبى صالح) گێڕدراوئەو.

۳- یان یەكێك برۆای وایە كە مردوو بە گریانى زیندوان سزا نادرى، چونكە وای دەزانى فەرموودەى خوا كە دەفەرموى:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ فاطر (۱۸).

ئەو دەگەنچە، ئەمە پېش رىۋايەتى ئىنسان دەخرىي چونكى بېستىن ھەلە دەكات، كە ئەمە بېرواى خەللىكە لە پېشىن و پاشىن.

۴- يان بېروا بېوون بېوھى مردوو گۆنى لە قسەى زىندوو نابىي و قەناعەتى واىە نايەتى:

﴿إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ النمل (۸۰). دەلالەت لەسە ئەو دەكات.

۵- يان باومېرى واىە خوا سەرسام نابىي، ۋەك (شەرىح) قەناعەتى وابوۋە چونكى سەرسام بېوون لە نەزانىن بە ھۆكارەكانەۋە دروست دەبىي، خواش لەۋە بەرىيە.

۶- يان باومېرى واىە (علی) گەۋرەترىن كەسە لە يارانى پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بېوھى باومېرى بە راست بېوونى ئەو ھەدىسەيە لە (سەنەد و مەتن) كە باس لەۋە دەكات.

۷- يان باومېرى وابىي كە ھەر كەسنىك جاسووسى بۆ دوژمن بىكات و غەزا و ھېرشى پېغەمبەرى (صلی اللہ علیہ وسلم) ى بۆ ئاشكرا بىكات، ئەۋە موناڧىقە، ۋەك قەناعەتى (عومەر) كە بەرانبەر (حاطب) گوتى: (لېم گەپرېن با لە گەردەنى ئەۋ موناڧىقە بىدەم).

۸- يان باومېرى وابىي ھەر كەسنىك بەرگىرى لە موناڧىقان بىكاۋ لەسەر ئەۋان توۋرە بىي، ئەۋە ئەۋىش موناڧىقە ۋەك (أسيد بن خضير) بە (سعد بن عبادە) ى گوت: تۆ موناڧىقى و دىڧاع لە موناڧىقان دەكەى.

چۈرە: (شەيخ الاسلام) ۋ تەزكىيە نەفس

(ابن تيمية) (رحمته خوي لبييت)، يەككە لە سوارچاكانى مەيدانى نامۇزگارى ۋ بواری تەزكىيە ۋاك بوونەۋە گەشەکردنى نەفس، ۋەك لە كىتب ونوسراۋەكانىدا دەردەكەۋى، ۋەك پىزىشكىكى شارەزاۋ كارامە نەخۇشەكانى نەفسى دەست نىشان كىردۈن ۋ دەرمان ۋ چارەسەرى پىۋىستى بۇ داناون ۋ بۇ خۇ پاراستن لە كەۋتنە چالى خراپەكارىيەۋە پى ۋ شۈننى پىۋىستى دىارى كىردۈن.

بە دەلىل ۋ بەلگەى بەھىزو شىۋازى جوان ۋ پىشت بەستۈۋ بە ئايەت ۋ ھەدىسى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)، ۋاك بوونەۋە نەفسەكان لە نەخۇشى ۋ سىفەتە خراپ ۋ شەيتانىيەكان ۋ گەشەکردن ۋ پىنھەلاچۈننى نەفسى ئىنسان باس دەكا ۋ بابەتەكانى روون كىردۈنەۋە ۋاۋ بۇچۈننى ھەلەى بىدعەتچى ۋ پىرو باۋەرە نادروستەكانىانى بەرپەرچداۋنەۋە.

ۋەك لە ژيان ۋ ونوسراۋەكانى (شەيخ الاسلام) دا دەردەكەۋى ئەۋ زۆر گىرنگى بە لايەننى تەزكىيە نەفس ۋ دوور كەۋتنەۋە خۇبىزاركىدن لە گوناھە ناشىكراۋ پەنھانەكان ۋ سىفەتە خراپ ۋ پەستەكان داۋوۋ ۋىستۈيەتى خۇى بە ئىمانى بەھىزو تەقۋاۋ ئىحسان ۋ سىفەتە بەرزو پەسەندەكان پىرازىتتەۋە بە كىردەۋە لە خۇياندا پىننەتە دى، كە ئەمەش بە شۈنكەۋتنى قورئان ۋ سۈننەت دەپ.

سەبارەت بە چاك بوونى دلەكان (ابن تيمية) دلەى: تەنبا بە عىبادەت ۋ خۇشەۋىستى ۋ گەرانەۋە بۇ لای خوا دلەكان شادۋ چاك ۋ گەشاۋە دەن ۋ ئارامى ۋ ئۇخۇننى راستەقىنە پروويان تى دەكا، ئەۋەش تەنبا بە يارمەتىى خوا دىتەدى، كە ھەر خوا تواناى بەسەر ھەموۋ شىكدا ھەيە، ھەرچەندە ئىنسان بەۋ مەبەستەش پى بىكات، بەلام يارمەتىى لەۋ نەخۋازى ۋ پىشت بەۋ نەبەستى بە مەرامى خۇى ناگا.

بىنچىنەى خىرو چاكەش لای (شەيخ الاسلام) ۋەك پىشتىر باسماۋ كىرد، بىرتىيە لەۋ دىلۋىزى ۋ يەك لابوونەۋىيەى ئىنسان بۇ خۋاى پەروەردگار لە پروۋى (ھەر

ئەو پەرستىن و داۋاى يارمەتى ھەر لەو كەردنەو ۋەك خوا دەفەرمۇت:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ (الفاتحه: ۵).^(۱)

ۋە دەلى: (ھېچ خۇشەۋىستىيەك لە خۇشۋىستىنى مەسۇلمان بۇ خۋاى خۇى گەۋرەتر و خۇشتر و تەۋاتر نىيە، ھېچ شىتەك نىيە جەگە لە خوا لەبەر زاتى خۇى لە ھەموو رەۋىكەۋە شىۋاى بە گەۋرەگرتن و خۇشۋىستىن يىت، جەگە لەو ھەر شىتەك خۇشۋىستىرى لەبەر خۋايە، يىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) لەبەر خوا خۇشۋىستىرى و گۈى رايەلى بۇ دەكرى و دەكرىتە يىشەنگ.^(۲)

ھەركەسىك ناشناى بەرھەم و كەلەپۋورى (شىخ الاسلام) بى، بۇى دەردەكەۋى كە ناۋىراۋ راۋ بۇچۋونى جوانى ھەن لەسەر تەزكىيەى نەفس - گەشەپىدانى و پاككەردنەۋى - و پەرۋەردەكەردنى و چارەسەرى نەخۇشەيەكانى دىل و زانىنى ھۆكارەكان و، لە رىزى يىشەۋەى پەرۋەردەكارانى دادەنى، ۋە ئەۋەى بىيەۋى لىى بەھرەمەند بى با ئەو كىتەب و نووسراۋانەى بخۋىتەۋە كە سەبارەت بەۋ مەسەلەيە نووسىۋونى ۋەك: (التحفة العراقية، امراض القلوب و شفاؤها، الاستقامة)، ۋە ھەموو ئەۋ نامانەى لەۋ بارەۋە نووسىۋونى و لەبەرگى دەيەمى (مجموع الفتاوى) دان، لىرەدا ھەندەك لە راۋ سەرنجەكانى دەخەينە روو:

۱- دل بىچىنەيە:

شىخ الاسلام دەلى: (ھەر زانىن و ۋىستەك لە دىلدا ھەيە لەسەر لاشە رەنگ دەداتەۋە و جەستە ناتۋانى يىچەۋانەى ۋىستى دىل بى، ھەربۇيە يىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇت:

(الا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسد فسد الجسد كله الا وهى القلب) رواه البخاري برقم (۵۲).

ۋاتە: ئاگادارىن لە جەستەدا پارچە گۆشتەك ھەيە، ئەگەر ئەۋ چاك بوۋ،

(۱) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۵۹.

(۲) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۴۸.

تېكرای جەستە چاكە، ۋەتە گەر ئەو خراپ بو، ئەوا ھەموو جەستە خراپ دەيى، ئەۋىش دله.

كەۋاتە ئە گەر دل چاك يى بەھۆى ئىمان و زانىارى و كردهوى دلهۋە ئەۋە لاشەش چاك دەيى. ھەرۋەك پېشەۋايانى ھەدىس دەللىن: ئىمان بىرىتە لە (قول و عمل، قول باطن و ظاهر و عمل باطن و ظاهر) واتە: ئىمان بىرىتە لە: قسە و كردهۋە، قسەى ناۋە - دل - وناشكرا - زمان - ۋە كردهوى ناۋە - دل - وناشكرا - ئەندامەكان - كردهوى روالەت و ناشكراش بەدۋاى ناۋە - دل - دا دى و پەيۋەستە پېيەۋە، ھەركاتىك دىۋى ناۋەۋى مەۋف چاك بو، دەرۋەشى چاك دەيى، كە خراپىش بو دەرۋەشى خراپ دەيى. بۆيە يەككە لە ھاۋەلان بە نوپز كەرنكى گوتە: (لوخسە قلب هذا، خسعت جوارحه)، واتە: ئە گەر دللى ئەو نوپز كەرە گەردن كەچ و نارامگر بۋايە ئەندامەكانى جەستەشى گەردن كەچ دەۋون. ديارە ئەو كەسە جۈلە جۈۋلى زۆر و زىادە رۆيى كرده لەناو نوپزدا^(۱).

۲- خۇشەۋىستى و ھۇكارەكانى چاكبۈۋنى دل:

(شەيخ الاسلام) دلى: دل چاك و شاد نابى و چىژ وىرناگرى و ناگەشتەۋە و رازاۋە نابى و ئارام و ئۆقرە ناگرى بە پەرستىن و ملەكەچى نەبى بۇ پەرۋەردگارى و خۇشۋىستىنى و گەرەنمە نەبى بۇ لاي ئەۋە. ئە گەر ئىنسان ھەموو چىژ و خۇشەۋەكى لە درۋەستكراۋەكانمە بۇ مەيسەر بى، دللى ئارام و ئۆخۇن ناگرى و ھەر ھەۋارە و موحتاجى پەرۋەردگارەتتى، لەۋ روۋەۋە كە پەرستراۋ و خۇشەۋىست و داۋاكرارەتتى، بىۋە شادى و چىژ و نىعمەت و نارامى دەست دەكمۇ، ئەۋەش بە يارمەتتى خوا نەبى نايەتە دى و جگە لە خوا كەس ناتوانى بۆي مەيسەر بىكات.... خۇ ئە گەر ھەۋلېدا بىۋە بىكات بىبى پىشت بەخوا بەستىن و لالانمە و داۋا كەردنى لەخوا ئەۋە دەستى ناكمۇ، چۈنكە ھەرچى خوا بىيەۋى ئەۋ دېتە دى و ئەۋە نەيەۋى نابى.^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸۶/۷ - ۱۷۸

(۲) مجموع الفتاوى ۷ / ۱۸۶ - ۱۸۷

۳- سەرچاوه و بنچینهی خیر و چاکه:

له روانگهی (شیخ الاسلام) هه سەرچاوه و بنچینهی خیر و چاکه بریتیه له دلسۆزی و یه کلابوونهوی بهنده بۆ پهروهردگاری لهرووی ملکهچی و تهنیا نهو پهستن و داوای یارمهتی تهنیا لهو کردنهوه، وهك خوای کاریه چی دهفهرموئ:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ الفاتحه (۵).

واته: ههرتۆ دهپهستین و داوای یارمهتی ههر لهتۆ دهکین. وه دهفهرموئ:

﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ هود ۱۲۳.

واته: تهنیا نهو پهسته و پشت ههر بهو ببهسته. وه دهفهرموئ:

﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ هود ۸۸.

واته: تهنیا پشتم بهخوا بهستوه و بۆلای نهو دهگهڕیمهوه. وه دهفهرموئ:

﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ العنكبوت ۱۷.

واته: ههر لهخوا داوای رۆزی بکهن و ههر نهو پهستن و سوپاسگوزارین بۆی. بهشیوهیهك بهنده پهیههست بوونی دلی بیچرئ به دروستکراوهکانیهوه بهوهی سوودمهند دهیج لییان یان کردوهیهك لهبهرخاتری نهوان بکات. بهلکو ههموو مهبهستیکی خوایه و هیچی دیکه. نهویش به پارانهوه لیج ی بۆ ههر داواکراوتک و ههرپۆستییهك و رزگارپوون له ههرترس و ناخۆشییهك^(۱).

۴- مانای (تقوی) پارێزکاری:

تهقوا نهوهیه بهنده به ئومیدی رحمة و بهزهیی خوا، بهپێی رۆشنایی و فرمانی خوا، فرمانبهری خوا دهکات و، لهبهر ترسان لهخوا به پێی رۆشنایی و فرمانی خوا واز له گوناھو تاوان دێنێ.

وہ بہندہ نزیك ناییتہوہ لہ پەرورددگاری بہ کردنی فەرزهكان نہی، دواى ئەوہ بہ کردنی سوننەت و کارہ پەسندەكان، وەك لہ ھەدیس داھاتوہ كە خوا دەفەرموى: (وما تقرب الى عبدی بشيء أحب الى مما افترضته عليه وما يزال عبدی يتقرب الى بالنوافل حتى أحبه...) ^(۱) رواہ البخاری (۶۵۰۱).

۵- شیرنايەتى ئيمان:

شیخ الاسلام دەلى: (ئیمان كە چۆ ناو دلەوہ و شەوق و رووناكیەكەى تىكەلى بوو، دل پى نارهەت نایى، بەلكو خۆشى دەوى و پى رازى، چونكە ئیمان شیرنايەتى و چىژ و خۆشى و ئۆخژن دەبەخشی بەدل بە شىوہەك ئەوہى نہیچىژتبى نازانى باسى بكات، خەلكیش لہ ئەندازەى ئەو چىژ وەرگرتنە لہ یەكترى جیوازەن، خوا دەفەرموى:

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ التوبه ۱۲۴.

واتە: خواى گەرە ھەوأل دەدات كە ئیمانداران مژدەدەن بەوہى لہ قورنان بۆیان ھاتۆتە خوار ئەو مژدەدانەش شادى و بەختەوہی، لہ ئەنجامى ئەو شیرنايەتى و چىژ و خۆشیەى لہ دلیاندايە بەوہى خوا ناردوویەتیە خوار.

چىژ و خۆشى بەدواى خۆشویستن دادى، ھەرکەسێك شتیكى خۆشویست و پى گەیشت بەو بەیەك گەیشتنە چىژ و خۆشى وەرەگرى، ھىچ خۆشویستێك لہ خۆشەویستی برواداران بۆ پەرورددگاریان گەرەتر و تەواوتر نیە، ھىچ شتیك نیە لہ بوندا شایستەى خۆشویتران بى لہبەر زاتى خۆى لہ ھەموو روئكەوہ جگە لہ خواى گەرە، وە ھەر شتیك خۆشویستى لہبەر خۆشویستى خوايە، بۆ نموونە: پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لہبەر خوا خۆشەویستى و فەرمانبەرى بۆ دەكرى و دەكرتە پىشەنگ و رى و شوئى دەگیرتە بەر. ^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۰/۶۵۹ - ۶۶۰

(۲) مجموع الفتاوى ۱۰/۶۴۸ - ۶۴۹

۶- الافتقار الى الله (لاوازيى بمرانېمر خوا):

ھەرۈەك چۆن بەندە ھەموو كاتىك پىۋىستى بە پەرستى خوايە، بەھەمان شىۋەش بەردەوام لاوازە و پىۋىستى بە پشت بەستن بەخوا و داۋاي يارمەتى كىردنە لى، بۆيە دەپ بەردەوام لاوازى و پىۋىستى خۇى بۇ خوا دەرىخات، بەۋەى كە پەرستراۋ و يارمەتى دەرىتە چۈنكە (لا حول ولا قۈوة الا باللە) لادان لە خراپە و بەردەوامى لەسەرچاكە بە يارمەتى خوا نەپ، نايەتە دى.^(۱)

بەندە تا ملكەچتر بى بۇ خوا و زياتر لاوازى و موحتاجى خۇى دەپرى بۇى و بىپەرستى ئەۋە نىزىكتىر و بەرترىر دەپ لاي خوا. بەلام ئەۋ شتە لاي نىنسانەكان جىاۋازە و پىچەۋانەيە، چۈنكە ئەۋ كەسە لاي خەلكى زۆر رىژدارە كە پىۋىستى پىيان نىيە، خۇ ئەگەر چاكەيان لەگەلدا بكەى و بى نىيازىش بى لىيان ئەۋە لە ھەموو كەس لەلايان بەرترىرى. ۋە ھەركاتىك پىۋىستىت پىيان بو- نەگەر قومە ناۋىكىش بى - بە پى پىۋىستىيەكە رىژت لايان كەمتر دەپ.^(۲)

۷- بەسۋودترىن شت بۇ ھەموو خەلكى:

ئەۋەى بەسۋودترىن شتە بۇ ھەموۋان برىتيە لە زانىارى بەۋەى نەفسەكان لە ھەلەۋ تاۋان دەپارىزى و لە گرفت رىزگارىان دەكات، كە برىتيە لەۋەى چاكە بەدۋاي خراپەدا بىتى. چاكەكانىش ئەۋانەن كە خۋاي گەۋرە لەسەر زارى پىغەمبەر (صلى اللہ عليہ وسلم) لە كىردەۋە و خوۋ رەۋش و سىفەتەكان ناردۋونى. ۋە لەۋشتانەى ھىندىك لە گوناھان لادەبات بەلا و مصىبەت و گرفتارىەكان ۋەك ھەموو ئەۋ شتانەى بە نىشن لە خەم و پەژارە و ئەزىتە و ئازار لە مال و نەفس و ناموس و جەستە ... بەلام ئەۋ رەشكەرۋەى گوناھانە لە كىردەۋەى نىنسانەكان نىن.^(۳)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۴۳۳

(۲) مجموع الفتاوى ۱/ ۳۹

(۳) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۶۵۷

۸- كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكان لەگەل خەلكى:

(شەيخ الاسلام) دەلى: ئەھەي كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكانە لەگەل خەلكى برىتىيە لەھەي: ئەھەسەي پەيۋەندى لەگەل پەچراندەي تۆ بەسەلام لىكردن و رىز و دوعا بۆكردنى و داۋاي لىخۆشبون بۆي و باسكردنى بە چاكە و چۈنە لاي دروستى بىكەيەھە، ئەھەي ئەھە ناتداتى لە زانىارى و سوودپەي گەياندن و ھاۋكارى مال و سامان تۆ بىدەيەي و خۆشەي لەھەسەي سەھەي لى كەردەي لە خۆي، و مال و ... كە ھىندىك لەوانە ۋاجب و ھىندىكىان سۈننەت و پەسەندن.

ئەھە خورپەۋشە مەزنىي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ي پى ۋەسەل كراۋە ئەھە دىنەيە كە ھەمەو ئەھە شتانەي خا ۋەرمانى پى كەردەي كۆي كەردەنەھە ئەھە مۇجەھد و كەسانى دىكەش ۋايان گوتەھە، ۋەك (عائىشە) ش (رەزاي خاى لى يىت) دەرپارەي خا رەۋشەي پىغەمبەر وتەيەي (كان خلقه القرآن) كاكەلەكەشى برىتىيە لەھەي بەرەزامەندى و ئەھەپەي تامەزرۆيىيەھە ئەھەي خا پى خۆشە جىيەجىيە بىكەي.^(۱)

۹- ئارامگرتنى جۈان و تەۋاۋ:

ئارامگرتنى جۈان، ئارامگرتنىكە گازندەي تىدا نىيە، يەعقوب (عليه السلام) دەلى ۋەك خا دەفەرمەي:

﴿إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحْزَنٍ إِلَى اللَّهِ﴾ يوسف ۸۶.

ۋاتە: مەن باسى خەم و پەزارەي خۆم ھەر لاي خا دەكەم. ۋە دەفەرمەي:

﴿فَصَبِّرْ جَبِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ يوسف ۱۸.

سكالا بۆلاي خا و داۋاي بەھانا ھاتن دژايەي نىيە لەگەل ئارامگرتنى جۈان، يەكەك لە دوعاكانى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) برىتىيە لە:

(اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي وهواني على الناس، انت رب المستضعفين وأنت ربى اللهم الى من تكلنى، الى بعيد يتجهمنى، أو الى عدو ملكته أمرى؟ ان لم يكن بك على غضب فلا ابالى، غير أن عافيتك هى اوسع لي اعوذ بنور وجهك الذى أشرقت له الظلمات، وصلح عليه امر الدنيا والاخرة ان ينزل بى سخطك او يحل على غضبك، لك العتبى حتى ترضى) السيرة النبوية لأبن هشام (ج ۲ ص ۲۱۶)

عومەرى كورى خطاب (رهزای خوای لی بیت) له نوژی به یانیدا:

﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾ يوسف ۸۶.

دهخوئند وه دهگريا تا کو تایی ریزی نوژی که ران گوئیان لی دهبوو، به پیچهوانه ی هانا بردن بو درووستکراوه کان.

له نهخوئی سهره مرگدا به نیمام (احمد) یان گوت که (طاووس) نالاندنی نهخوئی پیناخوئش بووه و گوتویه تی نهوه گازندهیه، بویه نهینالاند تا وه فاتی کرد.

سکالا و داوای به هانا هاتن به زمانی حال یان بو لاچوونی نارهحه تیه که یان به دهست هاتنی قازانجیک، بهندهش فرمانی پی کراوه تنهها داوا له خوا بکات نه که له خه لکی. خوا ده فرموی:

﴿ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب ۚ ﴾ الشراح ۷ - ۸.

وه پیغه مبه ر (صلی الله علیه وسم) به (ابن عباس) ی فرموو:

(اذا سألت فاسأل الله. واذا استعنت فاستعن بالله) رواه الترمذي، وقال حديث

حسن صحيح ^(۱).

۱۰- بنچینهکانی خواپهرستی:

خواپهرستی و فرمانبهری و بهردوامی و پدیوهست بوون به پئی راست و .. چهند ناوئکن که مهبهست لییان یهك شته، که دوو بنچینهی ههئ: - یه كهه. ههر خوا بپهرستری، دووهم: به پئی فرمانی خوا، بپهرستری نهك به شیویهکی داهینراو. خوا ده فهرموی:

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ الكهف ۱۱۰.
وه ده فهرموی:

﴿بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ البقرة ۱۱۲.

کردوهی باش چاکهکاری (احسانه)، که بریتیه له نه نجامدانی چاکهکان، چاکهکانیش نهوانه که خوا و پیغه مبهه کهی (صلی الله علیه وسلم) خوشیان دهوی و فرمان به واجب بوون یان پهسهند بوونی کراوه، به لام نهوهی داهینراو (بدعة)یه و رهوانیه، خوا و پیغه مبهه کهی خوشیان ناوی و له کردوه باشهکانین، ههر وهک یه کیئک کردوهی ناشیرن و ناقولا بکات به کردوهی باش ناژمیژدی. وهك ده فهرموی: (ولا یشرک بعباده ربه احدا) و (أسلم وجهه لله) نهوه یه کلابوونهوهی ملکهچی یه به تهنیا بۆ خوا و تهنها نهو مهبهست بوونه. عومهری کوری خطاب (رهزای خوی لی بیت) دهیگوت: (اللهم اجعل عملي كله صالحا، واجعله لوجهك ولا تجعل لاحد فيه شيئا) واته: خواجه هه موو کردوهکانم چاک بکهی، وای لی بکهی به تهنیا بۆ تویی، بهشی کهسی دیکه ی پیوه نهیی.

(فضیل کوری عیاض) له تهفسیری - أحسن عملا - له نایهتی:

﴿لَبَلُّوْكُمْ أَتُكْرَهُ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ الملك ۲.

دهلی: (ای اخلصه واصویه) واته: تهنیا مهبهست پی خوا و به پئی دینی خوا بی. لییان پرسى نهی (تهبا عهلی) نهوه مانای چیه؟ وتی: ههرچهنده کردوه

بەتەنيا بۇ خوا و مەبەست ئەويى، بەلام بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەبى ئەو قىبۇل نىيە، بەلكو كاتىك تەواوۋە كە بەتەنيا بۇ خوا و بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بى. ^(۱)

۱۱- زوھد و دىنيا بەكەمگرتنى دروست:

بە كەمگرتن و لىگرتنەوۋى دروست و بەسوود ئەوۋىيە كە خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خۇشيان بوئ و لە شتىكدا بى كە سوودى نەبى لە دوارۇژدا، بەلام زوھد و لىگرتنەوۋىيەك لە شتىكدا بى كە سوودى بۇ قىيامەت ھەبى و پىشتى پىن بىستىرى بۇ ئەويى، ئەو زوھد و لىگرتنەوۋىيە خراب و نادروستە بەلكو پىيۇستە زوھد لە شتىكدا بى كە كەردنى زىانى ھەيە، يان لانى كەم سوودى نەبى، بەلام زوھد لە شتى باشدا نەزانى و سەرلىشىۋاۋىيە، ۋەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموئ:

(أحرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز) رواه مسلم (۶۷۷۴).

ۋاتە: داکۆكى بىكە لەسەر ئەوۋى سودت پى دەگەينى - لەدوارۇژدا - و داۋاى يارمەتى ھەر لە خوا بىكە و دەستە پاچە مەبە.

ئەوۋى بەسوودە بۇ بەندە بىرىتە لە خواپەرستى و فەرمانبەرى خوا و پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋە ھەرشتىك لەۋە لای بدا زىانە و سوودى نىيە، كە باشتر بۇ ۋى ئەوۋىيە ھەموو كەردەۋەكانى خواپەرستى و فەرمانبەرى بن بۇ پەرۋەردگار.

۱۲- بەلا و گىرەتە نەفسىيەكان و خۇپاراستن لىيان:

شىخ الاسلام دەلى: بەھەمان شىۋە سەبىر گىرتن لەسەر ئەو ئازار و ناخۇشيانەى تۈۋشى ئىنسان دەبن بەھۋى كەردنى تاعەتەكان ۋەك: نوئىز، فەرمان بە چاكە و رىنگىرى لە خراپە، ۋەدەستخستنى زانىارى و... گەۋرەترە لەۋ سەبىر گىرتنەى لەسەر

شتى كەمتر دەرگى، بە ھەمان شىۋە نەگەر نەفسى بانگى كەرد بۆ شتى ھەرام لە داواكردنى پەلە و پاىە و مال و ھەسەرەكنان و كەردنى شتى دزىو و ناقتۇلا و داوین پىسى ... سەبر گەرتن لە بەگوى نەكەردنى نەفس و دووركەوتنەو لىيان گەرەتر و باشترە لەسەبرگەرتن لەسەر ئەو شتەنەى لەخوار ئەوانەو، ھەموو كەركى باش تا گەرەتر بى سەبرگەرتن لەسەرى گەرەترە.

سەبر و ئارامگەرتن لەگەل ھەبوونى توانادا جىھادە بەلكو لەسە لاوھ گەرەترىن جىھادە:

أ- ئارامگەرتن لەسەر تووش نەبوونى گوناھو تاوانەكان گەرەترە لە ئارامگەرتن لەسەر بەلا و مەسبەتەكان.

ب- نەكەردنى شتە ھەرامەكان لە كەتكەدا نەفس داواى بەكات و تواناى كەردنەشى ھەبى گەرەترە لەوھى بەو شىۋە نەبى.

ج- نەگەر نەفس مەبىلى ھەرامى كەرد بەھۆى كەركى دىنىيەو، وەك يەكەك بۆ نوێژيان جىھاديان وەدەستخستنى زانىارى دەرچى و لە ميانى ئەوھدا خەركەبى تووشى گوناھ بى. لەوكاتەدا سەبر گەرتن، ئەنجامدانى كەرى باش و وازەيتانە لە خراپە.

بەلام ئەوھى لەميانى كەردەوھى باشدا نەبە كە مەبىلى خراپە دەكات و سەبر دەرگى، ئەو پاداشتى كەمترە.^(۱)

پینجهه: شارهزایی (شیخ الإسلام) له سیره و میژوودا

هەرچنده زانستی میژوو له تایبهتمهندیی (شیخ الإسلام) نهبووه و نهو گرنگییهی به زانستهکانی دیکه‌ی داوه و بۆی لواوه بیانخوتنی، نه‌وه‌نده خه‌ریکی میژوو نه‌بووه و بۆی نه‌گونجاوه، به‌لام ئیمام (ذهبی) که یه‌کیک بووه له میژوونووسانی شاره‌زا، له‌و باره‌وه باسی (شیخ الإسلام) ده‌کا و ده‌لی: (وأما معرفته بالتاريخ والسير فعجب عجيب)^(۱). واته: به‌لام شاره‌زایی نابراو به سیره‌و میژوو جی سهرسورمان بووه.

(ابن قیم الجوزیه) به‌سه‌رهاتیکی سهرسورهینه‌ر له کتییی (زاد المعاد) سه‌باره‌ت به‌ زانیاری (شیخ الإسلام) به‌ میژوو ده‌گێڕته‌وه و ده‌لی: دوا‌ی نه‌وه‌ی له‌ هیندیک له‌ ولاتان سوننه‌ت و که‌سانی شاره‌زا له‌وباره‌وه، دژایه‌تی کران و ده‌نگیان خاموشکرا، کۆمه‌لیک له‌ (یه‌هود) کتاییکیان ده‌رکرد و وه‌ک نووسراوێکی کۆن ده‌ریانخست که‌ پرپیانکردبوو له‌ درۆ و شتی هه‌لبه‌ستراو نه‌وه‌ی تێدا‌بوو که‌: پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) سه‌رانه (جزیه‌)ی له‌سه‌ر یه‌هودی خه‌یبه‌ر هه‌لگرتوه، به‌ شایه‌دی (علی کورپی نه‌بی طالب) و (سه‌عدی کورپی مو‌عاذ) و چه‌ند هاوه‌لیکی دیکه‌ (ره‌زای خوا‌یان لیبت) لای که‌سانیکی نه‌شاره‌زا به‌ سوننه‌ت و غه‌زا و ژیا‌نی پیغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) نه‌و شته‌یان ره‌واج یح دا و وایان ده‌زانی نه‌وه‌ راسته‌، به‌لام (شیخ الإسلام) به‌ چه‌ند به‌لگه‌یه‌ک درۆکانی نه‌و کتیبه‌ی ده‌رخست له‌وانه‌:

أ- باس له‌ شایه‌دی (سه‌عدی کورپی مو‌عاذ) ده‌کات که‌ پیش (خه‌یبر) وه‌فاتی کردوه.

ب- ئەو كاتەى ئەو كىتەبە باسى دەكات، ھوكمى سەرئانە (جزية) نەھاتبۇۋە خوارى و ھاۋەلانىش نەياندەزانى، چۈنكە دابەزىنى لە سالى (تبوك) دا بە سى سال دواى خەبەر بوۋە.

ج- ئەو كىتەبە ھىچ كام لە زانايان بە جىاۋازى پىپۇرپىيان و پىپۇرپانى بوارى ژياننامە و زانايانى ھەدىس و سۈننەت و، ھىچ كام لە شارمزاينى فىقھو فتوا و زانايانى تەفسىر باسىيان نەكردوۋە و لە سەردەمى پىشېنىش دەرياننەخستوۋە..^(۱).

بەشى دەيەم

كۆچى دوايى (شەيخ الإسلام)

(ابن فضل الله العمري) لە باسکردنى (شەيخ الإسلام) دا دەلى: دوايى ئەوئى
لە ئاۋ بەندىخانە كىتەب و پەر و كاغەز و قەلەمىيان لى سەند، (شەيخ الإسلام)
خۆي بە قورئان خوئەندى و عىبادەتى دىكەى شەخسى يەوە خەرىك كەرد، بەلام
لى سەندرانى ئەو شتەنەى زۆر لەسەر دىل قورس بوو، دوايى ئەوئە تووشى
نەخۆشى ھات و زۆرى نەبرد وەفاتى كەرد...^(۱).

لە نەخۆشى سەرەمەرگىدا (ئانىيى دىمەشق) وىستى لە بەندىخانە سەردانى
بكا و داۋاي كەرد رىيى بەدات بچىتە لاي، ئەوئىش رىيى پىندا، چوو بۆلاى و لە
تەنىشتىيەوە دانىشت، عوزرى بۆ (شەيخ الإسلام) ھىنايەوە و داۋاي عەفوۋى لى
كەرد لە ھەر كەمو كورپىيەك كە لە لايەن ئەوئەوۋە روۋى دابى، (شەيخ الإسلام) ىش
وہلامى داىەوہ و گوتى: (انى قد أحللتك وجميع من عاداني، وهو لا يعلم أني
على الحق، وأحللت السلطان المعظم الملك الناصر من حبسه أي، لكونه فعل
ذلك مقلدا معذورا، ولم يفعل له لفظ نفسه، وقد أحللت كل أحد مما بيني وبينه
الا من كان عدوا لله ورسوله)^(۲).

واتە: مەن گەردنى تۆۋەن ھەممۇ ئەوانەم ئازاد كىردە كەدزايەتتىيان كىردوم، كە نەيانزانيو مەن لەسەر ھەقم، ۋە گەردنى سولتانی گەورە مەلىك (ناصر) یشم ئازاد كىردە كە مەنى ھەپس كىردە، چۈنكە غوزرى ھەپە ۋە تەقلىدى فتاۋى گىرانى مەنى كىردە ۋە، ئەۋەي كىردۈپەتتى بەشى نەفسى تىدا نەبوۋە، گەردنى ھەممۇ كەسم ئازاد كىردە، لەۋەي لە نىۋان مەن ۋە ئەۋدایە، مە گەرىيە كىك دۈژمەنى خوا ۋە پىغەمبەرەكەي پىت (صلى الله عليه وسلم).

مىژۋوى كۆچى دۋايى (شەيخ ئىسلام):

ماۋەي نەخۋشى سەرەمەرگى (شەيخ ئىسلام) بىست ۋە چەند رۇژىك بوۋ، زۆرىيە خەلكى بە نەخۋشىيە كەيان نەزانيبو، ئەۋ نەخۋشىيە توۋشى بوۋ بەردەۋام بوۋ تا ۋە فاتى كىرد^(۱)، تىكراي مىژۋو نووسان دەللىن ناۋىراۋ لە (۲۰) ى (ذى القعدة) سالى (۷۲۸) ى كۆچىدا ۋە فاتى كىردە، تەنبا (المقرىزى) ۋە (ابن حجر) دەللىن لە (۲۲) ى (ذى القعدة) ۋە فاتى كىردە.

ھەۋالى ۋە فاتكىردنى (شەيخ ئىسلام) بلاۋبۇۋە:

كە (شەيخ ئىسلام) لە بەرەبەيانى شەۋى دۈۋشەمە ۋە فاتى كىرد بانگەدىرى سىجنى (قەلە) خەبەرەكەي لەسەر مەنارە راگەياند، پاسەۋانەكانى سەر بورجەكان خۇبەخۇ باسيان دەكرد، كە رۇژ بۇۋە ۋەردە ۋەردە ئەۋ ھەۋالە بلاۋ بۇۋە كە بۇ خەلكى ھەۋالىكى زۆر ناخۇش ۋە لەسەر دىلان قورس بوۋ، بۇيە دۋاي بىستىنى ئەۋ ھەۋالە، خەلكى بە ھەر رىيەك بۇيان گونجا كىشان بەرمۇ (قەلە)، قەلەبالغىيەكى زۆر لە (قەلە) درۋوست بوۋ، دەرگاي (قەلە) بۇ دۋست ۋە

نزىك و خۆشەويستانى كرايەو، پۇل پۇل دەچونە لاي جەنازەكەي، ھىندىك لە خەلكەكە ئەو سەر و نىو چاوانەيان ماچ دەكرد كە بۇ خوا دىخستە سەر زوى و بۇ ماومىيەكى زۆر بەرزى نەدەكردەو.

پىش شۆردنى خەلكەكە خەتمى قورئانايان لەسەر كرد، دواي پياوان مۇلەتى ئافرەتائىش درا بچنە لاي، لە كاتى شۆردنى دا جگە لەو كەسانەي دىيانشۆرد كەسى دىكە لاي نەمان، لەوانەي مانەو زاناي گەورە (المزى) و كۆمەلىك لە زانا و پياوچاكاني ھەلبژاردە بوون^(۱). خەلكى لە دەورى قەلە و سەر رىي نىوان قەلە و مزگەوتى ئەمەوى دىمەشق كۆبوونەو، مزگەوتىش پىرپو لە خەلك وىراي ھەوشەكەي و (باب البريد) و (باب الساعات)^(۲).

بىردنى جەنازەكەي بۇ مزگەوت:

سەرەتا لە (قەلە) نوژى مردووى لەسەر كراو (محمد بن تمام) پىش نوژىي كرد، دواي ئەو تەرمەكەيان ھەلگرت و بەرەو مزگەوتى ئەمەوى كەوتنە پى، پىي نىوان قەلە و مزگەوت بە خەلك داپۇشرايو، جەنازەكە پىش نوژى نىوېرۇ گەيشتە مزگەوت لەوى دانرا، تا دەھات قەلەبالغى زىادى دەكرد، خەلك لە ھەموو لايەكەو ھاتبوون، يەككە لە نىو قەلەبالغىكەدا ھاوارى كرد و گوتى: مردنى پىشەوايانى ئەھلى سوننەت بەم شىۋىيە قەلەبالغى دروست دەكا، بە بىستنى ئەو دەنگە خەلكەكە زىاتر خرۇشا و گىريانيان ھاتى، مزگەوت و دەورەيەر بە ئەندازەيەك قەلەبالغ بوون كە خەلك نوژى دەكرد بە زەھمەت سەجدەيان بۇ دەبرا، قەلەبالغى لەم شىۋىيە كەم بىنرايو، زۆر لە خەلكەكە نىەتى رۇژويان ھىتا، چونكە لەبەر زۆرى خەلكەكە نانايان چىنگ نەدەكەوت.

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۱۳۵ - ۱۴۰.

(۲) الشهادة الزكية ۶۴.

دوای نوڭزى نىمەڭدە (ئەمەلىي) نوڭزى مردووى لەسەر كرايمە، ئەمبارە (شىخ علاءالدین الخراط) نوڭزى لەسەر كرد، دوای نوڭزى مردو، خەلكەكە لە مزگەوت ھاتنە دەرى، رى و كوچە و كۆلانەكان جەمەيان دەھات و پەربوون لە خەلك، دوكان و بازار و چىشتخانەكان داخراپوون، خەلكى (اللە اكبر) يان دەكرد و چاۋ بە گريان بوون، ژنان بە درىژاى رى مزگەوت تا قەبرەستان لە سەربانەكان راوەستاپوون و بۆى دەگريان و دووعاين بۆى دەكرد، دىيانگوت ئەو زانا گەورەشمان وەفاتی كرد.

تەرمى (شىخ الإسلام) لەسەر شان و سەرى خەلك و لە نىو ھەنسك و گريان و پەرۋشىدا، بەرھە قەبرستان برا، لەبەر خەم و پەژارە و سەيركردنى جەنازەى (شىخ)، مېژەر لە سەران بەردەبۆۋە و ھەلىيان نەدەگرتەو ھىندىك جار جەنازەكە پىش دەكەوت و ھىندىك جارىش جەنازەكە پادەگىرا تا خەلكەكە تىپەر دەبوو، برديان بۆ قەبرستانى (الصوفية) و لەوئى لە تەنىشت (شرف الدين عبدالله)ى براى ناشتيان، لەبەر ئەوئى خەلكىكى زۆر دەھات و نوڭزىيان لەسەر دەكرد ناشتنەكەى دوا كەوت تا كەمىكى مابوو بۆ نوڭزى عەسەر.

(ژمارەى ئامادەبووانى جەنازەكەى و تا ناشتنى لە (۶۰۰۰۰) شەست ھەزار كەس زياتر بوو، ئافەتەنىش ژمارىيان دەگەشتە (۱۵۰۰۰) پازدە ھەزار كەس، جگە لەو ئافەتەنەى لە سەربان و ژوورەكاندا بەيادى ئەومو ھەناسەيان ھەلدەكىشا، مېژووى دىمەشت قەلەبالغى ئاۋاى بەخۆۋە نەدىبوو، مەگەر لە سەردەمى (بنى امية) كە خەلك زۆر بوو، دىمەشقىش پايتەختى خىلافەت بوو)^(۱).

(لە زانايان ژمارەىكى كەم نەبى ھەمويان ئامادەى جەنازە و نوڭز لەسەركردنى و ناشتنى بوون، ئەوانەى ئامادە نەبوون ئەم سى كەسە بوون: (ابن جملة، الصدر، القحفازي) كە ھەرسىكيان ناويان دەرکردبوو لە زۆر دژايەتى كردنى (شىخ الإسلام) دا، ھەريۆيە لە خويان دەترسان ئەگەر نىو خەلكى، خەلكەكە بيان كوژن، يان لىيان بەدن، زانا و پىشەۋاى گەورە (برھان الدين الفزاري) سى رۆژان

لەسەر يەك دواى ناشتنى دەچۆ سەر قەبرەكەى وئىراى كۆمەلنىك لە زانايانى شافىعى مەزھەب، (برهان الدين) بە سوارى گوى درىزنىك دەھات و رىز و شكۆ و ھەبەتى پتوھ دياربوو^(۱).

(ابن رجب) دەلى: لە زۆرىەى ولات و شار و نۆمەندەكانى نرىك و دوور، نوئىزى مردووى بە غائىبى لەسەر كرا لە (يەمەن و چىن) ىش بەھەمان شىوھ، ئەوانەى ھاتوچۆى (چىن)يان دەكرد، گىزپاويانەتەوھ كە لەوپەپى (چىن) لە روژى جومعەدا بانگەشتى خەلكى كراوھ كە نوئىزى مردوو لەسەر توئىزەرھوھى قورنان بكن^(۲).

(ابو حفص البزار) دەلى: ھەوالى مردن گەشتىتتە ھەر شار و ئاوەدانىيەك، لە ھەموو مزگەوتەكان نوئىزى غائىبىيان لەسەر كرددوھ بە تايبەتى لە (مصر و شام و عىراق و تبرىز و بصرە و ..)^(۳).

ئەو ھەبەتەى جەنازەى ئەو ھەببوھ و، ئەو رىزەى لەو گىراوھ كەم وئە بووھ، ئەوھش لەبەر ئەوھى خاوەنى چەندىن سىفەتى بەرز بووھ.

ئەوانەى پىيان ھەلاگوتوھ لە زانايان،

زۆر لە زانايان بە كۆپلە شیعری جیاواز باسیان
كردوھ و پىيان ھەلاگوتوھ، لەوانە:

- ۱- الحافظ شمس الدين الذهبى.
- ۲- ابن فضل الله العمري.
- ۳- ابن الوردي الشافعي.
- ۴- شيخ علاء الدين بن غانم.
- ۵- الحافظ ابن عبدالحادي.
- ۶- المحدث تقي الدين أبو عبدالله محمد بن سليمان الجعبرى.

بەو شیویە (شیخ الإسلام) لە تەمەنى (۶۷) سالى دا كۆچى دواىى كرد و
لە ماوەى ژيانى دا توانى خزمەتێكى زۆرى ئیسلام و مسوڵمانان بكات و، لە
زۆر بواردا ھەك سوارچاکی مەیدان دیاریی و، تەمەنێكى بە بەرەكەت بەرپى
بكات و خەلكێكى زۆر پى بگەيەن، بەھۆى نووسراوەكانیشى لە دواى خۆى
لە زۆریەى جیهانى ئیسلامیى دا سوود بە مسوڵمانان بگەيەن و، خەلكى لە
زانست و شارەزاییەكەى بەھرمەندبن.

ھەلوێستمان بەرانبەر زانايان،

زانايان ئەوانەى لە دین و ژین شارەزان و بە ساغى و بەپى قورئان و سوننەت
ھەنگاو دەنن خاوەن چاکەن، ھەر بۆیە خواى بەخشەر ڕێزو پلەو پایەى تایبەتى
پى بەخشیون و بە چاکە باسى کردوون بۆیە پێویستە ئێمەش بەرێزەو سەیریان
بکەین و ئەو خزمەتە گەورەى کردوویانە بیبینین و دوعای خیریان بۆ بکەین،
بەلام پێویستە لەوێش ناگاداریین و بزانیین کە ئەوانیش ئینسانن و ئەگەرى
لەبەرچوونەو و کەوتنە ھەلەیان ھەیە، بۆیە دواى ئەوێ بە بەلگە بۆى

دەردەكەۋى و دەزانى، نابىي ھېچ كەس لە ھەلەدا شوئىن ھېچ زانايەك بکەۋى،
 وهك (ابن القيم) لەو بارەو دەلى: (اما العالم فلا ينبغي ان يقلد فيما زل فيه،
 واذا ان الدين لا يؤخذ بالخطا، وان العالم قد يزل ولا بد، اذ ليس بمعصوم فلا
 يجوز قبول كل مايقوله، وينزل قوله منزلة المعصوم)^(۱).

واتە: (زانا لەو شتەدا كە لىي دەكەوتتە ھەلەو نابىي كەس شوئى بکەۋى،
 چونكە دين بە ھەلە وەرناگيرى، يىگومان زانا جاروبار دەكەوتتە ھەلەو جا
 مادام پارىزراو نىيە لە ھەلە، دروست نىيە ھەرچى دەلىي - قسەى ھەلەو بى
 ھىزىش- لىي وەرگيرى و قسەكانى بە پارىزراو لە ھەلە دابىرنى).

بەلام ئەوى وتمان پاساۋى ئەو نىيە كە زانايان پىزىيان لىي نەگيرى و زانبارى و
 فتاۋيان لىي وەرەگيرى و پلەوپايەى بەرزى زانينيان لەبەر چاۋ نەگيرى! چونكە
 بەو خەلك بەگشتى بىي بەش دەبىي لەو ھەموو زانبارە زۆرەى لای زانايانى
 پىششىن و پاشىن ھەبوو، (الحافظ الذهبي) چەند جارىك لەو بارەو قسەيەكى
 (ابو موسى المدني) دووبارە كەوتتەو كە گوتتەت: ھەموو زانايەك دەكەوتتە
 ھەلەو جا نەگەر لەبەر ئەو ھەلەيە بە يەكجارى وازى لىي بەتتەرى، ئەو دەبىي
 زۆر لە پىشەوايان وازيان لىي بەتتەرى، كە ئەو ھەلەيە نابىي بىرى^(۲).

ھىكمەتى كەوتتە ھەلەى زانايانىش ئەو يە كە ھېچ زانايەك وا نەزانى تىرو
 تەواو و كەموكوپى نىيە، بەو كە ئەگەرى كەوتتە ھەلەى ھەيە، خۆى لىي
 نەگۆرى و، زانبارى بە تەنبا لە زانايەك وەرەگيرى و سەرەنجام دەمارگيرى
 دروست نەبىي و كەس بەپىرۆز سەير نەكرى، وە بۆ ئەو ھەموو مسولمانان لە ھەموو
 كاتىكدا بەرەو سەرچاۋەى بىي گەرد (قورئان و سوننەت) بگەرئەو و ھەنگاۋ
 بنىين، كە بەكەلكى ھەموو كات و شوئىك دىي و قسەى زانايان لە كەس نەيىتە
 دىن.

ۋەك پىشتىرىش باسماڭنىڭ زاناۋ پىشەۋايان كە لە ئەنجامى تېڭىرىن ۋە تېڭىشان بۇ گەيشتىن بە ھۆكىمى پراستى شەرىعى توۋشى ھەلە دەپن پاداشتىكىيان ھەيە - پاداشتى ھەۋل ۋە ماندوو بون ۋە گەۋپان بەدۋاى پراستى دا- ۋە گەر لە ھەۋل ۋە تېڭىشانە كەشياندا پىكايان ئەۋە دوو پاداشتىيان ھەن.

لە ھەممو ھالەتە كانىشدا پىۋىستە زانايان بە ھۆى ھەقەۋە بىناسرىن نەك ھەق بە ئەۋانەۋە بىناسرى، كەۋاتە پىۋىزۋ گەۋرەيى ھەركەسىك لە نىزىكىيى ۋە پابەندىيى بە شەرىعەتەۋىيە ۋە ھەرىشەتەك بىگوتىرى ۋە بىكرى دەيى بە تەرازۋى قورئان ۋە سوننەت ھەلەبەنگىتىرى.

خۋاى بەخشنە پاداشتى خىروچاكەي (شەيخ الاسلام) ۋە سەرجەم زانايانى دىكەي ئىسلام بەچاكتىرىن شىۋە بىداتەۋە، كە لە ماۋەيى ژياناندا تۋانىۋانە خىزمەتەكى پراست ۋە ساغى ئىسلام ۋە مۇسۇلمانان بىكەن ۋە لە دۋاى خۇشيان بە بەرھەمەكانيان خەلەكايان بەھەرەمەند كىردۈە - نامىن -.

ناوەرۇك

- ۵.....پېشكەش بى.
- ۶.....ئەم كىتپە.
- ۸.....پېشەكى.
- ۱۲.....پېشەكى نووسەر.
- ۱۶.....سەردەمى (ابن تيمية).
- ۱۷.....مەلىكە كۆيلەكانى مصر.
- ۲۰.....بارودۇخى گىشتى پېش لەدايك بوونى.
- ۲۰.....۱- بارودۇخى سياسى:
- ۲۵.....۲- بارودۇخى كۆمەلايەتى:
- ۲۷.....۳- بارودۇخى زانستى:
- ۲۹.....چەند زاناپەكى سەردەمى شەيخ الإسلام.
- بەشى يەكەم**
- ۳۱.....ناو و نەسەبى.
- ۳۱.....ھۆى ناوئرانى بە (ابن تيمية):
- ۳۲.....كات و شوئنى لەدايك بوونى:
- ۳۳.....دىمەن و خووپرەوشتەكانى (ابن تيمية):
- ۳۴.....نازاناوى (شەيخ الإسلام):

- ۳۷.....بەنەمالەكەى و ئەوانەى لەتەویدا بەزانىارى ناویان دەركردووە.....
- ۳۸.....بابى (ابن تیمیة):.....
- ۳۹.....دایكى (ابن تیمیة):.....
- ۳۹.....باپیری (ابن تیمیة):.....
- ۴۱.....مامى باپیری شیخ الإسلام:.....
- ۴۱.....براكانى شیخ الإسلام:.....

بەشى دووم

- ۴۴.....پێگەىشتن و گەران بەدوای زانیارى دا.....
- ۴۵.....یەكەم:- قوناغى هیجرەت و جێگیربوون:.....
- ۴۶.....- جێگیر بوون لە دیمەشق:.....
- ۴۷.....دووهم: قوناغى گەران بەدوای زانست و وەرگرتنى دا.....
- ۴۸.....لەبەرکردن و فێربوونی زانیاریەکان:.....
- ۴۸.....یەك: ناوبانگ دەركردن بە لەبەرکردنى نووسین و دەقەکان:.....
- ۵۲.....دوو: ئەو زانیاریانەى فێریان بوو.....
- ۵۶.....سێ: شارەزایی لە زمانەکانى دیکەدا.....
- ۵۸.....سێهەم: قوناغى سەرەتای بەخشینی زانیارى و فتوادان.....
- ۵۹.....مردنى بابى و دەرس گوتنەوێ لە شوێنى ئەو:.....
- ۶۰.....ئەو زانیانەى لەیەكەم دەرسى (شیخ الإسلام) ئامادە بوون:.....
- ۶۰.....گرنگى ئەو دەرسە:.....
- ۶۱.....شێوازی دەرس گوتنەوێ (شیخ الإسلام):.....
- ۶۳.....دەرسەکانى چۆن بوون؟.....
- ۶۵.....دەرس گوتنەوێ لە مەدرەسەى حەنبەلییە:.....
-ناوبانگى (شیخ الإسلام) و کۆدەنگى زانیانى سەردهمی خۆى لەسەر مەدح
- ۶۶.....و پێزێنانى:.....

بهشی سییه

- ۶۸.....مامۆستایه کانی و قوتابییه کانی
- ۶۸.....سه رچاوهی به دهسته ئینانی زانیاری له سه رده می ئه ودا:
- ۶۹.....مامۆستا کانی شیخ الإسلام:
- ۷۱.....ناوی چه ند مامۆستایه کی شیخ الاسلام:
- ۸۴.....خویندنه وه وه وڵدانی خوئی:
- ۸۶.....قوتابییه کانی (شیخ الإسلام):
- ۸۷.....جوۆری ده رس و قوتابییه کانی:
- ۸۹.....هوۆکاری زۆربوونی قوتابییه کانی:
- ۹۰.....به ناوبانگترین قوتابییه کانی شیخ الإسلام:

بهشی چوارم

- ۹۵.....هه ئس و کهوت و په وشت و خووی (شیخ الإسلام):
- ۹۶.....چه ند ئاکار و په وشتیکی (شیخ الإسلام):
- ۹۶.....۱- ئیمان به هیزی:
- ۲- دلسۆزی له گه ران به دوای راستیی و، ده ربازبوون له چلکی هه واه
- ۹۸.....ئاره زووه کان:
- ۱۰۲.....۳- دوورکه و تنه وه له گوناوه دنیا به که مگرتن:
- ۱۰۵.....۴- خوا په رستی و پارانه وهی زۆر:
- ۱۰۹.....۵- خو به که مگری و هیمنی و لیبورهی به رانه ر خه لکی:
- ۱۱۱.....لیبورهی (شیخ الإسلام) له گه ل نه یارانی دا:
- ۱۱۳.....۶- جوړهت و ئازایه تی له گوتهی قسه ی حق و سازش نه کردن:
- ۱۱۶.....۷- واقع بینیی و ئینصاف:
- ۱۱۶.....أ- سه لماندنی هه ق و راستی:
- ۱۱۷.....ب- مامه له کردنی له گه ل زانیان به دادگه رانه:
- ۱۱۹.....ج- هه لۆیستی (شیخ الإسلام) ده رباره ی سؤفییه کان:

- د- تېروانىنى (شيخ الإسلام) بۆ زانايان و پېر و تاقمەكان:..... ۱۲۰
- ه- ھەلۋىستىي بەرانبەر بىدعە تەجىيە كان :..... ۱۲۲
- ۸- ئازايەتى و ئارامگرتن : ۱۲۳
- ۹- ھەيىھەتى (إبن تيمية):..... ۱۲۷
- ۱۰- سەخاۋەت و بەخشندەيى: ۱۲۹
- ۱۱- ھىزى پېشېنىي (فراسه):..... ۱۳۲
- ۱۲- بەگەورە گرتنى سوننەت و پىشتىگىرى لى كىردنى:..... ۱۳۵
- چەند غوونەيەك لە بەگەورە گرتنى (شيخ الإسلام) بۆ سوننەت: ۱۳۷
- أ- خۆشەويستىي و گەورەيى بۆ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم): ۱۳۷
- ب- گىرنگى دانى بە لەبەر كىردنى ھەدىس و نووسىنە ھەي: ۱۳۸
- ج- سەر بەخۆيى لە ۋەر گرتنى (فقه) لە قورئان و سوننەتدا: ۱۳۸
- د- بانگەشەي گەرانە ۋە بۆ قورئان و سوننەت:..... ۱۳۹
- ه- دژايەتى كىردنى بۆ بىر و باۋەر و مەزھەبە لادەرەكان رافىزە بە غوونە:..... ۱۴۰

بەشى پىنجەم

- رىيازى (شيخ الإسلام) لە بانگەواز و چاكسازىي لە تىۋان تىۋر و جى بەجى كىردن دا..... ۱۴۵
- يەكەم: بىنچىنەكانى بەرنامەي بانگەوازي لاي ئىبنوتەيمىيە:..... ۱۴۷
- ۱- دەست گرتن بە قورئان و سوننەت: ۱۴۷
- ۲- داکۆكىي كىردن لەسەر يەكپارچەيى ئوممەت :..... ۱۴۸
- أ- گىرنگى (يەك دەنگىي) لە ئىسلام دا:..... ۱۴۸
- ب- دەستپىكىردنى لە (يەكبوونى قسە و يەكخستنى دلائل) ھەي:..... ۱۴۹
- ج- بە ناھەق قسە كىردن لە دژى يەكدى بىنچىنەي پارچە پارچە بوونە:..... ۱۵۰
- ۳- رەچاۋ كىردنى فىقھى لە پىشتەرەكان - فقھ الاولويات - و پلە پلەيى - تدرج - لە پەرۋەر دە كىردندا:..... ۱۵۰
- أ- گىرنگى تىگەيشتن لە (مقاصد الشريعة) ئامانجەكانى شەرىعەت:..... ۱۵۲

- ب- وردی (شیخ الإسلام) له ریزبه ندیی کردنی له پیشتره کان دا: ۱۵۲.....
- ج- نه کردنی واجییک له پیناو کردنی واجیتریک، یان بیدهنگی له خراپه یه که له پیناو لابرندی خراپتریک دا: ۱۵۴.....
- د- یه که خستنی دله کان له پیشتره له ناکوکی له شته فهرعییه کان دا: ۱۵۴.....
- نه کردنی هیندیک سونهت له پیناو یه که خستنی دله کان دا: ۱۵۵.....
- ناکوکی له ورده بابته عه قیده یی دا نابیتته مایه ی پهرته وازه یی: ۱۵۵.....
- راجیایی له ورده بابته فیهقی یه کان دا نابیتته مایه ی پهرته وازه یی: ۱۵۶.....
- راجیایی به بئ لیکترازان: ۱۵۷.....
- راجیایی له سیبه ری خوشه ویستی دا: ۱۵۸.....
- ه- جیاوازی پله ی کرده وه، به پئی جیاوازی بارودوخ: ۱۵۹.....
- و- جوولانه وه به پیچه وانه ی بئ پروایان له هه لسوکه وتی رواله تیایان دا به پئی کات وشوین وهاته دی ئامانجه کانه: ۱۶۰.....
- ۴- گشتگیر بوونی به رنامه ی بانگخوازی و چاکسازی (شیخ الإسلام): ۱۶۱.....
- یه که: بواری سیاسی: ۱۶۲.....
- أ- دروستکردنی تیروانینیکی راست بو حوکمرانی: ۱۶۲.....
- ب- هه ولدانی بو بنیاتنانی حکوومه تیکی به هیز: ۱۶۳.....
- دوو: بواری ئابووری: ۱۶۳.....
- سئ: بواری فکری و پهروه رده یی: ۱۶۵.....
- أ- چاکسازی عه قیده و نوێکردنه وه ی نیشانه کانی ریازی راست: ۱۶۵.....
- ب- نوێکردنه وه ی زانسته شه رعیه کان له میانی هه لویتستی له کوششکردن (اجتهاد) و لاساییکردنه وه (تهقلید) دا: ۱۶۶.....
- چوار: بواری جهنگ و جیهاد: ۱۷۱.....
- پینج: بواری خوو و په وشت (اخلاق): ۱۷۲.....
- دووه م: کاری به کومه ل و فه رمان به چاکه و ریگری له خراپه و شوینیان له به رنامه ی چاکه خوازی (شیخ الإسلام) دا: ۱۷۳.....
- ۱- گرنگی فه رمان به چاکه و ریگری له خراپه: ۱۷۳.....

- ۲- پله کانی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۵.....
- ۳- چوښه تی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۶.....
- ۴- کاری به کوښل، دیمه نیکه له دیمه نه کانی فهрман به چاکه و پښگری له خراپه: ۱۷۷.....
- ۵- دا کوښی کردنی ئیسلام له سهر کاری به کوښل، له هه مـوو حاله ته کاندای ۱۷۸.....
- ۶- هه بوونی بهر پرس (الإماره) پایه یه که له پایه کانی کاری به کوښل: ۱۷۹.....
- ۷- گوځی پایه لـی و فهرمان به ریی پایه ی دووه می کاری به کوښل: ۱۸۰.....
- ۸- جه ماعه تی (شیخ الإسلام) هیندیک جار لایردنی خراپه یان به ده ست جی به جی ده کرد: ۱۸۲.....
- ۹- هیندیک له هه لـسوکه وته کانی له گوځینی خراپه و بی شهرعی دا: ۱۸۴.....
- سییه م: سیفه ته کانی بانگخوازی سهرکه وتوو، تاجه ند له (شیخ الإسلام) دا هاتوونه دی: ۱۸۵.....
- ۱- په یوه ندیی به هیزی به خواوه: ۱۸۶.....
- ۲- زانایی و پوښبیری: ۱۸۷.....
- ۳- ساغ بوونه وه بو فیکره و بیروباوه: ۱۸۸.....
- ۴- نازایه تی و بهرده وامی له گوځنی هه ق دا: ۱۸۹.....
- ۵- تیگه یشتنی ورد له دین و شاره زایی له واقع: ۱۹۰.....
- ۶- گرنگی دان به بارودوخی مسولمانان و ژیان له گه ل پرووداوه کان دا: ۱۹۱.....
- ۷- دنیا به که مگرتن: ۱۹۲.....
- چواره م: بواره کانی کاری بانگه وازی (ابن تیمیه): ۱۹۳.....
- ۱- چاکسازیی خه لکی به گشتی: ۱۹۴.....
- ۲- چاکسازیی زانایان: ۱۹۵.....
- ۳- چاکسازیی هه لـسوکه وتی کار به ده ستان: ۱۹۷.....
- پینجه م: کوښه کانی سهر پښی چاکسازیی (ابن تیمیه): ۱۹۹.....
- له کوښه کانی سهر پښی (ابن تیمیه): ۲۰۰.....

- ۱- ئازاردان: ۲۰۰.....
- ۲- دژايە تىيى كىردنى زانايان بۆ (ابن تيمية): ۲۰۲.....
- لەو درۆيانەى لە دژى (شيخ الاسلام) هەليانەستوون: ۲۰۵.....
- أ- جەستاندى خوا (تجسيم الله): ۲۰۵.....
- ب- سەردانى نەكردنى قەبرى پىغەمبەران: ۲۰۵.....
- ج- سوکايە تىکردن بە پىغەمبەران و پياوچاكان: ۲۰۶.....
- د- دەرچوونى لە ئىجماع: ۲۰۶.....
- ۳- گىران و بەندکردن: ۲۰۶.....
- ۴- ئازاردانى قوتابى و غۆشەويستەکانى: ۲۰۸.....
- ۵- لىسەندنى کىتب و کەلوپەلى نووسين: ۲۰۹.....
- ئامرازەکانى بەرەنگار بوونەو: ۲۱۰.....
- شەشەم: هيندىك لە بۆچوونەکانى (شيخ الاسلام) لەسەر بانگەواز: ۲۱۲.....
- ۱- بانگەواز بۆ لاى خوا ئەرکى پىغەمبەران (عليهم السلام) و شۆنکەوتوانيانە: ۲۱۲.....
- ۲- ئەرکى سەرشانى ئوممەت بەرانبەر بە بانگەواز بۆلاى خوا: ۲۱۳.....
- ۳- ئارام گرتن و بەردەوامىي بە مەبەستى گىرانهوئى ئىسلام بۆ ژيان: ۲۱۳.....
- ۴- دۆستانى خواو کردەوئى راست و ساغ: ۲۱۴.....

بەشى شەشەم

- پەلە و پاىەى زانستىي (شيخ الإسلام) و مەدحى زانايان بۆى: ۲۱۶.....
- يەكەم: زانايانى هاوچەرخى خۆى مەدحيان کردو: ۲۱۷.....
- دووهم: باسکرانى بە چاکە لە لايەن قوتابىيەکانى و ئەوانەى لە پەلەى ئەواندان... ۲۲۱.....
- سێيەم: قسە و مەدحى گەورە پياوانى دیکە بۆى: ۲۲۳.....

بەشى ھەوتەم

- ۲۲۵..... نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام) و بەھای زانستیان
۲۲۵..... بەھای كىتیب و نووسىنەكانى (شيخ الإسلام):
۲۲۶..... شىۋازى نووسىنەكانى:
۲۳۰..... ھۆكارى زۆرى نووسراۋەكانى شيخ الاسلام.
۲۳۰..... ۱- دەستکردن بە نووسىن لە سەرەتای تەمەنيەو:
۲۳۰..... ۲- شارەزایی (شيخ الإسلام) و خىرايى لە نووسىن و دانانى كىتیب دا:
۲۳۲..... ژمارەى كىتیب و نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام):
۲۳۴..... ديارترين كىتیب و نووسراۋەكانى (شيخ الاسلام):

بەشى ھەشتەم

- ۲۳۸..... ئىبنى تەيمىيە شەرەزان
۲۳۹..... قسەى زانايان لەسەر شارەزایی ئىبنى تەيمىيە لە بواری فيقھو ئوسولدا:
۲۴۰..... ئىبنى تەيمىيە لەسەرەتادا پابەندى مەزھەبى ھەنبەلى بوو:
۲۴۱..... ریز و پىزانىنى بۆ پىشەوا و زانايانى دىكە:
۲۴۲..... فتوادانى لەسەر مەزھەبىكى ديارىكراو نەبوو:
۲۴۳..... ھەبوونى مەرجهكانى ئىجتھاد لە (شيخ الإسلام) دا:
۲۴۷..... چەند نموونەيەك لە راوبۆچوونەكانى (اختياراته):
۲۴۸..... چەند فتوايەكى دىكەى ناوبراو:

بەشى نۆيەم

- ۲۵۱..... يەكەم: ئىبنى تەيمىيە فەرموودەناس و شارەزا لە سوننەت.
۲۵۱..... قسەى زانايان لەسەر شارەزایی ناوبراو بە سوننەت:
۲۵۳..... سەنگ و قورسايى (شيخ الإسلام) لە نۆ فەرموودەناسان دا:
۲۵۴..... دووھەم: (ابن تيمية) تويزەرەوھى قورئان.

- ۲۵۶..... رییاز و شیوازی ئیبنو تیمیه له تهفسیردا:
- ۲۵۹..... نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) له سهر زانیاریه کانی تهفسیر:
- ۲۶۰..... سییه م: شاره زایی (شیخ الاسلام) به عه قیده و بیر و باوهر:
- ۱- هیندیک له نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) دهر باره ی عه قیده ی
- ۲۶۱..... ئیسلامی:
- ۲- عه قیده ی (شیخ الإسلام ابن تیمیه):
- ۲۶۱.....
- ۳- دهر باره ی (استواء) ی خوا له سهر عهرش:
- ۲۶۴.....
- ۴- پووچه لکردنه وه ی ئه و درۆ و ده له سانه ی له دژی هه لبه ستراون:
- ۲۶۴.....
- ۵- هه له له ئیجتهدادی مه سه له عه قیده ییه کان دا:
- ۲۷۴.....
- چواره م: (شیخ الاسلام) و ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۸.....
- هه ندیک له راو سه رنجه کانی شیخ الاسلام له سهر ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۹.....
- پینجه م: شاره زایی (شیخ الإسلام) له سپره و میژوودا:
- ۲۸۹.....

بهشی دهم

- ۲۹۱..... کۆچی دواپی (شیخ الإسلام):
- ۲۹۲..... میژووی کۆچی دواپی (شیخ الاسلام):
- ۲۹۲..... هه والی وه فاتکردنی (شیخ الإسلام) بلأوبۆوه:
- ۲۹۳..... بردنی جه نازه که ی بۆ مزگه وت:
- ۲۹۶..... ئه وانه ی پینان هه لاگوتوه له زانایان:
- ۲۹۶..... هه لۆیستمان به رانبهر زانایان:
- ۲۹۹..... ناوه رۆک:

ئینو تهیمیه

ئینو تهیمیه ی چه پرانی، که له سه ده کانی چهوت و ههشتی کوچی ژیاوه، زانایه کی شاره زاو پایه به رزی ئیسلام و موجته هیدیکی په هابووه، ئیسلامی به شیوه یه کی گشتگیر پانواندووه، ئالا هه لگری چاکسازی و داهیتان و نوێ بوونه وه بووه، له به رانه ر بیرو راو تیروانی پی و تاقم و مه زه به لاده ره کان و سته م و داگیرکاری ته تاردا، هه لویستی شیاو و مه ردانه ی هه بووه، فه رمانی به چاکه و پێگری له خراپه کردوه و ئه وه ی به راستی زانیی، بێ سله مینه وه له چوارچیوه ی قورئان و سونه تدا گووتوویه تی و له لۆمه ی لۆمه کاران نه ترساوه.

زانایاری ناوبراو به ئه ندازه یه ک فراوان و جێی متمانه بووه، که مسولمانان له زۆر شوینی ئه م زه مینه، به جیاوازی په نگ و په گه ز و زمان و نه ته وه و مه زه به به فیهیه کانه وه، سوودیان له به ره مه کانی بینووه و به پرژه وه سه یریان کردووه.

به لام به داخه وه که ساتیکی نه شاره زا به که سایه تی ئه و زانا گه وره یه هه ن، له نزیک و دوور، قسه ی ناشایسته به رانه ری ده لێن، که له بری ئه وه ده بوایه له رووی زانیاری و شاره زاییه وه، که سه کان هه لپسه نگینین و به رانه یریان هه لویست بنوینین و تفهنگ به تاریکیه وه نه ئینین، چونکه هه موو که سێک له قیامه تدا بارمه تی قسه و کرده وه کانیه تی.

نوسینگه ی تهفسیر

بۆ بلاوکردنوهو راگه باندن

ههولێر - شهقامی دادگا - ژێر هوتیلی شیرینی پلاس

f t g+ y /TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

8000 دینار

